

విరుక్త భారతి గ్రంథమాల - 2

వందే వాల్మీకి కోకిలమ్

(రామాయణ శత్రువర్ధనము)

(మొదటి భాగము)

రచయిత :

హరి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ

ప్రకాశకుడు :

వేదశాస్త్ర రక్షణ పరిషత్తు (రిజిస్టర్డ్)

విజయవాడ - 10

174

చంద్రే వాల్మీకి కోకిలమ్

(రామాయణ తత్త్వదర్శనము)

[మొదటి భాగము]

రచయిత .

హరి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ

ప్రకాశకులు .

వేదశాస్త్ర రక్షణ చరిషత్తు (రిజిష్టర్లు)

విజయవాడ 10

సర్వస్వామ్యములు రచయితవి

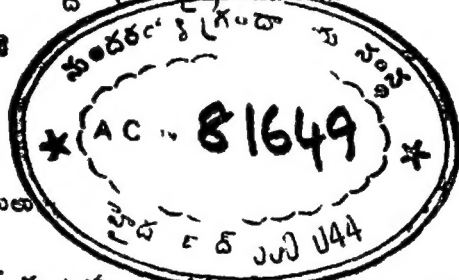
ప్రతులు 1000

294 592 -
అశిల - పన్నెండు

మూల్యము . 45 00

క్రొధన మామ చతుర్థి (శివరాత్రి) శనివాచము

8 మార్చి 1988

ప్రాప్తి స్థానములు

1. శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ ప్రెస్, విజయవాడ 10

2. శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ ప్రెస్, తెనాలి

3. శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ ప్రెస్, 1 10 54, బేగంపేట, హైదరాబాద్ 18

ముద్రణ . శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ ప్రెస్
మదనరం. విజయవాడ 4

విషయ సూచిక

1. వందే వార్మీకి కోకిలమ్ (వార్మీకి చరితము)	1
2. రామాయణము నామోచిత్యము	54
3. రామాయణము వేదావతారరూపము	70
4. విశ్వమిత్రుడు సీతారామకళ్యాణము	91
5. రామాయణము బంగారులేడి	108
6. రామదూత హనుమంతుడు	129
7. రామాలయాలలో లక్ష్మణుడు	160
8. రామాయణము పాదుకా వట్టాభిషేకము	177
9. రామాయణము కాండ నామోచిత్యము	194
10. రామాయణము యజ్ఞదేవాలయ ప్రశంస	211
11. రామాయణము అశ్వమేధము	232
12. శ్రీరాముడు సార్థకనామధేయుడా?	255
13. రామాయణము సంధ్యోపాసన	303
14. వందే వార్మీకి భారతీమ్	362
15. హనుమంతుడు సురిసాసింహికలు	368
16. ప్రియం పురుషవిగ్రహమ్	407

జగద్గురువులు శ్రీ శ్రీ శ్రీ పుష్పగిరి పీఠాధీశ్వరులు
శ్రీమ దభినవోద్దండ విద్యానృసింహ భారతీస్వామివారి

సం దేశ ము

అస్మ దత్యంత ప్రియశిష్యులు శ్రీ హరి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ
గారు అస్మ దాశయానుగుణముగా “వందే వాల్మీకికోకిలమ్” అను
గ్రంథము ననతికాలములో రచించి మా కందించి నందుల కెంతయో
సంతసించుచున్నాము శ్రీమద్రామాయణ భారతాదుల నాధారము చేసికొని
వీరు వాల్మీకిచరిత్రమును లోకమున కందించుట యెంతయు ప్రశంస
నీయము. శ్రీ వాల్మీకి మహర్షి యొక్క “వాల్మీకి”, “వాల్మీక” యను
నామముల యౌచిత్యము విచారము జేసి యందు ‘వాల్మీకి’ యనునామము
వల్మీక మహర్షి యొక్క ఔరసాపత్యత్వమును, ‘వాల్మీక’ యను నామము
ఆ మహర్షి యొక్క లోకవిలక్షణ తపస్సంప ద్విభూతి స్ఫోరకమై
వల్మీక సంబంధమును సూచించుచున్న దని వీరు వివరించుట గమ
నార్హము ఇంకను వాల్మీకియొక్క మంత్రద్రష్టత్వాది మహత్త్వవిశే
షములను సప్రమాణముగా వెలుగులోనికి దెచ్చుట ఆ మహర్షి యెడ
ఈ రచయితకు గల ప్రగాఢ ప్రతిపత్తిని చాటుచున్నది ఇందు వాల్మీకి
చరిత్రకోపాటు ఆ యాదికవి గానము జేసిన మధురాక్షరాత్మకమైన
శ్రీమద్రామాయణమహాకావ్యము నందలి తత్త్వము సుదీపింపజేయు

వ్యాసముల గూడ నిందు జేర్చి ప్రకటించుట పారకజనుల కెంతయు
 సుపకారకము గాగలదని యాశించుచున్నాము మా పేదశాస్త్రరక్షణ పరి
 షత్తులక్ష్యమున కనుగుణముగా పరిషత్తు ఆధ్వర్యమున తొలికుసుమముగా
 నీ గ్రంథము వెలువడఁట యెంతయు ముదావహము అనతికాలములో
 నిశ్చయముగా ప్రకటన చేయఁబడునని యేర్పాటుచేయుచున్నాము శ్రీ శారదాచంద్ర
 మూర్తిశ్వరులు వీరికి దీర్ఘాయు రారోగ్యసంపదను ప్రసాదించి వర్ధిల్లి
 జేయుదురు గాక :

ఇతి నారాయణస్మృతిః

మకాము హైదరాబాదు

18-2 1988.

సమాచార పరిశోధన

పరిశోధన మాట

శ్రీ శ్రీ శ్రీ జగద్గురువులు, పుష్పగిరి పీఠాధిపతులు శ్రీమదభి
నవాద్వైత విద్యానందసింహాచార్యస్వామివారు మహాదశాబ్దములకు
పూర్వము రెనాలి గ్రామమున చాతుర్మాస్య దీక్షను నిర్వహించు సందర్భ
మున నట గల అస్తిక, విద్యజ్ఞుల ప్రోత్సాహముతో నీపరిశోధనను స్థాపిం
చిరి అప్పటినుండి యథావశమగు పరిశోధనార్థమున శాస్త్ర విద్య
తృణలు అంద్రదేశమున జయపడినవి ప్రముఖులైన విద్వాంసులెందరో
నీ నభయందు బాగ్గొనిరి

ఇటీవల దాసట్లలో పరిశోధనార్థమున వార్షిక జయన్తి వైభవ
ముగ జరిగినది. ఆ సందర్భమున శ్రీ శ్రీ శ్రీ జగద్గురువులు తమ అను
గ్రహభాషణమున శ్రీమద్రామాయణ వైభవమును, లోక విభాతమైన
నట్టి మహాకావ్యమును లోకమున కందించిన నాదికవి యగు శ్రీ వాల్మీకి
మహర్షి యొక్క మహత్త్వమును, దివ్యచరితమును బహుధా ప్రశంసిం
చిరి మఱియు, ప్రప్రథమమున పరిశోధన తరఫున న మహాపురుషుని
యొక్క జయన్తి యీ నగరమున జరిగినందులను నిజముగా ఆ మహాత్ముని
స్మృతిచిహ్నముగ “శ్రీ వాల్మీకి మహర్షి మందిర” నిర్మాణము జరుగుట
యచితమని యుద్ఘోషించిరి జగద్గురుపదేశముచే ప్రభావించి అచటి

అస్తిక ప్రముఖులు కొందఱు మందిర నిర్మాణమునకై సంకల్పించి శ్రీ వాల్మీకి చరితమును వివరముగా ప్రచురించుట మంచిదని వగరవాసులు విన్నవించుకొనగా శ్రీ వాల్మీకి చరితముతోపాటు మధుర వాల్మీకి కొరిల గాన స్వరూపమైన రామాయణతత్త్వము సుద్దేశింపజేసెడి వ్యాససంపుటిని యీ వేదశాస్త్ర రక్షా పరిషత్తు తరపున ప్రచురింప జగద్గురువులు సంకల్పించిరి.

శ్రీవారి సంకల్పము నేడు యీ గ్రంథ రూపము దాల్చినదని తెలుపుటకు ఎంతయో సంతసించుచున్నాము. శ్రీ శ్రీ శ్రీ జగద్గురువుల సంకల్పమునకు రూపకల్పనజేసి యీ గ్రంథమును అందించిన జగద్గురువుల ప్రయత్నములు శ్రీ హరి లక్ష్మీనరసింహశర్మగారికి మా పరిషత్తు తరపున నవినందనలు దెల్పుచున్నాము.

పేంకచేశ్వరపురం

విజయవాడ 10

3 3 1988

ఉట్ల

బుధజనవిధేయుడు

భాలకి విశ్వనాథరావు

వేదశాస్త్ర పరిషత్ కోశాధికారి

రవయిత మనవి

“కామక్ టిఎహపీరివాసినిం కామితార్థదామ్,

వందేహి చ తాం దేవీం చంద్రశేఖరసుందరీమ్॥”

“శ్రీ చుష్పగిరిపీఠస్థాం చంద్రమాశ్వరాంకగామ్,

కారదాం భావయే విద్యాశ్రీనృసింహఖ్య భారతీమ్॥”

భారతీయసంస్కృతికి రూపురేఖలు దిద్దిన వ్యాసవాల్మీకుల వాఙ్మయము మొదటి నుండియు నన్నార్పించినది. ఆ వాఙ్మయ మజరామరము. తత్రాపి వాల్మీకి ప్రసన్న గంభీరకవిత నాదృష్టి నెక్కుడుగ ఆకర్షించినది. రామాయణ ఎకి విచిత్రసృష్టి, అర్థమైనట్లే కన్పించును కాని నా యాహ కందని మహోన్నత భాగంభీర్య మా గ్రంథమందు నిగూఢముగా నున్నట్లు నేను పారాయణ జేయుకొరిది స్ఫుటతరము కాజొచ్చినది, రామాయణము నిజముగా వేదావతారమా! కాదా! వేదావతార మని చెప్పెడు వాక్యము కేవల మర్థవాదమా! వేదావతార మని యంగీకరించుచో వేద లక్షణము లన్నియు వ్యక్తముగానో, అవ్యక్తముగానో, బీజప్రాయముగానో ఉండియుండవలను అట్లు కాదని, ఋషివాక్యముల కపార్థముగల్పించుట సాహసము. ఈ దృష్టితో నా ఎరికొదన సాగినది కాని లోతుకు దిగినకొరిది అంతు దొరకుట కష్టమై నే చేయు యత్నము నావంటి యల్పజ్ఞానికి తగ దేమో యని వెనుకంజ వేయద మనిపించినది కాని ఆ వాల్మీకి కోకిల కుహూకుహూ రావములు నన్ను మెల్లగానినవి, నాచే ముందంజవేయించినవి. అట్టి తరుణమన శ్రీ కంచీజగద్గురువులు చంద్రశేఖరేంద్ర సరస్వతీ స్వామివారు విజయవాడలో మా శోధన్ గృహమునకు మకాం చేయుట

కలసిందినది! ఆ సందర్భమున మా పరిశోధనవ్యవసాయమును శ్రీవాసి
దృష్టికి తీసికొని వచ్చితిమి వారు తీరిక గల్గినపుడెల్ల. సావధానముగ
మా రచనలను వినిరి ఎంతయో అనందించి ఇట్లు అజ్ఞాపించిరి

“మీ రచనలలో ముఖ్యముగ మాడు నియమాలను పాటించండి.
ఈ నియమాలను పాటిస్తే మీ గ్రంథము చిరస్థాయియై వెలుగొందు
తుంది. మీ -

1. రచనల యండ్కి-డగూడ మీ అక్షరాంకారము చొంగిచ డరాదు.

2. రచనలయందు ఇరికిలకు బాధాకిరమైన పరనిందకు తావీయరాదు.

శ్రీ ఈ గ్రంథ రచన కేవలవ్యాపారదృష్టిచే సాగరాదు.
శ్రీవారి ఆ అనుగ్రహప్రార్థనలైన అశీస్సులు మా అనందోత్సాహముల
నిమమడింపజేసినవి.

ఇంతియేగాక, నా యీ ప్రయత్నమునకు సంతసించి, అశీర్వదించి, అను
మతించి నన్ను ప్రోత్సహించినది నాప్రియతమ సోదరులు గురువరేణ్యులు
శాత్రపారంగతులు బ్రహ్మశ్రీ హరి సాంబశివ శాస్త్రిగారు. వాత్సల్య
పూరితమైన వారి అశీస్సులే లెక్కన నే నీ ప్రయత్నమునందు కృత
కృత్యుడను కారే పోయెడిదను వారి అశీస్సులముతోనే నా రచన
ముందుకు సాగినది. రామాయణమున గల గంభీరార్థస్ఫూర్తక ఘట్టము
లను వివరింప యిట్లున ధౌత భంగము కకుండునట్లు శాస్త్రీయనిర్ణయము
చెయుటలో నాకు నిరంతరము సాయపడుచు వెలుగుబాటల జూపి, సంప్ర
దాయ పుర్యాదిలను నాకు పేర్కొని నడిపించిన దేశికులు మాసోదరులు
హరి సాంబశివశాస్త్రిగారు వారికి నేను సదా కృతజ్ఞుడను, అజ్ఞాపింపబడును.

మాలో నొకరై నిత్యసంనిహితై శాస్త్రీయవర్సలలో మా తోపాటు పాల్గొనుచు నిండు హృదయముతో ప్రోత్సహించుచు నా యీ కృషికి యహదము చేసిన పండితవర్షలు విమర్శకులు, సహృదయులు, సంప్రదాయజ్ఞులు నైన బ్రహ్మశ్రీ జనస్వామి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి సోహృదయు నాకు మువరానిది. కొరినంతనే ఈ గ్రంథము నకు తిరికాయ మాన మగు నట్లు మున్నుడిగా ప్రకాశన వ్రాసియిచ్చిన శ్రీ సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారికి నా స్మరియ పూర్వక దన్యవాదములు.

ఇందు వాల్మీకి యొక్క యథార్థ జీవితచరిత్రను శ్రీమద్రామాయణమును తదితరార్షవాఙ్మయమును ఆధారము జేసికొని లోకము కందించుటకు యథాశక్తి ప్రయత్నించితిని. ఇంకను ఆ మహాత్ముని విషయము ఎన్నియోని విశేషములు ఉండవచ్చును. రామాయణము వేదావతారమని నిరూపించుటయే ఈ రచన లక్ష్యము. అందుకై కొలది సంనివేశములు మాత్రమే తీసికొని యందలి యర్థగోచరము ప్రదర్శించుటకు యత్నము జరిగినది. అందు నాకు అనర్హరత్నములు కొలదిగనే దొరికినవి. వెచకి వెలిదీయవలసిన రత్నము లెన్నియో యుండవచ్చును. శ్రీ సీతారాముల యనుగ్రహముచే వానిని మరియొక సంపుటమున వెలుగులోనికి తీసికొని రావలనని సంకల్పము పైన లక్ష్యరేచు

ఈ వాల్మీకి చరిత్రమును వ్రాయవలె ననెడి సంకల్పము కేవలము నాది గాదు. లోకమున భక్తులకు, విందటికొ మందించులు గుంపు. వారు పీఠనిభేదములేక అందఱు కారాద్యుడైన వాల్మీకి మందిరము లేక ! పుటయేమి? అనెడి నా ఆవేదనను గుర్తించి వాడవాడలలో వాల్మీకి మందిరనిర్మాణమునకై ప్రచారము చేయుచు వాల్మీకి చరితమును వ్రాయడవి శ్రీ పుష్పగిరి జగ్గుపేట నున్నాడేళించిరి. వారి యాదేశము నాకు శిరార్థమై వాల్మీకి

చరిత్రరచనకు దోహదముచేసి వది. ఇంతియేగాక శ్రీ జగద్గురువులు తమచే
స్థాపించబడిన వేదశాస్త్రరక్షణ పరిషత్తు ద్వారా ఈ గ్రంథమును ప్రక
టించుట నా మహద్భాగ్యము శ్రీ చరణులకు నా సప్రశ్రయ ప్రణామ
శతములు.

ఈ పరిషత్తుకు కోశాధి కారులు సహృదయులు ప్రియమిత్రులు నగు
శ్రీ బాలకి విశ్వనాథరావుగారు నా యీ కృషికి చేయూతనిచ్చి నాయీ గ్రంథము
నకు అభిప్రాయ మొసగి బ్రోత్సహించినందుకు వారి నా కృజ్ఞతాపూర్వక
ధన్యవాదములు.

అనతికాలములో ఈ గ్రంథమును వెలుగులోనికి తీసికొని
వచ్చుటకై అహర్నిశలు శ్రమించి తోడ్పడిన మా చిరంజీవులు గీర్వాణ
భాషాభిజ్ఞులు మా అన్నగార్ల కుమారులునైన హరివేంకటేశ్వరశర్మకు హరి
శ్రీరామమూర్తికి నా హృదయ పూర్వక కుభాశీస్సులు.

ఈ గ్రంథమును సుందరముగా ముద్రించియిచ్చిన లక్ష్మీనారాయణ
ప్రెస్ టింగ్ ప్రెస్ వారికి నా హృదయపూర్వక అభినందనలు.

రామాయణ తత్వార్థదర్శనమున నా యీ కృషి కొలదిగనైన
దోహదము చేయగల్గినచో భగవద్వాల్మీకి కరుణా కటాక్షములకు పాత్రుడ
నైనట్లు భావించి ధన్యుండ నగుదును.

శ్రీరామ శృరణంమమ

శోదన్ గృహ

బేగంపేట 1 10-54

హైదరాబాద్ 18

18 4-88

అక్షయ శ్రీరామనవమి

ఇట్లు

బుధిజన విధేయుడు

హరి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ

నమామ వేదమాతరమ్

ప్ర రో చ న

“సూర్యమంలమధ్యస్థం రామం సీతాసమన్వితమ్।

నమామి పుండరీకాక్ష మమేయం గురుతత్పురమ్॥“

పురాణేతిహాసములుభారతీయ సంస్కృతికి మూలకందములు. వాల్మీకి వ్యాసమహర్షులు రామాయణమహాకావ్య భాగితాదిపురాణేతిహాసముల ద్వారా భారతీయ సంస్కృతిని సర్వాతిశాయి సౌందర్యముతో తీర్చిదిద్ది, తత్ప్రభావంబులను వెదజల్లి నమస్తవిశ్వమును జ్యోతిర్మయ మొనర్చిన మహాకవీంద్రులు, క్రాంతదర్శనులు, మహాకవిశిఖరాయ మాణులు; వేదతత్త్వాధ్యయనంబునకై వేదస్వర్థునిని రామాయణ, భారతాది రూపమున భూలోకములొ నవతరింపజేసి మానవజాతిని అస్థా వితము, పావితము నొనర్చిన మహాకరుణరసార్ద్రహృదయులు. భారతీయ సంస్కృతి యందు వ్యాస వాల్మీకిలకు గల స్థానము అనదృశము. కాళిదాసాది కవీంద్రులు తన్మార్గానుయాయులై అజరామర యశఃకాయులై వెలుగొంది రనుట పండితహృదయైకవేద్యము.

శ్రీరాముని ఆవతారము ఎంత మహాత్త్వనంపన్నమో, ఎంత యర్థ వంతమో, రామాయణము గూడ నంత మహామహిమోపేతము, అంతటి యన్వర్థము. వేదమాతృహృదయము మహాగభీరము. అందలి తత్త్వము సామాన్యులకు దురవతోధము, అచరణదుస్సాధము. తత్తత్త్వమును వ్యాస హరిక జగత్తు నందలి మనుష్యజీవితములో అనుక్షణము అనుభవించి, అచరణమున ప్రతిఫలంపజేసి, ఉత్తమ భూమికల నందుకొను నుపాయముల నుద్ఘోషించి మర్త్యక్షణము చేయసంకల్పించి పరవేశ్యరు

దశదపుడు మానుషరూపమున భువిపై నవలరించుట జరుగుచుండును. తదవతారతత్త్వాభివ్యక్తికై ఋషులైరించి, తత్త్వమును అతర్హస్థితో దర్శించి యా యవతారపుదుపుల జీవ, చరిత్రమును చప మదుమయీ వాక్కుతో ముగ్ధమోహనముగా వర్ణించి జీవానికి మార్గదిర్శకులగుచుండురు. ఋషిప్రోక్తమైన మహావాక్యములు, పురాణోచాసాదులు వేదావతారరూపములై యని మహానీయుల కదనము.

“వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే చ శ చాత్యజే;

వేదః ప్రాచేతసా దాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా॥”

వేదవేద్యుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు భువినైన నవలరించి, స్వీయ వైభవమును ప్రదర్శించుచుండగా, శ్రీవాల్మీకిమహర్షి తపస్సమాధి జన్య ఋతంభరాప్రజ్ఞతో వేదప్రతిపాద్యము, ఉపనిషత్తత్త్వభ్యాసకము, నారదోపదిష్టము నయిన శ్రీరామతత్త్వమును దర్శించి రామాయణ మహాకావ్యరూపమున నావిర్భవింపజేసిన క్రాంతదర్శి.

కాలవహిమ యేమో గాని వాల్మీకిరామాయణ మావిర్భవించిన పిమ్మట భారతీయభాషలోనే గాక, ప్రపంచ భాష లన్నిటియందు శ్రీరామ కథాకావ్యములు వెలసినవి. వారి వారి చిత్తవృత్తులతో, సంస్కారవిశేషములతో శ్రీరామగాథలో ఎన్ని మూల్యులు, చేర్పులు చేయబడినవో! ఆ కావ్యములలో కొన్ని భక్త్యతిశయ పరిచాయక విచిత్రగాధ లయిన, మరికొన్ని వేదవిరూధభావదూషిత సంస్కారములతో చేసిన అసభ్య, అశ్లీల, అనైతిక భావసంభృతగాధలు. ఋతంభరాప్రజ్ఞాదర్శనమైన శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణమునం దెవటను అన్యత మనునది యుండజాలదని వీరెవరును గుర్తింపరైరి.

అటులనే, రామాయణముపై బయలుపడిన విమర్శలు కొకొక్కలు, బుల్కువంటి పాశ్చాత్యవిమర్శకులు చేసిన విమర్శలు, నిర్ణయములు రామాయణ యధార్థత త్విష్కవాదకములై గాక, వేదవిమర్శభావప్రకర్షకములు. శ్రీమద్వాల్మీకిలమును, రామాయణరచనకాలమును క్రీస్తుశకాంతర్భూతము లని నిర్ణయించి చెప్పటకు ఆ విమర్శకులు చేసిన ప్రయత్నములు వారి వైదికినంబ్రదాయనభిజ్ఞతను చాటునేగాని, రామాయణ తత్వజ్ఞానావగతికి సాయపడజాలవు. రామాయణమహిమాప్రభావకములైన విమర్శగ్రంథములు బారతీయభాషలలో రాకపోలేదు. అవి సమాదరణీయములని చెప్పటకు సశయింప నవసరములేదు. వానిలో కొన్ని శ్రీరామాది వైదవప్రస్తావకములు, తన్నిహితమాతృపితృ, బ్రాతృ భక్తి, భార్యా భర్తృసంబంధము, దయా దాన, సౌహృద సౌశీల్యాది మానవకాగుణములు, ధర్మసరాయణత, రాజనీతి ఉత్సాహద్యనేకానేక ప్రావక గుణప్రదర్శకము లయిన, మరికొన్ని, అదికవి మధురకవితా సౌందర్య సౌరభ ప్రసారకములు. పతాదృశ సమీక్షలు, సమాదరణీయములు, అవశ్యకములును గూడ. అదేవిధముగా దేశవిదేశములలో రామాయణముపై ఎన్నియో కల్పవృక్షములు వెలసినవి. మరెన్నియో విషవృక్షములు మొలకెత్తినవి. రామాయణము వేదతత్త్వార్థస్ఫోరకము, లోకజీవనవిధానప్రతిపాదకము నగుటయేగాక, మహాగభీరము, తన్మహర్షిధ్యానగమ్యు అత్యంతస్వస్ఫోరక మను విషయముపై నెవరును విశేషించి తమ ప్రతిభాదీప్తులను ప్రనరంజనజేయలేదు. రామాయణము వేదతత్త్వార్థస్ఫోరకమైన మహాకావ్యము గాకపోయినచో

“స తు మేధావినౌ దృష్ట్వా వేదేషు పరినిష్ఠితౌ.

వేదోపబృంహణార్థాయ తా వగ్రహయంత ప్రభుః”

వాల్మీకి వేదార్థపంబంహితార్థమై రామాయణమును రచించి కుళలపురి కుపరిచె నవి రామాయణమున గన్పట్టు పై పదనము పరీతిగ సంగతమగునో, సరసనమన్వయముతో అనుశీలనతో దర్శించి, తత్త్వమును సమస్మితము చేయుట విచుర్యకుల కర్తవ్యము కాదని యనగలమా.

అలౌకిక తత్త్వార్థమును రామాయణమున దర్శించక పోయిన, రామకథావైభవమును చూచితి మని యెట్లు చెప్పగలము? పొనిండు, మహనీయము వేదతత్త్వార్థసంఘితమైన రామాయణ మహాకావ్య ప్రణయనము గావించిన అదికవి, మహర్షి వంశసంజాతుడు నయిన వాల్మీకి చరిత్రమహత్త్వమును గురించి మెవరోని పట్టదేమి? లౌకిక కవుల గుణగానముచేయునట్టి యీకారములొ వైదికసంస్కృతి ప్రచారప్రసారము లకుమూలపుడ పుడైన వాల్మీకినామమును స్మరించినవారై ననుగన్పట్టరు; ఇది కాలమహిమ యేమో! ఇక రామాయణముపై వచ్చిన పూర్వవ్యాఖ్యానములు సైతము అందలి వేదతత్త్వార్థావిష్కారకములుగా గన్పట్టుట లేదు, శబ్దార్థములను వివరించుటయందే ఆ వ్యాఖ్యానము తృప్తిని భజించిరి. ఎడనెడ వేదతత్త్వార్థవివేచనము ఆ వ్యాఖ్యలలో గన్పట్టినను అల్పాలపమే. అయినను ఆ వ్యాఖ్యలు అంత మాత్రమైనను వ్యాఖ్యానము చెయకున్న రామాయణ మింకను ఎంత దుర్వ్యాఖ్యానిషమూర్చిత మయ్యెడిదో, ఆ మేరకు తద్వ్యాఖ్యాతలకు కృతజ్ఞులు చెప్పవలసియే యున్నది.

వేదతత్త్వార్థపంబంహితమునకై ఎందఱుమహనీయులు ఎన్నిమార్లు ఎన్నివిధముల ప్రయత్నించలేదు! అన్ని పర్యాయములేల ప్రయత్నింప వలసివచ్చినవి; కాలప్రవాహమున ఎన్నియో తాత్త్విక విషయములు విస్మృతము లగుచుండును. అట్టి సమయములలో వానిని పునః జీవింప చేయవలసియుండును, ఆ విధముగా జేయుట భగవత్సంకల్పమే. తత్సంక

ల్పము రూపుదాల్చుటయు. జగద్గురుప్రభావసంజనితమే. జగద్గురువులు రమేశ్వర ప్రతినిధిస్థానీయులు గదా:

శ్రీ జగద్గురు కరుణాకటాక్ష ప్రభావఫలమే యిపుడు పారకుల ముందున్న “పందే వాల్మీకి కోకిలమ్” అను గ్రంథరత్నము. ఏకద్గ్రంథ ప్రణేత శ్రీ హరి లక్ష్మీనరసింహశర్మ గారు. ఈయన సంస్కృతాంధ్ర భాషలయం దాతేరిన పండితుడు, వ్యాకరణ - అలంకారశాస్త్రములలో విశ్వవిద్యాలయములందు పట్టములుందుకొనుటయే గాక, తెలుగుభాషాప్రవీణ పట్టము వందుకొనిన మేధావి. మనదేశమున పట్టభద్రులెందఱు లేరు! వారందఱు రామాయణ తత్త్వావిష్కరణమున కుద్యమించిరానియిన శ్రీకర్మగారు ఇంతటి మహోద్యమమున కేల సమకట్టిరి? అనిన, ఈ పట్టభద్రతకు మించిన విశేషసంస్కారము లేవియో యీయనయం దుండ వలెను. ఇంతటి మహోద్యమప్రచోదకములైన ఆ సంస్కారవిశేషము రెవి? వానిలో మొదటగా పేర్కొనవగినది “వేద”మనిన వీరికి గల అపారశ్రద్ధాతిశయము: రెండవది, వేదార్థోపబృంహణమునకై వలసిన రామాయణ, భారత, భాగవతాది పురాణేతిహాసాదులు, యాస్కనిరుక్తశాస్త్రము సాయతాది వేదభాష్యాదులు, కాళిదాసాది మహాకవుల సంస్కృతవాఙ్మయము మున్నగువానియందు వీరికి గల అసాధారణ పరిచయము; మూడవది, వ్యాసవాల్మీకాదులం దెనలేని జగద్గురుభావము. ఈ సంస్కారములు వీరి హృదయమున ముప్పెరగా పెనవేసికొని యున్నవి. ఏతత్ఫలముగా ఈ జీవుని యందు ఒకానొక గాఢవేదన పెల్లుబికినది. తత్ఫలమే యీ పందేవాల్మీకి కోకిలమ్.

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహశర్మ గారి ప్రతిభ గభీరవైదుష్య సముద్యోతితము. ప్రతిభాశూన్యమైన వైదుష్యము వన్నెకు రాదు; అటులనే వైదుష్యరహితమైన ప్రతిభ, కాల మనుకూలించినపుడు ఒక్కమారు

తకుక్కుమని మెరిసి వెనువెంటనే అంతర్హిత మగును. కాని, శర్మగారి విషయము దీనికి అవవాదము. వీరిలో ప్రతిభావైరుష్యములు సమర సముగా వికసించినవి. వీరియందు గల ప్రతిభావ్యుత్పన్నతలు అహమ హమికతో పొరకుల హృదయములలోనికి చొచ్చుకొనిపోయి వారిని ముగ్ధులను చేయును. అనందరసస్థావితులను చేయును హరిసోదరప్రజిత మైన పేదస్వరూపస్వభావప్రదర్శక “బారతీనిరుక్తి” ప్రణయనములో అగ్రస్థానీయులు, ప్రసన్న గంభీర హృదయులు, అసమాన ప్రతిభా వైరుష్యసంపద్విలసితులు, అగ్రజులు నయిన శ్రీ హరిసాంఘికాత్మి గారి యామోదమునకు బాజనమైన శర్మగారి ప్రతిభ కీర్తనీయుము శ్రీ శర్మగారికి గుర్వసుగ్రహమే గాక, జగద్గురువుల యనుగ్రహము గూడ పుష్కలముగా నున్నది. భగవదనుగ్రహము మహితాత్ములగు గురువులచే శక్తిపాతరూపమున ప్రసాదించబడును. అట్టి సంపద గంచుచు గనుకనే శ్రీ శర్మగారు పితర్గృంథప్రణయనమునకు పూనుకొని కృతార్థుడైరి. శ్రీ కామకోటి పీఠాధీశ్వరులు శ్రీ శ్రీ శ్రీచంద్రకేళిరేంద్ర సరస్వతీస్వామి పాదుల యాశీషరంపరను, శ్రీ పుష్పగిరిపీఠాధిపతులు శ్రీ శ్రీ శ్రీ...దిధి నవోద్బంధ శ్రీవిద్యాన్యసింహ బాలతీ శ్రీ వంజుల యనుకంపా విశేషమును జూరగొనిరి. జగద్గురువుల యాశీషలముగా శ్రీశర్మగారు తపఃపూత వాఙ్మికికొకిరి కుహకుహారావత త్వమునుశ్రవణ పేయముగా వినిపించి పొరకులహృదయములను తత్తత్త్వానుసంఘాననిమిత్తములను జేయుటలో కృతకృత్యు లయిరి. గ్రంథస్థవిషయమును కొంత పరిశీలించుము.

శ్రీ సీతారాములు వాఙ్మికికృత పాత్రలూ; అనిన, అంతరంగ బహిరంగ ప్రమాణముల ననుసరించి కల్పితపాత్రలు కావని చెప్పుటయే సంగతము. అయిన, ఆ పాత్రలు కేవల లౌకికములూ, లేక భగవత్తత్త్వాభివ్యక్తియై యవతరించిన యవతారమూర్తులూ; వారు అవతారమూర్తులని,

పోడశకకాపూర్ణ చిచ్ఛ్మసమవేత శ్రీమన్నారాయణస్వరూపుని యవ
నిషత్తులుద్దాపించుచున్నవి. అగణితాత్మము లందును తదభిప్రాయోప
ష్టంభకవాక్యములే కన్పట్టుచున్నవి. శ్రీవాల్మీకియు “రామాయణమ్: “సీతా
యాశ్చరితమ్” అను నామముల చేతనే పూర్వోదాహృత తత్త్వమును
కాంతాసంమితముగా ధ్యవించవలెననినాడు.

శ్రీ సీతారామచంద్రతత్త్వము పకలభువనాధిష్ఠానము, స్వయం
ప్రకాశము, సచ్చిదానందపనము నగు సాక్షాత్పరబ్రహ్మతత్త్వము.
సీతారామచరితము వేదమాలమే గాని, కేవల కవిప్రతిభానమున్నేషము
కాదని శాస్త్రకోవిదుల నిశ్చితాభిప్రాయము. సీతారామచంద్రుల స్వరూప
స్వభావాదికము సౌందర్యసారిసర్వస్వము, మాధుర్యగుణ విలసితము, వేద
శాస్త్రోక్త సమధిగమ్యము నయిన పరమేశ్వరతత్త్వము. తత్తత్త్వము
లోకసంగ్రహరమైన తనిను ద్విధా విభక్త మొనఱుకొని శ్రీ సీతారామ
చంద్రరూపమున భువిపై నవతరించి నది. శ్రీరాముడు హరిహరవిరించు
తత్త్వమును పుణిపుచ్చుకొని దశరథాత్మజుడుగా నావిర్భవించెను.
శ్రీ సీతాదేవి మహాలక్ష్మి, మహాసరస్వతీ, మహాత్రిపురసుందరీ పరాభట్టారికా
సమష్టితత్త్వరూపిణియై జనకాత్మజగా నాత్మాభివ్యక్తి చేసికొనిన దని
తపస్సమాధినిఘ్నం దర్శనము. కావున, శ్రీసీతారాములు వేదవ్రతిపాదిత
మూర్తులుగాని, కేవల చారిత్రికవ్యక్తులు గారని సంప్రదాయవత్తం
యభిమతము. మంత్రబ్రాహ్మణగ్రంథములందు శ్రీసీతారామచంద్రుల
ప్రళ స్థితోపాటు జనక, దశరథాదుల ప్రవక్తియుగన్నట్లును రామరహస్యో
పనిషత్తు, రామపూర్వశాపిసీ, ఉత్తరశాపిసీ ఉపనిషత్తులు, సీతోపనిషత్తు,
తారసారోపనిషత్తు మొదలగు అనేకానేక ఉపనిషత్తులు శ్రీసీతారాముల
పారమైశ్వర్యవై భవములను సంకీర్తనము చేసినవి; తత్సంబద్ధ మంత్రము
లను బీజాక్షరసంపుటితో ప్రపంచించినవి.

“రామ ఏవ పరంబ్రహ్మ రామ పవ పరం శపః

రామ ఏవ పరం తత్త్వం శ్రీరామో బ్రహ్మచారికమ్”

అనుచు రామరహస్యోపనిషత్తు శ్రీరామ చంద్రుని పరబ్రహ్మతత్త్వముగా సంకీర్తించుచున్నది. అటులనే

“రమంతే యోగినోఽనంతే విశ్వానందే చిదాత్మని

ఋతి రామపదేనసౌ పరంబ్రహ్మభిదీయతే”

అనుచు రామ పూర్వశాపనీయోపనిషత్తు రామచంద్రుని సచ్చిదానంద ఘన పరబ్రహ్మగా గానము చేయుచున్నది.

ఓం యో హవై శ్రీరామచంద్రః స భగవా నద్వైతపరమా

నంద ఆత్మా యత్పరంబ్రహ్మ భూర్భువస్సువస్తస్మై నమో నమః”

అనుచు రామశ్రీరహస్యోపనిషత్తు భూర్భువస్సువర్లోక కస్తస్మైన పరంక్షోతీరూపము అద్యయపరమానందరూపము నగు, బ్రహ్మయే శ్రీరామచంద్రమూర్తి యని ఘంటాపథముగా జెప్పుచున్నది.

“కలాతీతా భగవతీ స్వయం సీతేతి సంజ్ఞితాః

తత్పరః పరమాత్మా చ శ్రీరామఃపురోషోత్తమః”

అనుచు తారసారోపనిషత్తు సీతాదేవిని పరమేశ్వరి యని చెప్పుచున్నది”

“మూలప్రకృతిరూపత్వాత్ సా సీతా ప్రకృతిః స్మృతా”

“మహామాయా అన్యక్తరూపిణీ వ్యక్తా భవతి.

ప్రథమా శబ్దిబ్రహ్మమయీ స్వాధ్యాయకాలే

ప్రసన్నా ఉద్భావవకరీ సా త్త్వికా, ద్వితీయా భూతలే

హలాగ్రే సముత్పన్నా, తృతీయా ఈశారరూపిణీ

అవ్యక్తస్వరూపా భవతీతి సీతే త్యుదాహరంతి॥”

॥శ్రీరామసాన్నిధ్యవశాత్ జగదానందకారిణీ॥

ఉత్పత్తిస్థితిసంహరకారిణీ సర్వదేహినామ్॥

సీతా భగవతీ జ్ఞేయా మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా॥

సా సర్వవేదమయీ సర్వదేవమయీ సర్వలోకమయీ.. ....
యనుచు సీతోపనిషత్తు శ్రీసీతాదేవిని మూలప్రకృతిస్వరూపిణి, వేద
మాత దేవినిలయ యనియు, శ్రీరామచంద్రుని సచ్చిదానందాత్మక
బ్రహ్మస్వరూపు డనియు పెక్కు భంగుల స్తుతించినది. అటులనే,
లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నాదులను, సుగ్రీవ హనుమదాదులను ప్రణవప్రతి
పాద్యులుగ నుపనిషత్తు అద్వైషించుచున్నవి.

ఉపాసకలోకమున సీతారాములు ఏరీతిగ ధ్యానింపబడుచుండురో
గమనించిన, నిత్యానపాయులైన సీతారాముల తిత్తి మవగత మగును.

“రామో ధ్యాయతి త్వామేవ సుషుమ్నాం పారమేశ్వరీమ్॥

సీతా ముపాస్తే వ్యోమాంతరీశ్వరీం వీందురూపిణీమ్॥

సీతాం భగవతీం దేవీం వందే రామవనాయుతామ్

సువర్ణాభాంబుజకరాం రామాలోకనతత్పరామ్॥”

“కాలాంభోధరకాంతికాంత మనిశం వీరాననాధ్యాసితం

ముద్రాం జ్ఞానమయీం దధాన మపరం హస్తాంబుజం జానుని॥

సీతాం పార్శ్వగతాం నరూహకరాం విద్యున్నిభాం రామవం

పశ్యంతం మకుటాంగధాది వివిధాకల్పోజ్జ్వలాంగం భజే॥”

“వేదాంతవేద్యం కవి మీశితాన

మనాదిపద్యాంత పుచింత్య మాద్యమ్।

అగోచరం నిర్మల మేకరూపం

నమామి రామం తమసః పరస్తాత్||”

ఈరీతిగ, శ్రీసీతామాతను సమష్టికుండలినీకై క్రియయిన పరమేశ్వరిగను, శ్రీరామచంద్రుని అదిమధ్యాంతరహితుడు, ఎచ్చిదానందపునుడు, విశ్వాన పాయినీ పరమేశ్వరీ సంపరిష్కృతుడు నగు. శ్రీమన్నారాయణస్వరూపుని గను భావించుట వేద అగమ శాస్త్రసంప్రదాయసిద్ధ మని యవగతమగును.

తాదృశ మహిమోపేతులైన శ్రీసీతారామచంద్రుల చరిత్రమును వర్ణించి చెప్పుటకు ఎంతటి ప్రాతిభచక్షుస్సు అవశ్యకము. ఎంత వేద వేదాంగతత్వజ్ఞానము అపేక్షితము. ఎంతటి మహోన్నత తప స్సంజనిత ఋతంభరావ్రజ్ఞ ఉపాదేయము. ఇది స్వయంప్రతిభాతవేదలకు మాత్రమే సాధ్యముగాని, అన్యులకు దుస్సాధ్యము గదా! అట్టికరి శ్రీ వాల్మీకిమహర్షి ని ఏతన్మాత్రునిగా దలచుట సంగతమా? కాదు. గనుకనే శ్రీ శర్మగారు వాల్మీకమునే గాక, ఎన్నియో పురాణ, నాటక, కావ్యాదులను గొప్ప ఓర్పుతో నేర్పుతో పరిశీలించి, పరిశోధించి, వాల్మీకి చరిత్రము నకు చక్కనిరూపురేఖలు దిద్ది వాల్మీకియొక్క ఋషికులౌత్పన్నత్వమును, బ్రహ్మర్షిత్వమును, బ్రహ్మిష్ఠత్వమును మహాప్రతిభతో ప్రధానమల్ల నిబర్హణన్యాయముగా మునుముందుగా వివేకించి ప్రదర్శించినారు. ఇది వాల్మీకిపట్ల వారికి గల భక్త్యతిశయమునకు ఒక చక్కని ఉదాహరణము. వాల్మీకిచరిత్రమును గురించి వారు చేసిన పరిశ్రమను, వారు చూపిన ప్రతిభను సహృదయ పౌరకుల ముందుంచుట నా క్తర్తవ్య ము భావించును.

వాల్మీకిమహర్షి వాగ్విదాంవరుడు, బ్రహ్మవిద్యరేణుడు, బ్రహ్మ విద్యానంప్రదాయక ర్తులలో నన్యతముడు, ఋతంభరాప్రజ్ఞాదర్శనము గల యోగివర్యుడే గాక, వేదమంత్రద్రష్టగా గూడ భారతీయసంస్కృతికి అజరామరస్థానమును కల్పించిన మహాతపస్వి. ఋగ్వేదమందలి యనేక ఋక్కులను తపస్సమాదిలోదర్శించిన “వమ్ర” యను ఋషియు, వాల్మీకియు నొకరే యని శ్రీ శ్రీ శ్రీ కరపాత్ర స్వామిచరణుల నిశ్చితాభిప్రాయము. “వమ్ర” “వాల్మీకి” శ్వామిలకు చెప్పుకొనదగినంత సామ్య మున్నది

వాల్మీకికి కల్పభేదముచే పురాణములందు పెక్కు నామములు కన్పట్టును. నామవైవిధ్య మున్నను, కథలయందు ఐక్యత కన్పట్టును. వాల్మీకిః, వాల్మీకిః, భర్గవః, ప్రాచేతనః ఇత్యాదినామములతో రామాయణము రచించినట్లు రామాయణ, భారత, పురాణ, ఇతిహాసాలు చెప్పుచున్నవి.

“ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాః శతద్రుత్యా దశాభవన్ |

తుల్యనామవ్రతా స్సర్వే ధర్మస్నాతాః ప్రచేతనః ||”

అని భారతము వాకొనుచున్నది.

“ప్రచేతనోఽహం దశమః పుత్రః ||

అని వాల్మీకియే తననుగురించి చెప్పికొనియున్నాడు. వాల్మీకి ప్రచేతనుని దశమపుత్రు డగుట వలన “ప్రాచేతన” నామముతో రామాయణరచన చేసెనని తెలియనగును.

అథాబ్రహ్మీ నృహతేజా బ్రహ్మలోకపితామహః |

వల్మీకప్రభవో యస్మా త్తస్మాద్వాల్మీకి రిత్యసౌ ||”

అనుచు బ్రహ్మవై వ రపురాణము వాల్మీకి యొక్క వల్మీకప్రభవత్వమును

చాటుచున్నది. వేదమంత్రద్రష్టయగు వైవస్వతాన్ని వాల్మీకియే యనుట ప్రమాణసంగతమే యని తేలుచున్నది.

బ్రహ్మపుత్రులైన పదిమంది ప్రజాపతులలో ప్రచేతసుని నామమును మనుస్మృతి పేర్కొన్నది.

“మరీచి మత్ర్యంగిరసౌ పుంస్త్యం పులహం క్రతుమ్.

ప్రచేతనం వసిష్ఠం చ భృగుం నారద మేవ చ॥

ప్రజాసృష్టికర్తలలో తొమ్మిదిమంది ప్రజాపతుల నామములే గానవచ్చుననియు, పదియవవాడైన ప్రచేతసుని పేరు కానరాదనియు, ప్రచేతసుని కుమారుడైన ప్రాచేతసుడు వాల్మీకి లోకకల్యాణార్థము రామాయణముపా కావ్యసృష్టి చేసె ననియు అభిజ్ఞానకథనము.

వాల్మీకిః నారదభాతృపుత్రః అని మహేశ్వరత్వీర్థ వ్యాఖ్యలో కన్పడుచున్నది.

“మహర్షే త్వం సమర్థోఽసి జ్ఞాతు మేవంవిధం నరమ్.

శ్రుత్వా చైతత్త్రిలోకజ్ఞో వాల్మీకే ర్నారదో వచః॥” బాల. (5

“ఏవం తద్విజ్ఞానార్థం న గురు మేవాభిగచ్ఛే దిత్కుక్తం గురూప నదనవిధి ముపబంధ్య” యేనాక్షరం పురుషం వేది సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వో బ్రహ్మవిద్యామిత్కుక్తం ప్రవచనవిధి ముపబంధ్యాయతి శ్రుత్వేత్యాదినా. తత్ర “నానంవలంబవాసినే ప్రబ్రూయా, దితి నియమస్య జ్యేష్ఠపుత్రవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్ వాల్మీకేశ్చ భృగుపుత్రతయా బ్రాహ్మపుత్రత్వాత్ శుక్రాషానిరపేక్షం ప్రీత్యా పదిదేశేత్యాహ శ్రుత్వాచేతి.”

“నాదో బ్రహ్మపుత్రతయా తద్జ్ఞానార్థః ఏకత్వార్పితరీత్యా
 వ్యంగార్థగర్భం వాల్మీకేః స్వాభిమతస్య పుత్రస్య వచః
 పరపూర్ణార్థం వాక్యం శ్రుత్వా నిశమ్య” మహేశ్వరతీర్థ వ్యాఖ్య.
 ఓః పైవ చ న ము ల వ ల న వా ల్మీ కి నారద బ్రాతృపుత్రు డని
 తెలియును అది యుక్తినహమే ఎలన, మనుస్మృతి వచనానుసారము
 ప్రచేతన, వసిష్ఠ, భృగు, నారదాదులు బ్రహ్మమాననపుత్రులు. కావున, భృగు
 నారదాదులు పోదిలు కనుకనే వాల్మీకి నారదబ్రాతృపుత్రు డని
 మహేశ్వరతీర్థుడు వ్యాఖ్యానించుట ప్రమాణసంగతమే.

వాల్మీకి వ్యాకరణశాస్త్రవేత్తగా తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్య “సకార
 పూర్వశ్చ వాల్మీకేః” “కవర్గపర శ్చాగ్నివేళ్య వాల్మీకోఽః,” ఉదాత్త
 వాల్మీకేః” అను నూత్రముల ద్వారా తెలియచేయుచున్న దని పెద్దలు
 చెప్పుదురు

విశ్వామిత్రుడు యాగసంరక్షణార్థమై రామచంద్రుని పంపవలసిన
 దని కొరిన సమయమున, దశరథమహారాజునభ్రలో మహాతపస్సంపన్నులైన
 భరిద్వాజాది మునిపుంగవులతోపాటు వాల్మీకిమహర్షియు నుండెనని
 యోగవాసిష్ఠవచనము వలన తెలియుచున్నది.

“క్రతుః పురిస్త్యః పురిహః శరలోనూ మునీశ్వరః।

వాత్స్యాయనో భరిద్వాజో వాల్మీకి ర్మునిపుంగవః।

ఏతే చాన్యే చ బహవో వేదవేదాంగపారగాః

జ్ఞాతజ్ఞేయాః మహాత్మానః అస్థితా స్తత్ర నాయకాః॥

దీనిని బట్టి ఎత్తికి యొక్క మునిపుంగవత్వమేగాక, పేదవేదాంగ పారగుల మధ్య ఆయనకు గల స్థానము ద్యోతక మగును ఇంతేగాక, వాల్మీకి బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయకర్త లా నాడు. యాగవాసిష్ఠవ్యాఖ్యా కర్తయై వయతీంద్రులు శ్రీ ఆనందబొదెండ్రిస్వామి వ్యాఖ్యారంభమున ఈ క్రిందివిధముగా నమస్కరించుటయు గమనార్హము

“ఓం నమో బ్రహ్మణే బ్రహ్మవిద్యుః బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయ కర్తృభ్యో వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర వ్యాస వాల్మీకి శుకాదిభ్యః శ్రీరామ భద్రాయ చ॥”

ఈవిధముగా పేదవేదాంగవేత్త, బ్రహ్మణ్యుడు, ప్రాచేతసుడు నగు వాల్మీకి జన్మనా నిషాదు దనియు, నారదుడు, సప్తర్షులు మున్నగువారిచే సుపంశము నంది దీర్ఘతపశ్చర్యావ్రతుడై వల్మీకసంభవుడై వాల్మీకి నామ ముతో రామాయణమును రచించెనను గాథ యొకటి లోకమున ప్రచారములో మన్నది.

కాని స్కాందాది పురాణములలో అగ్నిశర్మ, లోహజంఘ, శమీముఖి, ఋక్షోనామములు గల బ్రాహ్మణులు జీవికాసముపార్జింపకై బ్రాహ్మణవృత్తిని పరిత్యజించి ఒక్కొక్క వృత్తులతో జీవయాత్ర సాగించుచుండి రనియు, సప్తర్షుల యుపదేశమువలనవిరాగులై దీర్ఘ తపశ్చర్యలో మునిగి వల్మీక సంభవులై వాల్మీకినామముతో రామాయణ రచన ఎపి రనియు కన్పట్టుచున్నది

స్వచ్ఛందా భారతీ దేవీ జ్యోగ్రేతే భవిష్యతి.

“కృత్వా రామాయణం కావ్యం తతో మోక్షం గమిష్యసి॥”

అనుచు సప్తర్షులు వర ముసగినట్లు స్కాందము చెప్పుచున్నది. ఇంతే గాక, విష్ణుపురాణము

“ఋషోఽభూత్ భార్గవ స్తస్మాత్ వాల్మీకిర్యాఽభివీయతే”

అనుచు భార్గవ వంశీయుడైన “ఋషి”డనువాడు వాల్మీకి యనునామముతో బరిగె నని చెప్పుచున్నది.

“అహం పురా కిరాతేషు కిరాతై స్సహ వర్ధితః;

జన్మమాత్రం ద్విజత్వం మే శూద్రాచారరత స్సదా॥

అని అధ్యాత్మరామాయణమునందు వాల్మీకి తన షార్వచరిత్రమును శ్రీరామచంద్రునితో చెప్పుకొనినట్లు కానవచ్చును

పై విచారణ వలన, వాల్మీకి బ్రాహ్మణవంశసంజాతు డనియు ఎంతటి దుష్పాచరిత్రము గలవాడైనను తపశ్శ్రాద్ధదులవలన పునీతుడై బ్రహ్మణ్యుడగు ననియు నవిగత మగును

ఇంతేగాక, ప్రతి యుగమునందును, ఒక్కొక్కరు పెదవిభాగకర్తలై వ్యాసపదము వధిష్ఠింతురు. అట్టివారిలో వాల్మీకియు వ్యాసపదము నలంకరించినట్లు ప్రమాణవచనములు గన్పట్టుచున్నవి వాల్మీకి ఏకాదశ మహామహిమోపేతుడు గనకనే, విష్ణుధర్మోత్తరము వాల్మీకిని ఆరాధ్యుడై వమఃగా నారాధింప నగునని యుపదేశించి, తన్నూర్తివ్యరూపమీ రీతిగ భావనీయము అర్చనీయ మని యిట్లు వివరించినది

“గౌరస్తు కార్యో వాల్మీకిః జటామండలదుర్ధర్మః;

తపస్యభిరత శ్శాంతో న కృతో న చ పీవః॥”

ఇంతేకాదు, శ్రీరామయంత్రాద్ధారవివరణప్రసంగమున, ఉద్ద
యామకవచనము సశక్తికముగా వసిష్ఠాదిమహర్షిన్యాయము రామయంత్రము
నందు చేయవలయునని చెప్పుచు, వాల్మీకిమునిపుంగవుని న్యాయమును గూడ
విధించుచున్నది

“అరుంధతీవసిష్ఠశ్చ భవానీవామదేవకః।

భార్గవీజాణాలిముని రదిత్యాచ శత్యపః॥

లలనాచ భరద్వాజః కౌశిక్యా కౌశిక్ మునిః।

శాన్త్యతీతా సవాల్మీకి రక్షయా సహ నారదః॥

సంవిచ్ఛక్త్యా సననక్ జ్ఞానశక్త్యా సనందనః॥

ఇచ్ఛా సనత్కుమారౌ చ యోగశక్త్యా సహృదయే॥”

ఇంతేగాక, మరియొక విశేషము గూడ గమనింపదగియున్నది అది
యేమన, గోత్రప్రసరి ప్రవర్తకముపురిలో వాల్మీకినామము గూడ
ఉల్లేఖింపబడియున్నది. అష్టాదశ జామదగ్న్యగణ ఋషులు పేర్కొన
బడినారు.

“ప్రాప్తౌషదగ్న్యో వత్యశ్చ వతో శ్రీవతో వత్స ఆఽపి,
తతో మాండవ్య మాందూక్యే తి శాయినాః।

వైరొహితశ్చ వాత్సకీః పాణిని ర్జమదగ్న్యకః॥

ప్రప్తిషేణా, ప్తిషేణౌ చానేపో చిదివటా ఆపి।

ప్రాచీనయోగ్యా బైదాద్యా జామదగ్న్యగణ్షయః॥”

ధర్మప్రస్ఫుటిః గోత్ర ప్రవనిర్జయః

ఈ విధముగ శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాస ధర్మశాస్త్రాదులచే కీర్తింపబడిన వాల్మీకిని సామాన్యునిగా భావించుట న్యాయసంమతము కాదు. కావుననే, ఈ మహనీయమూర్తిని ఆరాధించు సంప్రదాయము అనాదిగ నుండియుండును తత్సూచకముగనే నేటిని నేపాలులో జనకపురమున వాల్మీకిమందిరమొకటియున్నదనియు, ఆర్ద్రేశవాసులు భక్తిప్రపత్తులతోవాల్మీకికి అర్చనాదికములు నలుపుచు రనియు చెప్పుదురు కాలప్రవాహమున నీభూభాగమున ఆ సంప్రదాయ మున్నన్నమైపోయి యుండవచ్చును. భారతదేశ మెన్ని సంప్రదాయములను, ఎన్ని శాస్త్రములను గోల్పోయి యుండలేదు. గహనా కర్మణో గతిః.

శ్రీవాల్మీకిమహర్షియును బ్రజాహృదయ కేదారిములలోని క్షేపించి పునః సనాతనసంస్కృతి జాగరణ మునరింపవలయు ననెడి కమనీయ సంకల్పముతో పుష్పగిరిపీఠాదీశ్వరులు శ్రీమదభినవోద్ధండ విద్యావృసింహ భారతీ శ్రీచరణులు ఆంధ్రదేశమున వాడవాడలలో వాల్మీకిమందిర నిర్మాణము, తన్మందిరమున వాల్మీకివిగ్రహప్రతిష్ఠయు చేయించి, తదారాధనా సంప్రదాయమును పునరుజ్జీవింపజేయ నమకట్టి శ్రీచరణుల సంకల్ప ఎమోషు మి కదా! తత్సంకల్పము కార్యరూపముదాల్చి సంసిద్ధ మగు చున్నది శ్రీచరణుల యాదేశానుసారము శ్రీశర్మగాలు వాల్మీకిచరితము నీగంధమున వింతి విపులముగా విశ్లేషించి, సమీకరించి ప్రదర్శించినారు. ఇంతేకాదు, వాల్మీకిచరిత ప్రచారప్రసారములు పండితసభలలో ప్రతిభావంతమైన తమ వాణిద్వారా చేయుచున్నాయి ఇది యెంతయు హర్షదాయకము.

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహస్వామిగారి ఆనకగిరిముల్కములోని వాల్మీకి గల భిన్నములగు
 (No. 40) యాచిత్యమును

నరముగాఁ సంప్రదాయానుగుణముగా ప్రదర్శించుటలో వాచేసివ
ప్రయత్నము వారి ప్రతిభావై దుష్కములకు దర్పణము పట్టేదిగా ఉన్న
దనుట భూతార్థవ్యాఖ్యాతయే గాని, అతిశయోక్తికాదు కానేరదు.

“వాల్మీకి రథవద్వృహ్మ వాణీవాక్త స్యరూపిణీ :

చకార రామచరితం పావనం చరితవ్రతః”

అను స్కాందపురాణవచనము నారముగా గొని వాల్మీకి యొక్క
బ్రహ్మత్వమును, అయిన వాణి యందు గల సరిన్వృతీత్వమును నిరూ
పించిన విధము వండితామోదయోగ్య మనుటలో నందియము లేదు.

“వల్మీకాగ్రాత్పృథవతి ధనుఃఖండ మాఖండలస్య॥”

అను కాళిదాసవచనమును విశితముగా సూక్ష్మేషికతో పర్యాలోచన చేసి
“వల్మీకము పారమైశ్వర్యసంపన్నమైన భూసారరూప మనియు, తద్వ
ల్మీకము నుండి దివ్యప్రభాదీ ప్తమై నావిర్భూతమైన యింద్రధనుస్సు వలె
నావిర్భవించినవాడు వాల్మీకి యనియు, అదేరీతిగా, సీతాదేవియు పారమై
మైశ్వర్య సంపన్నమైనయట్టి భూమి నుండి స్వయం ప్రభారూపిణియై
యావిర్భవించిన ది వ్య జ్ఞా త యనియు, అందుచేతనే వాల్మీకి
తన గ్రంథమునకు “రామాయణ” మనియేగాక, “సీతాయా శ్చరీతం మహత్”
అనియు మహాసంజ్ఞాకరిణము చేసె వనియు ప్రదర్శించినవిధము శ్రీశర్మ
గారికి గల వేదవిజ్ఞానమునకు, ప్రతిభాసమున్నే పమునకు నికషాయ
మాణము అనేకానేక ప్తదితత్త్వసముద్భాసక పైన “వంఁవాల్మీకికోకిలమ్”
అను వ్యాసరాజము అనిదంపూర్వమే గాక ఈ గ్రంథమునకు శిఖరాయ
మాణ మని చెప్పట యథార్థగుణకథనమే గాని, అతిశయోక్తి కాదు
వేదార్థోపబృంహణమునకై యవతరించి, వేదావతారరూపమైన రామాయణ

మును రచించిన శ్రీమద్వాల్మీకిమహర్షి జీవిత వృత్తాంతమును తెలియ జేయు “పంచేవాల్మీకికోకిలమ్” అనువ్యాసముతో నారంభించి, వేదతత్త్వార్థపబ్బంహకములైన రామాయణము నామౌచికము, రామాయణము వేదావతారము, విశ్వామిత్రుడు సీతారామకళ్యాణము, రామాయణము బంగారులేడి, రామదూత హనుమంతుడు, రామాలయములలో లక్ష్మణుడు, రామాయణము కాండనామౌగికము, సుందరకాండ ప్రాశస్త్యము రామాయణము సంద్యోపాసన, హనుమంతుడు సురసాసంహితలు ఇత్యాద్య నేకానేక వ్యాసమణిస్థగితమై బాసలుచున్నట్టి యీ గ్రంథరాజమును శ్రీ శర్మగాలు సర్వాలంకారభాసురముగ, వైదికసంస్కారోజ్జ్వలముగ తీర్చి దిద్దినారు. గ్రంథవిస్తర భీతితో తత్రస్థమణి దీధితులనెడనెడ స్పృశించుచు నా యీ ప్రయత్నమును కొనసాగించుట నా కర్తవ్యమని భావించును.

వేదములకు వలెనే రామాయణమునకు వైతము అనేక నామములున్నవి ఈ నామములు శ్రీవాల్మీకిమహర్షి నిర్దేశితములు గావు. బ్రహ్మకృత్యములు వాల్మీకిరామాయణావిర్భావమునకు పూర్వమే రామచరితము శతకోటిశ్లోక విస్తరమై బ్రహ్మలోకమున విరాజిల్లినది. శ్రీ శర్మగారు పండితామోదయోగ్యమగునట్లు రామాయణనామౌచికమును వ్యుత్పత్తి పురఃసరముగా ప్రదర్శించియున్నారు

“రామా వేదమాతాఅయనం స్థానం యస్యసః రామాయణః,

తమదికృత్య కృతం కావ్యం రామాయణమ్॥”

“రామాయాః సీతాయాః అయనం చరితం రామాయణమ్॥”

రామాయా శృరితం మహత్, అను నామమందలి మహత్

శబ్దమువేదనామధేయమైన, “మహాత్”, శబ్దద్యో తక మనుచు వేదవాక్కుః తత్రప్రతిపాదితపరబ్రహ్మ కుగల అవినాశావసంబంధమును, వాగర్థమిధున సంస్పృక్తత్వమును నుపదేశించు నదియే రామాయణపరమతాత్పర్య మని సవిమర్శకముగా ప్రదర్శించుట యానందదాయకము అటులనే, రామాయణవర్ణితములైన కొన్ని యాఖ్యాంశములను (అన్నిటిని గ్రహించుటదుస్సాధ్యముగదా) గైకొని వానియందు వేదతత్త్వోపబృంహణ పేరితిగ నభివ్యక్తముచేయబడినదా యందు సప్రమాణముగ ప్రదర్శితము

యుద్ధావంతరము సీత అగ్నికుండమున ప్రవేశించు సమయమున శ్రీమద్వాల్మీకి వైదికతత్త్వార్థస్ఫోరకముగా నిట్లువర్ణించెను

“దదృశు స్తాం మహాభాగాం ప్రవిశంతీం హుతాశనమ్॥

సీతాం కృతాన్ని త్రయో లోకాః పుణ్యా మాజ్ఞాహుతీ మివ॥”

“పతంతీం సంస్కృతాం మంత్రై ర్వస్ఫోర్ధరా మివ॥”

శ్రీశర్మగారు “ఏకచ్ఛోకస్త తత్త్వము మద్భావితము చేసిన విధము ప్రతిభాస్ఫోరకము అజ్ఞాహుతికి స్వరూప నాశనములేనటుల, హుతాశనసమాలింగితమైన సీతాదేవికిని స్వరూపనాశనము లేదు అమె సాక్షిత్తు చిదగ్ని, అమె నిరింధనాగ్నిగాని, సేంధనాగ్నిగాదు. సేంధనాగ్ని యందు ప్రవేశించిన జానకి నిరింధనాగ్నిగా యగుటచేతనే లేశ మాత్రమైనను స్వరూపచ్యుతి నొందక హింజ్యవర్ణభాసురయై స్వస్వరూప స్థితిలో అగ్నికుండమునుండి వెలికివచ్చినది పేరితిగ, రామాయణము ఎదావతారరూప మని సోపపత్తికముగ శ్రీశర్మగారు ప్రతిభా సంపత్తితో నిరూపించినారు.

“విశ్వామిత్రుడు సీతాకళ్యాణము” అను వ్యాసమునందు విశ్వా
మిత్రమహాత్మ్యభాషకములైన

“విశ్వస్య హ వై మిత్రం విశ్వామిత్ర ఆనః

“విశ్వం హస్మై మిత్రం భవతి య ఎవం వేదః”

“విశ్వత్రయేణ యో మైత్రీం కర్తు మిచ్ఛతి తత్త్వితఃస
విశ్వామిత్రః”

శ్రుతిస్మృతి పురాణాది వచనముల నుదాహరించి. విశ్వామిత్రుని
మహాత్మ్యమునకు దర్పణము పట్టినాయి. శివధన్వంతుఁడగుటయును గైకొని

“ప్రణవా ధనుః శర్వా వ్యాత్యా బ్రహ్మ తల్లిత్య ముచ్యతే”

“అశోభత తదా రామో ధనుర్విస్సాయన్ మహత్”

భగవానివ సంక్రుద్ధో భవో వేదమయం ధనుః॥”

అను పెక్కు ప్రమాణములను జూపుచు, శివధను వనగా సాక్షాత్తు వేద
ప్రతిపాదక ప్రణవ మనియు, శ్రీరామచంద్రుడు తాదృశ మహనీయ
శివధనుఁడు నెక్కు పెట్టిన శివుడనియు, కావుననే, శ్రీరాముడు వేదమాతృ
రూపిణియగు శ్రీసీతాదేవీపాణిగ్రహణము చేయగలిగెననియు వివరించిన
శ్రీ శర్మగారి రక్తవిషమైన వేదమాతృదర్శన లక్షణము ఈ వ్యాసమున
సర్వత్ర ప్రదర్శితము సీతారాముల కళ్యాణ మనగా, బ్రహ్మవిద్యా
రూపిణి యైన బుద్ధి పరతత్త్వముతో వసుసంధానము చేయుటయే యనుచు
వేదతత్త్వార్థమును శ్రీ సీతారామకళ్యాణవ్యాజమున శ్రీమద్వాల్మీకి
మహర్షి రామాయణమునందు ప్రతిపాదించినాడని యుక్తిసహముగ
ప్రదర్శించుట గ్రంథకర్తయొక్క బుద్ధినైశిత్యమునకు ప్రమాణము

“రామాయణము బంగారుది” యనవ్యాసమున శ్రీశర్మగారి
 ప్రతిభ పాదరసమువలె ప్రసరించినది మారించునిస్వరూపస్వభావాదులను
 నన్యతాదర్శనీయముగా ప్రదర్శింపజూనుట ఆయనకె తగునన్నట్లు
 ఉన్నది “మరీచినా మయం మారిచి” అని మారీచ శబ్దమునకు
 పుష్పత్తిని చెప్పి “మరీచయః స్వాయంభువాః యే శరణాన్యకల్ప
 యన్” అను తైత్తిరీయశృతివలననుసారిము, స్వాయంభుమరీచుల
 యుపాసనము వలన నుపాసకులు హిరణ్యయశురమును దాల్చుచునియు
 తాదృశుడే మరీచు డనియు మహాసాహసముచే ప్రదర్శించుట గమనా
 ర్హము ఆయన హిరణ్యవర్ణహరిజే రూపమును శ్రుతివచన పురస్కర
 ముగ ప్రదర్శించి సుసనమన్వయము చేయగలుగుట పురా తనుకృత
 పరిష్కావిశేషము శ్రీనాక్తప్రతిపాదితమునైన ఎడలెలకు గల విశే
 షణములే హిరణ్యహరిణ రూపవర్ణన ప్రసంగమున ఎచ్చరిచే నిట
 ప్రాయము లగుట శ్రీ శృంగు “మారిచుడు రావణుని విద్దుడై,
 నన్యతాదర్శనంగదై తాపసజీవిలము గడిపులు స్వీయ ఉపాస్యకవత
 యగు సావిత్రిపరాదేవిని ఉపాసించుచు నుపాసనాదాముడేఉపా
 స్యదేవీ తాద్రూప్యమును హిరణ్యవర్ణరూపమును పొందె”నని సోప
 పక్తికముగ వివరించినరీతి పారక హృదయములను ముగ్ధముననుసరిగ
 నున్నది అరణ్యమున దిడుగాడు కనకహరిణము శ్రీ నాక్తప్రతిపాదిత
 మైన ఎడలదేవియొక్క రూపమే యని యెట్లు చెప్పనగు?” నను శంకను
 నివారింపటకై శర్మగారు “శ్రీర్థృత్వా హరిణీరూప మరణ్యే సంపచార
 వా”, “యజ్ఞోఽగ్ని ర్మృగయా శేణధావతిస్మ పురాఽధ్వరే” ఇత్యాది
 పురాణవచనములను ప్రమాణములుగాజూపి, పరాదేవత హిరణ్యహరిణీ
 రూపాణా నరణ్యమున సంవరించెనని యుక్తిసహముగా బుద్ధివైభవము
 తో ప్రదర్శించుట నన్యతాదర్శనీయ మని చెప్పట దుస్సాహసము

కాదనుకొందిను శ్రీ పద్మాద్భుతాచార్యులను పరిచి దృష్టించి
నే గాక, శ్రీనివాసాచార్యులను దర్శించినప్పుడు సద్భక్తయనము యనగను
ఆ రీతిగ సన్నిహితమున నున్నవారే రామాయణాంబుద్ధిమూర్తులన పితాదు
కానర్పించుచును సమాధియందుగలగల శ్రీ శర్మగారు తాదృశు లని
భావించుట ఎండిలరొకము హృదయదగిన విషయము

పరామ సమేశ్వరానన్య గదా! ఉపాసన విషయమే మెరి
చుడు శ్రీ సీతా సన్మర్యాదలైన హరిణ్య హరిణ రూపములు ధరించు
గదా! పరామేశ్వరాచార్యులైన శ్రీ రామచంద్రుడు సీతాసన్మర్యాద
లైన సనకహరిణమును పెంచి చీకొనిరాచిలచుటలో గల యాచిత్య
మేమి యను శంకి లగుట సహజ కావననే, శ్రీ శర్మగారు రామ
జాతీనమైన జాయా హరిణ్యశరణమును పవిత్రములు పెంచి, దైవీ
సంపద్విలసిల్లిన హరిణ్య హరిణ్యమును సర్వ తానన్యత్వమును
శ్రీరామచంద్రుడు మారీచున కినుగ్రహించినది చెప్పుట “యద్ధ త్వం
మాయనం బృగం తము త్వం మాయయాఽపి” అను శ్లోకతాత్ప
ర్యమును బ్రస్తుత విధానముగ సరిగ నమన్వయము లయిట మోదావ
హము”. ఏనం విధమైన సమన్వయమునకు ఎంతటి యార్చి విజ్ఞాన సంపద
యపేక్షజీయము! అంత భావనానైర్వికల మానశ్శక్తి! అంతటి ప్రతిభా
వైదుష్యము లుపాదేయములు! ఏతద్విషయానుశీలనసమర్థములు సరస
పండిత విమర్శక హృదయములె గాని, యన్యములు కావనట నిక్కము

ఈ మణిమంజూషికలో నిక్షిప్తమైన మరి యొక యనర్హ రత్నము
“రామాయణములో లక్ష్మణుడు” అను వ్యాసము అనమానదీధితులను
వెలార్చుచు పారక హృదయములను దివ్య తీర్థయము యునది

యలరారుచున్నది. వాల్మీకి ప్రతిపదమున రామలక్ష్మణులు నిర్య సహ
చరులుగా వర్ణించెను అటుల వర్ణించుట యథార్థస్థితికథనమే కాక,
కాత్తివకభావ సముల్ల సితము ఆ యువురి సంబంధమును నిశితముగా
పరిశీలించినచో, అది జీవేశ్వర సంబంధముగా కత్తవించకకులకు గన్న
ట్టును లక్ష్మణుడు ఐశ్వరారాధన ప్రవణుడైన జీవుడు అని దృష్టిలో
రామచంద్రుడు వ్యావహారిక జగత్తిలోని సోదరుడుమాత్రమే కాదు,
విరంతరము సమారాధనీయుడైన పరమేశ్వరుడు అటులనే సీతాదేవి
కేవల భాతృపత్ని గాక శుద్ధవిద్యాస్వరూపిణియైన జగన్మాతః ఐశ్వరా
రాధనాకత్పరుడైన జీవుడు అనకు ఆరాధ్యుడై వరములైన జగన్మాతను,
పరమేశ్వరుని విడచి యెన్నడు నుండి జాలడు కావుననే లక్ష్మణుడు
నిరంతరము శ్రీ సీతారామసవావర్తియై యుండుట రామాయణమున
అడిగడుగున గన్నట్టును ఉత్సాహముగనే రామ మందిరములలో
సీతారాముల విగ్రహములతోపాటు లక్ష్మణస్వామి మూర్తినిగూడ ప్రతి
ష్ఠించు సంప్రదాయము భారతేశములో ననూచనముగ నున్నది భద్రా
ద్రిలోని రామాలయము ఒక ప్రబలతార్కాణము

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణత్రయము ఒక విచిత్రమైన, గంభీరతత్వార్థ
సోపానము, పెదార్థాపబ్బంహకమునైన సంపుటి. శ్రీమద్వాల్మీకి అవకా
శము వచ్చినపుడెల్ల, రామలక్ష్మణులను అశ్వినీదేవతాయుగళముగా పోల్చి
చూపెట్టెను “త్రిక్షణవిషన్నగౌ”, “ప్రవిశంతౌ తా వశ్వనివ
మందరమ్” అని రామలక్ష్మణులు అశ్వినీదేవతలవంటివారనుట వలన,
వాని లోకప్రసిద్ధులైన సోదరులవంటివారు కారవియు, జీవేశ్వరు లనియు
అదమతులకు విదితమగును. అంతియేకాదు, అశ్వినీదేవతలతోపాటు సర
స్వతీదేవియు(కేదమాత పరాక్షిటారికి) నిత్యసహచారిణియై, అంతర్వాహిని
యై, తదుభయాను సంధానోర్తియై యుండుట శ్రుతిప్రసిద్ధము. అందుచే

కాబోలు, పేదహృదయాభిజ్ఞుడైన వాల్మీకిమహర్షి విశ్వామిత్రు ననుగమించి పోవుచున్న రామలక్ష్మణులను “త్రిశీర్షావిస పన్నగో” అని వర్ణించినాడు. ఒకచోట అశ్వీనులని మరియొకపట్టున శీర్షత్రయమూ నొప్పారు పన్నగములని వర్ణించుటలో గల యాచిత్యము పేదప్రతిపాదితులైన యశ్వినీ దేవతలకు, సరస్వతీదేవికి (పరమేశ్వరికి) గల సంపృక్తత్వము తెలిసినగాని, యవగతముకాదు. వాల్మీకి రామలక్ష్మణుల యందు గల త్రిశీర్షయుక్త పన్నగత్వమును భావ్యర్థస్ఫూరకముగా యోగవిశేషప్రతిపాదకముగా సీతారామలక్ష్మణనిత్య సహవర్తిత్వద్యోతకముగా ప్రదర్శించెను

భద్రాచలమందలి రామాలయమున వెలుగొందుచున్న శ్రీ రామచంద్రమూర్తి జానకీలక్ష్మణోపేక్షదై యుండుట భక్తజనావళికి విదితచరమే ఈ విషయమునుపరిక్షించియే శ్రీ ఆదిశంకరులు రామభుజంగప్రయాతస్తోత్రములో

“మహారత్నపీఠే శుభే కల్పమూలే

సుఖాసీన మాదిత్యకోటిప్రకాశమ్

సదా జానకీ లక్ష్మణోపేత మేకం

సదా రామచంద్రం భజేహం భజేహమ్॥”

అనుచు వ్రతులు సమర్పించినారు.

భద్రాద్రిరామాలయమున రామలక్ష్మణుల మధ్య శ్రీ సీతాదేవి మూర్తి ప్రతిష్ఠితమై యుండును లోకదృష్టితో నాలోచించిన ఇందలి

యోచితము బోధపడదు. ఈ రచాన్యము తెలియని ననిన, తాత్త్విక
చింతన మావశ్యకము. జగన్మధ్యాష్టకమునగూడ

“సుభద్రా మధ్యస్థ స్సకల సురసేవానాం”

యనుచు, కృష్ణచిరరాముల మధ్య సుభద్ర ల స్థాని వర్ణనము.

ఇచట “సుభద్రా మధ్యస్థః” అను శ్లోకము.

“మధ్యే తిష్ఠతీతి మధ్యస్థా సుభద్రా మధ్యస్థా యన్యసః” యని విగ్రహ
న్యము చెప్పికొననగును దీని ననుసరించి శ్రీ కృష్ణచిరరాములమధ్య
సదా సుభద్రయుండునని తెలియనగును గన్నారమున నా మ ట్టుటలే
యుండును. ఆ రీతిగనే రామాలయమున గూడ రామలక్ష్మణులు సీతా
మధ్యస్థులైయుండుదు. ఇది యుక్తిగత సంగతియే లోక బృష్టితో
నాలొచించిన సుభద్రావిషయమున న్వస్తాత్వము, సీతావిషయమున పత్ని
త్వము వ్యవహృతము గాని తాత్త్వికముగా పరిశీలించిన ఇందసంగత
మేమియులేదు శ్రీ సీతాదివి యెట్లు పేదమాతయో, అటునే “స్వస్థాం
భికయా” యను శ్రుతివచనానుసారము స్వస్థరూపిణియైన సుభద్ర
నాజెత్తు పరాదేవియే.

ఏవంవిధముగా సీతామాత పరమేశ్వర నిత్యానపాయని యగు పర
మేశ్వరి యనుట శ్రుతి సంమతము, అటులనే రామచంద్రుడు నాజెత్తు
సంకల్పర స్థానీయుడైన, లక్ష్మణుడు జీవస్థానీయుడు. జీవేశ్వరానుసంధా
నము జరిగవలె ననిన, అవిద్యావరిణము లొరిగి, శుద్ధ విద్యాస్వరూపిణీ
యగు పరమేశ్వరి యొక్క యనుగ్రహపపేక్షిత మగును. కావుననే,
లక్ష్మణుడు శుద్ధ విద్యాస్వరూపిణియైన సీతాదేవి సమారాధకుడై, అవిద్యా
విముక్తుడై పరమేశ్వర తదాత్మ్యానుభూచినాండిన జీవన్ముక్తుడు. శ్రీ
సీతామాత శ్రీరామచంద్ర నిత్యానపాయనిగా నుండి, జీవభావముతో

బాసించు లక్ష్మణునకు పుష్కరానుసంధానకర్త్రీగా (రామానుసంధాన కర్త్రీగా) విరాజిల్లిన పేదమాల అ పరాశక్తి రామలక్ష్మణ మధ్యస్థమై యుండు ననేడి తాత్పర్యమును స్ఫురింపజెయుచు, రామాలయములలో శ్రీ సీతారామ లక్ష్మణమార్తులను ప్రతిష్ఠించు సంప్రదాయము శ్రుతి సంహతమై యనూచానముగా వచ్చినది

ఈ విధముగా శ్రీ శర్మగాలు ప్రజ్ఞావైవమునా మహాగంభీరమైన పేదకర్తవ్యమును శ్రుతి స్మృతి పురాణాది మైన సమాఖ పురః సముగా ప్రదర్శించి కృతకృత్యులైన నానుటకు వార్మీకి కొకిరి పట్ల వారి గల అపేయ శ్రద్ధాశయము నిదర్శనము వెదమాత యొక్క యనుగ్రహము, జగద్గుణపురి కృపాపశేషము వారిపై నపారిముగ నుండుటచేతనే యింత మృదయాభిరామముగా వితద్గ్రంథ ప్రణయనము మయగలిగిరని నేను సంభావించును వారు నిరంతరము జపించు “నమామ వేదమాతరమ్” అను మంత్రమే వారికి శ్రీరామరక్షయైనదని నేను తలచును శర్మగాలు నిక్కిముగా ధన్యజీవి.

ఈ విధముగానే “రామాయణము సంధ్యాపాసన “రామాయణము పాదుకాప్రదానము” “హనుమంతుడు సురసాసింహికలు” మున్నగు సమారాధనావాసములు వేదోబ్బంహాపములుగా నుండి లక్ష్మీనరసింహశర్మ గారికి పట్టసంపాదకులుగా వెలుగొందుచున్నవి. గ్రంథస్థ విషయముల నన్నిటిని సమూహించుటకు యానుకూలము, మరయిక దృఢాది గ్రంథ మగును. అదియునుగాక, పారిశుల చిజ్ఞానకు భంగము కలిగించిన దోషమునకు బాజనుడనగుదునను శంకతో నా మాటలు పరాజ్ఞులము లగు చున్నవి.

శ్రీ పుష్పగిరి శారదా చంద్రమాళ్యుల యనుగ్రహము నాకు నిరంతరము అభిలషణీయము. జగద్గురు, శ్రీ శ్రీ శ్రీ పుష్పగిరి పీఠాధిపతులు శ్రీ మదభినవోద్దండ శ్రీ విద్యానృసింహ భారతీ శ్రీ బరణుల యాదేశము నాకు నదా శిరోధార్యము హర్దమత్రము శ్రీ హరి లక్ష్మీ వృసింహ శర్మ యాకాంక్ష నాకు ఆదరణీయము ఈ మాడును ముప్పెరగా నా హృదయమున పెనవేసికొని, నా మహర్షి వాల్మీకి గుణగానము, శ్రీ సీతారామలక్ష్మణ గుణసంకీర్తనముచేయించినవి ఈ యవకాశము కల్పించిన పుష్పగిరి శ్రీ చరణులకు సప్రశ్రయ సమోవాకము లర్పించుట నా కర్తవ్యము నా యీ మాటల వలన గ్రంథస్థ విషయము లెకమైనను సమావిష్కృతమైయున్న నా యీ ప్రయత్నము చరితార్థము. శ్రుత్వా బ్రహ్మైవ రామః ప్రకటిత మహిమావిన తస్మై వసిష్ఠో యః సీతాం బ్రహ్మవిద్యామివ పునఃసత్యకుద్ధాం కిలాదాత్. యద్వాణీ మోహమూలం సమయతి జగదానందసందోగీ తస్మై వాల్మీకయే శ్రీ గురుతమ గురవే భూరి భావైర్నతాస్యః॥ యవి బ్రహ్మ విద్వ రేణ్యుడైన శ్రీమద్వాల్మీకి కవిపుంగవునిక కృతజ్ఞతాంజలులు సమర్పించుచు నా యీ మాటలు ముగింతును.

తె నా లి,

జగద్గురు విధేయుడు

24 8 88

జనస్వామి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

సమామ వేదమాతరమ్

1. వందే వాల్మీకి కోకిలమ్

శ్రీ పుష్పగిరిపీఠస్థాం శ్రీ నృసింహాభ్యుభారతీమ్ ।
విద్యా మఖినవోద్దండాం ప్రణమామ హి భారతీమ్ ॥

ఓంకార దివ్యకలనాదమహానుభావం
వేదప్రబోధ రమణీయ గుణానుబంధమ్ ।
వాల్మీకి కోకిల కుహూకుహు రమ్యనాదం
సంభావయామి కవికావ్యజగత్ప్రసూతిమ్॥

శ్రీ సత్యనారాయణ మగ్ర్య మిష్టం
సత్త్వా గురుం సాంబశివం చ కృష్ణమ్ ।
వల్మీకపుత్రం హరివంశజన్మా
సంస్తౌతి లక్ష్మీవరసింహశర్మా ॥

వసంతకాలము రాగానే రసాల కిసలయాస్వాదము చేసి చొక్కి
పరవశమై కోకిల గానము చేయును అప్రయత్నసిద్ధమైన ఆ మధుర
గానము సహృదయుల హృదయాలను రంజింపజేయుచు సమాదరణీయ
మగుచుండును తన్మయులై కొందరు మరల మరల వినుటకు కుతూహల
పడుచుందురు కోకిల కుహూకుహూధ్వనులను విని యానందించని
రసికులు గాని, భావావేశపరవశులై వర్జించని కవులుగాని, సామాన్యముగ
నుండరు కోకిలధ్వని ఒక సంమోహనాత్మము కావుననే, ఆ ధ్వనికి

'కుహూ' అని సార్థక నామము "కుహాయతి విస్మాపయతీతి కుహూః" "ఆశ్చర్యచకితులను పరవకులను గావించునది" అని అర్థము కోకిల నోటి నుండి కుహూ శబ్దము తప్ప మరియొక శబ్దమును వినము ఎంత వారించినను, రెట్టించి కూయనే గాని, తన గానమును వీడదు, కూయుటకు విసుగు చెందదు కొకిల యొక్క ఈ సహజ స్వభావమును ఆర్యా సప్తశతి చక్కగా ఇట్లు వివరించుచున్నది

"కేనాత్రావి పికానాం కుహూం విహయేతం శ్శబ్దః"

"కుహూశబ్దమును గాక, మరియొక శబ్దమును కొకిల ఉచ్చరించి నట్లుగా వినినవారెవరైన గలరా :"

ఈ ప్రశ్న కొకిల యొక్క సహజమైన ప్రకృతిని తెలియ జేయుచున్నది ఇంతియే గాదు

"కోకిలకు, పంచమ రాగమున గానము జేయుట ఎవరు నేర్పిరి ?" అని మరియొక కవి ఇట్లు ప్రశ్నించుచున్నాడు.

"నహి కోఽపి కోకిలానాం పంచమ రాగాన్ నదోపదిశతి"

పుష్పములకు సౌందర్యము వలె, ఫలములకు మాధుర్యము ఎలె, కోకిలకు సహృదయభావోత్తేజక మధుర పంచమ రాగగానము స్వాభావి కము, దైవదత్తమైన ప్రసాదము స్వప్రయోజనము లేకయే, లోక రంజకము గావించుట పరమ ప్రయోజన మని కోకిల యుపదేశము. కనుకనే, కొకిల సార్థక నామధారియై విలసిల్లుచున్నది.

"కాకతి శ్రోతృచిత్తం గృహ్యతీతి కోకిలః"

గురుబాల ప్రబోధిక

“శ్రోతల చిత్తముల నాకర్షించునది” అని యర్థము.

ఇట్టి లక్షణములు గలవాడగుటచే లోకము వాల్మీకిని ‘కోకిల’యని కీర్తించినది వసంతకోకిలముఖము నుండి కుహళకుహళాధ్వనులు తప్ప ఇతర ధ్వనులు వినిపించనట్లు, ఈ వాల్మీకికోకిలముఖము నుండి రామ నామము తప్ప మరియొకటి వినిపదదు ఈ వాల్మీకికోకిల లోకవిలక్షణ మైన కోకిల వసంతముతువులోనే కోకిలమధురగానము శ్రవణగోచర మగును.

నారద గురూపదేశముచే సుసంస్కృతమైన వాల్మీకి హృదయమున ఎన్నో వసంతములు వెల్లివిరిసినట్లైనది అప్రయత్నముగ మధుర రమణీయ కవితాప్రపంచి రామాయణరూపమున ప్రవహించి సహృద యుల చిత్తముల నాకర్షించినది కోకిలమధురాలాపములు విరిహిణులకు కామోద్దీపనములు, సహృదయులకు మధుర భావోద్దీపనములు, వాల్మీకి కోకిలాలాపము కామోహిత భావనావినాశకములు, దివ్యభావనాపరంపరొ ద్దీపనములు. ఆ కోకిలకు ఋతునియమము కలదు రసాలకిసలయాస్వాద నియమము కలదు. వాల్మీకికోకిల కట్టి నియమములతో పని లేదు. ఈ గానము సార్వజనీనము, సార్వకాలికము. ఈ గానమున కాలింబము నిరంతర రామనామసుధాస్వాదము రసము ఫలము సంతయు వ్యాపించి యుండునట్లు, రామనామసుధారసము వాల్మీకికోకిలగానము సంతయును వ్యాపించి యుండును మరియు, ఈ కోకిల తన మధురాలాపములచే సహృదయుల హృదయములందు వసంతముల చిగురింపజేసి కళ్యాణ సందాయక మగుచున్నది ఇట్లు కళ్యాణభావనాపరంపరలను లోకమున కనుగ్రహించుటకై తొలుదొలుత కవితాశాఖ నధిరోపించిన వాల్మీకి కోకిలకు నమస్కారము

“కూజితం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్ ।

అరుహ్య కవితాశాఖం వందె వాల్మీకి కోకిలమ్॥”

వాల్మీకి చరితము వివిధ నామధేయములు.

భారతీయ సంస్కృతిని తిర్చిదిద్దిన మహాపురుషులు వ్యాస వాల్మీకులు వాడు ప్రసాదించిన వాఙ్మయమే భారతీయతకు జీవనము ఆ వాఙ్మయమును దర్శించి ఎందరు తరించిరో : ఎందరను కవులుగ ప్రభావితము జెసినదో : వారు అజరామరులు. నేటికిని, యశఃకాయము లరా కవితాకాశపథమున ద్రువతారలై వెలుగొందుచున్నాడు వారిలో ఒక్కొక్కరి విస్తృత ఒక్కొక్క విలక్షణరతో ఓడిగొనియున్నది. వ్యాసుడు అపారమైన ఇతిహాసపురాణాది వాఙ్మయమును సృష్టించెను. అదికవి యగు వాల్మీకిసృష్టి రామాయణ మొక్కటియే ఈ రామాయణము కావ్యములలో కావ్యము, శాస్త్రములలో శాస్త్రము, పురాణములలో పురాణము, ఇతిహాసములలో ఇతిహాసము కనుక, సర్వవిద్యాస్థానము రామాయణము శ్రీరాముని అశ్వమేధయాగ సందర్భమున కుకలవులు జేయు రామాయణగాన శ్రవణమునకై వివిధశాస్త్ర కిలాపారంగతులను ఆహ్వానించినట్లు ఉత్తర రామాయణమున కలదు.

“అథ కర్మాంతరే రాజా సమాహూయ మహామనీన్.

పార్శివాంశ్చ సువ్యాఘ్రః పండితా నైగమాంస్తథా॥

పౌరాణిక్ శబ్దవిదో యే వృద్ధాశ్చ ద్విజాతయః.

స్వరాణాం లక్షణజ్ఞాంశ్చ ఉత్సుకాన్ ద్విజనత్తమాన్॥

లక్షణజ్ఞాంశ్చ గాంధర్వాన్ నైగమాంశ్చ విశేషతః.

పాదాక్షరసమాసజ్ఞాన్ భండస్సు పరినిష్ఠితాన్॥

కళామిత్రావిశేషజ్ఞాన్ జ్యోతిషే చ పరంగతాన్.

క్రియాకల్పవిదశ్చైవ యదాకార్యవిశారదాన్॥

భాషాజ్ఞా వింగితజ్ఞాంశ్చ నైగమాం శ్చాప్యశేషతః।
 హేతుపదాంకుశలాన్ హైతుకాంశ్చ బహుశ్రుతాన్॥
 భుదోవిదః పురాణజ్ఞాన్ వైదికాన్ ద్విజసత్తమాన్।
 చిత్రజ్ఞాన్ వృత్తసూత్రజ్ఞాన్ గీతనృత్యవిశారదాన్॥
 శాస్త్రజ్ఞాన్ నీరినిపుణాన్ పేదాంతార్థప్రకాశకాన్।
 ఏతాన్ సర్వాన్ సమానీయ గాతారౌ నమవేళయత్॥

(ఉత్తర రామా 94 4 నుండి 9.)

మువట శ్రీరాముడు కుశలపులు గానము చేయగా రామాయణ
 మును విన్నెను విని, అశ్చర్యానందములు ముప్పిరిగొన ముల ముల
 విన నముత్సుకు దాయెను ఇది నా చరితము కావచ్చు కాని, ఇది నా
 యొక్కరికి సంబంధించినది మాత్రమేగాదు వివిధ రంగములలో
 ప్రతిభావంతులైన మహాత్ములకు వారి వారి సంస్కారముల ననుసరించి
 వివిధ రూపములకొ రామాయణము సాక్షాత్కరించగలదను భావముతో
 యజ్ఞకర్మవిరామనమయమున ఆ యా రంగములలో సప్రసన్నులైన
 మహాత్ముల నందరను రామాయణగానమును వినుట కాహ్వానించెను
 దీనిని బట్టి రామాయణము నకల విద్యాసారభూతమైన మహాకావ్యము
 కనుకనే, కావ్య పురాణ ఇతిహాసాది వివిధ సాంస్కృతిక ప్రక్రియలకు తొలు
 దొలుత లోకమునకు మార్గము చూపినవాడు వాల్మీకియే అగుచున్నాడు.
 సూత్రప్రాయముగ సమానరూపమున జూపబడిన ఈ సంప్రదాయములను
 అధారము జేసికొని వానిని వ్యాసరూపమున విస్తరింపజేసినవాడు వ్యాసుడు
 అనగా ఇవి పురాణములు, ఇవి ఇతిహాసములు అని వేరువేరుగ వాఙ్మయ
 మును ప్రవర్తింపజేసి తన వ్యాసత్వమును సార్థకమొనర్చుకొనినాడు.

“మధుమయపణితీనాం మార్గదర్శి మహర్షిః”

అమ సూక్తికి తార్కాణముగా నిలచిన మార్గదర్శియైన మహర్షి వాల్మీకి ఆ బాటలను విస్తరింపజేసి రాజబాటలు వేసినవాడు వ్యాసమహర్షి

వ్యాసుడు భారతమున తన జననవృత్తాంతమును స్పష్టముగా నుదాహరించుకొనెను భారత మితిపాత మగుటచే అందు తన ఇతిహాసమును గూడ చెప్పుకొనెను రామాయణము వ్యంగ్యప్రదాన కావ్యమగుటచే కాటాటలు. తన జన్మవృత్తాంతప్రస్తావన రామాయణమున జేసికొనలేదు శ్రీమద్రామాయణమునందే గాదు, వాల్మీకిరచన లని చెప్పబడు అధ్యాత్మరామాయణాది గ్రంథములందు ఇదమిత్య మని గాన రాదు. కాని, వాల్మీకిని గూర్చిన కొన్నికథలు ప్రచారములోనున్నవి వాల్మీకి బోయవాడనియు, నాందోపదేశముచే రామనామదీక్ష గైకొని దీర్ఘతప మొనర్చి ముని యాయె నని యొక ఐతిహ్యము ప్రచారములో నున్నది. అందుకు మూలము విచారణీయము వాల్మీకిమహర్షి వ్యాసుని వలె తన చరిత్రను సుస్పష్టముగా చెప్పుకొనకపోయినను తన నామధేయముల ద్వారా కాంక్షాసంమితముగ తన చరిత్రమును సూచించుకొనుట గమనింపదగినది.

వాల్మీకి నామధేయములు

శ్రీమద్రామాయణమునను, తదితర పురాణేతిహాసాదుల యందును ఈ మహర్షికి నాలుగు నామధేయములు ప్రసిద్ధములుగా కన్పట్టుచున్నవి. “వాల్మీకిః వాల్మీకః ప్రాచేతనః భార్గవః.” ఇవి కేవల సాంకేతిక పదములు కావు. అన్వర్థములు. క్రమముగా వీని సార్థకతను దర్శింతము

వాల్మీకి:

“వల్మీకస్య అపత్యం పుమాన్ వాల్మీకిః” వల్మీకుని యొక్క పురుషోత్తము అనగా వల్మీక మహర్షి యొక్క ఔరస పుత్రుడు. వాల్మీకి వల్మీకమహర్షిపుత్రు డగుటను వ్యాఖ్యాతలు అట్లు వివరించిరి

“వల్మీకస్యాపత్యం వల్మీకప్రభవో యస్మా తస్మా ద్వాల్మీకి రిత్యసౌ” ౧౮ బ్రహ్మవైవర్తతేః వల్మీకప్రభవత్వే గౌణీపుత్రాదివత్ గౌణ మన్య వల్మీకాపత్యత్వం గృహీత్వా ఇతి సాధు రసత్యార్థః, యద్వా, వల్మీక ఇతి ఋషివిశేషస్య సంక్షేపాహః”

క్రీరామవందితకృత తిలకవ్యాఖ్య

బ్రహ్మ వైవర్తపురాణము “వల్మీక ప్రభవః వాల్మీకిః” అని, వాల్మీకి శబ్దపుష్కర్తిని ప్రదర్శించినది ఇచట వల్మీక శబ్దముచేత వల్మీకమహర్షిని గ్రహించవలయునా? లేక పుట్టను గ్రహించవలయునా? వల్మీక పదముచే వల్మీకమహర్షినే గ్రహించుట యుక్తము అపుడే ముఖ్యాపత్యత్వము (ఔరస పుత్రత్వము) సిద్ధించును. అట్లుగాక, లోకసాధారణమైన వల్మీక మును పుట్టను గ్రహించుచో గౌణాపత్యత్వము సిద్ధించును గాని, ఔరస పుత్రత్వము సిద్ధించదు. కనుక “వల్మీకమహర్షి యొక్క పుత్రుడు” అను వర్తమనే గ్రహించి ముఖ్యాపత్యత్వమునే గ్రహించుట సమంజస మని తిలకవ్యాఖ్యాన తాత్పర్యము అయితే, లోకప్రసిద్ధమైన వాల్మీకి గల వల్మీకసంబంధము (పట్టర్ గల సంబంధము) దర్శించుట యెట్లు? అను సందేయము కలుగవచ్చును.

వాల్మీక:

శ్రీమద్రామాయణమున “వాల్మీకేన మహర్షితా” అని ఈ రీతిగా అకారాంత వాల్మీక శబ్దప్రయోగము (రామా 1 2 7) కన్పట్టును.

వాల్మీకన్య అయం వాల్మీకః తస్యేదమితి సంబంధ మాత్రే అచ్'' అని వ్యాఖ్యాతలు వివరించిరి వాల్మీక శబ్దము వాల్మీకికి గల వ్యాకసంబంధమును తెలియజేయుచున్నది. ఇచట ముఖ్యాపర్యాయము (దైరసాపర్యాయము) గ్రహింపకపోయినను, అలంకారికముగా గౌఠాపత్యత్వమును గ్రహింపవచ్చును దీనినిబట్టి వాల్మీకి శబ్దము ముఖ్యాపర్యాయమును, అనగా వాల్మీకమహర్షిపుత్రత్వమును, వ్యాకసంబంధమాత్రమును బోధించు వాల్మీక శబ్దముచే గౌఠాపత్యత్వమును, పుట్టసంబంధమును గ్రహింపనగును.

భార్గవః ప్రాచేతసః .

రామాయణమున వాల్మీకికి ''భార్గవేణ తపస్వినా'' (ఉత్తర రామాయణ 31 25) ''భార్గవేజేతి సంస్కృతా'' అను ప్రయోగముల ననుసరించి 'భార్గవః' అను నామ మున్నట్లు తెలియుచున్నది మరియు,

''వక్త్రే ప్రచేతసః పుత్రః తం బ్రహ్మ స్యన్వమన్యతః।

పేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షద్రామాయణాత్మనా॥''

''ప్రాచేతస మకల్మషం'' ఇత్యాది ప్రయోగములు వాల్మీకికి ''ప్రాచేతసః'' అను నామ మున్నట్లు తెలియజేయుచున్నవి 'భార్గవః' అను పదము భృగువంశప్రథివత్వమును ''ప్రాచేతసః'' అను పదము వరుణగోత్రాపత్యత్వమును తెలియజేయుచున్నది.

''భృగుర్వై వరుణః వరుణం పితర ముపససారి'' అని తైత్తిరీయ భృగువల్లి వరుణుని యొక్క కుమారుడు భృగు వని ఈ శ్రుతి వలన తెలియును. వరుణునకు 'ప్రచేతాః' అని పేరు అట్టి ప్రచేతసుని పుత్రుడు భృగువు అట్టి భృగువంశమున పుట్టినందున వాల్మీకి భార్గవు డగుట

గమనింప వగును “భార్గవేణ తపస్వినా ప్రాచేతనత్వేన అస్యాపి భార్గవత్త్వమ్, భృగో ర్వరుణపుత్రత్వాత్.”

తిలకటీక (ఉత్తరకాండ 95 25)

ఇట్లు భార్గవ ప్రాచేతన పదములు వాల్మీకి యిక్క మహర్షికులో తృప్తమును చాటుచున్నవి గాని, శరీరకులమున బుట్టినట్లు చెప్పట లేదని పురాణాదులవలన తెలియుచున్నది ఇతడు ఇతర మహర్షులతో పాటు దివ్య తెజస్సంపన్నుడై ఇంద్రసభ నలంకరించినట్లు మహా భారతము చెప్పుచున్నది

“సహ దేవ సుసీథశ్చ వల్మీకిశ్చ మహాతపాః,

సమీక స్సత్యవాక్తైవ ప్రచేతా సృత్యనంగరాః॥

(భారత సభా 7 18)

ఇచట ఇంద్రసభ నలంకరించిన మహర్షులతోపాటు వాల్మీకి నామ ముదాహరించుచు వ్యాసమహర్షి ప్రత్యేకించి “మహాతపాః” అను విశేషణము చే అతని మహాతపస్విత్వమును (వాల్మీకిత్వమును) స్మరింపజేయు చున్నాడు అనగా, వల్మీకము తన శరీరము నావరించినను, పరిగణంపక శరీరాభిమానము లేక, దీర్ఘతపశ్చర్యాభివివిష్టు డగుటను స్మరింపజేయు చున్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు శాంతిదూతగా హస్తినాపురమున కేగు సమయమున వశిష్ఠ వామదేవాది మహర్షులతోపాటు వాల్మీక మహర్షి కూడ శ్రీకృష్ణుని ఆశీర్వాదించినట్లుగ భారతమున గలదు.

“వళిష్టో వామదేవశ్చ భూరిద్యుమ్నో గయః క్రధః।

కుక్ర నారద వ్యాఘ్రః మరుతః కుశికా భృగుః॥”

(భారత ఉద్యోగ. 83 27).

వాల్మీకి జనకగురువు

“ఇత్యుక్త్వా శ్రుతాపూర్ణం విభ్రం మఖపంకజమ్।

వాల్మీకిః సాంతవ్యయన్ ప్రహ జానకిం కమలేక్షణామ్॥”

వాల్మీకి రువాచ

“వాల్మీకిం మాం విజానీహి పితౄ స్తవ గురుం మునిమ్

దుఃఖం మా కురు వైదేహి హ్యగచ్ఛ మమ చాశ్రమమ్॥”

(పద్మపురాణ పాతాళఖండ 69 81, 82)

శ్రీరాముని అదేశము ననుసరించి అరణ్యమున విడిచిపెట్టబడి దుఃఖితురాలైన సీత నోదార్చుచు వాల్మీకి ఇట్లు చెప్పెను అమ్మా! జానకీ! నీ తండ్రి జనకునకు నేను గురువును, మునిని కూడ, సందేహింప పని లేదు దుఃఖింపనలదు అశ్రమమునకు రమ్ము

జనకుడు మహాప్రాజ్ఞుడు, బ్రహ్మవిద్యరేణుడు విదేహోధిపతిగఁ ప్రసీద్ధుడు అట్టి జనకునకు గూడ వాల్మీకి గురువట దీనివలన వాల్మీకి కేవలతపస్వియే గాదు “తపస్సాస్వాద్యాయనిరతుడు, వాగ్విదాంవరుడు మునిపుంగవుడు” అనియు తెలియుచున్నది. ఇట్లు మహామహిమాన్విత డైన వాల్మీకిని ఎనేచరడగు శబరడని చెప్పుట యుక్తిసహమ కానేరదని పండితుల యభిప్రాయము వాల్మీకి వస్తుతః వేదమూర్తి కావుననే, సీతాదేవియు వాల్మీకిని ఇట్లు స్తుతించినది

“దృష్ట్వాఽసౌ తపసా రాశిం జానకీ ఎతిదేవతాః

నమోఽస్తు మునయే వేదిమార్తయే వ్రతవార్తయే॥”

(పద్మ పు పాశాశఖండ 4 59 55)

బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణీ యైన సీతాదేవిద్విష్టిలో వాల్మీకి వేద
పురుషుడుగా, మహాతపస్విగా పొడగబెను

వాల్మీకి మంత్రద్రష్ట [మంత్రకృత్]

“సఖా దశరథస్యాపి జనకస్య చ మంత్రకృత్ః

సంచస్కారోభయప్రీత్యా మైథిలేయా యథావిధి॥”

(రఘు. 15 31)

దశరథునకును జనకునకును సఖుడు, మంత్రద్రష్టయు నైన
వాల్మీకి వారిరువురితో తనకు గల స్నేహమును పురస్కరించుకొని
సీతాదేవిపుత్రుల కిరువురికి యథోచితముగ సంస్కారిములను జరిపెను

ఈ శ్లోకమున వాల్మీకిమవార్చి మంత్రద్రష్టగా కవిచే కీర్తింప
బడినాడు. (మంత్రకృత్ మంత్రద్రష్టా మల్లినాథః)

ఇంతకు పూర్వము చతుర్దశనగ్గలో దుఃఖిత యైన సీతాదేవిని
ఓదార్చుచు వాల్మీకి చెప్పిన మాటలు గమనింపదగినవి

“తవోరుకీర్తిః శ్వశురః సఖా మే సతాం భవోచ్చేదకరః పితా తేః

దురి స్థితా త్వం పతిదేవతానాం కింతన్నయేనాసి మమానుకంప్యా॥”

(రఘు. 14 74)

“మహాకీర్తికాలియైన నీ శ్వశురు (మామగారు) డగు దశరథుడును,
నత్పురుషులకు జ్ఞానోపదేశము జేసి సంసారదుఃఖమును నశింపజేసెడి

బ్రహ్మపేత్ర యగు నీ తండ్రియ నాకు నఖలు. వీవు పతివ్రతారో
ఎణివి. ఇట్లు ఉత్తమ కులసంజాతవు, గుణశీలవు నైన వీవు నాకు
అప్తురాలవు అన్నివిధముల ఆదరణీయురాలవు” అని అర్థము

వాల్మీకి రఘువంశముతోను, జనకునితోను గల ఎరిచయ మీనాటిది
గాదు రాజర్షులైన ఆ యిరువురి మహారాజులతో తనకు గల అనూచాన
మైన స్నేహము, వారిమీద గల ఆదరిము సీతాదేవిని ఆదిరించుటలో అతి
వ్యక్తమైనది మరియు, జనకుడు బ్రహ్మపేత్ర, డిశకుడిను వాల్మీకి
బ్రహ్మపేత్ర, డేశికుడు, మంత్రద్రష్ట కూడ ఇట్టి బ్రహ్మపేత్రనా
పామరుడుగా భావింపజూచుట యసంగతమేమో !

వాల్మీకి వ్యాసుడు

ఏ యే మన్వంతరమున ఎవరెవరు వ్యాసులుగా అవతరించిరొ,
విష్ణుపురాణమున వారి నామములు వరుసగా ఉదాహరింపబడినవి.

“సోమకుష్మాయణ స్తస్మాత్ తృణబిందు రితి స్మృతః।

ఋక్షోఽథా ద్భగవ స్తస్మాత్ వాల్మీకిర్యోఽపియతే॥

తస్మా దస్మత్పితౄ శక్తిః వ్యాస స్తస్మా దహం మునేః।”

(కూర్మ పురాణ పూర్వార్థ ౪౫ ౩ విష్ణుపురాణ ౩ 17, 18)

పరాశరమహర్షి ఆ యా ద్వాపరయుగములలో వ్యాసులుగా అవ
తరించిన మహాత్ముల పరిగణనము చేయుచు సోమకుష్మాయణుని తరువాత
తృణబిందువు, ఆయన తరువాత “ఋక్షః” “భగవః” అను నామధేయ
ములు గల వాల్మీకి వ్యాసు డాయెను ఆయన తరువాత నా తండ్రి యగు
శక్తి, తరువాత నేనును(పరాశరుడు) క్రమముగా వ్యాసుల మైతిమి. ౩

తరువాత జాతుకర్ణుడు, తరువాత కృష్ణదైవపాయనుడు వ్యాసులైరి. ఇట్లు
28మంది వ్యాసులు కీర్తింపబడిరి

“అష్టావింశతి రిత్యేతే వేదవ్యాసాః పురాతనాః।
ఏకో వేదః పశుర్ధా తు తైః కృతో ద్వాపరాదిషు।
భవిష్యే ద్వాపరే చైవ ద్రోణి ర్వాస్యసో భవిష్యతి॥”

ఈ వ్యాసులందరు ఆ యా ద్వాపరములందు వేదవిభాగకర్తలే.
రాజోపు ద్వాపరమున ‘ద్రోణి’ అనగా అశ్వత్థామ వ్యాసుడు కాగలడు

దీనినిట్టి వాల్మీకి వ్యాసుడుగను, వేదవిభాగకర్తగను తెలియు
చున్నాడు.

వాల్మీకి బ్రహ్మహత్యాదోషము (బ్రహ్మఘ్నదోషము) .

“వాల్మీకి శ్చాహ భగవాన్ యథిష్ఠిర మిదం వచః।
వివాదే సాగ్నిమువిధిః బ్రహ్మఘ్నో వై భవానితి॥
ఉక్తః క్షణేన చావిష్టః తేనాధర్మేణ భారత।
సోఽహ మీశాన మనఘ మమోఘం శరణం గతః॥
ముక్త శ్చాస్మి తతః పాదైః తతో దుఃఖవిनाశనః।
అహ మాం త్రిపురఘ్నో వై యశ స్తేఽగ్రగం భవిష్యతి॥”

(భారత అనుశాసనపర్వ. 1² 8 నుండి10)

“వివాదే వేదవివరీతవాదే అగ్నినహితై ర్మునిభి రుక్త ఇతి సంబంధః।

తేన వేదవిరాధజేన॥”

(పీఠికంఠః 8, 9)

కృష్ణద్వైపాయనాది మహర్షులు యుద్ధిష్ఠిరునకు పరమేశ్వరాను గ్రహ సంపాదనవిషయమై తమ తమ అనుభవములను వివరించుచు చెప్పిరి అప్పుడు వాల్మీకి భగవానుడును తన యనుభవమును యుద్ధిష్ఠిరునకు వివరించెను

“ఒకపుడు విద్వత్సఖలో నేను వేదవిపరీతవాదమును చేసితిని. అహితాగుర్నలైన ఆ మునులు “వేదవిపరీతవాదన చేసినందున నీవు బ్రహ్మ ఘ్నుడ వైతివి” అని శపించిరి. నేను వేదవిరోధవాదజనితాధర్మావిష్టుడ నైతిని అందుకై సర్వనియామకుడగు పరమేశ్వరుని శరణు జొచ్చి పాపవిముక్తుడ నైతిని భక్తుల దుఃఖముల బారద్రాలు త్రిపురారియైన ఆ మహేశ్వరుడు నాయందు కరుణతో కట్టినెను నీవు భయపడవలదు, పాపవిముక్తుడ వైతివి నీ చర్య నీ కమోఘ కీర్తిదాయక మగును.”

వాల్మీకిమహర్షికి వేదవిషయక సంప్రదాయము లన్నియు తెలియును వేదవిపరీతవాదము చేసినందున కలుగు అనర్థములు గూడ తెలియును. వేదవిషయమై వాల్మీకికి అప్రకంప్యమైన భక్తియు కలదని పై ఆఖ్యానము వలన స్పష్ట మగుచున్నది కనుకనే, తన యీ అనుభవమును దృష్టి యందుంచుకొనియే గాటాలు. వేదావతారరూప మగు రామాయణమును అదికావ్యరూపమున లోకమున ప్రవర్తింపజేసినాడు రామాయణమున అక్కడక్కడ ఆ యా పాత్రచిత్రణవ్యాజమున వేద విపరీతవాదములచే వేదముల అప్రకంప్యత్వమును ఉద్ఘోషించినాడు

“న శక్త స్త్వం బలాధర్తుం వైదెహీం మమ వశ్యతః।

హేతుభి ర్న్యాయసంసిద్ధై ర్భ్రువాం వేదశ్రుతీ మివ॥”

సీతాపహరణనందర్పమున రావణు నుద్దేశించి జటాయువు పతి⁶న
వాక్యము లివి

రావణా : న్యాయసంసిద్ధహేతువులతో ద్రువరూపిణియైన (అప్ర
కంప్యమైన) వేదవాణి ఓకర్కవాదములతో చలంపజేయజాలని యట్లు
నేను చూచుచుండగా వింహపుత్రి యగు సీతను బలాత్కారముగా
అసహరింపజాలవు

ఈ సన్నివేశము ద్వారా వాల్మీకి, వేదవిషయమై వేదవ్యతిరేక
వాదవిషయమై తనకు గల అనుభూతిని స్మరింపజేయుట గమనింపదగును.

శ్రీరాముని మరల అయోధ్యకు తీసికొనివచ్చుటకై వశిష్టాదులతో
ఈ భవతుడు చిత్రకూటమున కేగినపుడు అచట శ్రీరాముని పొదుట
వేదచోదిత దర్మానుష్ఠానవిషయమై జాబాలి మహర్షి దర్మవ్యతిరేక
వాదము చేయుట, శ్రీరాముని ధర్మదీక్షచే అతడు మరల అస్తికవాదము
చేయుట తద్వారా వాల్మీకి తన యొక్క పూర్వానుభూతిని సూచించుట
గమనార్హము. వేదవాణి యం దకుంఠిత శ్రద్ధాసక్తులు గల వాల్మీకి
విషయమున వివిధ చిత్రగాథలు ప్రచారమొందుట విచారణీయము.

వాల్మీకి మహర్షి బ్రహ్మవతారము

వాల్మీకి వేదపురుషు డని పైన వివరింపబడినది. ఆ మహాకవి
యొక్క వేదవ్రాతత్వమును వివరించు సన్నివేశములు రామాయణమున
గాంచగలము

వాల్మీకి సాక్షాత్ బ్రహ్మవతారరూపు డని పురాణములు వర్ణించు
చున్నవి. వాల్మీకి యొక్క బ్రహ్మవతారత్వమును, రామాయణవ్యాఖ్యాత
శ్రీమహేశ్వరతీర్థులు గ్రంథారంభమున ఇట్లు వివరించిరి—

“బ్రహ్మలోకప్రసిద్ధం శతకోటిప్రవిస్తరిం రామచరితం భూలోకవర్తినాం
చతుర్థాం వర్జానాం తాపత్రయ విమోచనాయ సంక్షిప్త్య రచయితు
ముద్యుక్తః పరమ కారుణికో బ్రహ్మ వాల్మీకిరూపేణ టి చూ స్వాంశేన
సమభవత్॥”

తథాచ స్కాందే పార్వతీం ప్రతి శివవచనమ్

“వాల్మీకి రభవ ద్ద్రిష్ట్యా వాణీ వాక్తవ్య రూపిణిః

చకార రామచరితం పావనం చరితవశః॥” ఇతి

ఏవంచ బ్రహ్మాంశభూతో భగవాన్ ప్రాచేతసః స్వచిక్కిరితం

శ్రీరామచరితం గురుముఖా చోచ్చితవ్య మితి న్యాయేన

భగవత్కథోపదేశేన స్వగురుం నారదం ప్రతీక్షమాణః ఆస్తై స్మ

అథ బ్రహ్మవియోగేన సమాగతం భగవంతం నారద మభ్యర్చ్య

వాల్మీకిః కోవ్వస్మిన్నిత్యాది సప్రచచ్చ

“శతకోటివిస్తారము గల రామచరితము బ్రహ్మలోకమున ప్రసిద్ధము.
భూలోకమున తాపత్రయాభిశస్తులైన జనుల కందరకు విమోచన
సాధనమైన రామాయణమును సంగ్రహముగా రచించి భూలోకమున
ప్రవర్తింపజేయుటకు పరమ కారుణికుడైన బ్రహ్మ ఉద్యమించెను
తానే స్వయముగ స్వాంశతో వాల్మీకిరూపమున భూమి యందవతరించెను
ఈ విషయమును స్కాందపురాణమున పార్వతికి శివుడువఁ శించినట్లుగా
గలదు అందు “బ్రహ్మయే వాల్మీకి యయ్యెను. సరస్వతి భందోబద్ధ
రూపిణీయై వాల్మీకివక్కుగా భాసించెను అట్టి వాల్మీకి పరమ పావనమైన
రామచరితమును రామాయణముగా వెలయింపజేసెను.” అని వర్ణింప
బడినది.

బ్రహ్మాంశసంభూతు డగు వాల్మీకికి రాముని మహత్త్వము తెలియదా: తెలియును అయినను, తాను పేదవిహిత సంప్రదాయప్రవర్తకుడు కావలెను తనకె స్రవర్తింపవెయబడదోవునది వేదావశారరూపమైన రామాయణ మహాకావ్యము గురూపదేశముచే సంప్రదాయానుగుణముగా నేర్పిన విద్యయే వీర్యవత్తరము, క్షేమంకరము గురువు యొక్క మహత్త్వమును గురూపదేశము యొక్క అపూర్వశక్తిమహత్త్వమును లోకమున కుపదేశించుటకై తానే స్వయముగ ఆవరించి ఆదర్శప్రాయుడయ్యెను ఇదియే ఉత్తమ ఆచార్యలక్షణము” అని వ్యాఖ్యానతాత్పర్యము

త్రైచంద్యంద్యవియోగమును జూచి కరుణరసావిష్టుడైన వాల్మీకి ముఖము నుండి అస్రయత్నముగ ఛందోబద్ధమైన వాణి అవిర్భవింపగా ఆశ్చర్యచకితుడై యున్న వాల్మీకి కడకు బ్రహ్మ ఏతెంచి, ఆయనను రామాయణరచనకు ప్రోత్సహించిన సన్నిహితము పై విషయమును ద్రువపరచుచున్నది

“తమువాచ తతా బ్రహ్మ ప్రహసన్మునిపుంగవమ్,
శ్లోక ఏవ త్వయా బద్ధో నాత్ర కార్యా విచారణా,
మచ్ఛందాదేవ తే బ్రహ్మాన్ ప్రవృత్తేయం సరస్వతీ॥

(రామా ఖం 2 30, 31)

తన వ్యాకులపాటుకు కారణము తెలియక “మానిషాద” శ్లోక మును గూర్చియే ఏకాగ్రచిత్తో ధ్యానపరాయణుడైన వాల్మీకితో మంద హాసము జేయుచు బ్రహ్మ ఇట్లనెను

“హే బ్రహ్మాన్ : ఈ సంఘటనను గూర్చి విచారించకము నా నంకల్పము ననుసరించియే సరస్వతి ఛందోబద్ధవాగ్రూఢియై నీ జిహ్వ

గ్రమున భాసించినది అందుచే, ఓ ఋషిసత్తమా : శ్రీరామచరితమును వర్ణింపుము ”

ఇవట వచ్చినవాడు బ్రహ్మ అతడు వాగ్మీని “బ్రహ్మన్” అని సందోధించుచున్నాడు. ఈ బ్రహ్మచే చేయబడిన సందోధనము సాఖి ప్రాయము “నేను బ్రహ్మను, నీవును మత్స్వరూపుడనీ, నాకంటె ఎన్నుడవు కావు యత్ర యత్ర బ్రహ్మ తత్ర తత్ర సరస్వతీ బ్రహ్మను విడచి సరస్వతి యుండదు నీవు బ్రహ్మస్వరూపుడవు. కనుకనే, సరస్వతి నీ ముఖమున భాసించినది ” అను నీ సన్నివేశము వాగ్మీకి యొక్క బ్రహ్మనన్యత్వమును స్పష్టికరించుచున్నది స్కాండ పురాణమున స్పష్టముగా కింరోక్తిగాంచిన విషయమే ఇట, బ్రహ్మమున స్పష్టికరింపబడినది

ఉత్తరకాండ యందలి పీతారామనమాగమ సన్నివేశ మీ విషయమును దృఢపరచుచున్నది

జనాపవాదభీతిచే అరణ్యమున పరిత్యక్తయైన సీత వాగ్మీకాశ్రమముని పవిత్రజీవితమును గడుపుచు పాపశంకాకళంకరహితయై ఇరువురి ఎత్తులకో తాపసీజీవితమును గడుపుచున్నట్లు శ్రీరామసకు తెలిసినది.

“సీత పరిశుద్ధురాలు కావచ్చును అయినను, రేపు ఉదయమున నిండు పేరొంగమున పరివృత్తభామధ్యమమున ఆమె తన పాపశుద్ధ్యమును నిరూపించుకొనవచ్చును” అని వాగ్మీకమహర్షికి దూతల ద్వారా శ్రీరాముడు సందేశము పంపెను ఆ మహర్షియు అట్లే అని అమోదించి తన యంగీకారమును సీతకు తెలియజేసెను మరునాడు ఉదయము ఎభలో సీతాశపథవిషయమైన వార్త నలుదెసల బ్రాతెను

ప్రత్యేకముగ శ్రీరాముడు చిహ్నాది మహర్షుల వంశర నాహ్వయించెను
ఏమి జరుగునో అను కుతూహలముతో మహర్షులంద రేతెంచిరి ఇంతే
గాదు, నానాదిశల నుండి ఎందరెందరో రాక్షసులు, వానరులు, పండితులు,
పామరులు, అన్ని వర్ణములవారు వచ్చి అందరు సభ నలంకరించిరి
సభ యంతయు నిశ్శబ్దము ఉత్కంఠతో అందరు సీతాగమనమును
నిరీక్షించుచుండిరి

ఇట్లు సభాప్రాంగణము నిశ్శబ్దమై తమకొంఁకు వేచియుండుట
విని వాల్మీకి వెంటనే సీతాసమేతుడై సభను ప్రవేశించెను

“తదా సమాగతం సర్వ ఐశ్వరూత మివాచలమ్

శ్రుత్వా మునివర స్తూర్జిత ససీత స్సముపాగమత్॥”

“తమృషిం సృష్టత స్సీతా అన్వగచ్ఛ దవాఙ్మఖీ।

కృతాంజలి ర్వాష్పకలా కృత్వా రామం మనోగతమ్॥”

“తాం దృష్ట్వా శ్రుతి మాయాంతీం బ్రహ్మణ మనుగామిసీమ్।

వాల్మీకః పృష్టత స్సీతాం సాధువాదో మహా వభూత్॥”

“తతో హరిహలాశద్ధిః సర్వేషామేవ మాబిభౌ,

దుఃఖజన్మవిశాలేన శోకేనాకులితాత్మనామ్॥”

ఆ ఋషి వెనుక అథోముఖుడై కృతాంజలియై సీత వచ్చుచుండెను.
మూర్తీభవించిన శోకదేవతయో అన్నట్లుగా ఆమె రామధ్యానపరాయణులై
కన్నబైను బ్రహ్మను రూపు దాల్చిన వేదమాత అనుగమించునట్లు
బ్రహ్మణ్యుడైన ఆ మునిని అనుసరించుచున్న సీతను చూచినంతనే
ఒకవైపు నభిలో సాధువాదములు చెలరేగెను. మరియొకవైపు హరిహలా

శబ్దములతో సభ మారుమోగెను అంతవరకు వారి హృదయ మందు విగూఢమై యున్న శోకము ఆ శోకమూర్తిని చూచినంతనే గట్టును క్రెంచుకొని ప్రవహించెను

ఈ సన్నివేశము మహాకవి యొక్క ప్రతిభావైరుష్యమును, శిల్ప చాతుర్యమును విశేషపాటు సీతావార్తకుల యొక్క మహామహిమాన్విత తత్త్వమును కండ్లకు గట్టునట్లు చేయుచున్నది సభాభేదిక నలంకరించిన ప్రభువు ధర్మమూర్తియైన శ్రీరాముడు సభ నలంకరించినవారు సామాన్యులుగాదు. వారు వశిష్ఠ, వామదేవ, జాదాలి, కాశ్యప దుర్వాస, మార్కండేయాది మహర్షులు, నాందాది దేవర్షులు, అహితాగ్నులు వేద వేదాంగపారంగతులైన విద్వద్వరేణ్యులు, శిల్పకళాకోవిదులైన ఇతర సముఖులు ఇట్లు ఎందరెందరో మహానుభావులతో విరాజిల్లెడి ఆ మహా పరిషత్తు దృష్టిలో వామ్మకి బ్రహ్మరూపుడై, సీత వేదవిద్యాస్వరూపిణియై భాసిల్లినది

“ఓం దృష్ట్వా క్రుతి మాయాంతం బ్రహ్మణ మనుగామిసీమ్”

ఇవట కవి “వామ్మకి బ్రహ్మవర భాసిల్లె”నని చెప్పక సాక్షాదృశి హృస్వరూపునిగానే దర్శింపజేయుచున్నాడు కవి యగు వామ్మకికి తనను బ్రహ్మస్వరూపునిగా చెప్పకొనుట యందు తాత్పర్యము గాదు వశిష్ఠాది మహాత్ముల దృష్టికి వామ్మకి సాక్షాత్ బ్రహ్మగా సాక్షాత్కరించిన వాస్తవ స్థితిని కవి తెలియజేయుచున్నాడు రామాయణ మహాకావ్యమున అంత్య వాక్కులక అయథార్థవర్ణనకు తావు లేదు

“న తే వాగవృతా కావ్యే కాని దత్ర భవిష్యతి”

అనిగదా : బ్రహ్మ యొక్క అనుగ్రహవూర్వకమైన అంశము
అ అదేశము పై వర్జన యొక్క యాథార్థ్యమును ధృవీకరించుచున్నది
ఈ సభావృత్తాంతము నింకను పరిశీలించుము.

“తదో మధ్యే జనోఽప్యుక్తం ప్రవిశ్య మునిపుంగవః।
సీతాసహాయో వాల్మీకి రితి హోవాచ రాఘవమ్॥
ఇయం దాశరథే సీతా సుప్రతా ధర్మచారిణీ।
అపవాదా త్పరిత్యక్తా మమాశ్రమనమీవతః॥
లోకాపవాదభీతస్య తవ రాఘ మహావ్రతః।
ప్రత్యయం దాస్యతే సీతా రా మసుజ్ఞాతు మర్హసి॥
ఇమో తు జానకీపుత్రా పుత్రో చ యమజాతకః।
సుతౌ తవైవ దుర్ధర్షా నత్యమేత ద్భ్రీషీమి తే॥
ప్రవేశసోఽహం దశమః పుత్రో రాఘవనందనః।
న స్మరా మ్యన్యతం వాక్య మిమో తు తవ ఎత్రకౌ॥
బహువర్షసహస్రాణి తపశ్శ్రయా మయా కృతా।
నాపాక్షీయాం ఫలం తస్యా దుష్టేయం యది మైధిరీ॥
మనసా కర్మణా వాచా భూతపూర్వం న క్లిప్తశం।
తస్యాహం ఫల మన్నామి అపాపా మైథిరీ యది॥
అహం పంచసు భూతేషు మనస్త్వపైషు రాఘవః।
విచింత్య సీతా శుద్ధేతి జగ్రాహ వననిర్హరే॥
ఇయం శుద్ధసమాచారా అపాపా పతిదెవతా।
లోకాపవాదభీతస్య ప్రత్యయం తవ దాస్యతి॥

81649

అట్లు సభామధ్యమున సీతాసమేతుడై వాల్మీకి ప్రవేశించి శ్రీరామునితో విట్లనెను

శ్రీరామ : లోకాపవాదభీతిచే సీత నా యాశ్రమసమీపమున పరిత్యజింపబడినది ఈమె ధర్మవ్రతపరాయణుడు లోకాపవాదభీతుడవైన నీకు తన నిర్దోషత్వమును నిరూపించుకొనుట కీమె కవకాళ మిమ్ము లః బాంకు రిరువురు యమకలు (కవలలు) జానకీపుత్రులు అజేయులు వీరు నీ కుమారులే ఇది యధార్థము నేను ప్రచేతసుని (వచ్చుచున్నాను) దళమ పుత్రుడను. అన్యతవాక్యమును స్మరించను గూడ స్మరించను సీత లోక మనుకొన్ననట్లు దోషి గాదు నీవు శంకించినటులను దోషి గాదు అమె ఆవరాధిని యగుచో వేలకొలది సంవత్సరములపాటు నేనా నర్చిన దీర్ఘతనశ్చర్యాఫలము నాశించను యనోవాక్కాయపూర్వకముగ నేనెన్నడు ఎట్టి పాప మాచరించి యుండలేదు సీత నిర్దోషియైన పక్షమున, నా కహఃఫలము నాకు సిద్ధించును అమె ఇంద్రియ వ్యాపారము లందును మనస్సంకల్పాదుల యుండును ఎట్టి దోషము లేద కాన, పరిశుద్ధురాలు అని తెలిసియే ఆమెకు నాయాశ్రయమున ఆశ్రయమిచ్చిరిని. ఈమె వర్తనము పరిశుద్ధము, పాపరహితము, పాతివ్రత్యమహత్త్వమహాభూషితము. అయినను, లోకాపవాదముచే ఆమెను శంకించితివి కాన, తన నిర్దోషత్వమును ఋజువు చేసికొనవలసిన బాధ్యత ఆమె యందున్నది ఇప్పుడే ఈ మహాజననమక్షమున తన పాతివ్రత్యమహత్త్వమును నిరూపించుకొనగలదు, అందు కనుజ్ఞ ఇమ్ము

ఈ నన్నివేశము సీత యొక్క పాతివ్రత్యమహత్త్వముతోపాటు వాల్మీకిమహర్షి యొక్క దైవాంశసంభూతత్వమును, వరుణ దళమ పుత్రత్వమును (ప్రాచేతనత్వమును) ఆయన యొక్క మహాకవస్విత్య

మును, త్రికరణకుద్ధిని సత్కీలత్వమును స్పష్టముగా విరూపించుచున్నది ఏతాదృశమహిమోపేతుడు, బ్రహ్మానన్యుడు, దేవాంశసంభూతుడనగు వాల్మీకిమహర్షిని గురించిన పెర్రెమొరకథలు విశ్వసనీయమములు కావని పెద్దలుచెప్పుదురు.

ఇతరకథలు వాల్మీకి ప్రశంస.

భవభూతి

ఉత్తరరామచరిత నాటకమున ఆశ్రేయీ వనదేవతా సంవాద వ్యాజమున మహర్షి వాల్మీకి యొక్క మహానుభావత్వము మనోహరముగ చిత్రీకరింపబడినది ఆశ్రేయీ వాల్మీకి ఆశ్రమమున గల పెక్కుమంది శిష్యులలో ఒకరు అట తన విద్యాభ్యాసమునకు విఘ్నములు ఎదురగుటచే వాల్మీకి గురుకులమును విడచి అగస్త్యాదుల యొక్క గురుకులమునకు బోవ పయనమయ్యెను అప్పుడు వనదేవత ఆశ్రేయీ నిట్లు ప్రశ్నించినది.

“యదా తావ దన్యేఽపి మునయః తమేషి పురాణబ్రహ్మ
వాదినం ప్రాచేతన మృషిం బ్రహ్మపారాయణాయ
ఉపవసంతి, తత్కోఽయ మార్గాయాః స్రవాసః”

వాల్మీకి పురాణముని, బ్రహ్మవేత్త ప్రాచేతసుడు. అట్టి మహర్షినే మునులు సైతము బ్రహ్మపారాయణకొఱకు వేదవేదాంగాది సకల విద్యాధ్యయనము కొఱకు నేవించుచుండ, అట్టి మహాగురుకులమును విడచి నీవు పోవుటకు కారణమేమి : అందుల కాశ్రేయీ ఇట్లు సమాధానము చెప్పినది. ఆ మహర్షి కడి దేవతావరప్రసాదలబ్ధమైన జాలక

ద్యయము కలదు వారు కుశలవులు, పుట్టుకచొనే సరివాస్య జ్ఞాంబా
సిద్ధి వారికి కలిగినది వారిని జూచి మహర్షులకే గాదు, వన్యమృగముల
సైతము అపారి వాత్సల్యము భగవానుడగు వార్మీయే చొలికిచ్చిరి
సంస్కారము నెరపి వారిని ఉపనీతుల కావించి, త్రయవిద్యతోపాటు
ధనుర్వేదాది సకల విద్యలయందును సుశిక్షితుల గావించెను వారి ప్రతిభ
అతిమానుషము అట్టి ప్రతిభావంతులతో నెగ్గలేక, నేను మరియొకచోటికి
పోవుచున్నాను ఇంతియేగాదు మరియొక కారణము గూడ గలదు.

“అథ స బ్రహ్మార్షి రేకదా మాధ్యందినే సమయే నదీం
తమసా మనుప్రపన్నః తత్ర యగ్మచారిణోః
క్రౌంచయా రేకం వ్యాధేన విధ్యమాన మదర్శత్,
అకస్మిక ప్రత్యవదాసాం దేవీం వాచం అనుష్ఠభేన
భందసా పరిచ్ఛిన్నా మభ్యుదైరయత్ మానిషాద
“తేన ఇతి పున స్సమయేన తం భగవంత మావి
ర్భూతశబ్దప్రకాశం ఋషి ముపగమ్య భగవాన్ భూత
భావనః పద్మయోని రవోచత్, ఋషేః ప్రబుద్ధా
వాగాత్మని తద్రూపి రామచరితమ్, అవ్యాహత
జ్యోతి రార్షం తే చక్షుః ప్రతిభాతి, అద్యః కవి రసి”
అచ్యుక్త్వా తత్త్రైవాంతర్హితః, అథ భగవాన్ ప్రాచే
తనః ప్రథమం మనుష్యేషు శబ్దబ్రహ్మణః తాదృశం
వివర్త మితిహాసం రామాయణం ఋషిః ప్రణినాయ
తస్మా దవోచం తత్ర హి మహన్ ప్రత్యూహ ఇతి”

అయిన బ్రహ్మార్షి ఒకనాడు మాధ్యందిసంపదమునకై తమసా
వదీతీరిమున కేగి అచట వ్యాధు దొకడు క్రౌంచయుగ్మములో నొక

దానిని చంపుట మాచి ఉద్విగ్నుడియ్యెను అప్రయత్నముగ అనుష్ఠవ్
 చుదొబద్దయై సరస్వతి ఆకస్మికముగ ఆయన ముఖమునుండి “మా
 నిషాద” శ్లోకరూపమున వభిష్య క మయ్యెను ఈవిధముగా శబ్దిబ్రహ్మ
 సాక్షాత్కారము గలిగిన మహర్షి యెదుట బ్రహ్మ సాక్షాత్కరించి ఓ
 యిహర్షీ : నీకు శబ్దిబ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలిగినది రామకథను
 వ్రాయుము నీ అంతరమైన ప్రజ్ఞాచక్షుస్సునకు భూత భవిష్యద్వర్తమాన
 వృత్తాంత మంతయు అప్రతిహతమై అపరోక్షముగ బాసించును నీవారి
 కవివి ” అని చెప్పి అదృశ్యుడయ్యెను భగవానుడగు ఆ ప్రాచీతన
 మహర్షి నెదావతారరూప మగు (శబ్దిబ్రహ్మణః వివర్తిం) రామాయణ
 మును రచించెను ఈ కారణముచే ఓడ అధ్యయనము చక్కగా
 జరుగుటలేదు

ఈ మైత్రేయీ వనిదవరానందము ‘వ్యాకిమహర్షి
 ఆశ్రమము ఉన్నత వివిధ విద్యాకేంద్రస్థానము, సాంగజేద పేదాంత
 విద్యానిలయము, మహాగురుకుల మని” తెలియజేయుచున్నది. ఆయన
 బ్రహ్మర్షి మునులకు సైతము దేశికుడు, కులపతి శబ్దిబ్రహ్మసాక్షా
 త్కారము నొందిన వాగ్విదాంవడు, ఋగ్వేదాస్సామాత్మకమైన త్రయీ
 విద్యకు మారుపేరిగా ఆకావ్యమును వెలియించిన మహాకవి అదికవి.
 అని తెలియజేయును. భవభూతిమహాకవి దర్శించిన మహాకవి వ్యాకి
 మహర్షిస్వరూప మిట్టిది.

జయదేవుడు ప్రసన్నరాఘవము

జయదేవుడు సుప్రసిద్ధ తార్కికుడు, మహాకవి. ఈతడు
 రామాయణకథను ప్రసన్నరాఘవనాటకముగా రచించెను అందు ఆయన
 జేసిన ప్రశంసను చూతము.

మమ చామ కవికమలపద్మవి మనో ఎర్పికజన్మని
 మనఃకౌతుకితం, య్య ఏకమః వదనారవింద మానాచ్య
 చతుర్ముఖ కమలవనవిహరినోద ఎవభవతి భారతి
 నామ రాజహంసీ''

(ప్రసన్న 1 అంక)

భారతి యనగా సరస్వతి, పేదమా అమె నిరింతరము
 చతుర్ముఖ కమలవనవిహరినోదము నలుపునట్టిది వాల్మీకి నాలుగు
 మోములు లేవు అయినను, ఆయన ముఖపద్మము నాశ్రయించి అంతటి
 అనందమును వినోదమును పొందినది అట్టి భారతితో విరాజిల్లుటచే
 ఆయన నిఖిల కవికమలముల కావాసభూతమైన సరాజినీరూపు దై నాడు
 కామవనే, అట్టి కవికులపతి యందె నా చిత్త మెప్పుడును కౌతుకముతో
 నిలచియుండును'' అని అర్చిము

ఇచట జయదేవుడు వాల్మీకి బ్రహ్మవతారరూపు డని నోటితో
 చెప్పక "అచతుర్వదనో బ్రహ్మ వాల్మీకి" అని వ్యంగ్యముగా చెప్పి
 నాడు. ఆయన జిహ్వగ్రమున వెలసిన వాక్కు పేదవాక్కే అను
 విషయము గూడ ధ్వనింపజేసినాడు ఇంతేగాదు, శ్రీరాముని కీర్తితో
 పాటు అ మహాత్ముని కీర్తి ఎట్లు నలుడెసల వ్యాపించినదో, తరువాతి
 శ్లోకమున ఇట్లు వివరించుచున్నాడు.

"ధాన్వద్వంశవతంస కీర్తిరమణీ గంగప్రసంగస్వన
 ద్వాదిత్ర ప్రదమధ్వని ర్విజయతే వస్మికజన్మా మునిః।
 సీత్యా యద్వదనేందుమండలగళ త్కావ్యామృతాబ్ధేః కిమ
 ప్యాకల్పం కవినూతనామృతమయీ కాదంబినీ వర్షతి॥"

(ప్రసన్నరాఘవ 1-9)

దినకరివంశమణి యగు శ్రీరామచంద్రుని కీర్తినటి నాట్యరంగ ప్రవేశము చేసినపుడు నాట్యప్రసాదనమైన రమణీయ వాద్యధ్వని తొలుదొలుత మ్రోగను ఆ ధ్వనియే వ్యాకి ఆ వ్యాకిముఖ చంద్రుని నుండి జాలువారిన సుసాగరమే శ్రీమద్రామాయణము నముద్రము నుండి మేఘము బుద్బుదించినట్లు ఆ సుసాగరము నుండి ఎన్నో కవి కాదంబినులు (కాదంబినీ మేఘమాలా, అనగా కవి మేఘ మాలలు) అమృతపూర్ణములై ప్రాదుర్భవించుచు దివ్యామృతముతో జగము సంతయు అకల్పాంతము అస్థావితము చేయుచుండును

శ్రీరామకీర్తినటి యొక్క రంగప్రసాదక ప్రధమధ్వని వ్యాకి యని నాట్య కీర్తింపబడినాడు వాద్యధ్వని ఎంత మంగళకరమో, తేమం కరమో ఈ వ్యాకి యనెడు ధ్వనియు సకలలోక మంగళకరము, తేమం కరము మరియు వాద్యధ్వని యెట్లు వివిధ రమణీయ భావోద్దీపకమో, ఈ వ్యాకిధ్వనియు సహృదయులగు పండితులకు కవులకు తుదకు పామరులకు సైతము వివిధ రమణీయ భావనాపరిపూర్ణముద్యోతకము.

ఇక తాత్త్వికముగ శ్రీరామచంద్రకీర్తినటి నాట్యస్వరూపమును దర్శింతము

ఈ నాట్యము అధునికము గాదు, లోకము గాదు ప్రప్రథమ మన లోకమున వెలసిన నాట్యము ఇది నాట్యమహానటుడగు నటరాజు యొక్క లీలాతాండవస్వరూపమును అభివ్యక్తము చేయును కావుననే, ఇట్టి నాట్యమును చాక్షుషయజ్ఞ మని కాళిదాసుహకవి ఉపదేశించినాడు.

“దేవానా మిద మామనంతి మునయః కాంతం క్రతుం చాక్షుషమ్”

(మాలవికాగ్నిమిత్ర నాటకం)

యజ్ఞములొ మ్రోయు వాచ్యధ్వనులు పవిత్ర మంత్రధ్వనులే అట్లే ఈ నాట్యయజ్ఞనందర్పమున మ్రోగిన ప్రథమ వాద్యధ్వని పవిత్ర మంత్ర ధ్వని యని చెప్పుట సమంజసము ఈ మంత్రధ్వని బ్రహ్మస్వరూప వాల్మీకిముఖోద్గతము కావున, అట్టి పవిత్ర మంత్రధ్వనిరూపమైనది రామాయణగానము.

సృష్ట్యాది యు దావిర్భవించిన ప్రథమధ్వని వేదధ్వని అట్లే కావ్యజగత్సృష్ట్యాదియందు వినిపించిన ప్రథమధ్వని రామాయణధ్వని కావున, వాల్మీకి అచతుర్వదనబ్రహ్మస్వరూపుడు ఆయన ముఖము నుండి ఉద్గతమైన రామాయణము వేదసంమిత మని జయఽవహాకవి హృదయము.

భోజుడు చంపూరామాయణము

భోజ మహాకవియు తన చంపూరామాయణ కావ్యమున వాల్మీకిని "భగవాన్ ప్రాచేతనః ప్రవచసాం కవీనాం ప్రథమః, ఛందోఽయీనాం వాచో నిలయః, మధుమయఫణితీనాం మార్గదర్శి, మహర్షిః" అని కీర్తించినాడు

ఈ విశేషణములు వాల్మీకి యొక్క ఎరుకాపర్యవ్యమును, (ప్రాచేతనో వరుణస్యాంత్యం ప్రాచేతనో మనిః వాల్మీకిః రామచంద్ర బుధవ్యాఖ్య) వాగ్విశారదులైన మహాకవులలో ప్రాథమ్యమును వేద నిధిత్యమును మధుమయఫణితీనాం మార్గదర్శిత్వరూప మహర్షిత్యమును తెలియజేయుచున్నవి ఇవి అన్నియు అనూచానముగా వాల్మీకివిషయమై చెప్పబడెడి, భూతార్థవాదములే.

కాళిదాసు వాల్మీకి ప్రశంస .

కాళిదాసమహాకవిదృష్టిలో “వాల్మీకి మంత్రద్రష్ట” యను విషయము పూర్వము వివరింపబడినది. ఇంకను ఆ కవి వాల్మీకి యొక్క మహామహిమాన్విత్వమును దర్శించినతీరును జూతము

“ఇతి ప్రతిభ్రుతే రాజ్ఞా జానకీ మాశ్రమా న్ముని .

శిష్యై రానాయయామాన న్వసిద్ధిం నియమైరివ॥”

(రఘు 1, 74)

శ్రీరాముడు అశ్వమేధయాగమును తలపెట్టెను అహూతుడైన మహర్షులతోపాటు వాల్మీకియు ఏలెంచెను. తమ గురువుతోపాటు కుశలపులును ఏలెంచిరి వారచటచట తిరుగాడుచు రామాయణగానము చేయుచుండిరి శ్రీరాముడు గూడ ఆ గానమును వినెను వారి ద్వారా వాల్మీకి రామాయణమహాకావ్యకర్త యని తెలిసికొని అనుజుమేతుడై వాల్మీకి కడ కేగెను అ మహర్షి సీతా కుశలపుల పృతాంతమును దెలిసి నిర్దోషురాలైన ఆమెను పరిగ్రహించుట యుక్త మని శ్రీరాముని కోరెను ప్రజాసమక్షమున, ఆమె తన నిర్దోషితత్వమును నిరూపించు కొనుచో, పరిగ్రహించు నని ప్రతిజ్ఞ చేసెను ఆ సందర్భమున కవిచె చెప్పబడిన శ్లోక మిది

“శ్రీరాము డట్లు ప్రతిజ్ఞ చేయగా, దీర్ఘతవశ్యులతో స్వార్థసిద్ధిని బడయునట్లు తన శిష్యుల ద్వారా తన యాశ్రమము నుండి సీతను రప్పించెను.” అని పై శ్లోకతాత్పర్యము

మానవుడు కోరినంతనే కోరికలు తమయంటి రాము టరియవు
 లొకక ఫలావాప్తికే ఎంతో శ్రమించవలసియుండును అతింద్రియ
 మహోన్నత ఫలప్రాప్తికి తపస్సులే సాధనములు దీర్ఘతపశ్చర్యావ్రత
 వియమాదుల చే గాని, అట్టి ఉత్తమ ప్రయోజనము సిద్ధింపదు అట్టి
 స్వార్థసిద్ధిని అపేక్షించువాడు ప్రకృతమున వార్మికి ఆయన అభిలషించెడి
 స్వార్థసిద్ధి ఏది యగును? ఆయన వీతరాగుడు దీర్ఘతపశ్చర్యాది
 విదులచే అతడు స్వార్థసిద్ధిని, అనగా పరమార్థసిద్ధిని పొందగలిగినాడు
 అనగా దీనివలన ఆయన పూర్వము సలిపిన దీర్ఘతపశ్చర్యావిధి స్మారిత
 మగుచున్నది. ఇక ప్రకృతమున ఆయన అభిలషించెడి స్వార్థసిద్ధి ఏది :

శ్రీరాముని సీతతో గూర్చుటయే ఆయన తపఃఫలము ప్రకృత
 కథాభాగము ననుసరించి ఆయన జేసిన తపస్సు ఎట్టిది? ఆయన కలపతి.
 తన వలె తపోనిష్ఠాగరిష్ఠులైన శిష్యులే మూర్తిభవించిన తపస్వరూపులు
 అట్టివారిని పంపి తపస్సునకు ద్వైయభూత యగు సీతాదేవిని తన కడకు
 రప్పించుకొనెను దీనినిబట్టి సీతాదేవిని ప్రకృత క్లిష్ట పరిస్థితులలో
 అయోధ్యకు రప్పించుట మహాతపస్సార్థకృత్యముగా విభావించెను
 ఏ అయోధ్యాపురవాసులు తన శీలమును శంకించిరి, అట్టివారి యెదుట
 సీతను సీతనుగా నిలబెట్టవలెను తన పాతివ్రత్యము నిరూపించుకొనుట
 కామెన నంగీకరింపజెయవలెను లోకస్వాభావికదృష్టితో పరిశీలించిన,
 ఇది యామెకు రెండవ యగ్నిపరీక్ష ప్రీ నవాజసిద్ధమైన న్వభావ
 దృష్టితో చూసిన, ఆ ప్రీహృదయ మెంత క్షుభింప ఉద్వేగపడుచున్నానో,
 పరావరజ్ఞుడు, ఇతరేంగితజ్ఞుడు, మహాకవియు నగు వార్మికి కీ విషయము
 తెలియనిది కాదు అయినను, జానకీహృదయము తా నెరుగును తాను
 న్యయముగా ఆజ్ఞాపించుట వేరు, శిష్యుల ద్వారా సంఘ మంపుట
 వేరు ఆ శిష్యు లామెకు విశ్వాసము గూర్చు మహాత్ములు కావలెను.

అందుచే మా రీభవించిన తపోమూర్తులో యమనట్లు భావించెడి
మూర్తులనే వాల్మీకి పంపినట్లు కవి వర్ణించుట ఎంతయు సమంజసము

ఈ విషయ మింకను తాత్త్వికదృష్టితో పరిశీలంపవలసియన్నది

“తమర్థ మివ భారత్యా సుతయా యోక్తు మర్హసి ”

కుమారసంభవం

“పరమార్థస్వరూపుడైన శివుని పార్వతితో యాజనము చేయుట
యుక్తము” అని అంగీరసముఖమున సప్తర్షులు హిమవంతుని కొరికి,
ఒప్పించిరి శివ పార్వతీసమాగమమునకు కారిణులై చరిరార్థులైరి

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని జ్ఞానకితో యోజన చేసి తన
విశ్వామిత్ర నామమును (విశ్వస్య మిత్రం) స్థాపకముచేసికొనెను అట్టి
సీతారాములను విడదీసి రావణుడు తన లోకకంటకత్వమును స్థాపకము
చేసికొనెను అపు డగ్నికుచ్ఛి సీతాసమాగమమునకు కారణ మయ్యెను.
మరల ఇప్పుడు లోకాపవాద మనెడి దుష్ట రాక్షసశక్తి సీతారాములకు
వియోగమును కల్పించెను వాల్మీకి యనెడి దివ్యతపశ్శక్తి సీతారామ
సమాగమసంధాయక మయ్యెను శ్రీరాముని సీతతో గూర్చుట యనగా,
మహాత్ముల దృష్టిలో పరమార్థమును వేదవాక్కుతో యోజన జెయుటయే
పార్వతీపరమేశ్వరసమాగమము సీతారామసమాగమము భారతీపరబ్రహ్మ
సమాగమమే

“తమర్థ మివ భారత్యా సుతయా యోక్తు మర్హసి”

అను సూక్తిద్వారా సాధకు చెల్లరు తమ వాక్కును (బుద్ధిని) పరమేశ్వరు
నితో యోజన చేసికొనవలయు నని కాశికాసమప కవి ఉపదేశించినట్లు

సూచిత మగుచున్నది ప్రకృతమున, బ్రహ్మవిద్యారూఢి నైన సీతను తల్లక్ష్యభూతుడైన శ్రీరామునితో యోజన చేయుట వ్యామూర్ఖి తపస్సాధనకు లక్ష్యభూతిమే అగుచున్నది

తరువాత మంత్రద్రష్ట యగు వాల్మీకిమహర్షి మంత్రప్రతిపాద్య దేవతాతత్త్వమును దర్శించిన రీతిని కాశిదాసుని కవి ఈ శ్రావణి చ్చోక ముఖమున వివరించుచున్నాడు

“స్వరసంస్కారవత్సాసౌ పుత్రాచ్యా మధ సీతయా ।

బుడేవోదర్పిషం సూర్యం రామం ముని ఉపస్థితః॥

(రఘు 15 75)

ఈ శ్లోకమున పుత్రసహితమైన సీతను శ్రీరాముని సన్నిధికి వాల్మీకి కొనిపోయిన విధము వర్ణింపబడుచున్నది

“స్వరసంస్కారములు గలిగిన సవిత్వదేవతాకమైన ఋక్కుతో ఉదయించెడి సూర్యుని కభిముఖముగ ఉన్వపరాయణుడై నిలచినట్లు కుశలవసహితయగు సీతతో కూడి వాల్మీకి సూర్యునివలె తేజరిల్లుచున్న శ్రీరాముని యెదుట ధ్యానపరాయణుడై నిలచెను ” అని శ్లోక తాత్పర్యము

సవిత్వదేవతాస్వరూపప్రతిపాదకమైన ఋక్కు గాయత్రి అట్టి గాయత్రిస్వరూపిణి సీత సీతకు ధ్యేయవస్తువు శ్రీరాముడు. సవిత్వ దేవతాస్వరూపుడు అట్టి సీతతో రాముని వద్దకు వచ్చుట యన, గాయత్రి మహామంత్రముతో సవిత్వదేవతాస్థానము చేయుటయే ప్రకృతము వాల్మీకి యొక్క భావనాలక్ష్య మిదియే యని కవి గుర్తింపజేయుచున్నాడు

మేఘసంజేశము వాల్మీకిప్రస్తావన

“రత్నచ్ఛాయా వ్యతికర ఇవ ప్రేక్ష్య మేత త్పురస్తా ।

ద్వల్మీకాగ్రా త్రుభవతి ధనుఃఖండ మాఖండలస్య॥”

(మేఘసంఘ. 1 15)

“వివిధ రత్నకాంతుల కలయిక వలె వల్మీక వివరము నుండి ఎదురుగా, ఆవిర్భవించుచున్న ఇంద్రధనుః ఖండము ప్రేక్షణీయమై యొప్పుచున్నది ”

అకాశమున దోచు ఇంద్రధనుఃఖండము వల్మీకాగ్రమునుండి పుట్టుచున్నటుల కవి వర్ణించుటలోని ఔచిత్యమేమి? ఈ విషయమును పరిశీలింతము

“వల్మీకాగ్రా త్రుభవతి” అని యనుచు కాళిదాసు వల్మీక సంభవుడుగా ప్రసిద్ధి గాంచిన కవికులపతి యగు వాల్మీకిని ఇంద్రధనుః ఖండము వం వివిధ దీప్తులతో విరాజిల్లు దివ్యతేజోమయునిగా స్మరింప జేయుచున్నాడా యను భావము నవ్వాదయులకు భాసించుటలో అసామం జన్య మేమియు నుండదు కనుకనే కవులు వల్మీక సంభవుడైన వాల్మీకిని వల్మీకము నుండి ప్రాదుర్భవించెడి ఇంద్రధనుస్సుతో పోల్చుటయు కన్పట్టు చున్నది

“విహిత ఘనాలంకారం విచిత్ర వర్ణావళీమయస్ఫురణమ్ ।

శక్రాయుధ మివ వక్రం వల్మీకిభువం మునిం నౌమి॥

(సుఖాపితరత్నఖండాగారమ్)

వాల్మీకమహర్షి శక్రామధము వలె వక్రము డట : ఇంద్రధనుస్సు
వక్రముగా ముండుట ప్రసిద్ధము వాల్మీకి ఎక్షమున వక్రక్రొత్తికుశలు దివి
అర్థము అనగా ఎంత గంభీరార్థము నైనను సహృదయ హృదయ
రంజకముగ కాంతానంమితియిగ బోధింపగలవా దివి భావము

కాళిదాసు వల్మీక్యోత్థిత ఇంద్రచాపము ౪౦ తేజరిల్లువా దివి
వర్ణింపగా ఈ కవి ఇంద్రచాపము యొక్క వక్రస్థితిని ఎరసక రించుకొని
వాల్మీకిని ఇంద్రధనురూపమున దర్శించెను

కాళిదాసుమహాకవి ఇంద్రధనుస్సును వల్మీక్యప్రభవ మని ఎప్పుడు
లోని అంతర్యము గమనింపదగినది

ఇంద్రధనుస్సు యొక్క ఉత్పత్తివిషయమై వరాహామిహిరాచార్యు
లిట్లు చెప్పుచున్నారు.

“సూర్యస్య వివిధవర్ణాః పవనేన విఘట్టితాః కిరాః సాద్రభే ।

వియతి ధనుస్సంస్థానా యే దృశ్యంతే త దింద్రధనుః॥”

“కేచి దనంత కులోరగ నిఃశ్వాసోమ్మాత మావా రాచార్యాః”

“ఇంద్రచాపం కిల వల్మీకాంత రవ్యవస్థిత మనానాగ

శిరోమణి కిరణసమూహః తస్మత్పద్యతే॥”

(మేఘసంచేశ M R Kale Edition)

సూర్యుని యొక్క వివిధవర్ణములు గల కిరణములు పవనముచే
సంఘట్టితములై మేఘవృత్తమైన ఆకాశమున ధనురూపమున గన్పట్టును.
అదియే ఇంద్రధనుస్సు. అనంతాది మహానాగముల కోవకు చెందిన

మహానర్పముల యొక్క నిశ్వాసముల వలన ఇంద్రధనుస్సు ఏర్పడు నని అచార్యులు కొందరు చెప్పుచున్నారు

వల్మీకములో నుండెడి మహానాగ శిరొమణి కిరణనమూహము నుండి ఇంద్రధనుస్సు పుట్టు నని కొందరి అభిప్రాయము

కనుక ఇంద్రధనుస్సు వృక్షవివరము నుండి పుట్టు నను సంప్రదాయ మున్నట్లు పై వచనముల వలన తెలియును ఈ సంప్రదాయము దృష్టియం దుంచుకొనియే కాళిదాసు ఎర్పించినట్లు తెలియ గలము

ఇంద్రధనుస్సు యొక్క ఉత్పత్తిని అఖ్యాయకారూపమున క్రుతి యిట్లు చెప్పుచున్నది

“దివ్య స్రైకా ధను రార్తిః । పృథివ్యా మపరా శ్రీతా ।
తస్యేంద్రో వప్రమిరూపేణ । ధనుర్జ్యా మచ్చిన త్వయమ్ । త దింద్రధను
రిత్యజ్యమ్ । అట్రవర్ణేషు చక్షతే । ఏత దేవ శంయో ర్హర్షస్సత్యస్య ।
ఏత ద్రుద్రస్య ధనుః । (తై ఆ 15)

“అస్య విశ్వే(శ్వ) దేవ జిహ్వరూపస్య అరుణకేతుక న్యాగ్నేః
ఏకా ధనురార్తిః ధనుషః ॥ ఉర్ద్వికొటిః దివి శ్రీతా । అపరా తు
అధస్తసీ కోటిః పృథివ్యాం శ్రీతా । వప్రమయః పిపీలికా నమానా
జంతవః । యదీయ వమనా స్మృతికా ద్రవీక్రియతే । ఇంద్రో యథోక్త
ధనుర్ధర్మనేన భీత స్సన్ ప్రమిరూపేణాధః కోటిసమీపే స్థానే స్థిత్వా
తస్యాః అరుణకేతుక గ్నేః ధను ష్యవస్థితాం జ్యాం స్వయ మచ్చినత్ :

యస్య ధనుషః జ్ఞా చిన్నా త త్తదేత రభిజ్ఞాః అభవద్దేఘ
మేఘస్థితప్రకాశేఘ దృష్ట్వా ఇంద్రేణ చిన్నత్వాత్ జ్ఞాసహిత
మింద్రధను రిచ్ఛావక్షతే ।

ఈ వాక్యములు అరుణకేతుక చయన ప్రకరణము లోనివి
ఇచట యజ్ఞదేవుడు అరుణకేతుకాన్ని జ్ఞాసహిత మైన (అల్లరాడుతో
కూడిన) అయిన ధనుస్సు పృథివ్యంతరిక్ష ద్యులొకము లందు వ్యాపించి
యున్నది ఈ ధనుస్సును జూచి ఇంద్రుడు భయపడును ఆ ధనుస్సు
యొక్క ఉత్తరకోటి (చివరికొన) ద్యులొకమున కలదు అధఃకోటి
పృథివియందు కలదు చెదపుర గు లని చెప్పబడెడి నూత్న కీటకములకు
వస్త్రము లని పేరు 'వమనశీలత్వా ద్వప్రమి.' అవి నిరంతరము
భూరనమైన జలమును గ్రహించి వమనము జేయుచుండును వీనికి
ఉపదీకాః అనియు శ్రౌతవ్యవహారము శ్రుతి ఉపదీకల యొక్క
స్వభావము విట్లు వివరించినది

“ఊర్జం వా ఏతం రసం పృథివ్యా ఉపదీకా ఉద్దివాంతి । య
ద్వత్మికమ్ । య ద్వత్మిక వపాసంభారో భవతి । ఊర్జ మేవ రసం
పృథివ్యా అవయిందే । అదో శ్రౌత మివ శ్రౌత్రం హ్యేక ప్రపృథివ్యాః ।
య ద్వత్మికః । అభిధిరో భవతి । య ఏవం నైద” (తై బ్రా 113)
“ఉపదీకాః పిపీలికానమానాః ఆర్ద్ధీకృత మృత్తికోపచయ క్షమాః
జంతవః । తే హి పృథివ్యానంబంధినం 'ఊర్క్' శబ్దాభిధేయం రసం
పృథివ్యా స్సకాళాత్ ఊర్జ్వ మానీయ ఉపచిన్వంతి । తత్సంభారేణ
భూసారం ప్రాప్నోతి । అపి చ శ్రౌత్రేంద్రియ సామర్థ్య మపి
ప్రాప్నోతి । వత్మికస్య పృథివీ శ్రోత్రత్వాత్ ॥ (సా భా.)

‘ఊర్క్’ అను పేరు గల భూసారరసమును పైకి తెచ్చి వత్తులు కుప్పమైన భూప్రపంచమును అర్చీకరించి (తడిపి) భూసారమును పెంపొందించుచున్నవి (భూసార ముద్దిహంతీతి ఉపదీకాః) అట్లు వృద్ధి చెందిన భూభాగమే వల్మీకము శ్రోత్రేంద్రియాకారము కలిగి యుండుటచే వల్మీకము భూమి యొక్క శ్రోత్రము. వల్మీకమృత్తిక ఈ విధముగా భూంపరా కర్మస్థానీయ మగుచు కర్మగత బాధిర్యాది దోషములను పొగొట్టుచున్నది” (అమరిక భవతి)

ఇంద్రు డిట్టి వత్మిరూపమును దాల్చెను భూమిని దాని ధనుస్సు యొక్క అగ్రేత్రాటిని కొరికెను. అందుచే ఆ ధనుస్సు జ్వరహిత మైనది. (అజ్య మైనది) వల్మీకగతుడై వత్మిరూపమున ఇంద్రుడు అగ్రేత్రాటిని కొరకగనే అకాశమున జలపూర్ణ మేఘము లందు వివిధ కాంతులతో ఆ ధనుస్సు ప్రకాశించును. ఇంద్రునిచే జ్వరహితముగా చేయబడిన ఆ ధనుస్సే ఇంద్రధనుస్సుగా ప్రసిద్ధ మగుచున్నది (త దింద్రధను రిత్యజ్యమ్) ఈ విషయము శతపథబ్రాహ్మణము 14 ' 17, తె. ఆ 5 1 మొదలగు చోట్ల వివరింపబడినది.

ఈ అఖ్యాయిక ననుసరించి ఉపదీకములకు నిలయము లైన వల్మీకములకు ఇంద్రధనుఃప్రాదుర్భావమునకు సంబంధ మున్నట్లు తెలియును, పై శ్రుతియందలి అఖ్యాయిక ఒకనాటిది కాదు సార్వ కాళికము ఇంద్రధనుఃప్రాదుర్భావ మెప్పటి కప్పుడు జరుగుచునే యుండును ఇంద్రుడు వత్మిరూపుడై (చెదపురుగు) జ్యోచ్చేదము చేయనిదే ఇంద్రధను వేర్పడ దని పై శ్రుతి వలన తెలియును. కాన ఇంద్రు డెప్పటి కప్పుడు వత్మిరూపమును దాల్చి జ్యోచ్చేదము చేయుచునే యుండును కనుకనే నాటికిని నేటికిని ఇంద్రధను వని వ్యవహారము.

వస్త్రముల యొక్క శరీరము భూసార జలమయము (శ్రా 14 ' 1 7) సూర్యకిరణములు వర్మికవివరముల జొచ్చి జలమయమునైన వస్త్రము శరీరముల దాకి న్యక్తమై వాయునంపుట్టికము లగుచు జలపూర్ణ మేఘము లందు ప్రతిఫలించి అకాశమున ఇంద్రధనుసూరూపమున ప్రకాశించుచున్నవి ఈ శ్రౌతసంస్కారమును దృష్టి యందుంచు కొనియే వేదవిదు డగు కాళిదాసు “వర్మికాగ్రా తృభవతి ధనుఃఖండ మాందలస్య” అని వైజ్ఞానికదృష్టితో ప్రయోగించినాడు ఇచట “వర్మికాగ్రాత్ వాయు రు వివరాతే” అను శ్రీ మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యానము ఎంతయు సమంజసముగానున్నది వర్మికవివరముల నుండి ఇంద్రధనుస్సు పుట్టుట యను వీ విషయము నింకను విజ్ఞులు పరిశీలించుట గాక.

వస్త్రములు (చెదపురుగు) వర్షసూచక మగు ఇంద్రధనుఃప్రాదుర్భావమునకు కారణ మగుచు లోకమును సుఖక్షముగా జేయు పారమైశ్వర్య సంపద గలిగి యున్నది కనుకనే వానిని ఇంద్రరూపముగ దర్శింపవలయు నని శ్రుతి యుపదేశము

ఇందు డన పారమైశ్వర్యశక్తి సంపన్నుడు ఇంద్రరూపములై పారమైశ్వర్యశక్తిసంపద గల వస్త్రములచే రూపొందింప బడునది వర్మికము అట్టి వర్మికము భూసారరూపము ధూసారరూప మగు వర్మికము నుండి యావిర్భవించిన వార్మికియు పారమైశ్వర్యశక్తి సంపన్నుడు, ఇంద్రధనుస్సు వలె దివ్యతేజోరూపు డని తెలియుచున్నది.

సీతయు మంత్రహతమై పవిత్రమైన యజ్ఞభూమి యందు ఆవిర్భవించినది వర్మికము వలె యజ్ఞభూమియు పారమైశ్వర్యశక్తి సంపన్న మైన పవిత్రక్షేత్రము శ్రుతియు యజ్ఞ భూమిని “పృథివీం

జీవదానుమ్'' (వా సం 1 28) అని వర్ణించినది ఈ సదములను మహాధరు డిట్లు వ్యాఖ్యానించినాడు

“దేవాః జీవదానుః జీవం దదాతీతి జీవదానుః తాం ।

జీవస్య దాత్రీం సారభూతాం వృథివీమ్॥”

ఇచట ప్రకరణము ననుసరించి వృథివీవదము యజ్ఞ భూమి వాచకము యజ్ఞభూమి జీవదానువు “జీవనదాత్రీ యని యర్థము ఇంద్రధనుః ప్రేరికములై సువృష్టికి అణభూతము లగుచు అన్నహేతువు లగు వస్తువులును జీవదానువులే (జీవనప్రదారలే). అట్టి వస్తువుల నుండి యేర్పడు వర్మికము గూడ పరాశ్రముగ జీవదానువే అట్టి వర్మికము నుండి దివ్యప్రభలతో వెలయు ఇంద్రధనుస్సువలె అవిర్భవించిన వాడు వాల్మీకి అట్లే జీవనప్రద మైన యజ్ఞభూమి నుండి స్వయంప్రభారూపిణియై యావిర్భవించిన దివ్యజాత సీత ఇట్టి ఉభయులును జీవనప్రద క్షేత్రముల నుండి యావిర్భవించిన తేచో మూర్తులు ఈ సాధర్మ్యమే సీతాచరితవర్ణనకై వాల్మీకికి ప్రేరణ కల్పించినది. కనుకనే వాల్మీకి మహర్షి తన రచనకు రామాయణ మనియే గాక “సీతాయా శ్చరితం మహత్” అనియు ప్రత్యేకముగ నాచకరణము జేసెను

మరియు నొక విశేషము రామాయణ రచన జేసి సీతాచరితమును వర్ణించుటయే గాక లోకావవాదిముచే పరిత్యక్తయైన యా తల్లిని తన యాశ్రమాలంకారభూతనుగా జేసికొని క్రుతిమాతను వోలె యారాధించెను. సహధర్మచారిణియై సీత శ్రీరాము నారాధించుచునే పేదమాతగా బ్రహ్మస్వరూపు డైన వాల్మీకి ననుగమించినది

“శాం దృష్ట్వా శ్రుతి మాయాంతం ప్ర హ్మణ మనుగామినీమ్ ।
 వ్యాకేః పృష్ఠతః సీతాం సాధువాదో మప నభూత్ ॥”

(ఉత్తరరామా 98 11)

సీతావాల్మీకుల నాహచర్య మిట్టిది

“వల్మీకాగ్రా తృణూతం త దైంద్రం ధను రివ జ్వలత్ ।
 సీతావర్జన సంసక్తం మహాః కింపి భావయే॥”

శ్రీరామ పూర్వరాపసీయోపనిషత్తు శండు శ్రీరామమాలామంత్ర ముపదేశింపబడి, పదివ శ్రీరామ మహాయంత్రమున యోజన చేయవలసిన నామలెఖనక్రమము నిర్దేశింపబడినది ఆ క్రమమును వ్యాఖ్యాత లిట్లు వివరించిరి

ఇందు మొదట రామ లక్ష్మణాది నామములను, సుగ్రీవ విభీషణాదుల నామములను జెప్పి, తరువాత ఋషుల నామక్రమము వివరింప బలనది

‘నారదశ్చ వశిష్ఠశ్చ వాసుదవ స్తృతీయకః ।

జాదలో గౌతమశ్చాపి భరద్వాజోఽథ కశ్యపః॥

వాల్మీకి శాస్త్రముః ప్రోక్తః లక్ష్మీ శార్ద సరస్వతః”

రామపూర్వరాపసీయోపనిషత్ 9 అంధ

నారాయణదీపిక వ్యాఖ్య

శ్రీరామమహాయంత్రమున ఉపాస్యమగులలో వాల్మీకియు పరిగణింపబడినాడు.

తరువాత ఇంకను వ్యాకి అర్చనీయులగు ద్వాదశ మహర్షులలో ఒకడుగా కీర్తింపబడుచున్నాడు

“వశిష్టాద్యై ర్మునిభి ర్నీలముఖ్యై రారాధయే ద్రాఘవం
చందనాద్యైః” (రామ పూర్వశా ఉ 10 ఖం 7)

వశిష్టాద్యై రితి । వశిష్ఠ వామదేవ జాబాల గౌతమ భరద్వాజ
కాశిక వాల్మీకి నారద సనక సనిందన సినాతన సనత్కుమారాః ద్వాదశః ।

“కమండలుధరాన్ సర్వాన్ మంత్ర ముచ్చరతో మునీన్
ద్వాదశాభ్యైరర్చయే త్సర్వాదిత్రమేణ చ తత్పరాన్”
(నారాయణపరచిత దీపికావ్యాఖ్య)

ఇంకను ఈ విషయమే 8వ ఖండమున చెప్పబడినది

వాల్మీకి నిగమాంత దేశికాచార్యప్రశంస

“కవీనా ముఖనా కవిః” (భగవద్గీత 10 37)

ఇచట శ్రీ నిగమాంతదేశికు లిట్లు వ్యాఖ్యానించిరి

“కవీనా మితి । న విబంధృత్వం వివక్షితమ్ । తథా సతి వాల్మీకి
ప్రభృతే స్సర్వాతిశాయిత్వాత్ । అతః క్రాంతదర్శి కింపి రితి వివక్షితః ।

ఇచట కవికబ్దిమునకు క్రాంతదర్శిత్వ మనెడి యాగికార్థము
గ్రహింపవలె గాని, కావ్యనిబంధనకర్త యను సర్థము గ్రహింపరాదు.
“నిబంధనకర్త” యను రూఢ్యర్థమును గ్రహించిన, అట్టి నిబంధనకర్తలగు
వ్యాస వాల్మీకుల మించినవారెవరు ? అని అర్థము.

దీనినిబట్టి కావ్యనిబంధనకర్తలలో అగ్రేసరుడు వాల్మీకి యని
వ్యాఖ్యాత యభిప్రాయము

అట్లగుచో, శిష్యాగస్త్య వ్యాస వాల్మీకాదులకు క్రాంతదర్శితవము
లేదని గాదు, పై భగవద్గీతావచనము శుక్రప్రపశంసారూపము మాత్రమే
'ఏకస్య ప్రశంసా అన్యేషాం నిందాయాం న పర్యవస్యతి'

సూతసంహిత వల్మీకక్షేత్రప్రశంస

సూతసంహిత ముక్తిఖండ మందు వేదారణ్యక్షేత్రవైభవమును
వర్ణించుచు అది శివస్థానమైన వల్మీక క్షేత్రమునకు దక్షిణముగా నముద్ర
తీరమున మన్నుట్లు స్థానిర్దేశము చేయబడినది.

ఈశ్వర ఉవాచ .

“వదామి తవ విష్ణో శ్రీ వేదారణ్యస్య వైభవమ్ ।

అతీవ శ్రద్ధయా సార్థం శ్రుణు సర్వజగద్ధితమ్ ॥

శ్రీమద్వల్మీకసంజ్ఞస్య మమ స్థానస్య దక్షిణే ।

నముద్రతీరే మద్భుక్తై రఖిలై రావృతం సదా ॥”

(సూతసం ముక్తిఖండ 3 88, 89)

అట్లే ముక్తిఖండమున మరి యొకచోట కూడ వల్మీక క్షేత్రము కాశీ.
శ్రీకాశహస్తీ శ్రీకైర వృద్ధాచలపుండరీకపుంక్షేత్ర వేదారణ్యాదుల
వలె పవిత్రక్షేత్ర మని వర్ణింపబడినది

“దేవతానా మహం మఖ్యః స్థానానాం సురసత్తమాః ।
మమ స్థానాని ముఖ్యాని తేషాం వారాణసీ తథా ॥
శ్రీకాళహస్తి శైలాఖ్యం శ్రీమ ద్వృద్ధచరాభిదం ।
ఎండరీకపురిం తద్వ చ్చీమద్వల్మీక ముత్తమమ్ ॥”

ఈ సూతపురాణవచనముల ననుసరించి వల్మీకీశ్రుము సుప్రసిద్ధ మహాక్షేత్రములలో ఒకటి యని లలియును బహుళః వాల్మీకిమహర్షి గాని, ఆయన తండ్రిగా చెప్పబడెడి పల్మీకమహర్షిగాని, తనస్సు ధార బోసిన క్షేత్ర మగుటచే ఈ క్షేత్రము వల్మీకక్షేత్రముగా ప్రసిద్ధి జెందిన దెమో, క్షేత్రపురాణమాహాత్మ్యాదులు పరిశీలించినగాని, ఈ విషయము తెలియబడదు

వాల్మీకి చిత్రకూటాశ్రమము

భరద్వాజుని ఆదేశముపై సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై శ్రీరాముడు చిత్ర కూటమున కేలెంచెను బహుపుష్ప ఫలపూర్ణ వృక్షములతో శోభిల్లెడి యా చిత్రకూటము శ్రీరాముని హృదయమును రంజింపజేసెను ఇదియే సుఖ నివాసయోగ్యస్థాన మని నిర్ణయించుకొనిరి అంతట నటగల వాల్మీకా శ్రమమునకు బొయి అ మహర్షి యాశీస్సుల నందుకొనిరి

“బహుమాల పరారమ్యో స్వాజీవః ప్రతిభాతి మే ।
మునయశ్చ మూర్త్యానో వసంత్యస్మిన్ శిరాచ్ఛయే ॥
అయం వాసో భవే త్తావ దత్ర సౌమ్య రషేమహి ।
ఇతి సీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః ॥

అధిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకి మఖివాదయన్ ।

తాన్ మహర్షిః ప్రముదితః వ్రాజయామాన ధర్మవిత్॥

అస్యతా మితి చోచ స్వాగతిం ౯౦ నివేద్య చ ।

తతోబ్రువీ స్మహాహు స్తక్షణం లక్ష్యజాగ్రజః॥

సంనివేద్య యథాన్యాయ మాత్మాని మృషయే ప్రభుః ।

లక్ష్యజానయ దారూణీ దృఢాని ఏ వరాణీ చ॥

(అయోధ్య 58 15 to 20)

సీతారామలక్ష్మణులు వాల్మీకిమహర్షి అశీస్సులతో అచటనే ఆశ్రమమును నిర్మించికొనినట్లు తెలియుచున్నది దీనివలన వాల్మీకియాశ్రమము మొదట చిత్రకూటము నందు గలదనియు, తరువాత కొంతకాలమునకు మహర్షితమసానదీ తీరమున నున్నట్లును రాయణము వలన తెలియును.

“తదాపీ చిత్రకూటే వాల్మీకేర్వాసః భరతాగమనానంతరం ఋషినిర్గమన కథనాత్ తతః ప్రభృతి తమసాతీర ఇతి జ్ఞేయమ్ అథో న బాలికాండ కథానిదాః”
(గోవిందరాజీయ)

వాల్మీకి ప్రవృత్తి ఉదాత్త గంభీరము

“వాల్మీకివస్తే నిభృతం స్వవీర్యం” భారత అదిప 58 14
“జనమేజయు సహరాజాః వాల్మీకి యొక్క మహానుభావము వలె నీ మహత్త్వమును అత్యంత నిగూఢము ప్రకటము గాదు” అని అస్తీకుడు సంప్రయాగమున జనమేజయుని ప్రశంసించుచున్నాడు వాల్మీకియు తన మహత్త్వమును ప్రకటించుకొనినట్లు రాయణమున నెక్కడనుకానరాదు.

వస్తే వాల్మీకి కోరిమ్

45

అందుకనియేగాబోలు, తన పృథ్వాంతమును సూచనాప్రాయమున సూచించె నేగాని ఇదమితమని ఎచ్చటను చెప్పకొనలేదు కనుకనే చిత్రకూటమున శ్రీరాముని కడిగు భరతుడు వశిష్ఠాదులతో గూడి వచ్చినపుడు, అచటి సన్నివేశము తన యాశ్రమముననే జరిగినను ఆ మహర్షివ్రతక్తి ఎచటను గానరాదు.

కోశములు వాల్మీకి వివిధ నామములు

“వాల్మీకో వాల్మికః ప్రోక్తా వాల్మికీ రపి వాల్మికీ” ఇతి తార పాలః । అమరకోశవ్యాఖ్య యైన గురుబాలప్రబోధిక యందు నై నిఘంటు వాక్య ముదాహరింప బడినది దీనినిబట్టి మహర్షికి

1) వాల్మికః 2) వాల్మికః 3) వాల్మికీ 4) వాల్మికీ అను నామము లున్నట్లు తెలియుచున్నది

అమరకోశవ్యాఖ్య యగు అమరసుభాటిప్పణి యందు వాల్మికశబ్దమే వాల్మికవాచకముగా చెప్పబడినది

“వాల్మీకా ప్రాచేతనే” యథా

“పీఠాశ్రమేవ నామకం వాల్మికస్య కల్పితం” ఇత్యనేష్ఠా కైరవాకర కౌముదీ

“వాల్మికకవి యొక్క వాక్కునందు అమృతమే ఉన్న మఱి యొండు లేదు ఇది యసత్యము (న అలికం) గాదు” అని యర్థము

దీనివలన వాల్మీకికి “వాల్మికః” అని ప్రసిద్ధియు ఉన్నట్లు కన్పట్టుచున్నది విశ్వకోశమునందును వాల్మిక శబ్దము వాల్మీకినామముగా కన్పట్టుచున్నది.

“వల్మీకా వామలా రౌ స్యా మ్మనిరౌ గపశేషయోః”

(విశ్వకోశ కాంత చరిత్ర. 914)

హేమచంద్రాచార్య విరచితమైన అభిధానచింతామణి యను శాస్త్రమునందు
వాల్మీకినామము లిట్లు నిర్దేశింపబడినవి

“ప్రాచేతసస్త వాల్మీకి ర్వల్మీక కుశనా విః, మైత్రావరుణ వాల్మీకా”

(అభిధానచింతామణి 3 10)

ప్రాచేతసః వాల్మీకిః వల్మీకః కుశీ విః మైత్రావరుణ వాల్మీక అను
నామములు పురాణమున గలవు

అగస్త్యునకు వరెనే వాల్మీకికి గూడ ‘మైత్రావరుణః, మైత్రావరుణి’
అను నామములు కొశములందు కన్పించుచున్నవి

ఇంతవరకు వాల్మీకి గల నామముల యాచిత్యము ననుసరించియు,
రామాయణ భారత కావ్యాదులందు గల వాల్మీకి యొక్క ప్రకృతి
ననుసరించియు వ్యాఖ్యాతల యొక్క తాత్పర్యము ననుసరించియు కొశముల
ననుసరించియు ఈ విషయములు తెలియుచున్నవి.

1 వాల్మీకి ప్రచేతసుని యొక్క (వరుణునియొక్క) దశమ పుత్రుడు
అనగా, సదియవ తరమువాడు వల్మీక మూర్తి యొక్క
పుత్రుడు. భృగువంశజుడు గాన, భర్గవుడు బ్రహ్మవతార
రూపుడు

2. మంత్రద్రష్ట, కులపతి, దేశికుడు, దీర్ఘ తపశ్చర్యావిభూషితుడు
వేదిపూరుపుడు, వివిధశాస్త్రకళావిదుడు, కవికులగురువు, అది

కవి, పురాణముషి, అనిగా, వశిష్టాదుల వలె పురాణముషికోటికి జేరినవాడు తొలిసారిగా కవితాశాఖ నధిరోపించిన కవికోకిల.

3. కావ్యపురాణేతిహాసాదుల రచనలకు బాటలు వేసిన మార్గదర్శి రామాయణమహాకావ్యమును రచించి ఆ కావ్యనాయక నాయకుల సీహారముల యోజనకై తపస్సు జేసి కృతార్థుడైన శ్రీయాశూరుడు తన కావ్యమునందు తాను ప్రవాసపాత్రగా నటించి వ్యాసుని కాదర్శుప్రాయుడై నిలచిన మహాశిల్పి
4. సేదవిహిత గురుకుత్రాషానంప్రదాయమును పొటించి, గుర్వాశీ ర్వాదముతో పితామహుని అనుగ్రహముతో తన రామాయణ మహా కావ్యము నాచంద్రాద్రిము వెలయింపజేసిన ధన్యజీవి చిరస్మరి జీయుడు ప్రాతఃస్మరణీయుడు నదావందుడైన జగద్గురువు
5. పేదావతారరూపమై అమృతలవారియై విత్యపారాయణగ్రంథమై భవతారకమైన రామాయణ మహాకావ్యమును లోకమున కను గ్రహించిన ఆ దివ్యజ్యోతిని లోక మిట్లు గానము చేయుచున్నది.

వాక్మికే యునిసిహస్య కవితానచారిణః ।

కుర్వ న్రామకథానదం కో న యాతి పరాం గతిమ్॥

వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగమివీ ।

శ్రీమద్రామాయణీ గంగా పునాతి భువనత్రయమ్॥

కవీస్తుం నౌమి వాల్మీకిం యస్య రామాయణీం కథామ్ ।

చన్ద్రికా మివ చిన్వన్తి చకోరా జ్జవ సాధవః॥

సమాషణాఽపి నిర్దోషా సఖరాఽపి సుకోమలా ।

సమస్తస్యై కృతా యేన రమ్యా రామాయణీ కథా॥

యోగీంద్ర శృంధసాం స్రష్టా రామాయణ మహాకవిః

వర్మకజన్మా జయతి ప్రాచ్యః ప్రాచీనసా మునిః॥

అదికవీ చతురాస్యా కమలజ వర్మకజా వద్దే ।

లోక శ్లోక విధాత్రో ర్యయో ర్భిదా లేశమాత్రేణ॥

త మృషిం మనుష్యలోక ప్రవేశ విశ్రామశాఖినం వాచామ్ ।

సురలోకా దవతార ప్రాంతర కదచ్చిదం వద్దే॥

ఇంతవరకు శ్రీమద్రామాయణ భారతములు, పురాణములు, తద్వ్యాఖ్యానముల నాధారముజేసికొని వాల్మీకి యొక్క చరిత్రము వివరింపబడినది ఇప్పుడు ధర్మఖండమునం దుదాహరింపబడిన వాల్మీకిచరిత్రమీద పొందుపరచబడుచున్నది.

విజయదను నిషాదు దొకడు గలడు అదిడు క్రూరుడై చౌర్యవృత్తి నవలంబి చి దారి కాచియుండెను అతని పూర్వుజన్మ సుకృత సరిపాకి వశమున నాతనికి వసిష్ఠాది మునిపుంగవులు గోచరించి సదుపదేశము చేయగా నాతనికి తన దుర్వృత్తిమీద హేయభావముదయించెను. సంసారమునందు విరక్తి గలిగెను తనకేదైన నొక మంత్ర ముపదేశించి తరింపజేయదని వారిని నిర్బంధించెను. అంతట వసిష్ఠు డీతనికి మంత్రోపదేశము చేయు విధానమేది యని యాలోచించి తుదికు వ్యత్యస్త రామమంత్ర ముపదేశించెను

మంత్రోపదేశము జొందిన యా నిషాదుడు సంకుద్ధాత్ముడై విరక్తితో సర్వమును త్యజించి నిస్సంగభావముతో ప్రాంతాభిభవ కర్మ సంహతి తొలగువట్లుగా తీవ్ర తపశ్చర్యను బూనుకొనెను. నియమనిష్ఠలతో నాతడు తపమునల్ప శిరమున పక్షులు గూళ్ళిడెను. మృగములు శృంగములతో గ్రుమ్మి మేను నొరసికొనెను మళకములు, చీమలు, మక్షికములు కరచి రక్తమాంసములు గ్రోల జర్జరిత గాత్రుడయ్యెను. ఆయినను కొండవలె కదలడు, మెదలడు. శ్రీరామ మంత్రార్చితాత్ముడై యాతడట్లు తపము సేయ బెక్కు వత్సరములు యుగములు గడచెను. అతని ఘోరతపము జూచి భీతుడైన యింద్రుని జూచి బృహస్పతి యిట్ల నెను.

తే గీ. అతని కత నీకు భయమేల యమరరాజ !

అతడు వల్మీకమున బుట్టి యటల తేజ
మమర వాల్మీకి యనగ బ్రహ్మర్షి యగుచు
వెలసి రామాయణము సేయగలడు సుమ్మి

వ. అది విని యింద్రుం డిట్ల నియె.

ఆ. తనదు మేనితోడ మనుజు డచ్చెరువుగ

నెట్లు పుట్టబుట్టు వదియు గాక

బహుళజన్మ దుర్లభంబగు విప్రతవ్య

మెట్లు గలుగు నతని కెఱుగ జెవుమ.

వ. అది విని యా బృహస్పతి యిట్ల నియె.

- ఉ. చీమలు పాము లీగలును జేరగ జెందగరాని యట్లుగా
నా మహితాత్ము మేనిపయ నావరణంబుగ నొక్కపుట్టి శ్రీ
రాము దొనర్చు భక్తజనరక్షణ దక్షడు గావ వాత వ
ర్షామితబాధ నొంద కతడందు వసించు ననేక వర్షముల్.
- తే. గీ. అతడు కారణదేహపర్యంత మట్ల
దగ్ధకల్యణుడై యందు దపము నల్పి
యంత గ్రమ్మర దివ్యదేహంబు దాల్చి
పుట్టు బ్రహ్మర్షి యగుచు నప్పట్టి యందు
- తే గీ వన్నెలక్కువ హేమంబు వహ్నియొగ
మహిమ గుండప మగుగతి మహితరామ
మను జపంబున నమకదంబముల దోలి
యా పుళిందుడు ద్విజాడగు నమరవర్య : "
- ఇట్లా నిషాదుడు తపము సేయుచుండ ననేక మన్వంతరములు
గడచెను అంత నొకప్పుడు నారదపురస్కృతులై వసిష్ఠాదు లా వర్మిక
ప్రాంతమున కరిగి చింకాలావృతమైన యా పుట్టను త్రవ్వి యందు
జటాపటలాభిరౌభితుడు శ్రీరామ మంత్రార్పితాత్ముడు, బ్రహ్మతేజోవిలాస
సంకౌభితుడు నగు మునివరు నొకని గాంచిరి. ఎన్నో విధముల ప్రబో
ధించినను నాతడు వారి పట్లకుల వినడయ్యెను. తుదకు వశిష్ఠుని వచనము
లచే ప్రబోధితుడై రేచి యభివాదనము జేసి యో గురూత్తమా : మీ

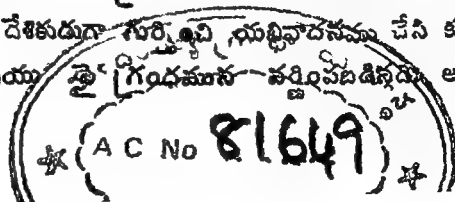
దిర్ఘముచే పుణ్యాత్ముడ నై తివని పలికెను. తరువాతి కథ ధర్మబంధమున నిట్లు గలదు.

ప. అని పల్కె నా నమయంబున భగవంతుండైన వసిష్ఠమునీంద్రుం డతనికిఁ బ్రచేతనుచితేత వేదాత్త క్రమంబున జాతకర్మాద్యఖిల సంస్కారంబులు నేయించి శ్రీపూర్వకంబుగా రామనామ మంత్రం బుపదేశించిన నవ్వార్మికీయుం దపోవినిహత పూర్వదేహుండును గృతకృత్యుండునై విరమలక్ష్మింబున దేజులి యుట్టనియె”

ధర్మబంధము ఈదరపల్లి భవానీశంకరకవి యాంధ్రీకరణము

ఈ గ్రంథమున వింద్రబృహస్పతి సంవాదమున విజయునికు గల నిషాదశరీరము కారణ దేహపర్యంతము దగ్ధకిల్మష మగును అంత నాతడు తిరిగి దివ్యదేహము దాల్చి ఆ పుట్టయందు బ్రహ్మర్షియై పుట్టును. ఇట్లాతడు ద్విజుడగును మరియు, “తపోవినిహత పూర్వదేహుడు” అను విశేషణము తపస్సునకు పూర్వము గల నిషాదశరీరము పేరు, లవ శృర్యానంతరములబ్ధమైన బ్రహ్మర్షి దివ్యదేహము వే నన్నెల్లప్పుడు బంగారము అగ్నిసంస్కారముచే కుండనమైనట్లు ఆ నిషాదుడు తపోవిశేషముచే బ్రహ్మర్షి యగుట యుక్తమే ననియు పై గ్రంథమున నుపపత్తి చూపబడినది. కావున, బ్రహ్మర్షియైన వార్మికీ నిషాదుడని చెప్పెడివాదము పరాస్త మైనది

ఇది నీ యాఖ్యాంకరణి యాచిత్యము నించుక పరిశీలించుము వసిష్ఠుడు నిషాదునిపై జాలిగాని మంత్ర ముపదేశించిన వేళకుడు, నిషాదును ఆ వసిష్ఠమహర్షి వి దేశకుడుగా గుర్తింపబడినవాడనుచు చేసి కృతజ్ఞతను వెల్లడించుకొనుటయు పై గ్రంథమున వర్ణింపబడినది అట్లు

దేశకస్థానమున నున్న వసిష్ఠమహర్షి ఆ విషాదునకు వేదోక్తక్రమమున జాతకర్మాది సంస్కారముల జరిపించగలడు దేశికుడుగాన, జరిపించుటయు యుక్తము. అట్లు తాను చేయక ప్రవేశసునిచేత జాతకర్మాది సంస్కారములను జరిపించుటకు కారణమేమియో పై గ్రంథమున వివరింపబడలేదు. సంస్కారము జరిగిన తరువాత తానే శ్రీకారి పూర్వకముగా నా మహర్షికి రామనామ మంత్రమును ఉపదేశించెనట ఇందలి బౌద్ధిక్యమేమియో తెలియదు. ప్రవేశసునిచేత సంస్కారములు చేయబడుటచే నా బ్రహ్మర్షికి 'ప్రాచేతసు' డని పేరు వచ్చినదని వీరి యభిప్రాయము ఈ నిర్వచనమే యథార్థమగుచో "అహం ప్రచేతనః దశమః పుత్రః" అని పూర్వ ముదాహరింపబడిన ఉత్తరకాండ యందలి ప్రత్యక్ష వచనముతో విరోధము వచ్చును ఇది వాల్మీకి స్వయముగా తననుగూర్చి చెప్పికొనిన మాట. ప్రత్యక్ష వచనముతో విరోధము వచ్చినపుడు తదితర అప్రత్యక్ష వచనములను అప్రమాణము లని చెప్పుట శాస్త్ర సంప్రదాయము. మరియు, వాల్మీకికి రామాయణమునందు గన్పట్టు "భాగ్గవేణ తపస్వినా" ఇత్యాది విశేషణములు వాల్మీకి భృగు వంశ సంజాతుడని స్పష్టముగా తెలియజేయుచుండ, వాల్మీకి మొదట నిషాదకుల సంభూతుడని చెప్పుట ఎట్లు పొసగునో విజ్ఞులు పరిశీలింతురు గాక. కావున, ధర్మఖండమందలి గాథ వాల్మీకిప్రోక్తమైన రామాయణముతో నీ విధముగా విరోధించుచున్నందున అగాధ నిర్మూలమని చెప్పుట సాహసము కాదేమో !

మరియు కొందరు విమర్శకులు ఇటీవల ప్రచురితమైన విజ్ఞాన సర్వస్వములో వాల్మీకి చరిత్రను పొందుపరచిరి. అందు వాల్మీకి జన్మతః బ్రాహ్మణుడు, పురాకృత కర్మవశమున కిరాతులతో కలిసి కిరాత

వృత్తి నవలించించి తుదకు సప్తర్షుల యనుగ్రహముచే వివేకము నొందెను అని కలదు. మిగిలిన కథ పై ఛర్మణిందములోని కథతో సమానము. ఈ కథ వ్యాసకృత ఆధ్యాత్మరామాయణమున మున్నట్లు చెప్పబడెను. దీనినిబట్టి వాల్మీకి జన్మతః నిషాదుడు కాదని తెలియచున్నది. పురాకృత కర్మవశమున నిషాదులతో కలిసి జీవించుట సంభవమే యగును.

ఇక సంగ్రహ అంధ్రవిజ్ఞానకోశమున - నొక టోయ పాంథులను కొట్టి యరణ్యమున జీవించుచు, సప్తర్షుల యుపదేశముచే వివేకమునొంది నట్లు వ్రాయబడెను. మరియు నా విజ్ఞానకోశముననే తరువాత “వాల్మీకి భృగుగోత్ర సంజాతు డనియు, శ్రీమద్రామాయణము 24 ద్వాపర యుగమునాటి చరిత్ర యనియు తేలుచున్నది”యని వివరించబడినది

రామాయణ చరిత్రకాలము నిర్ణయించుటకు ఇది సమయముగాదు. దానిని విద్వాంసులు నిర్ణయించుదురగాక : మొదట టోయగా చిత్రింపబడిన వ్యక్తియే తరువాత భృగువంశ గోత్ర సంజాతుడుగ కీర్తింపబడినాడు. వాల్మీకి మొదట నిషాదుడను గాధ పద్మపురాణములో మున్నట్లు ఉదాహరింపబడినది. ఈ గాధ ఆధ్యాత్మ రామాయణములోని పై గాధతో విరాధించుచున్నది. మరియు వాల్మీకికి గల భర్గవః, ప్రాచేతనః, వాల్మీకిః యను నామములు అతనికి గల మహర్షిత్వమును ధృవపరచుచున్నవి వీని శున్నిటిబట్టి పద్మపురాణములోని గాధను సమన్వయించ దగును. మొదట మునికుమారుడై పురాకృత కర్మవశమున నిషాదులలో జేరెననుటయే సంగతము, యుక్తిసహము నగుచున్నది.

2. రామాయణము - నామోచిత్యము

ఛాంతీయ సంప్రదాయమున నామోచిత్య విచారమునకు విశిష్టస్థానమున్నది గ్రంథనామమే గ్రంథగత విషయమును అపాతతః తెలియజేయుచుండును వ్యర్థ సాంకేతిక పదములతో గ్రంథమునకు నామకరణము జేయుట సంప్రదాయజ్ఞులు నిరసించుదు ఇందులోను ముషిక ర్త్రిక గ్రంథనామధేయములు సార్థకములు, నిరర్థకములు కావు. వానిని గూర్చి పర్యాలోచన చేయుట సాధకుల కెంతయు అవశ్యకము.

రామాయణనామము అపౌరుషేయము

రామాయణము అధికావ్యమునకు నామముగా కీర్తింపబడినది అధికావ్యకర్త వాల్మీకి కాని, తన కావ్యమునకు నామము తాను చేయలేదు బ్రహ్మచే నిర్దేశింపబడిన నామమునే వాల్మీకి అదరించినట్లు రామాయణమున గలదు. బ్రహ్మయు అప్పటి కప్పుడు నావకరణమునకు పూనుకొనలేదు అంతకుపూర్వమే రామాయణము శతాబ్ది ప్రవిస్తరమై బ్రహ్మలోకిమునందును, అట్లే తదితర లోకిములందును భిన్నభిన్న పమాణములతో ప్రసిద్ధమై యున్నట్లు పురాణేతిహాసాదుల యందు కన్పట్టును. కాన, వేదము వలె రామాయణనామము అపౌరుషేయము అందుచే వేదనామధేయము వలె రామాయణనామము కూడ అన్వర్థము, అర్థగాంభీర్య విలిసితము, అనాదిసిద్ధము గూడ.

రామాయణము వివిధ నామములు క్రమము

వేదమునకు పరి రామాయణమునకును అనేక నామములు కలవు. ఒకే వస్తువునకు అనేక నామము లుండుటయు ఆ నామము లన్వర్థము లగుటయు సంస్కృతభాషా సంప్రదాయము. ఈ భిన్న భిన్న నామధేయములు ఒకే వస్తువు యొక్క భిన్న భిన్న స్వరూప స్వభావముల నవి వ్యక్తము జేయుచుండును ఉదాహరణకు పరభృత కాక శబ్దములను చూతము.

“పరభృతము” అని కోకిలకు పేరు. కోకిలలు తమ బిడ్డలను కాము పెంచవు. వాటిని పెంచునది, పోషించునది కాకులు కావునా కోకిలకు ‘పరభృతము’ అని సార్థకనామము. ఇట్లు యితర పక్షులను పెంచు స్వభావము కలవి యగుటచే కాకికి “పరభృతీ” అను నామము ప్రసిద్ధము. మరియు కాకికి “బలిభుక్ బలిపుష్కః” అను పేరులు కలవు, భారతీయ సంప్రదాయము ననుసరించి “గృహములలో పేయు బలులను తినునవి, వాని ద్వారా వృట్టునవి” కాన “బలిభుక్, బలిపుష్కః” అను నామములచే ప్రసిద్ధమైనవి. ఈ పదములు అనాది సిద్ధమైన భూతిబలి పేయు సంప్రదాయమును స్మరింపజేయుచుండును. భూతబలితో వివిధ భూతములను తృప్తి యొనర్చుట ఈ సంప్రదాయోద్దేశ్యము

ఇక, ‘కాక’ పదమును చూతము. కాక అను శబ్దము ‘కాక’ అని అని వేయు దృవ్యనుకరణముగా మాత్రమే గ్రహింతురు. అందుచే “కరటః” అను నామము క్రొక్క ఇతి రటతీతి వచ్చిన దనియు చెప్పుదురు

కాని, ఇంతమాత్రమే గాదు. “కం” అనగా “బ్రహ్మ”యను నర్థము ఉపనిషత్తులయందు, ప్రసిద్ధము అమరకోశము కూడ ‘క’ శబ్దము ఆత్మార్థము కూడ నగునని వివరించినది

“మారుతే వేదసి బ్రధ్నే పుంసి కః” అని అమరము పుంసి అత్మని. ‘క’ శబ్దము ఆత్మార్థము నందుండు నని యర్థము. అనగా, క క. యనుచు నిరంతరము అత్మస్వరూపము సుద్ధోషించుచుండును. కనుకనే దానికి “అత్మమోషః” అను నామము గూడ ప్రసిద్ధమైనది. ఇట్లెన్నియేని ఉదాహరణము లీయవచ్చును. కనుక ‘కాక’ అను శబ్దము కేవలము ధ్వన్యనుకరణమే గాదు, వాయవమునకు గల స్వరూప స్వభావములను తగ్గత మహత్త్వమును దర్శింపజేయుచుండును కావుననే పితృక్రియల యందు వాయవమున కంతటి పవిత్ర స్థాన మీయబడినది. దీని వలన సంస్కృతభాష యందు గల త్పద జంతువాచక శబ్దములు నయితము పరిశీలకులకు తాత్త్వికార్థ స్ఫోరకములై పొడగట్టును కావున “రామాయణ”మను మహాసంజ్ఞ కేవలము పాంకేతికముగా గ్రహించుటకు పీలులేదు మహాసంజ్ఞలు అన్వర్థము లని వై యాకరణ దర్శన సంప్రదాయము

రామాయణమునకు 1. రామాయణమ్ 2 సీతాయాః చరితం మహత్ 3. పౌలస్త్యవధమ్ అని మూడు నామధేయములు శ్రీమద్రామాయణమున కన్పట్టుచున్నది. ఈ మూడును ఒకే యర్థమును బోధించుచున్నవా? బోధించుచో, పునరుక్తములే యగును. పునరుక్తములైనచో వ్యర్థములేయగును. మహర్షి ప్రోక్త నామధేయములు నిరర్థకము

లనుట సాహసమే యగును అందుచే పీనియందు గల అర్ధవైచిత్ర్యము ఈ నామధ్యేయముల ద్వారా తెలియదగిన సంస్కార క్రమము దర్శింప వలసియున్నది.

రామాయణమ్

బ్రహ్మ వాల్మీకిని రాముని చరితమును, రామకథను, రచించుమని ఆపదేశించినట్లు రామాయణమున కలదు.

“రామస్య చరితం సర్వం కురు త్వ మృషినత్తమ ”

బాల 2 31

కురు రామకథాం పుణ్యాం శ్లోకబద్ధాం మనోరమాం.”

బాల 2 35

అట్టియెడ తన కావ్యమునకు “రామచరితం” అని గాని, “రామ కథా” యనిగాని, పేరిడక “రామాయణ” మను నామమునే కవి గ్రహించుటకు కారణమేమి ?

ఈ రామచరితమునే “రామాయణ కథా” యని బ్రహ్మ కీర్తించినాడు.

“తావద్రామాయణ కథా లోకేషు ప్రచరిష్యతి ।

యావద్రామాయణ కథా త్వత్కృతా ప్రచరిష్యతి”

బాల 2-38

బ్రహ్మ కీర్తించుటచేత రామాయణ మను నామమునందే బ్రహ్మ అదరము చూపినట్లు తెలియును. ఇట్లు ముందు రామచరితం తరువాత రామాయణం అని చెప్పబడుటచే రెండింటిని సమానార్థకములుగానే గ్రహించుచున్నారు. తదనుగుణముగ “రామస్య అయనం చరితం రామాయణం” అను వ్యుత్పత్తిని ప్రదర్శించుచున్నారు దాని కుపపదంబుకముగా “అయ్యతె జ్ఞాయతే నేనేతి ఆయనం చరితం” అని వ్యుత్పత్తిని వ్యాఖ్యాతలు చూపుచున్నారు. చరితము అను నర్థము అయనశబ్దమునకు తాత్పర్యార్థ బొధకమే కావచ్చును. అయన శబ్దము వస్తుతః చరితము అను నర్థము బోధించునది కాదు కాశకారు లెవ్వరును అయనశబ్దమునకు చరితము అను నర్థము జూపలేదు వస్తుతః, చరితార్థ బొధకము గాని అయనశబ్దము రామాయణ మహా సంజ్ఞాకరణమున అనూచాసముగా బ్రహ్మ లోకమున సయితము, గ్రహింపబడుటలోని కారణ మేమిః ఈ విషయము సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలింపనగును

రామాయణ మని గాక, రామచరిత మని చెప్పుచో, అది యొక చరిత్ర ప్రవానమగు కావ్యము మాత్రమే యని గోచరించును. అట్లగుచో అది శాస్త్రములలో శాస్త్రము, కావ్యములలో కావ్యము, పురాణములలో పురాణము, నిఖిలశాస్త్రసార సంగ్రహభూతము వేదావతారరూపము అను నీ ప్రకృతికి తావు లేకపోవచ్చును. రామాయణము ప్రసన్నగంభీరమైన కావ్యము జిజ్ఞాసువుల సంస్కార క్రమము ననుసరించి వివిధ రూపము లతో సాక్షాత్కరించు చున్నదని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుచుందురు కాన, ఇది కేవలము రామచరిత్ర వర్ణనాత్మకమే కాదు అని తెలియజేయుటకే రామాయణ మను మహాసంజ్ఞాకరణము చేయబడినదిగా గ్రహింప నగును.

రామాయణ మను మహానంజ్ఞ వివిధభావ స్ఫోరకము.

1] రామస్య ఆయనం (చరితం) రామాయణమ్

రామచరిత మని అర్థము.

2] రామః అయ్యతే జ్ఞాయత ఇతి రామాయణమ్

దీనికిని రామచరిత మనియే అర్థము.

3] రామశ్చ రామా వ రామౌ, తయోః ఆయనం రామాయణమ్

సీతారామచరిత మని యర్థము.

ఈ మూడును గ్రంథప్రతిపాద్య సీతారామచరిత రూప కథాబోధ కము లగు వ్యుత్పత్తులు

ఇంతేగాక, తాత్త్వికార్థబోధక మగు మరియొక వ్యుత్పత్తిని గూడ చెప్పుదురు.

రామా [వేదమాతా] ఆయనం స్థానం యన్య సః రామాయణః

త మధికృత్య కృతం కావ్యం రామాయణమ్ ।

‘రమయతీతి రామా’ అక్షరణ ‘రామా’ యనగా సహృదయుల రంజింపజేయు వేదమాత యని అర్థము. అమెయే సదా నివాసస్థానముగా కలవాడు వేదప్రతిపాద్యుడగు పరమేశ్వరుడు. ఆయన సుద్దళించి ప్రవర్తిల్లిన కావ్యము రామాయణము. అనగా వేదవాక్కు తత్ప్రతిపాదిత పరమార్థము, ఆ వాక్కుతో ఆ యర్థమునకుగల సంవృత్తము వానిని గూర్చి యుపదేశించునది రామాయణము. ఈ యర్థము ఈ క్రింది శ్లోకముచే స్పష్టము చేయబడుచున్నది.

“వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,

వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్ష ద్రామాయణాత్మనా”

వేద వ్రతిపాద్యుడగు పరమాత్మ దశరథాత్మజుడుగా అవతరింపగా వేదము రామాయణరూపమున ప్రాచేతసుని ముఖము నుండి అవతరించి నది ” అని యర్థము.

ఈ సాంప్రదాయిక శ్లోకము వేదవాక్కునకు, పరమాత్మకు గల నిత్యసంపృక్తిత్వమును తెలియజేయుచు అట్టివాగర్థమిదునరూపులే సీతారాము లని ఉపదేశించుచున్నది. కనుక, రామాయణము వాగర్థమిదున రూప సీతారామ తత్త్వోపదేశకము ఇదియే” రామశ్చ రామా వ రామా తయోః అయనం” అను వ్యుత్పత్తి ద్వారా రామాయణ మహాసంజ్ఞ ఉపదేశించుచున్నది సీతారాములు కలిసియుందురు గాక, కారణాంతరములచే వీడిపోవుదురుగాక, శరీరములు వియుక్తములైనను వారి భావములు నిత్య సంపృక్తములు. ఈ విషయము శ్రీరాముడు లక్ష్మణున కీట్లు కంఠోక్తిగ చెప్పినాడు.

“మయి భావస్తు సీతాయాః తత్త్వతః వినివేశితః

మమాపి భావః సీతాయాం సర్వదా వినివేశితః”

రామా కిష్కింధాకాండ

లంకలో హనుమంతుడు సీతను జూచినప్పుడు కలిగిన భావ మీ విషయమునే పృష్టికరించుచున్నది.

“అస్యా దేవ్యా మన స్తస్మిన్ తస్య చాస్యాం ప్రతిష్ఠితమ్ ।
తేనేయం స చ ధర్మాత్మా ముహూర్త మపి జీవతి”

సుందర 15:52

మరియు రావణ వధానంతరము శ్రీరాముని సమక్షమునకు గొని
రాబడిన సీత తనకు గల శ్రీరామైక పరాయణత్వము నిట్లు వివరించినది.

“యద్యహం గాత్రసంస్పర్శం గతాఽస్మి వివశా వ్రభో :
కామకారౌ న మే తత్ర దైవం తత్రాపరాధ్యతి,
మదధీనం తు యత్తన్మే హృదయం త్వయి వర్తతే,
పరాధీనేషు గాత్రేషు కిం కరిష్యా మ్యసీక్ష్వరా”

యద్ద 119 8, 9

దీనినిబట్టి వేదవాక్రతిపాద్య పరమార్థతత్వబోధనమే సీతారామ
చరితవర్ణన రూప రామాయణ మహాకావ్య పరమలక్ష్యము.

ఈ దృష్టితోనే శబ్దికల్పద్రుమకారుడు రామాయణ శబ్దమున కీ
క్రింది వ్యుత్పత్తిని ప్రదర్శించినాడు.

“రామన్య చరితాన్వితం ఆయనం శాస్త్రం రామాయణమ్”

రామచరిత రూపమైన శాస్త్రమే రామాయణ మని అర్థము.
శ్రీరామతత్త్వము సుపదేశించు శాస్త్ర మని యర్థము. కావుననే కావ్యము
లలో కావ్యము, శాస్త్రములలో శాస్త్రముగను దర్శించవలయు నని రామా
యణ మహాసంజ్ఞ ఉపదేశించుచున్నది.

కావున, శ్రీరాముని కేవలము దశరథపుత్రునిగను సీతను కేవల
మొక రాజపుత్రికగను వారి జీవితములో, జరిగిన కొన్ని సంఘటనలను

వివరించు చరిత్రాత్మక మగు గ్రంథముగ మాత్రమ గ్రహింపరాదని రామాయణ మహానంజ్ఞా తాత్పర్యము.

కనుక, సీతను వేదమాతగను శ్రీరాముని పెదప్రతిపాద్య పరితత్త్వ స్వరూపునిగను దర్శించి రామాయణ కావ్యానునంధానము చేయువలయు నని సూచించుచున్నది

సీతాయాశ్చరితం మహత్

“రామాయాః ఆయనం రామాయణమ్. రమయతీతి రామా” రామా యనగా రంజింపజేయుది” యని అర్థము రామాయణ మనగా సీతా చరిత మని యర్థము “రామాయణ మను మహానంజ్ఞయే సీతాచరిత మని బోధించుచుండ ఇది కాదని, “సీతాయాశ్చరితం మహత్” అని ప్రత్యేక ముగ నామకరణము చేయబడినది

అట్లు చేయబడుటకు గల కారణమేమో, దర్శింపవలయును

“రామాయాః సీతాయాః ఆయనం చరితం” అని చెప్పినచో ఎది కెవరిము సీతాచరితము అని మాత్రమే అర్థము లభిత మగును. ఈ కావ్యము వేదావతారరూప మగుటచే వేద మెట్లు తన స్వరూప స్వభావము లను బోధించుచు, తత్ప్రతిపాద్య తత్త్వమును గూర్చి ఉపదేశించినదో అట్లే ఈ కావ్యము కూడ ఎదవ్వరూప స్వభావములను బోధించునది కావలయును. అందుకనియే సీతాయా శ్చరితం అని మాత్రమే చెప్పక మహత్ అని విశేషణముగూడ చేర్చబడినది వేదవాక్కు తనను “మహీ” అని వర్ణించుకొనినది. వేదవిదు డగుటచే వాఙ్మికిహర్షియు “మహీ”

శబ్దపర్యాయముగా మహాత్ అని ప్రయోగించినాడు కనుక “సీతాయాశ్చరితం మహాత్” అనగా మహాత్త్వసంపన్నమైన వేదచరిత మని అర్థము.

ప్రత్యక్ష ప్రమాణముచే గాని, అనుమాన ప్రమాణముచే గాని, తెలియజాలని అతీంద్రియార్థములను అనగా ధర్మస్వరూపమును, మోక్ష స్వరూపమును, తత్సాధనోపాయములను ఉపదేశించునది వేదము. అట్టి వేదమహాత్త్వమును బోధించునది యగుటచే రామాయణము తత్త్వతః మహాకావ్యము. వేదమహాత్త్వమును బోధింపజాలని కావ్యములు నిర్గంధ కుసుమములు; బాహ్యసౌందర్యమాత్ర పరాయణములు. అంతర సౌందర్య ముద్దీపింపజేయని బాహ్యసౌందర్యము తత్త్వప్రబోధకము, పురుషార్థప్రదము కాదు రామాయణమున కేవలము శబ్దసౌందర్యమే గాదు, దర్శింపదగిన అంతర సౌందర్యము గూడ కలదు

వాల్మీకి కథావర్ణన చేయుచునే ఏదియేని చిన్న నన్నివేళము నైన పురస్కరించుకొని వేదమహాత్త్వమును తెలియజేయుట పరిపాటి

రామాయణ మహాకావ్యరచనా ప్రారంభమునకు దారితీసిన తమసా నదీతీర క్రౌంచదవ్యంద్వవియోగాత్మక నన్నివేళము చూతము.

క్రౌంచదవ్యంద్వ వియోగోత్థ శోకప్రభావితమైన ఈ క్రింది శ్లోకము కథావరమైన అర్థమును బోధించుచునే వేదస్వరూపావబోధక మగుచున్నదని విజ్ఞులు చెప్పుదురు.

“మా విషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమః శాశ్వతీ స్సమాః,

యక్రౌంచమిధునా దేక మవధీః కామమోహితమ్”

[1] క్రౌంచ మిధునములో కామమోహితమైన పురుష క్రౌంచమును చంపుటచే నీవు చిరకాలము ప్రతిష్ఠను పొందవని కథావరమైన యర్థము.

2] “మాయాం లక్ష్మ్యం నిషీదతీతి మానిషాదః శ్రీనివాసః ”

ఓ శ్రీనివాసా, మందోదరీ రావణు లనెడి మిదునమనందు కామ మోహితుడైన రావణుని జంపి శాశ్వత ప్రతిష్ఠను గాంచితిని” ఇది రావూయణకథాపరమైన సూచితార్థము.

3] ఇక తాత్త్వికార్థము

“మాయాం వేదవాచి నిషీదతీతి మానిషాదః” మానిషాదు డనగా వేదప్రతిపాద్య తత్త్వస్వరూపుడగు శ్రీరాముడు. “మానిషాద” శబ్దవిప రణ రూపమే “ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమః” అను వాక్యము. వైదిక సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రతిష్ఠాశబ్దము వేదవాచకము

బ్రహ్మైవ ప్రథమ మస్మజత క్రయా మేవ విద్యాం నైవా స్మై ప్రతిష్ఠాఽభవత్ తస్మాదాహః బ్రహ్మైవ సర్వస్వ ప్రతిష్ఠా ఇతి తస్మా దనూచ్య ప్రతితిష్ఠతి ప్రతిష్ఠా హ్యేషా యద్రూపా తస్యాం ప్రతిష్ఠాయాం ప్రతిష్ఠితో ౭ తవ్యత శ బ్రా. ౪ | 1 | ౩.

“సృష్ట్యాది క్రియలకు అరింబన మగుటచే వేదమునకు ‘ప్రతిష్ఠా’ యని సార్థకనాము వేదమునందు పరమేశ్వరుడు ప్రతిష్ఠితుడై యుండుటచే గూడ వేదవాణి “ప్రతిష్ఠా”యని సార్థక నామమును ధరించు చున్నది ” అని పై శ్రుతి తాత్పర్యము ‘ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమః’ అను పై శ్లోకవాక్యము ఉదాహృత కాణ్వశతపథ శ్రుత్యర్థమునే అనువ దించుచున్నది వేదవాణియందు నదా నుప్రతిష్ఠితుడై యుండువాడు గను కనే, పరమేశ్వరుడు నిషాదుడుగ వేదవిదుడగు మహర్షిచే ఇటు కీర్తిం పబడుచున్నాడు. “శాశ్వతీ స్వమః” అను పదములుగూడ శ్రుతి ప్రసిద్ధ

ములు, ఆ పదములు పరమేశ్వరునకు, వేదవాక్కునకు గల నిత్యసంబంధమును నిరంతర సాహచర్యమును గుర్తింపజేయుచున్నవి.

ఇక క్రౌంచమిధున శబ్దార్థమును చూతము

“వాగ్వై క్రౌంచమ్” కాండ్యబ్రాహ్మణ 11 10 19.

వేదవాక్కుకు ‘క్రౌంచ’మని క్రుతిసిద్ధ వ్యవహారము

[క్రౌంచ మహర్షిచే దృష్టమైన సామ క్రౌంచసామ” వెదానాం సామవేదోఽస్మి” అన్నట్లు సామ పారమైశ్వర్య విభూతి సంపన్నము అట్టి సామ ఇది క్రుతిచే వాక్కుగా నిర్దేశింపబడుచున్నది ఇది విఖిల వేదవాక్కునకు ఉపరిక్షణము]

వేదవాక్కు లౌకికార్థమును జిజ్ఞాసువులకు అలౌకిక తాత్త్వికార్థమును బోధించుచుండును లౌకికార్థము అనత్యరూపము మిథ్యారూపము. అలౌకికార్థము సత్యము. విషయవాసనానక్తులై కామోపహతులైన వారికి శబ్దము లౌకికార్థమునే బోధించును. స్తంభ శబ్దము హిరణ్యకశిపునకు స్తంభరూపార్థమునే బోధింపగా, సర్వము పరమేశ్వరాత్మకముగా దర్శించు ప్రహ్లాదునకు సత్యస్వరూప సరమేశ్వరార్థమునే బోధించినది జ్ఞానుల దృష్టిలో లౌకికార్థమే కామమోహితార్థము శాస్త్రాధివార్యోపదేశమువలన జ్ఞాన ముదయింపగనే కామమోహితార్థము, అనగా జగత్కూప కామమోహితార్థము నికర మగుచున్నది

నారదోపదేశానంతరము అంతర్హృదయమున రామసోజ్ఞత్కారము నొందిన వాల్మీకికి ఇట్టి దివ్యానుభూతియే కలిగినది. ఆయనకు ప్రతిష్ఠా

రూప వేదవాక్కు నందంతట పరమేశ్వరతత్త్వ సాక్షాత్కారమే జరిగినది వాక్కుచే బోధింపబడెడి ద్వైతరూప లౌకికార్థము మిథ్యా రూపమున భాసించినది తన ఈ యనుభూతియే “యత్రైకైవ మిధునా దేశమవధీః కామమోహితమ్” అను శ్లోక రూపమున అభివ్యక్తమైనది, కావున, ఈ యనుభూతి కనుగుణముగ “త్రైకైవ మిధునం, త్రైకైవ మిధునమ్” అని విగ్రహవాక్యమును చెప్పుకొనవలయును

అప్పుడు, మానిషాదుడవైన ఓ శ్రీరామా! నీవు జ్ఞానస్వరూపుడవు. కావుననే, నీవు మిథ్యాభూతము, కామమోహితము నగు లౌకికార్థమును పరిహరించి సత్యస్వరూపమున సుప్రతిష్ఠుడ వైతివి ” అని శ్లోక తాత్పర్యము

నారదోపదేశానంతరము వేదవాక్రూపిపాద్యములైన సత్య అన్యతార్థముల రెండింటిలో [లౌకికా లౌకికార్థముల రెండిటిలో] అన్యతార్థము యొక్క మిథ్యాత్వము అలౌకికార్థము యొక్క సత్యత్వము వాస్తవిక హృదయముప సుప్రతిష్ఠితములై విరాజిల్లినవని పై శ్లోకతాత్పర్యము వలన సూచిత మగుచున్నది

వేదమే ఒక మంత్రమున వాక్కునందు లౌకికా లౌకికార్థములు భాసించుట స్పష్టముగా చెప్పినది

చతుష్క-పర్వా యువతిః సుపేణా పృతప్రతీకా వయునాని వస్త్రే
తస్యాం సుపర్వా వృషణా నిషేదతు ర్యత్ర దేవా దధిరే

భాగదేయమ్   ఋ 10 114 3.

“ఔపనిషదీ వాక్ వయునాని జ్ఞానాని వస్త్రే అద్భుతయతి

తస్యాం వాచి సుపర్వా సుపర్వౌ జీవపరమాత్మానౌ

విషణ్ణౌ భవతః

సాయణభాష్య

వేదవాక్కు లౌకికార్థముచే అలౌకికార్థమును అచ్చాదించుచుండును
లౌకికార్థము జీవుడు, అలౌకికార్థము ఐశ్వర్యము అందుచే అ వాక్కు
నాశ్రయించి జీవపరమాత్మలిద్దరును ఎపుడును వసించుచుండును

“అహం” పదమునకు వాచ్యార్థము జీవుడు లిక్షితార్థము బ్రహ్మ
ఇది పరమార్థము ఇట్లు అర్థప్రతీతి ననుననించి జీవపరమాత్మ లిరువు
రును వాక్కు నాశ్రయించి యుండు రని భావము.

ఈ కృతి యొక్క అర్థమునే శ్రీశంకరులు శతశ్లోకి యందొక
శ్లోకమున ఇట్లు వివరించిరి.

“వత్సారోఽస్యాః కపర్దా యవతి రథ భవేన్నూతనా నిత్య మేషా
మాయా వా పేకలా న్యా దఘటనఘటనాసౌఖ్యవం యాతి యస్మాత్
స్యా దారంభే పుత్రాస్యా కుతిభవ వయుశాన్యేవ మాచ్ఛాదయంతీ
తస్యా మేతౌ సుపర్ణావివ పరపురుషౌ తిష్ఠతోఽర్థప్రతీత్యా”

శతశ్లోకి

28

దీనినిబట్టి వాక్కునందు నత్యాన్యతార్థ మిదుప్రతీతి అనగా,
జీవేశ్వర రూపార్థప్రతీతి కలుగు ననియు అందు జ్ఞానికి గురూపదేశాదుల
వలన జీవభావము తొలగుననియు, జ్ఞాని స్వస్వరూప ప్రతిష్ఠితుడై విరా
జిల్లుననియు తెలియనగును. ‘మానిషాద’శ్లోకరూపమున వాత్మికికి గలిగివ
దివ్యానుభూతి యిదియే.

వార్మికి తనకు గలిగిన ఈ దివ్యానుభూతిని తన శిష్యుడైన భరద్వాజునకు ఇంతకుముందే చెప్పట ఇందుకు విదర్భవము.

“అకర్థమ మీదం తీర్థం భరద్వాజ నిశామయ,

రమణీయం ప్రసన్నాంబు సన్మనుష్యమనో యథా”

భరద్వాజా : చూచితివా : ఈ తమసానదీ తీర్థము పంకరహితమై పాపపుటాలోచనలు లేక దోషరహితమై నిర్మలమై రమణీయమైన సన్మనుష్యుని మనస్సు వలె భాసిల్లుచున్నది.” అని యర్థము

వార్మికి ప్రతిదినియు ఆ తీర్థమును చూచుచునే యున్నాడు. నడ్రూపుడైన శ్రీరాముని గూర్చిన గురూపదేశానంతరము సునంస్కృతమైన వార్మికి మనోనేత్రమునకు సత్పురుషుని మనస్సు వలె రమణీయమై ప్రసన్నమై కన్పడెను.

ఉపదేశానంతరము ఆయన హృదయమున మెదలుచున్న సత్పురుషుడు శ్రీరాముడే. ఆయన మనస్సు వలె తమసాతీర్థము రమణీయమై ప్రసన్నమై కన్పడెను ఇట్టి హృదయరామణీయకమే పైన వివరించిన రీతిగా ఆయనకు గల దివ్యానుభూతిని, వాగర్థప్రతిపత్తిని, వేదై కప్రవణిర్వమును తెలియజేయుచున్నది

సన్నివేశము వేదవాక్కు యొక్క స్వరూప స్వభావములను ద్బోధించుచు, మహత్త్వపూర్ణ వేదచరితము నెఱుకబరచు చున్నది. ఇట్టి సన్నివేశము లెన్నియైన జూపవచ్చును ఈ విషయము రామాయణము వేదస్వరూప దర్శనము అను వ్యాసమఠిదు యింకను వివరింపబడును.

పౌలస్త్యవధమ్

ఇది రామాయణమునకు మూడవ నామము. పైన వివరింపబడిన కామమోహితార్థవధయే “పౌలస్త్యవధం” అను సంజ్ఞాకరణమునకు ప్రాతిపదికయైనది జ్ఞాన విజ్ఞాన నాశకమైన అవిద్యాకామకర్మాత్మకుడగు పాపిని వధించుమని భగవద్గీత చెప్పుచున్నది

“పాపానాం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్” భగవద్గీత.

“యథార్థ దర్శనం వస్తు న్యనర్థస్యాపి చింతనమ్
సంకల్పస్యాపి కామస్య తద్వధోపాయ ఇష్యతే”

సర్వపేదాంత సిద్ధాంతసార సంగ్రహ.

యథార్థ దర్శనము వలన మిథ్యావదార్థత్రాంతి నాశమే కాంతా సంమితముగ పౌలస్త్యవధరూపమున వర్ణింపబడినది

కనుక, పైన జెప్పిన నామముల క్రమము ననుసరించి 1] పరమేశ్వరుని వేదప్రతిపాద్యునిగా దర్శింపవలయు ననియు, 2] తరువాత తత్తత్త్వము నుపదేశించు, మహత్త్వ సంపన్నమైన వేదస్వరూప స్వభావముల దర్శింపవలయు ననియు, [నీతాయాశ్చరితం మహత్] దానివలన అజ్ఞానావరణము తొలగగా ముక్తుడు కాగలడనియు [పౌలస్త్యవధమ్] కావ్యనామము లుపదేశించుచున్నవి.

ఈ రామాయణ నానుధేయములు మూడును కథాపరమైన లౌకికార్థమును బోధించుచునే తాత్త్వికమైన సంస్కారక్రమము నుపదేశించుచున్నవి. కనుక, ఈ నామములు సార్థకములు.

రామాయణము - వేదావతారరూపము

మహాసంజ్ఞలు వేదస్వరూప స్వభావబోధకము లగుచు తాత్త్వికమైన సంస్కారక్రమమును బోధించు పది పూర్వము వివరింపబడినది రామాయణము వేదావతారరూపము అను విషయము సాదాహరణముగ పరిశీలించుము.

రామాయణము వేదావతారరూప మనగా, రామాయణ గత ఆఖ్యానోపాఖ్యానములు వేదమంత్రవ్యాఖ్యాన రూపములు వేదబోధిత ధర్మస్వరూప ప్రదర్శకములు అదర్శ జీవితసాధనకు వలయు నీతివిద్యాస్వరూప ప్రదర్శకములు, పితృ మాతృ భ్రాతృ మిత్ర భక్త సేవకాదిధర్మప్రదర్శకములు, రాజనీతి, శరణాగతిరూపాది విశేష ధర్మబోధకములు అంతెగాక, అదర్శ దాంపత్య ధర్మములు, ధివిదాశ్రమ ధర్మములు, సాంఘిక ధర్మములు, వివిధ సంప్రదాయములు మున్నగువానికి వ్యాఖ్యాన రూపములు. ఈ విధముగా రామాయణ మొక విశిష్ట ధర్మకాళము.

రామాయణము కథావ్యాజమున నిత్యజీవితమున పాటించవలసిన ధర్మములను సంప్రదాయములను బోధించుచు పరొక్షమున వేదస్వరూప స్వభావముల బోధించుచుండును.

రామాయణమ్ - అగ్నిమీశేపురోహితమ్

“అగ్నిమీశే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవమృత్విజమ్,
హోతారం రత్నధాతమమ్

ఋగ్వేద 1 1 1

ఇది ఋగ్వేదమున ముట్టమొదటి మంత్రము అందు “అగ్ని మేళే పురోహితం” అనునది ఋగ్వేదాంభ వాక్యము. “పురోహితుడైన అగ్నిదేవత నుపాసించుడు” అని వేదము యొక్క ప్రథమోపదేశము. ఏ యగ్ని నుపాసించవలయును? ఒకే మహాగ్ని (పంచోక్తి) సృష్టి యజ్ఞమునకు పూర్వము సృష్టికి కారణభూతమై విరాజిల్లుచుండును ఆ ణ్యోతియే సృష్టివీస్థానగతయై అగ్నిరూపమునను, అంతరిక్షగతయై వాయు రూపమునను, ద్యులోకగతయై ఆదిత్య రూపమునను తాసించుచుండును సృష్టికి కారణభూతుడై పూర్వ మున్నవా డగుటచే అగ్ని పురోహితుడు. యజ్ఞముల యందు ఆహవనీయాది రూపమున ముందుండుటచే యజ్ఞము నకు పురోహితుడు శాంతిక, పౌష్టిక, వివాహాదిక్కు లన్నిటియందును సాక్షిభూతుడై ముందుండి తత్తత్కర్మ నిర్వాహకు డగుటచే పురోహి తుడు వైశ్వానరాగ్నిరూపమున నిఖిల ప్రాణిదేహముల యందు సాక్షి స్వరూపుడై వెలుగొందుచు శరీరము లనెడు పురములకు హితుడై వర్తిల్లుట జేసి అగ్ని పురోహితుడు ఈ విధముగ పరిమెశ్వరాత్మక మగు పరంజ్యోతి నిఖిల ప్రాణిపురముల కత్యంత సన్నిహితమై వర్తిల్లుట జేసి ఆ పరంజ్యోతియే వాస్తవముగ పురోహితుడు వశిష్టాది పురోహితులు తత్ప్రతినిధిరూపులై లోకహితకరులైరి అట్టి పరంజ్యోతి రూపుడైన అగ్ని నుపాసించుడని శ్రుతి ఉపదేశించుచున్నది. ఈ అగ్నుపాసనయి ఎదవోదిత ప్రధాన ధర్మము. ఈ ధర్మమే రామాయణమున మొదట అయోధ్యావర్ణన వ్యాజమున ఉపదేశింపబడినది.

“తా మగ్ని మద్భిః గుణవద్భి రావృతాం

ద్విజోత్తమై ర్వేదషడక్షపారగైః

నహస్రదై స్సత్యరత్నై ర్విహాత్మభిః

మహర్షి కల్పైః ఋషిభి శ్చ కేవలైః”

బాల 5 23

అయోధ్యానగర మంతయు అగ్ని మపాసించెడి మహాత్ములతోను మహర్షి కల్పలైన ఋషిపుంగవులతోను నిండియుండెను (గుణవద్వి రావృతామ్). ఇచట “ఆవృతాం” అను విశేషణము అయోధ్యావాసులందరు అగ్నుపాసకులై అనగా, ప్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో వారి వారి సంస్కారము ననుసరించి అగ్నుపాసన జేయువారే యని భావము.

పేద మెట్లు అగ్నుపాసనరూప ధర్మోపదేశముతో ఆరంభ మైనదో అగ్నుపాసకులైన మహాత్ముల వర్ణనతో రామాయణ కావ్యారంభము జరిగినది.

అగ్నిః - యజ్ఞదేవః

“అగ్ని యజ్ఞదేవుడు ఆ యజ్ఞదేవు నారాధించిన వారి పాలిట అతడు రత్నధాతముడు. అనగా “రమణీయ ఫలప్రదాత” అని మొదట నుదాహరింపబడిన “అగ్నిమీకే” అను ఋక్కు చెప్పచున్నది.

అగ్ని యొక్క యజ్ఞదేవత్వమును రత్నధాతమత్వమును దళరదుని అశ్వమేధ, పుత్రకామేష్టి వర్ణన వ్యాజమున వాల్మీకిమహర్షి గుర్తింప జేయుచున్నాడు.

అశ్వమేధయాగము చేయుటచే దళరదుని బ్రహ్మహత్యాది దోషము లన్నియు యజ్ఞదేవుని అనుగ్రహముచే పటాపంచలై నవి. పుత్రకామేష్టి

యొసఁగుటచే లోకోత్తరులైన పుత్రుల బడసెను. ఈ రెండు మహాక్రతువులును అగ్నిదేవుని యొక్క యజ్ఞదేవత్వమును ఉత్పాదకమత్వమును నిరూపించుచున్నవి.

పుత్రకామేష్టి అధర్వవేదప్రోక్తమునైన మంత్రశ్రుతితో ఋష్యశృంగునిచే నిర్వహింపబడినట్లు వర్ణింపబడినది ఈ సన్నివేశము అధర్వవేదముయొక్క ప్రాశస్త్యమును, ప్రత్యేక ప్రతిపత్తిని సూచించుచున్నది.

“ఇష్టిం తేహం కరిష్యామి పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్,
అధర్వశిరసి ప్రోక్తైః మం త్రైః సిద్ధాం విధానతః॥

శాంతిక, పౌష్టిక కర్మనిర్వహణ చేయు పురోహితులు అధర్వవేద వేత్తలై యుండవలె నని సంప్రదాయము

“త్రయాం వ దర్శదసీత్యాం చ కుశలస్యా త్పురోహితః,
అధర్వవిహితం కుర్యాన్నిత్యం శాంతిక పౌష్టికమ్॥

కామందక నీతిశాస్త్ర

మంత్రములం అస్త్రగ్రామము

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు విద్యల నుపదేశించెను అవ్యాజిమున వేదమంత్రస్వరూపప్రాశస్త్యము గుర్తింపజేయబడినది

“ఏతాన్ రామ మహాబాహో కామరూపాన్ మహాబలాన్,
గృహణ పరమోదారాన్ షి ప్రమేవ నృపాత్మజ”

స్థితస్త్తు ప్రాజ్ఞాబో భూత్వాశుచి ర్మునివర స్తదా।
 దద రామాయ సుప్రీతో మంత్రగ్రామ మనుత్తమమ్॥
 సర్వసంగహణం యేషాం దైవతైరపి దుర్లభమ్।
 తాన్యస్త్రాణి కదా విప్రో రామవాయ వ్యవేదయత్॥
 జపతస్తు మునే స్తన్య విశ్వామిత్రస్య ధీమతః।
 ఉపతస్థు ర్మహర్షాణి సర్వాణ్యస్త్రాణి రామవమ్॥
 ఊచుశ్చ మదితా స్సర్వే రామం ప్రాంజలియ స్తదా।
 ఇమే స్య పరమోదాః కింకరా స్తవ రామవ॥
 ప్రతిగృహ్య చ కాకుత్స్థ స్సమాంభ్య చ హోతీనా।
 మానసా మే భవిష్యద్వ మితి తా నభ్యచోదయత్॥

బాలకాండ 27 20 to 28

ఉపహితశ్రీరామునకు విశ్వామిత్రుడు పదేకించిన విద్యలు మంత్ర రూపములు (మంత్రగ్రామ మనుత్తమమ్) వైదిక సంప్రదాయమున మంత్రములకే 'విద్య'లని పేరు. విశ్వామిత్రుడు నిశ్చలదై జపింపగా భయభక్తిసంప్రభమోపేక్షలైన కింకరుల వలె సర్వాత్మములు, శ్రీరాముని వచ్చి నేవించినవి "మీరు సర్వదా నా మానసమున వసించుడు" అని శ్రీరాము డా యత్నముల నాదేశించెను. ఇవి హస్తములకంటె, ధరింప బడెడి అయుధముల కంటె విలక్షణము లైనవి అయితే హస్తముల ధరించు గదాఖడ్గాద్యాయుధములను కూడ మహర్షి శ్రీరామున కిచ్చినట్లు చెప్పబడుచున్నవి

“గదే ద్వే చైవ కాకుత్స్థ మోదకీ శిఖరీ ఉభే”
ప్రదీప్తే నరశార్దూల ప్రయచ్ఛామి నృపాత్మజ

భా 27 7

వైద్యాధరం మహాత్రం చ నందనం నామ నామతః
అసిరత్నం మహాబాహో దదామి చ నృపాత్మజ”

27 13

పై శ్లోకములలో మహర్షి శ్రీరామునకు గదా ఖడ్గా ద్యాయుధము లను గూడ ఇచ్చినట్లు చెప్పబడుచున్నది. శ్రీరామున కీయబడిన ఈ గదా ద్యాయుధములు లోకవిలక్షణము లైనవి. ఈ ఆయుధముల నిచ్చుచు విశ్వామిత్రుడు వీనిని మహాత్రము లనినాడు. మహాత్రము లనగా మహా మహిమోపేతములైన మంత్రగ్రామరూపములే. ‘నియమనిష్ఠలతో ఈ మంత్రముల నారాధించువారికి వలసినపుడు ఆ మంత్రములు గదా ద్యాయుధరూపము దాల్చి హస్తముల నలంకరించగలవు దేవమంత్ర ముల సామర్థ్య ముట్టిది.

మంత్రముల విద్యలు

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామున కుపదేశించిన బరాతిబల విద్యలుగూడ మంత్రగ్రామరూపములే. బరాతిబలవిద్య లుపదేశించుచు విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామున కిట్లు చెప్పెను.

“రామేతి మధురాం వాణీం విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత|

గృహణ వత్స నలిలం మాతూ త్కాలన్య పర్యయః||

మంత్రగ్రామం గృహణ త్వం బలా మతిబలాం తథా||

న శ్రమో న జ్వరౌ వాతే న రూపన్య విపర్యయః,
 న చ సుప్తం ప్రమత్తం వా ధర్మయన్యంతి నైర్భతాః
 న బాహ్వోః సదృశో వీర్యే పృథివ్యా మస్తి కశ్చన,
 త్రిమి లోకేషు వై రామః న భవే త్సదృశ స్తవ॥
 న సౌభాగ్యే న దాక్షిణ్యే న జ్ఞానే బుద్ధినిశ్చయే
 నోత్తరే ప్రతివత్తవ్యే నమో లోకే తవానమ॥
 పితర్ద్యద్వాద్యయే లభ్యే భవితా నాస్తి తే నమః
 బలాత్వతిబలా చైవ సర్వజ్ఞానస్య మాతరా॥
 త్పిపాసే న తే రామ భవిష్యేతే వరో త్తమః,
 బలా మతిబలాం చైవ వరతః పథి రామవ॥
 విద్యాద్యయ మధీయానేయశ్చ శ్వాప్యతులం త్వయి,
 పితామాహ సుతే హ్యేతే విద్యే తేజస్సమన్వితే॥
 ప్రదాతుం తవ కౌకుత్స్థ సదృశ స్త్వం హి ధార్మిక॥

బాలకాండ 22 10 to 18

విశ్వామిత్రుడు వదలేంచిన బలాతిబలవిద్యల ప్రభావము అనన్య
 సామాన్యమని పై శ్లోకముల వలన తెలియుచున్నది. ఈ విద్యల వలన
 శ్రమ జ్వర వాత రూప విపర్యాదులు సంభవింపవు నిదురించు
 చున్నను, ఏమరపాటున నున్నను రాక్షసుల వలని భయ ముండదు.
 బాహుబలిము నందుగాను సౌభాగ్య, దాక్షిణ్య, జ్ఞాన, విజ్ఞానములయందు
 గాని, వాద ప్రతివాదములయందుగాను నీకు పాటి యెవరు నుండరు. ఈ

విద్యలు నర్వవిద్యలకు మాతృస్వరూపములు జీత్విసానలు వీ దరికి రావు. ఈ విద్యలు వీకు యుశస్కరిములు, శ్రేయ స్సంపాదకములును, గురూపదేశానుగ్రహలబ్ధిము లైన మంత్రములు విద్యాస్వరూపములై సాక్షాత్కరించి క్షేమంకరము లగునని దీనివలన తెలియుచున్నది.

గురూపశ లబ్ధిములైన మంత్రములు సాధకుని ఇచ్చావశమున తత్తదాయుధరూపము దాల్చి రక్షించునని శ్రుతియే చెప్పుచున్నది.

‘మన్యుః’ శబ్దమునకు సామాన్యముగ క్రోధ మని యర్థము. ఈ శబ్దమునకు “మంత్ర”మని యర్థము కూడ వేదప్రసిద్ధము

“మన్యుః మనససాధనో మంత్రః”

— ఋగ్వేద 2-24 14 సా. భాష్య.

ఈ మంత్రములే సాధకుని ఇచ్చ ననునరించి ఇమరూపములై (అయుధరూపములై) శత్రునంహర మొన ర్పుచున్నవి.

“ఇషుః మంత్రః ఇషుసాదృశ్యేన శత్రునాశకః

ఋ. 2 24 8

కావుననే, రుద్రాద్యాయ ప్రారంభమున మంత్రవిద్యాప్రసాద సిద్ధికై “నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఉతోఽత ఇషనే నమః” అని ప్రార్థన చేయుచుచున్నది.

సుమంత్రుడు దశరథప్రబోధము

శ్రీరామపట్టాభిషేకనందర్పమున కై కేయాగృహమున మూర్ఖిల్లి యున్న దశరథుని సుమంత్రు డీట్లు ప్రబోధించెను

“వేదా స్పహంగవిద్యా శ్చ యథా - యత్కథువం విభుమ్
బ్రహ్మాణం బోధయం త్యద్య తథా త్వాం బోధయా యిహామ్.”
చాల 14 49

వేదములు అంగవిద్యలతో కూడినవై యోగనిద్రాముద్రాదులై స
పరమేశ్వరుని సృష్టికార్య విషయక కర్తవ్యవిషయమై ఎట్లు ప్రబోధము
చేయునో, అట్లే పట్టాభిషేక కర్తవ్యవిషయమై నేడు నిన్ను ప్రబోధము
చేయుచున్నాను ఇది కథాభాగపరిమైన అర్థము.

అవిద్యావశమున సుప్తుడై యున్న జీవుని సాంగవేదవిద్యలు
బ్రహ్మస్వరూపునిగా ప్రబోధించినట్లు [జాగరితుని చేయునట్లు] దాదా
పుత్ర వ్యామోహమున సుప్తడవై యున్న నిన్ను ప్రబోధించుచున్నాను.

ఈ సన్నివేశము ద్వారా మహర్షి వేదస్వరూప స్వభావముల
నిట్లు తెలియజేయుచున్నాడు

సృష్టికార్య నిర్వహణమున వేదములు నహకారికారణములై
పరమేశ్వరునకు తోడ్పడును.

వేదములు దశవిధవిద్యాసహితము లయియే అవిర్భవించినవి.
పురాణ న్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రములతో కూడిన శీఘ్రది షడంగములు
దశవిధవిద్యాస్థానములు. ఈ విద్యల సాయముననే వేదమంత్ర స్వరూప
స్వభావముల దర్శించుట శక్యమగును అన్యథా శక్యము గాదు అను
విషయము లిది సూచితము లగుచున్నవి.

హనుమంతుడు సీతాన్వేషణము

హనుమంతుడు సీత స్థానవేషించుటకై ఉద్యమించిన విధము
సుందరకాండారంభమున ఇట్లు వర్ణింపబడినది.

“తతో రావణసీతాయా స్వీతాయా శ్శత్రుకర్షణః,

ఇయేష పద మన్వేస్తుం చారణాచరితే పథి”

సుందర 1 1

“హనుమంతుడు చారణాచరిత మార్గమున నింది సీత వన్వేషింప దలచెను ” అని అర్థము.

చారణా చరితమార్గ మనగా దేవగాయకులైన చారణులు నంచ రించు మార్గము. అది ఆకాశము. అనగా హనుమంతు డాకాశమున నింది సీత వన్వేషింపవలచినట్లు కథాపరిమైన అర్థము.

కవి ‘ఆకాశే’ అని సాక్షాత్తు చెప్పక “చారణాచరితేపథి” అని చెప్పుటలో గల విశేషమేమి? ఆకాశమునకు ‘సురవర్త్యా’ అను పేరు ప్రసిద్ధము. ఇది కేవల చారణవర్త్య గాదు, ఇచ్చట అప్రసిద్ధమైన “చారణాచరితే” అను విశేషణము వాల్మీకి యంతటి మహాకవి ప్రయోగించునా? కాన, నేదేని విశేషార్థము దృష్టి యందుంచుకొనియే ఈ పద ప్రయోగము చేయబడినట్లు తెలియును

రామాయణము వేదావతారరూప మగుటచే, వేదసంప్రదాయానుసారముగ దర్శించుట యుక్తము. ‘చరణ’శబ్దము వేదశాఖావాచక మని వైదికసంప్రదాయ ప్రసిద్ధము “చరణప్రహము” అని ఒక గ్రంథము నకు పేరు. చరణముల యొక్క అనగా వేదశాఖల యొక్క వివరములను తెలియజేయు గ్రంథము. కనుక, చరణము లనగా వేదశాఖలు. చరణములే చారణములు. [స్వార్థే అణ్]. చారణాచరితమార్గ మనగా వేదచోదిత మార్గము. హనుమంతుడు వేదనిధి వేదవేదాంగవేత్త.

కిష్కింధయందు, శ్రీరామునిచే వేదవిదుడుగా కీర్తింపబడినాడు. ఆయన దృష్టిలో శ్రీరాముడు కేవలము దశరథపుత్రుడు కాదు అట్లే సీతయు కేవలము జనకరాజపుత్రి కాదు సీత బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణీ తల్లక్ష్య భూతపరతత్త్వము శ్రీరాముడు ఎముద్రమును లంఘించి లంక యందు సీత నన్వేషించుట కథాపరమైన అర్థము. జితేంద్రియుడై వీతరాగుడై బ్రహ్మవిద్యాభూషితుడై భవసాగరమును లంఘించుట హనుమంతుని లక్ష్యము. ఇట్లు భవసాగరలంఘనము వేదవిద్యామార్గమున చరించువారికే సాధ్యము. ఈ యర్థమును స్ఫురింపజేయుటకే మహాకవి “చారణా చరితే పథి” అని పదప్రయోగము చేసినాడని పెద్దలు చెప్పుదురు.

హనుమంతుడు సీతాదర్శనము

హనుమంతుడు లంకలో సీత నన్వేషించిన విధము గమనింప దగినది.

“తస్య నందిదిహే బుద్ధిః ముహు స్సీతాం నిరీక్ష్య తు,
అమ్నాయానా మయోగేన విద్యాం ప్రశీధిలా మివ”

సుందర 15 38

సీత ఎట్లుండునో, హనుమంతునకు తెలియదు. అమెనెన్నడు చూడలేదు కాని, తాను బయలుదేరినది సీతాన్వేషణ కొరకు. అయిదు విజ్ఞానకుశలు డగుటచే రామలక్ష్మణులు చెప్పిన లక్షణముల మననము చేసికొనుచు సీతాన్వేషణమునకు పూవినాడు. లంకలో ఎందరు స్త్రీలనో చూచినాడు వారియందు సీతాలక్షణములు కన్పట్టలేదు మందోదరిని

చూచి యామె సీత యగునేమో యని తలచి తన ప్రయత్నము సఫలమైనట్లుగా ముచ్చటబడినాడు. పతివ్రతాశిరోమణి యగు సీత సర్వాలంకార భూషితయై రావణాంకశపురమున సుఖనిద్ర చెందుట యసంభవ మని నిశ్చయించి మరల వెదుకుటకు పూనికొనెను, తర్క వితర్కములు చేసికొనుచు లంకయందు తిరుగాడుచు అశోకవనమునశోకమూర్తియైన సీతను చూచెను. యామె సీత యగునా, కాదా యని మరిల సందేహము సీత గాని త్రీని సీతగా భావించి ఆమెను సమీపించి తాను వచ్చిన పనిని తెలుపుట ప్రమాదకరము. అయితే, ఆమె విద్యాన్వయాపిణిగా సాక్షాత్కరించి నది. జీర్ణ మల వస్త్రధారిణియై అమ్మాయములు లేక ప్రళిధిలమైన విద్యవలె కృశించి కన్నట్టిన ఆమె సీత యగునా : యని మరిల సందేహించెను.

ఇచట హనుమంతుని సందేహవ్యాజ్ఞమున వేదవిద్యా న్వరూపము తెలియజేయబడుచున్నది.

హనుమంతుడు వేదవేత్త గనుక శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనలతో అమ్మాయములు జేసినపుడే అశగా, విరంతరాభ్యాసము చేసినపుడే వేదవిద్య శోభిల్లును. సత్పుత్రము లిచ్చును అని హనుమంతునకు తెలియును. అమ్మాయయోగము లేనపుడు అది ప్రళిధిల విద్యయై యిది బ్రహ్మవిద్యయేనా : అని సందేహము కలిగించును.

“అమ్మాయానాం అయోగేన అనంబంధేన ప్రళిధి

లాం అప్రాప్తప్రతిష్ఠాం విద్యాం వేదభాష్యావిద్యాం

యద్వా అమ్నాయానాం అభ్యాసానాం అభావేన
ప్రతిధిలాం అస్థిరపదాం విద్యా మివ”

గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్య

లోక విద్యలకు గూడ విద్యావ్యవహార మున్నది ఆ విద్యలు
లోకవ్యవహార వ్యామోహమును కల్పించునట్టివి కనుక పారమైశ్వర్య
విజ్ఞానమును దూరము చేయునట్టివి అందువలన ఆ విద్యలు ప్రతిధిల
విద్యలు అట్లు ప్రతిధిలవిద్యాస్వరూపిణి యగుటచే ఈమె విద్యాస్వరూ
సిణి, శ్రీమాతి యగు సీత యగునా : అని హనుమంతునకు నందేహము
కలిగినది

వేదమునకు 'అమ్నాయ'మని పేరు అమ్నాయ పునగ్ధానిరంత
రాభ్యాసము జీవితపర్యంతము నిరంతరాభ్యాసము చేయదగిన విద్య వేద
విద్య యొక్కదియే. కనుకనే దానికి అమ్నాయ మని స్థావర సంజ్ఞ.
ఇవట ఆ దృష్టితోనే అమ్నాయపదము ప్రయోగింపబడినది. ఈ పద
ప్రయోగముచే వేదము యొక్క నిరంతరాభ్యాసావశ్యకతారూపసంప్ర
దాయ మిట నూచిత మగుచున్నది.

తరువాత హనుమంతుడు అతికష్టము మీద సీతను గుర్తించినట్లు
తరువాత శ్లోకమున చెప్పబడుచున్నది.

“దుఃఖేన బుబుధే సీతాం హనుమా వనలంకృతామ్

సంస్కారేణ యథా హీనాం వాచ మర్థాంతరం గతామ్”

స్నానాది సంస్కారములు లేక అలంకారవిహీనమై యున్న సీత సంస్కార రహితమై అర్ధాంతరగతమై యున్న వేదవాణి వలె యున్నదట.

ఇచట సీత సంస్కారవిహీన, రావణాదిన యగుటచే అర్ధాంతర గతమైనది. సంప్రదాయమును పాటించక అధికారి కానివానిచే అభ్యసింపబడు వేదవాణియు సంస్కారహీన యగును. అట్టి స్థితి యందు వేదవాణి పారకునకు యథార్థమును బోధింపక, అపార్థమును బోధించును అనగా, అర్ధాంతరగత యగును.

బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణి యయ్యును, సీత అనధికారియగు రావణు నదీనమున నుండి సంస్కారహీన మైనది. విద్యాస్వరూపిణిగా రావణు డామెను దర్శింపజేకపోయెను. వేదవిదుడైన హనుమంతున కామె సంస్కారహీన యయ్యుమ విద్యాస్వరూపిణిగా దర్శన మిచ్చినది.

సంస్కారక్రమనంపన్నునకే వేదవాణి విద్యాస్వరూపిణియై సాక్షాత్కరించును అనధికారిగతమై సంస్కారహీనమైన వేదవాక్కు విపరీతార్థబోధక మగునే గ్రావి యథార్థ అర్థబోధకము గాదు

సంస్కారా స్తైభవన్ వేదాః

రావణవధ జరిగినది తన పాతివ్రత్యగుడ్డిని నిరూపించుకొనుటకై సీత యగ్నిప్రవేశము చేసినది. అననుయమున దిక్పాలకులు దేవతాగణసహితములై వచ్చి రాముని మహామహిమను కీర్తించిరి అచట

చేయబడిన ప్రాక్రిము లన్నియు ముఖస్తుతికై చేసెడి ప్రళంసావచనములు కావు భూతార్థవాదములు. పురుషసూక్తాది వేదమంత్రవ్యాఖ్యానరూపములు. పరిమేళ్యరుని యొక్క సర్వవ్యాపకత్వ స్ఫోరకములు. బ్రహ్మయే స్వయముగ

“ఇమ మార్షం స్తవం నిత్య మితిహసం పురాతనం

యే నరాః కీర్తయిష్యంతి నాస్తి తేషాం పరాభవః”

అనుచు దీనిని అర్చిస్తవ మనినాడు. (అర్చిస్తవమనగా వేదమంత్ర స్తవము) ఆ సమయమున బ్రహ్మ చేసిన ప్రోత్రము వేదస్వరూపస్వభావ ద్యోతకము.

“నిమేష స్తే భవే ద్రాత్రిః ఉన్మేష స్తే భవేద్దీవా,

సంస్కారాస్తేఽభవన్ వేదాః న తదస్తి త్వయా వినా”

యుద్ధ 120 25

“సంస్కారాస్తేఽభవన్ వేదాః సంస్క్రియంతే బోధ్యంతే

ఏభి ర్లోకా ఇతి సంస్కారాః బోధకాః ప్రవృత్తి నివృత్తి

వ్యవస్థాపకా ఇతి యావత్”

మహేశ్వరతీర్థవ్యాఖ్య

బ్రహ్మ శ్రీరాముని యొక్క విరాట్స్వరూపమును వర్ణించుచు శ్రీరాముని యొక్క వేదపూరుషత్వము నిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“శ్రీరామా : నీవు విరాట్స్వరూపుడవు. సర్వజగద్రూపుడవు.

వీవు లేని జగము లేదు [న తదస్తి త్వయా వినా] అ జగత్తును సంస్కరించెడి వేదములు నీనుండి యావిర్భవించినవి" అని అర్థము.

ప్రవృత్తి నివృత్తి ధర్మ వ్యవస్థాపకములు వేదములు. సర్వలోక సంస్కారకము లగుటచే వేదములకు సంస్కారము లని పేరు. సంస్కారరూపము లైన వేదములచే విహితములైన కర్మలు గూడ సంస్కారము లగుచున్నవి. అట్టి సంస్కారములను బోధించు భాషయు సంస్కృతవాణియై విరాజిల్లుచున్నది." సంస్కారాః వేదాః తే అభవన్" అని చెప్పుటచే సంస్కారార్థికములైన వేదములు పరమేశ్వరుని నుండి విశ్వానరూపమున అవిర్భూతములైన వను సంప్రదాయ మిది నూచిత మగుచున్నది.

సీత అగ్నిశుద్ధి-అగ్నిసాక్షాత్కర్షము.

రావణవధానంతరము సీతను తీసుకొని రమ్మని రాము డాడే కించెను శ్రీరాముని అదేశానుసారము స్నానము జేసి శుభియై సర్వాలంకార భూషితయై సీత వచ్చెను. సర్వజన సమక్షమున శ్రీరాము డామె శీలమను శంకించెను శ్రీరాముని వాగ్దానములచే నీడికయై సీతముఖము నుండి ఆ సమయమున వెడలివ మాటలు గమనార్హములు.

“త్వయా తు సుకార్దూరి క్రౌఢ మేవానువర్తతా
లఘునేవ మనుష్యేణ ప్రీ త్వమేవ పురస్కృతమ్॥
అపదేశేన జనకాత్ నోత్పత్తి ర్వసుథాతలాత్.

యద్ధ 119 14,15

స్వామీ! నీవు పురుషోత్తముడవు పాములు క్రౌంచపరవశులై యథార్థమును విస్మరించునట్లు నీవును నామీది కొపముతో నా యథార్థ స్వరూపమును విస్మరించితివి. నా బాహ్యస్త్రీరూపమునుమాత్రమే దర్శించితివి. ఆస్త్రీత్వమును మాత్రమే పురస్కరించుకొని శంకించితివి నే నయోనిజను. జనకవ్యాజముతో భూతలమున అవిర్భవించితిని. ఇట్లు నా అయోనిజత్వమును ఘోషితివి.” అని అర్థము.

సీత ఉపనిషత్స్వరూపిణి, బ్రహ్మవిద్యా స్వరూపిణి, వేదమాతయని పూర్వము వివరింపబడినది వేదములు పురుషకర్తృకములు గావు అపౌరుషేయములు అయోనిజములు సంస్కారహీనులైన ఋషులు చేపట్టినంత మాత్రమున వేదము తన అపౌరుషేయత్వమును కొల్పావునా? వేదము యొక్క వేదత్వము, పవిత్రత్వము కళంకిత మగునా? “క్షుద్ర రావణగృహీతయైనరక్షమాత్రమున నా అయోనిజత్వముగాని, శ్రీమాతృత్వముగాని, చారిత్రముగాని కళంకిత మగునా?” అను నీ సీతావచనములు పరోక్షముగా వేదసచ్చరితమును చాటునవియే.

ఈ మాటలు శ్రీకి నా సచ్చరిత్రమును ప్రదర్శించు నుపాయము హుతాశనప్రసేకమే. కాన చితి పేర్చు మని లక్ష్మణు నాదేశించెను

శ్రీరాముని అమమతితో లక్ష్మణుడు చితి పేర్చిగా చితిప్రసేకము చేయవోవుచు అగ్నిదేవునిట్లు ప్రార్థించెను

“ప్రణమ్య దేవతా భ్యశ్చ బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ మైధిరీ.

బద్ధాంజలిపుటా వేద మువా చాగ్నిసమీపతిః॥”

యథా మే హృదయం నిత్యం నావసర్పతి రాఘవాత్ .

తథా లోకస్య సాక్షి మాం సర్వతః పాతు పావకః॥
 యథా మాం శుద్ధచారిత్రాం దుష్టాం జానాతి రాఘవః।
 తథా లోకస్యసాక్షీ మాం సర్వతః పాతు పావకః
 కర్మణా మనసా వాచా యథా నాతిచరా మ్యహం॥
 రాఘవం సర్వధర్మజ్ఞం తథా మాం పాతుపావకః॥

యుద్ధ 119 23నుండి 28వరకు

“దేవా! మనోవాక్కాయ కర్మములచే నా చరిత్రము పరిశుద్ధము. నా హృదయమిన్నడును శ్రీరామును ప్రీత్యుండలేదు. ఆయనయందే నా మనస్సు నిరంతరము లగ్నమై యున్నది. సర్వసాక్షిభూతుడ వగు నీ వీ విషయ మెరుగుద్ధవు. కాని శ్రీరాముడు నన్ను దుష్టరాలమగా శంకించుచున్నాడు. నీవు పావకుడవు సర్వమును పరిశుద్ధము జేయువాడవు శ్రీరాముడు నన్ను ఎట్లువిశుద్ధచరితము గలదానినిగా గుర్తించునో ఆ విధముగ నా పరిశుద్ధ్యమును ప్రదర్శించి అన్ని విధముల నన్ను రక్షింపుము.”

అగ్ని సర్వమును భస్మవాత్కరించును కొన్నిటిని మాత్రము భస్మీకరింపక వానియందలి మాలిన్యముల దొలగించి పరిశుద్ధము జేయును అట్టి ద్రవ్యములలో స్వర్ణ మొకటి

“హేము స్ఫులక్ష్యతే హ్యగ్నౌ విశుద్ధి క్వా మికాఽపి వా”

రఘు 1 సర్గ

అగ్నియందు స్వర్ణము విశుద్ధ మగును. రూపాంతరము చెందును.

స్వరూపనాశము లేదు కావున దానిని తేజోద్రవ్య మనిరి అట్లే
అజ్యము గూడ పరిశుద్ధమై జ్వాలారూప మగును స్వరూపనాశము
జెందదు కావుననే

అగ్నేర్వా ఏక ద్రూపం యదాజ్యం తై బ్రా 3 8, 14 2
తేజ అజ్యం తై నం 2 8 1 2

అని శ్రుతి అజ్యమును జ్యోతిరూపద్రవ్యముగా వర్ణించినది.
కావున తేజసు, వలన తేజస్సుకు రూపనాశము లేదు.

సీత పైవిధముగ అగ్నిని ప్రార్థించి తన శరీరమును అగ్నికి
అహుతిగా చేపికొనిన సందర్భమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు

“దదృశు స్తాం మహాభాగం ప్రవిశంతీం హతాశనం,
సీతాం కృత్వాన్త్రయో లోకాః పుణ్యా మాజ్ఞాహుతీ మివ॥
ప్రచుక్రతుః ప్రియ స్సర్వా స్తాం దృష్ట్వా హవ్యవాహనేః
పతంతీం సంస్కృతాం మంత్రై ర్వసోర్ధారా మివాద్యతే”
యద్ధ 119 31, 32

ఇచట సీత యొక్క అజ్ఞాహుతి అజ్ఞాహుతిరూపముగా వర్ణింప
బడినది. అజ్ఞాహుతి యనుటచే అగ్ని యందాజ్యమునకు స్వరూప
నాశము లేనట్లు సీతకును స్వరూపనాశము లేదను విషయము సూచితము.

అజ్యము భౌతికరూపమును విడచి అగ్నియందు తేజోరూపము
ధరించునట్లు సీతయు మిథ్యావవాదరూప మాలిన్యరహితమై దివ్యతేజో
రూపిణియై అవిర్భవించినట్లు తరువాత కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“న విధూయ చితాం తాం తు వై దేహీం హవ్యవాహనః।
 ఉత్తస్థౌ మూర్తిమా నాశు గృహీత్వా జనకత్మజామ్॥
 తరుణాదిత్యసంకాశాం తప్తకాంచనభూషణాం।
 రక్తాంబరధరాం బాలాం నీలకుంచితమూర్ధజామ్॥
 అక్లిష్టమాల్యాభరణాం తథారూపాం మనస్వి నీమ్।
 దదౌ రామాయ వై దేహీ మంకే కృత్వా విభావసుః॥

యుద్ధ 121 2నుండి 4 వరకు

అగ్నివిరుద్ధుడైన సీత తరుణాదిత్యసంకాశయై వ్రకాశించుచు తథారూపయై [స్వరూప నాశములేక యథాపూర్వరూపమున] ఆవిర్భవించినట్లు పై శ్లోకములలో వర్ణింపబడినది.

ఈ సన్నివేశము ద్వారా “అగ్నిమీశే పురొహిత” మృనుచు ఋగ్వేదారంభమున ఉపదేశింపబడిన అగ్నియొక్క మహాగ్నిత్వము, యజ్ఞదేవత్వము, రత్నమతమత్వము, రమణీయ ఫలప్రదాత్వము, సర్వసాక్షిత్వము, స్వవిధమాలిన్యవిశోధకత్వము కవిచే నిపుణముగా దర్శింపజేయబడినది.

ఇది నౌక విషయము గమనింపదగినది.

“తామగ్ని మద్భ్యః గుణవద్భి రావృతా” మంటూ అగ్నుపాసకులైన మహాత్ములతో ఆయోధ్యానగరవర్జన మారంభమైనది తిరిగి అగ్ని

దేవతామాహాత్యశ్శాపకమైన సీత యొక్క అగ్నిశుద్ధీవర్ణనముతో దాదాపు గ్రంథము పరిసమాప్తమైనది. ఇట్లు పక్రమోపసంహరణముల యందు అగ్నిమహాత్మశ్శాపనము చేయుట మధ్య మధ్య అగ్నిసాక్షికమైన రామసుగ్రీవసఖ్య వర్ణనాదులు, అడుగడుగునా యజ్ఞప్రశంసలు, సంద్యో పాసనాది పెద్దనలు, ఆదిత్యహృదయాది స్తోత్రములు, అగ్నిదేవతామాహా త్యశ్శాపక వేదావతారరూపత్వమును నిరూపించుచున్నవి.

4. విశ్వామిత్రుడు -

సీతారామకల్యాణము

కామము దర్శపూతము కానంతవరకు సంసారబంధమునకును పెక్కు అనర్థములకును మూలకారణ మగుచుండును కాని, యా కామమే క్రమముగా విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షి యగుటకు దోహదము చేసినది. రామాయణమున విశ్వామిత్రునకు ప్రత్యేక స్థానము గలదు “మానవుడు ఎంత అడుగున నున్నను, అచంచల దీక్షతో, పట్టుదలతో ఉన్నత శిఖరముల నధిరోపించ జాలును” అను విషయము విశ్వామిత్రగాథ నిరూపించును.

విశ్వామిత్రుడు గాధితనయుడు, క్షత్రియుడు సుఖముగా రాజ్య పరిపాలన చేసికొనుచున్నాడు. ఒకప్పుడు సేనానమెతుడై వశిష్టాశ్రమమునకు వచ్చినపుడు వశిష్ఠు డిచ్చిన అతిధ్యము ఆయన దృష్టి నాక్కించి నది అని ఆయన యొద్ద నున్న కామధేను ప్రణావ మని తెలిసికొనును విశ్వామిత్రుని దృష్టి కామధేనువుపై బడినది కామధేనువు నిచ్చుటకు వశిష్ఠు డంగీకరించడు దానితో ఆయన కామము శ్రద్ధముగా మారినది. కామధేనువును బలాత్కరించి తీసికొనివెళ్ళుటకు బ్రయత్నించెను. కాని సాధ్యపడదు తపస్సుతో రుద్రుని మెప్పించి వివిధ శస్త్రాస్త్రములను సాధించి వశిష్ఠునితో యుద్ధము చేయును యుద్ధము అమహర్షి యొక్క బ్రహ్మబలము ముందు క్షైత్రబలము నిలువజాల దని తెలిసికొనును. “ధిగ్బలం క్షత్రియబలం బ్రహ్మతేజోబలం బలం” అని నిర్ణయించుకొని

దక్షిణదిశకు పోయి, తపస్సు చేయును. ఆ సమయమున త్రిశంకును రాజు సశరీర స్వర్గగమనమును కోరగా వశిష్ఠుడు, తత్పుత్రులు కాదనిరి. వారి మాటలను వివనండున శపించిరి రాజు శాపగ్రస్తుడై విశ్వామిత్రు నాశ్రయించెను విశ్వామిత్రు డాతనిని స్వర్గమువకుబంపును. స్వర్గవాసు లాతనిని తిరస్కరింప, వేరే క్రొత్తగా త్రిశంకుస్వర్గమును సృష్టించి, విశ్వామిత్రు డాతనిని రక్షించెను. ఈ రీతిగ తపోభంగము కలిగినందుకు విచారించుచు, ఎప్పుడుదిశకు పోయి తపస్సు జేసెను. అచట అంబరీష మహారాజు యొక్క యజ్ఞపశువు నశించినది. అందుచే నరపశువు నన్నే పించుచు ఋషీకమహర్షి యొక్క రెండవకుమారు డగు శునశ్శేపుని యజ్ఞపశువుగా సంపాదించిరి శునశ్శేపు డంతట విశ్వామిత్రు నాశ్రయించెను విశ్వామిత్రు డాతనిని రక్షించెను మరల ఘోరతపస్సున ఋషక్రమించెను ఇంతలో మేనక యను నప్పరస వచ్చుట, ఆమెను మోహించుట, శకుంతల జన్మించుటయు జరిగెను. ఇట్లు పశ్చిమ దిక్కునందు విఘ్నము జరిగినందున పశ్చాత్తాపము చెంది యుత్తర దిశకు పోయి, ఘోరాతిఘోరమైన తపస్సు జేయును. ఎన్ని విఘ్నములు వచ్చినను, క్రోధమును దరికి రావీయడు మౌనవ్రతము దాల్చును తదకాహారము తీసికొను సమయమున ఇంద్రుడు మారువేషమున వచ్చి యాచించినపుడు కూడ నోయి మెదపడు అహరము నిచ్చినేయును. ఆయన దీక్షకు, తపస్సంపదకు వేవతలు మెచ్చుకొందురు. అవ్వకాముడైన ఆ మహర్షిని బ్రహ్మాదుల యిరు ప్రహ్లాదివైతి నని ప్రశంసించుదురు.

ఈ విశ్వామిత్రగౌరవ సరిశీలించుచో, కామక్రోధాదులను జయించుట ఎంత కష్టసాధ్యమో తెలియును “దీక్షతో వీనిని జయించవచ్చు” నని విశ్వామిత్రుడు విరూపించినాడు.

మొదట విశ్వమనకు అమిత్రుడు వలె కన్పించినను, విశ్వామిత్రుడు తన తీవ్ర తపస్సంపదచే విశ్వమునకు మిత్రుడై విరాజిల్లెను కనుకనే

“విశ్వక్రయేణ యో మిత్రీం కర్తు మిచ్ఛతి తత్త్వకః ।

స విశ్వామిత్రః”

అనుచు దేవీభాగవతము [7 26 6]

ప్రశంశించినది

“విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా నామ్నా విశ్వరథః స్మృతః”

అనుచు హరివంశము [27 44] విశ్వామిత్రుని విశ్వమందంతటను అప్రతిహత గతి గలిగిన విశ్వరథునిగా వర్ణించుచున్నది

విశ్వామిత్రుడు మొదట కామోపహతునివలె కన్పించినను జన్మాంతర సంస్కారాదుల వలన సంస్కారక్రమ సంపన్నుడై తుదకు బ్రహ్మర్షియైనాడు శ్రుతియు, ‘విశ్వామిత్ర’శబ్దము నిట్లు నిర్వచించినది.

“విశ్వస్య హ వై మిత్రం విశ్వామిత్ర అన । విశ్వం హస్తైః మిత్రం భవతి య ఏవంవేద”

బ్రహ్మసూత్రము 4 20, 21

విశ్వ మనగా జగత్తనియు, పరమేశ్వరు డనియు అర్థము మహర్షి లొకఁడన కంతయు మిత్రుడు విశ్వరూపుడైన పరమేశ్వరీతనికి మిత్రుడు. బ్రహ్మర్షుల యొక్క లక్షణ మట్టిది. ఈ శ్రుతి వ్యాఖ్యానరూపమో యన్నట్లు మహాభారతము విశ్వామిత్రుని జన్మగాథను వర్ణించుచు క్రిమముగా శ్రుతితాత్పర్యమును వివరించినది. మహాభారతము

అనురాగనిక పంపమున విశ్వామిత్ర జన్మవృత్తాంత మిట్లు వర్ణింపబడినది

విశ్వామిత్రుడు జన్మవృత్తాంతము

భరతవంశమున అజామికు డను రాజు జన్మించెను అయన పంశములోనివాడు కుశికుడు కుశికుని పుత్రుడు గాదినుహజు, అయనకు చాలాకాలము ఎరకు సంతానము లేదు సంతానము కొరకై వనమునకు వెళ్ళి తపస్సు జేసెను. తపఃఫలముగ సత్యవతి యను కుమార్తె కలిగెను. కొంతకాలమున కామెను చ్యవన పుత్రుడైన ఋచీకుడు భార్యగా వరించెను. ఋచీకుడు దర్మిడు డను భావముతో గాధి వాని కీయకొనక “తన కుమార్తె కావలె ననుచో వేయి శ్వేతాశ్వముల నీయవలెను, వాని కుడి చెవులు నీలముగా మండవలెను.” అని పణము పెట్టెను అట్టి గుఱ్ఱముల నీయు మవి ఋచీకుడు ప్రార్థింప, వరుణు డనుగ్రహించెను. ఆ గుఱ్ఱములు కన్యాకుబ్జఘనకు దగ్గరగా మన్న గంగానది నుండి యావింబించెను అందుచే నా వ్రదేశము ‘అశ్వశీర్ష’మని ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఋచీకుని తపశ్శక్తిని, సంకల్పసిద్ధిని జూచి, గాధి యాశ్చర్యపడెను. కుమార్తె నీయనిచో శపించ గలడన్న భయముతో ఋచీకునకు సత్యవతి నిచ్చి వివాహము జేసెను ఋచీకుడు సంతోషముతో బ్యా నభీష్టవరమును కొనికొను మఱెను. ఆ సంగతి నామె తల్లితో చెప్పెను. చక్కని పుత్రుని కోరుకొను మని తల్లి యుపదేశించెను తనకు పుత్రుడు కలుగు నట్లనుగ్రహింపుమని ఋచీకునితో చెప్పుమఱెను. తనకు గూడ సోదరు కలుగు వనిసంతోషముతో సత్యవతి తన కోరికను, తల్లి కోరికనునే భర్తతో చెప్పెను ఋచీకు డాలోచించి, ఇట్లు చెప్పెను. అచిరకాలంలోనే నీ

తల్లికి గుణవంతుడైన పుత్రుడు కలుగును. నీవు గూడ వంశోద్ధారకుడైన పుత్రునితో వెంయగలవు. అయితే, యిం పు... నేను చెప్పినట్లు శ్రద్ధగా, దీక్షగా అచరించవలెను ఋతుస్నాత్యై నీ తల్లి అశ్వత్థవృక్షమును, నీవు బిడుంబు వృక్షమును అలింగనము జేసికొనవలయును. మీ యిరువురకు రెండు ప్రసాదముల [చరువుల] నిచ్చెదను. ఈ చరుద్వయమును శ్రద్ధాభక్తులతో భజించినచో నీ యభీష్టము సెరవేరును

భర్త చెప్పిన విషయమును నత్యవతి నంతోషముతో తల్లికి చెప్పగా తల్లి ఇట్లనెను. నీ భర్త నీకు వంశకరుడైన పుత్రుని అనుగ్రహించినాడు. ఆ సంతానమును నేను స్వీకరింతును. నాకై యుద్ధికింపబడిన సంతానమును నీవు స్వీకరించుము అందుకై మన కిచ్చిన ప్రసాదములను, అట్లే వృక్షములను కూడ మార్చుకొందము. ఈవిధముగా నీవు నీ తండ్రివంశమునకు సాయము జేసినదాన వగుదవు. తల్లి మాటలను నత్యవతి యంగీకరించెను తరుతాత వారు ఋతుస్నాత్యై వృక్షములను మార్చుకొని అలింగనము చేసిరి; చరువులనుగూడ మార్చి భజించిరి క్రమముగా వారు గర్భవతులైరి; ఋచీకుడు భార్య యొక్క సంవిధానమును జూచి, యనుమానించును. తపోబలముతో జరిగిన దంతయు తెలిసికొనును తా ననుకున్న దొక్కటి, జరిగిన దొక్కటి ధైర్యసంకల్పము బలీయము తాను చేయగలిగినది లేదనుకొనెను. జరిగిన దానికి భార్యను మందలించెను విశ్వరూపుడైన బ్రహ్మ యొక్క తేజమును నీ చరువునందును జైత్రతేజమును నీ తల్లి చరువు నందును ఉంచితిని. నేను చెప్పినట్లు చేసినచో బ్రహ్మతేజశ్శాలి నీ కుమారుడ య్యేడివాడు. (మయా విశ్వం హి యద్రుహ్మ త్వచ్చరౌ వినివేశితమ్) నీ తల్లి జైత్రతేజశ్శాలిని ప్రసవించెడిది. ఇప్పుడు వ్యత్యాసము జరిగినది.

జ్ఞాత్రతేజశ్శాలి సీ కుమారు డగును బ్రహ్మతేజశ్శాలి యగు విశ్వ.
 రూపుని వీ తల్లి ప్రసవించును జరిగినదానికి సత్యవతి పశ్చాత్తాపదెను
 ఉగ్ర కర్మలతో వెలయువాడు తనపుత్రుడుగా గాక, పౌత్రుడగా కలుగు
 నట్లనుగ్రహించు మని ప్రార్థించెను. అట్లే యని యిచ్చికుడు పశ్చాత్తాప
 మైన భార్య ననుగ్రహించెను. సత్యవతికి జమదగ్నియు, జమదగ్నికి
 ఉగ్రకర్ముడగు పరశురాముడు క్రమముగా జన్మించిరి సత్యవతికి చరు
 ప్రభావము వలన విశ్వామిత్రుడు జన్మించి తత్త్వతః విశ్వామిత్రు
 డగును. కనుక విశ్వామిత్రుడు విశ్వరూపాత్మిక బ్రహ్మతేజశ్శాలి.
 కనుకనే, పైన చెప్పిన శ్రుతినిర్వచనమునకు వ్యాఖ్యానరూపముగా
 భారతము “విశ్వం చ త మ్మిత్రం చ విశ్వామిత్రః” అను విగ్ర
 హవాక్యమును లోకమున కందజేసినది విశ్వామిత్రు డనగా “విశ్వాత్మ
 కుడు సకలలోకమిత్రుడు” అని యర్థము పాణిని మహర్షి ఈ
 మహర్షిపై గల గౌరవాతిశయముతో “మిత్రేచర్షా” అను సూత్రమును
 రచించి శ్రుతి స్మృత్యర్థములను వివరించెను. ఋషివాచకమైన మిత్ర
 శబ్దము పరముగా నున్నపుడు విశ్వశబ్దము దీర్ఘాంత మగు నని
 నూత్రార్థము. శ్రుతియుహరియొకచోట విశ్వామిత్రశబ్దము నిట్లు నిర్వ
 చించెను.

“సర్వవై వ హి మిత్రో మిత్రం”

శతపథ బ్రాహ్మణము. 5 3 2 7

“బ్రహ్మైవ మిత్రం బ్రహ్మ హి మిత్రం”

శ.బ్రా 4 1 4 10

దీనినిబట్టి విశ్వామిత్రుడు లొక కల్యాణార్థ మవతరించిన పం
 మేశ్వరాంశావతార మని గ్రహింపవచ్చును కనుకనే యతడు జగత్క-
 ల్యాణకారకులైన సీతారాముల కల్యాణమునకు ప్రధానావలంబమైనాడు.

రామాయణమున విశ్వామిత్ర ప్రవేశము

దశరథుడు శ్రీరామునకు వివాహము జేయ సంశ్పించి బంధు
 మిత్ర అమాత్యాదులతో సంప్రదించు సమయమున విశ్వామిత్రప్రవేశము జరుగును. ఈ సన్నివేశము విశ్వామిత్రునకు సీతారామ కల్యాణ నిర్విహణముతో సంబంధ మున్నట్లు గుర్తింపజెయును.

“అథ రాజా దశరథః తేషాం దారక్రియాం ప్రతి |

చింతయామాస ధర్మాత్మా పోషార్థాయ స్పృబాంధవః ||

తస్య చింతయమానస్య మంత్రమిద్యే మహాత్మనః |

అధ్యాగచ్ఛ న్మహాతేజాః విశ్వామిత్రో మహామనిః ||

బాల 18 38 39

విశ్వామిత్రుడు రాముని యాగుక్షణార్థమై పంపుమని కఠినపుడు
 రాముడు బాలుడు గాన, పంపుటకు సందేహించెనే కాని, దశరథుడు విశ్వా
 మిత్రుని యెదుట రాముని వివాహమును గూర్చిన ప్రస్తావన జేయడు.
 వశిష్ఠుని సంప్రదించి రామలక్ష్మణులను పంపునపుడైనను విశ్వామిత్రు
 నితో వివాహప్రసక్తి జేయడు యాగనంరక్షానంతరము వెంటనే తన
 పుత్రులు తిరిగి రాగలరనెడి యుద్దేశ్యముతో బహుళః వారి వివాహప్రస్తా

వన దళరడుడు చేయకపోవచ్చును తలపెట్టిన యాగము పూర్తిచేసి విశ్వామిత్రుడు మిథిలానగరమునకు బోవ నమకట్టెను మిథిలానగరమున జరిగెడి యజ్ఞమును చూచుటకై మహర్షులందఱు రామలక్ష్మణులను ప్రోత్సహించిరి. అచట గల అపూర్వమైన ధనుస్సును తప్పక చూడ వలయు నని ఉద్బోధించిరి వారి కోరిక మేరకు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునితో గలసి మిథిలానగరమునకు పోయిరి. అట విశ్వామిత్రుని కోరికపై జనకుడు శ్రీరామునకు ధనుస్సును చూపగా శ్రీరామునితో విశ్వామిత్రు డిట్లనెను.

“విశ్వామిత్ర న్న దర్శాత్మా శ్రుత్వా జనకభాషితమ్।

వత్స రామ ధనుః పశ్య ఇతి రామవ మబ్రవీత్॥”

బాల 87 12

“వత్స : రామా ! ధనుస్సును చూడు” అని యర్థము.

విశ్వామిత్రవచనము నందలి గూఢార్థము రామునకు మాత్రమే తెలియును విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని వత్స : రామ : అని సంబోధించి వట్లు సాచారణముగ తెలియవచ్చును. కాని, యా మహర్షి సంబోధన నాభిప్రాయము. సాధారణదృష్టిలో శ్రీరాముడు వేఱు విశ్వామిత్రుని దృష్టిలో శ్రీరాముడు అటు అందుచే ‘వత్సరామ :’ అను పదము ద్వారా శ్రీరామవిషయమై విశ్వామిత్రుని నిగూఢాశయము దర్శింప వచ్చును. వర్స శబ్దమునకు ‘వక్ష’మని యర్థము “ఉరొ వత్సం చ వక్ష శ్చ అని అమరము ప్రకరణము ననుసరించి రామా యనగా లక్ష్మి యని యర్థము. ‘వత్సే రామా యస్య నః వత్సరామః’ వక్షః స్థలమున లక్ష్మిని ధరించినవాడా : అని యర్థము. రామా ! సీత లక్ష్మి

స్వరూపిణి నీకు నిత్యసహచారిణి. అమె నదా నీ వక్షఃస్థలముననే విరాజిల్లుచుండును సీతతో నీకు వివాహము తథ్యము ఈ ధనుస్సు విమిత్రమాత్రమే. నీవుగాక యీ ధనుస్సు నెవ రెక్కుపెట్టిగలదు : ధనుస్సు నెత్తుట నీకు లీలామాత్రమే. ధనుస్సు నెక్కుపెట్టిట, సీతావివాహము ఈ రెండును అవశ్యంభావ్యములు ఇది విశ్వామిత్రుని హృదయము. అందుకనియే “ధనుః పశ్య” అని యనినాడు వత్సరామా ! ఈ ధనుస్సు సంగతి చూడుము ఇది నీకు లెక్కలోనిది కాదు ఈ విధముగా ధనురారోపణము లీలామాత్రమని సూచించుచున్నాడు. విశ్వామిత్రుని హృదయమును శ్రీరాముడు గ్రహించి ధనుస్సు నెక్కుపెట్టిగా ధనుర్భంగము జరుగును

విశ్వామిత్రుడు జనకునితో రాఘరిక్ష్మణులకు ధనుస్సును జూపుమని యనినపుడు విశ్వామిత్రునకు సీతారామకల్యాణ సంకల్ప మున్నట్లు నూచిత మగుచున్నది. తరువాత జనకు డనిన మాటలు ఈ విషయమును దృఢపరచుచున్నవి.

“రామరిక్ష్మణయోశ్చాపి దర్శయిష్యామి సువ్రత ।

యద్యస్య ధనుష్కో రామః కుర్యా దారోపణం మ నే ॥

సుతా మయోనిజాం సీతాం దద్యాం దాశరథే రహమ్”

బాల 66 25

“రాముడు ధనురారోపణము జేసినచో సీత విచ్చెరను” అని జనకు డనును. యోధానుయోధు లెందఱో యెత్తలేని ధనుస్సును పదునారేండ్ల బాలుడెత్తు నని యనుకొనుట యెట్లు? శ్రీరాముడు చిన్నవాడుగా

కన్నట్టవచ్చు శ్రీరాముని నిజతత్వము జనకవిశ్వామిత్రు లిద్దరిని తెలియును కావుననే యట్లనుట జరిగినది.

శివధనుర్భంగము తత్త్వదర్శనము

సీతాకల్యాణమునకు, శివధనుర్భంగమునకు సంబంధమేమై యుండును? బదునైన ధనుస్సు నెత్తుట దేహదార్ధ్యమునకు సంబంధించిన విషయము అక్కడ బుద్ధిబలమునకు కావులేదు. జనకుడు గొప్ప తత్త్వవేత్త అట్టివాడు యహబలమును పరీక్షించెడి ధనురాచాపణ పరీక్షను ఏర్పాటు చేయుటలో నాంతర్య మేమి? బ్రహ్మర్షియైన విశ్వామిత్రుడు గూడ ఆ పరీక్షకు శ్రీరాముని విరివెట్టుటలో గల కారణమేమి? అయిదు వేలమంది గూడ ఎత్తుటకు సాధ్యము కాని ధనుస్సును రాముడవలీలగా ఎత్లెత్తగలిగెను? ఇట్టి సందేహములు జిజ్ఞాసువులను వెంటాడుచునే యుండును ఈ విషయమును చూతము

రామాయణమున ప్రతి సన్నివేశము “రామాయణము, వేదావతార రూపము, తత్త్వరహస్యోపదేశకము” అను విషయమును స్ఫూర్తికి తెచ్చు నన్న విషయము మిరువరాదు. అందుచే శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస పరివయముతో ఈ సన్నివేశ స్వరూపమును దర్శింపవలసి యున్నది.

శివధనుస్సు లోకకల్యాణకర మని శ్రుతి యిట్లు చెప్పుచున్నది.

“శివం బభూవ తే ధనుః”

రుద్రాధ్యాయము

“ప్రణవో ధనుః శరౌ హ్యత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే।

అప్రమత్తేన ఎద్ధవ్యం శరవ త్తన్మయో భవేత్”

ముందక 2 2 4, ధ్యానబిందు 19

అని యీ రీతిగా ఉపనిషత్తులు ప్రణవమును ధనూరూపముగా చెప్పుచున్నవి

“ప్రణవోఽన్య ధనుః బ్రోక్తం శరౌ జీవ ఉదాహృతః”

అనుచు స్మృతులు ప్రణవమును శివధనుస్సుగా కీర్తించుచున్నవి.
[చూ రుద్రాధ్యాయ విష్ణుసూరిభాష్య]

వాల్మీకి మహర్షియు శివధనుస్స్వరూపమును కాంతానందితమగా ఇట్లు దర్శింపజేయుచున్నాడు

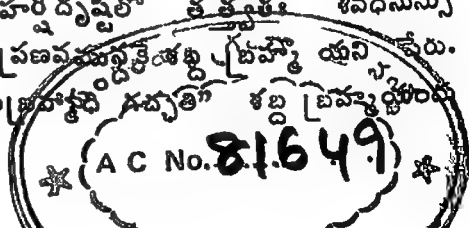
“అశోభత తదా రామో ధనుర్విస్సారయన్ మహత్।

భగవానివ సంక్రుద్ధౌ భవో వేదమయం ధనుః”

యుద్ధకాండ 95 95

త్రిపురనంహర నమయమున వేదమయధనుస్సును ఎక్కు పెట్టిన ఈశ్వరునివలె రావణనంహరమునకై ధనుష్ఠంకారము జేయు శ్రీరాముడు ప్రకాశించెను

దీనిని బట్టి వాల్మీకిమహర్షిద్వష్టిలో తత్త్వము శివధనుస్సు వేదాత్మక మగు ప్రణవమే. ప్రణవమనగానే శబ్ద బ్రహ్మ యనినారు. “శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ఠాతః పరంబ్రహ్మణి సచ్చితి” శబ్ద బ్రహ్మధీనిధి

నిష్ఠాతులగువారే పరతత్త్వానుసంధానము జేయగలవారు శబ్దిబ్రహ్మ నిష్ఠాతత్వ మనగా వేదమూల మగు ప్రణవస్వరూపానుసంధానము, సమస్తమైన ఓంకారము పరమేశ్వరవాచకము సరమేశ్వరాత్మకము. వ్యస్తమైన, ప్రణవము అకార ఉకార మకారాత్మకము. ఆ వర్ణములు చూడును మ్రముగా విశ్వ లైజిన ప్రాజ్ఞలను బోధించుచుండును. విభుని తైజసుని యందును, తైజసుని ప్రాజ్ఞని యందును ప్రాజ్ఞని నాదము నందును, లయము జేసి పరతత్త్వానుసంధానము చేయు క్రమము మాంధూక్యా ద్విపనిషత్తుల యందును, ఉపాసనా సంద్రాయము నందును చక్కగా వివరింపబడినది.

“ప్రణవో ధనుః శరో హ్యత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే।

అప్రమత్తేన వేద్యం శరవ త్తవ్యయో భవేత్॥

ప్రణవము ధనుస్సు మనస్సు శరము మనస్సు అనెడి శర మును ప్రణవ మనెడి ధనుస్సున లగ్నము జేసి ఎక్కుబెట్టి లక్ష్యభూతు డగు బ్రహ్మను సాధించవలెను. అట్లు ప్రణవధనురారోపణము జేయ గలిగిన జీవుడు బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి అర్హుడు. ఇట్టి ధనురారోపణము కామదోషహతులగు జీవు లందరిని సాధ్యము గాదు ఉత్తమ సంస్కారసంపన్నుడగు సాధకుడు మాత్రమే దీనిని సాధించగలడు. అతడు గుర్వనుగ్రహుతుడయి లక్ష్యమును సాధించగలడు. శ్రీరాము డట్టి ఉత్తమ సంస్కారిసంపన్నుడు. గుర్వనుగ్రహప్రాప్త విద్యావిజేక సంపన్నుడు. ఇది నొక విషయము గమనింపదగినది

జిజ్ఞాసువు లగు శిష్యులు ఉత్తమ గురువు నన్వేషించుచు, బోవుట రోకఁసున పరిపాటి. జిజ్ఞాసతో భక్తిశ్రద్ధలతో, తన కడకు వచ్చిన

శిష్యులకే విద్యావదేశము చేయుట గుఱునంప్రదాయము. “నాఁపృష్టః కన్యచిద్బ్రూయాత్ ” భక్తిప్రపత్తులతో వచ్చి యడుగనిదే విద్యావదేశము చేయరాదని శాస్త్రాచార్యుడు. కాని, శ్రీరామవిశ్వామిత్రుల విషయమున ఈ కద ఇందుకు భిన్నముగా నడచినది తానుగా, శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రుని యొద్దకు రా బానుకొనలేదు అయోధ్యకు విశ్వామిత్రుడు వచ్చు నను విషయము శ్రీరామునకు తెలియదు అయోధ్యకు వచ్చుటకు పూర్వము విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని జూచియుండలేదు. కాని, అయోధ్యకువచ్చి, విశ్వామిత్రుడు తనకు శ్రీరాముని విషయము సంపూర్ణముగ, తెలియునట్లు చెప్పట గమనించదగినది.

“అహం వేద్య మహాత్మానం రామం నత్యవరాక్రమ్ః

వశ్యోఽపి మహాతేజాః యే చేమే తపసి స్థితాః॥

“శ్రీరాముని విషయము నాకును, వశ్యునకును ఈ మహాత్ములకు తెలిసినట్లుగా తండ్రి యైనను నీకు తెలియదు” అని విశ్వామిత్రుడు దనుచున్నాడు తండ్రియైన దశరథునికి గూడ తెలియని శ్రీరాముని వృత్తాంతము విశ్వామిత్రుడు దెల్లు తెలిసికొనెను ఇది ఆశ్చర్యకరమైన విషయముకాదు. ఆయన బ్రహ్మర్షి. విశ్వమునకు మిత్రుడు, త్రికల జ్ఞాడు దుష్టశిక్షణకై ధర్మరక్షణకై శ్రీరాము డవతరించుట విశ్వామిత్రు నకు తెలియదా : కనుకనే, విశ్వరూపుడైన శ్రీరాముని వెదకికొనుట తానే వచ్చెను విశ్వరూపు డయ్యును, మానుషభావముతో నడించు శ్రీరాముని వంటివిడుకొని పోయెను, విద్యుల గరిపెను.

“కౌసల్యా సుప్రజా రామ పూర్వా సంద్యా ప్రవర్తతే।

ఉత్తిష్ఠ నరిశార్దూల కిర్తవ్యం దైవ మాహ్నికమ్”॥

అని యనుచు కర్తవ్యముల ప్రబోధించెను “శిష్యస్తేహం అని యనుచు శిష్యుడు నమీపించినపుడు విద్యాపదేశము చేయుట యగుదు సప్రదాయమే కాక, లోకసంగ్రహార్థమై ఉత్తమ శిష్యుని వెదకకొనుచు గురుచే న్యయముగ వచ్చి యుపదేశించు ననెడి సంద్రాయమును ఆచరిణము ద్వారా విశ్వామిత్రుడు వెల్లడిజేసెను

ఈవిధముగా శ్రీరాముడు గుర్వనుగ్రహపాత్రుడై విద్యావివేక సంపన్నుడయ్యెను శ్రీరాము డట్టివాడని గుర్తించినవారు కాబట్టియే, జనక విశ్వామిత్రు లాతనిచే ధనురాశిపణము చేయించి కృతకృత్యులయిరి. ఈ విధముగా విశ్వామిత్రుడు సీతారామకల్యాణమును జరిపి తన విశ్వామిత్రత్వమును మరియొకమారు విరూపించుకొనెను. కావున, రామాయణములోని, విశ్వామిత్రపాత్ర నవగతము చేసికొనినచో, లోకకల్యాణార్థము సీతారామకల్యాణము జరిపించి అనందించువారు విశ్వామిత్రులగుదురు. సీతారాములను విడదీయదలచినవారు రావణునివలె లోకకంటకులగుదు రనియు తెలియును.

దశరథుడు శ్రీరాముని వివాహ విషయము వశిష్ఠాదులతో సంప్రదించు సమయమున విశ్వామిత్రుని తొలి ప్రవేశము రామాయణమున జరిగినది సీతారామకల్యాణానంతరము విశ్వామిత్రపాత్రనిష్క్రమణము జరిగినది కనుక, రామాయణమున విశ్వామిత్రపాత్ర యిక్కలక్ష్యము సీతారామకల్యాణ నిర్వహణమే అయిన తలపెట్టి యజ్ఞము నాడ సీతారామకల్యాణరూప కార్యసిద్ధికే.

సీతాకల్యాణము లోకదృష్టిరా అదర్శదంపతుల కల్యాణము. అనాదిదంపతుల కల్యాణము సాధకుల దృష్టిలో బ్రహ్మవిద్యారూపిణి

యైన బుద్ధిని పరతత్త్వముతో అనుసంధానము చేయుటయే వేదవేత్తల దృష్టిలో వేదవాణిని లోకికార్థములతో గాక, పరమార్థముతో యోజన జేయుటయే. “శ్రీరాముడు విదితాత్ముడు నేను విద్యాస్వరూపిణిని. మా దాంపత్యము విద్యకును, విదితాత్మనకును, [బ్రహ్మవేత్తకును] గల దాంపత్యమే. విదితాత్మునినుండి విద్యను విదదీయరాని యట్లు శ్రీరాముని నుండి నన్ను విదదీయ శక్యము కాదు” ఇవి సీత రావణునితో తన వాస్తవిక స్వరూపమును తెలియజేయుచు చెప్పిన మాటలు

“అహ మౌపయికి భార్య తస్యైవ వసుః పతేః ।

వ్రతస్సౌతన్య ధీరన్య విద్యేక విదితాత్మనః

— సుందర 21 17

సీతాకల్యాణ మనగా, విద్యాస్వరూపిణియైన సీతతో విదితాత్ముడైన శ్రీరామును గూర్చుటయే.

మొదట కామోపహతుడై వజ్రపునితో యుద్ధమునకు దిగిన విశ్వామిత్రుడే దుస్సాధ్యమైన దీర్ఘతపశ్చర్యాసాధనలతో క్షత్రియాహంకారములను దిగనాడి తన బుద్ధిని ఏ బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణినిగ జేసెకొనెనో, అట్టి బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణియైన సీతతో శ్రీరాముని గూర్చి అత్తామఘాతిని వ్రదర్శించిన విశ్వామిత్రుడు ధన్యజీవి అయిన జీవలము సాధకుల కాదర్శప్రాయము.

విశ్వామిత్రుని రాకకు గల విగూఢాభిప్రాయము దశరథునకు తెలియకపోయినను, విశ్వామిత్రుని మొట్టమొదటగా జూచినపుడు దశరథుడనిన మాటలు ఈ కుభోదర్కమును సూచించుచున్నవి

“యథాఽమృతస్య సంప్రాప్తిః యథా వర్ష మనూదకే ।

యథా నిదృశదారేణ పుత్రజన్మాఽప్రజన్యచ॥

ప్రజన్యస్య యథా లాభః యథా హర్షో మహోదయే ।

తదైవాగమనం మన్యే స్వాగతం తే మహామునే”

బాల 18 51, 52

విశ్వామిత్రుని రాక అమృతప్రాప్తి వలెను, అనావృష్టి పీడితులకు హర్షప్రాప్తి వలెను, సంతతిలేనివారికి సంతానప్రాప్తి వలెను, ప్రజన్యమైనదాని లాభము వలెను, అప్రయత్నముగ వివాహాది కుభోదయములు కలిసివచ్చినపుడు హర్షప్రాప్తి వలె మున్నది.

దశరథునకు గలిగిన పూర్వానుభూతు లొక్క పర్యాయము స్మృతిపథమునకు వచ్చినవి. పూర్వ మంగదేశమువ అనావృష్టి యేర్పడగా ఋష్యశృంగుని రాకతో నివృష్టి కలిగినది. అప్పటి కదియే అమృతప్రాప్తి. సంతానము లెక పరితపించు దశరథునకు పుత్రోదయమైనది ఇత్యాదులు పూర్వస్మృతులు శ్రీరాముని కల్యాణవిషయ ప్రస్తావన సమయమున విశ్వామిత్రుని రాక తన పుత్రులకు కలుగబోవు కల్యాణపరంపరలను, హర్షమును సూచించుచున్నది.

అప్రయత్నముగ దశరథుని ముఖము నుండి వెలువడిన ఈ వాక్యే సీతారామకల్యాణరూప మహోదయ స్ఫోరకమైనది. కనుక,

విశ్వామిత్రుడు సీతారామకల్యాణసంఘాయకు డనుట యథార్థమే. ఈ విధముగా విశ్వామిత్ర స్వర్ణాపమును బావన జేసినపుడు ఆ మహాత్ముని దివ్యచరిత మందరకును అదర్శప్రాయమై విరాజిల్లును లోకమున రామాయణగర్భ గానము చేయబడునంతకాలము శ్రీరామునకు గురువుగా, సీతారామకల్యాణ సంఘాయకుడుగా ఆ మహాత్ము డాధిపత్యమునే యుండును.

“విశ్వస్య మిత్రం యోఽయం హి విశ్వం మిత్రం చ యస్యహిః
విశ్వం మిత్రం చ బ్రహ్మర్షిం విశ్వామిత్ర ముపాస్మహే”

5. రామాయణము - బంగారులేడి

పంచవటిలో మారీచుడు బంగారు లేడి రూపమును దరించి సీతారామలక్ష్మణుల ముందు విహరించును. ఆ లేడిని తెచ్చికెట్టు మని సీత రాముని కోరెను లోకమున బంగారు లేడి యుండుట అసంభవము. ఇది అంతయు మారీచుని మాయ, ఇది మాయాహరిణము దానిని సంపాదించు ప్రయత్నము వలదని, లక్ష్మణు డెంత వాదించినను శ్రీరాముడు హరిణమును వెంబడించి బ్రహ్మసిర్మితాస్త్రముతో సంహరించెను సంగ్రహముగా రామాయణములోని బంగారులేడి పుత్రాంతమిది.

లక్ష్మణు డనినట్లు సర్వదా అసంభవమైన కనకహరిణ వృత్తాంతమును కవి తన గ్రంథమున నిబంధించుటకు కారణ మేమి? ఇది యసంభవ మను విషయము లక్ష్మణునికి వలె సీతారాములకు తెలియదా? గేక ఇది కేవల చమత్కార కల్పనయా? మొత్తము మీద ఈ సన్నివేశము ద్వారా తెలియదగు విశేషాంశ మేదైన నున్నదా? లేదనుచో, మహర్షి వాక్కుల కనర్థకత్వ మాపాదించినట్లుగును. కనుక నీ విషయము సూక్ష్మముగా పరిశీలనీయము

కనక హరిణమును గూర్చి లౌకిక వాఙ్మయమున గెచటను ప్రస్తావన లేదు ఉన్నచో, అది రామాయణగాధానువాదరూపమే. కనుక రామాయణము వేదావతారరూప మని చెప్పబడినందున వేదసంప్రదాయానుగుణముగనే ఈ సన్నివేశము ద్వారా తెలియదగు విశేషాంశముల దర్శింపవలసియున్నది.

పూర్వగాధ . మనసింది మారీచుని రాక్షసునిగా నెఱుగుదుము. అతడు ప్రస్తుతము హరిజీరూపమును దాల్చుటకు దారితీసిన సంఘటనలను వరీకీలించినచో ఈ కవచహరిజీన్వరూపము కొంచవలకు తేటపడును.

విశ్వామిత్రుని యాగశంకర్పమున రామబాణప్రభావము మారీచుని ప్రవృత్తిలో కొంత మార్పు తెచ్చినది కాని, పూర్తిగా రాక్షసప్రవృత్తి వీడనందున స్వజనులతో కలిసి మృగరూపియై మునిజనమును మరల పీడింప ప్రారంభించెను. అందుచే మరల రామబాణహతుడయ్యెను. ఇట్లు రామబాణ మాతనిని రెండు పర్యాయములు నశిక్షితుని కావించినది. ఈవిధముగా రెండు మారులు శ్రీరాముని దర్శనము వలనను రామబాణస్పర్శవలనను మారీచుని ఒండి రాక్షసప్రవృత్తి వైదొలగినది ఇపుడాతడు అశ్రమవాసి. తపోయోగవిష్ణుడు. రామపాదారవిందలగ్నమౌననుడు. పరమార్థదర్శనైకితుడు రావణుడు మారీచుని దర్శించిన విధము కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“తత్ర కృష్ణాజినధరం జటావల్కలదారిణమ్.

దదర్శ నియతాహరం మారీచం నామ రాక్షసమ్”

రామా. అరణ్య కిరి కిరి

మారీచుడు జన్మనా రాక్షసుడు. ప్రస్తుతము కృష్ణాజినజటావల్కలల ధారి నియతాహరుడు రావణుడు దర్శించిన మారీచన్వరూప మిది. మునివృత్తి యవలంబించియున్నట్లు ఈ వర్ణన వలన తెలియును ఇది కేవలము బాహ్యవేషమే, లోకవంచనయే యని అనుకొనుటకును వీలులేదు మనసా వాచా కర్మణా అతడు మునియే. కనుకనే, తనకు

ప్రభువైన రావణునకు గూడ నిర్భయముగా రామతత్త్వము నిట ఉపదేశించెను "

“రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః సాధు స్సత్యపరాక్రమః।

రాజా సర్వస్య లోకస్య దేవానాం మమవానివ॥

రామబాణహతుడయ్యును మారీచుడు శ్రీరాముని దుష్టశత్రువుగా పరిగణింపలేదు. అతని దృష్టిలో శ్రీరాముడు మూర్తీకవించిన ధర్మము ఒక అయోధ్యనే గాదు, ఇంద్రునివలె మూడు లోకముల నేరిజాలిన ప్రభువు. ఇట్లు రామతత్త్వమును వివరించి ఇంకను తన అనుభూతి నిట్లు వివరించెను.

“ఇహ ప్రవాణితో యుక్త స్తాపసోఽహం సమాహితః।

వృక్షే వృక్షే చ పశ్యామి చీరకృష్ణాణాంబరమ్॥

రామభూత మిదం సర్వ మరణ్యం ప్రతిభాతి మే।

రామ మేవ హి పశ్యామి రహితే రాక్షసాధిప॥

దృష్ట్వా స్వప్నగతం రామ ముద్రదృమామి విచేతనః।

రకరాదీని నామాని రామత్రస్తస్య రావణ॥

రత్నాని చ రిధాశ్చైవ త్రాసం సంజనయంతి ి ।

అహం తస్య ప్రభావజ్ఞః ని యుద్ధం తేన మే జ్ఞమమ్॥

రామాయణ అంశ్య 40 18 నుండి 22 వరకు

ప్రస్థాదున కంతయు పుష్కలశరీరాలామయముగ కన్పించినట్లు మారీచున కంతయు రామమయముగనే కన్పిస్తుచున్నది “అహం తస్య ప్రభావజ్ఞః

“నేను శ్రీరాముని పాత్రమును జూచి భయపడుచున్నాను” అని చెప్పలేదు “ఆ మహానుభావుని ప్రభావము నెఱుగుదును అట్టి మహాత్ముని అనుగ్రహమే కోరిదగినది గాని యుద్ధము కాదు.” ఇది మారీచుని ప్రస్తుత మానసిక ప్రవృత్తి. ఇంతియే గాదు, అంతటి మహానుభావుని చేతిలో మరణము కూడ ద్యేయమే యనుచున్నాడు.

“అనేన శృతకృత్యోఽస్మి మ్రియే యదరితా హతః ॥

దర్శనా దేవ రామన్య హతం మా మవధారయ”

ఆరణ్య 41 17

మారీచుని కృతకృత్యత్వమును వ్యాఖ్యాత లిట్లు వివరించిరి

“విశ్వామిత్ర యాగరక్షణప్రభృతి ఖరాది వరాంతాః

మానుష చారిత్రానుష్ఠితి కృతా సాఛారణ మహిమ

స్ఫూర్త్యా రామవం పరమపురుషం నిశ్చితవతః మమ

తత్కరప్రాపిత మరణన్య పరమ పురుషార్థత్వాదితి భావః”

— గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య

విశ్వామిత్రుని యాగరక్షణము మొదలు ఖరదూషణాది వధవర్యం తము నడచిన శ్రీరాముని యతిమానుష చరిత్రను తలచుకొనిన కొరిది, మారీచువకు శ్రీరాముడు పరమ పురుషుడుగా సాక్షాత్కరించు చున్నాడు అట్టి మహాత్ముని చేతిలో మరణము కూడ కృతార్థతకు కారణమే. కాక ములో శత్రువుచేతిలో చచ్చుట కృతకృత్యతకు కారణము గాదు. ప్రకృతమైన, శ్రీరాముని వంటి శత్రువుని చేతిలో మరణము పరమ పురు

షార్దప్రాప్తికి కారణము, కనుకనే రావణుడు తన ప్రేరణచే హరిహరూపమును దాల్చుట కంగీకరించిన మారీచు నిట్లు ప్రశంసించుచున్నాడు.

“ఎదానీ మసి మారీచః పూర్వ మన్యో నిశాచరః”

అరణ్య 42 6.

ఇంతిటు పూర్వము నీవు ఎవరొయ్యిక సామాన్య రాక్షసుని వలే ప్రవర్తించితివి నీ కౌర్యపరాక్రమముల ముచితివి ఎప్పుడు నీవు విజముగ మారీచుడవు. యథాపూర్వము నీ మాయాశక్తి సుషయోగించి, రాముని వంచించుము. కథావరముగ రావణుని దృష్టిలో నింతియే.

మారీచునకు స్ఫురించిన యర్థము వేరు. యధార్థముగా మారీచుని దృష్టిలో రాక్షసప్రవృత్తి గల మారీచుడు వేరు. పరమ పురుషార్థ దర్శన లాలసుడైన ఇప్పటి మారీచుడు వేరు. అతనికి జన్మతః సిద్ధించిన స్థూల శరీరమున మార్పు లేదు. అతని మనస్సు (సూక్ష్మశరీరము) నిరంతర రామ నామ ధ్యానాంతమై హితరమణీయమైనది. వైదిక సంప్రదాయము ననుసరించి హితరమణీయత్వమే హిరణ్యత్వము అతని బుద్ధి ఇప్పుడు హిరణ్మయరూపిణి అతడు మునియై నిరంతర సచ్చిద్రూపతాదివ్య భగ్నోపాసన చేయుట వలన (గాయత్రీ మహామంత్రోపాసన వలన) అతని బుద్ధియు ఉపాస్యదేవతా తాదాత్మ్యము నొంది నివ్య తేజస్వింపన్నునై, (హిరణ్మయరూపిణి యైనది) కనుకనే, తత్త్వతః మారీచుడైనాడు ‘ఎదానీ నా మయం మారీచః’ అని మరీచ శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి మరీచుల గొ స్థూలగుణములు. మరీచుల యొక్క ప్రాభవమును తైత్తిరీయారణ్యక శ్రుతి ఇట్లు వివరించుచున్నది.

“మరీచయ స్వామ్యంభువాః యే శరీరా జ్యకల్పయన్”

ఓ చంద్రమును శ్రీ సాయణు లిట్లు వ్యాఖ్యానించిరి. “స్వయం భూః సవిత్సమండలమధ్యవర్తీ వరమాత్మా, తస్యే మే స్వామ్యంభువాః యే మరీచయః రశ్మయః శరీరాణి. అక్ష్మోపాసక దేహస్యకల్పయన్ కృత వంతః తే మరీచయః దేహం కల్పయన్తు॥”

సా భాష్య

కిరణములు సూర్యునినుండి వచ్చుచున్నవని సామాన్యముగ దిలితురు కాని, ఇవి స్వామ్యంభువములు. సూర్యమండలాంతర్వర్తియైన హిరిణ్యయపురుషుడు స్వయంభువు ఆ దివ్యమూర్తి యొక్క దివ్య తేజో రూపములే ఈ కిరణములు కాన, నివి స్వామ్యంభువములైనవి

“యోఽసా వాదిత్యమండలే పుష్యస్సోసావహమ్”

వాజసనేయశ్రుతి

“అదిత్యమండలాంతర్గత దివ్యతోతియే నేను (నా యీశ్వర)” అని యనుచు సవిత్సవేదతాభర్గస్వరూపము గెవరు ధ్యానముజేయుదురొ (దీనినే అహంగ్రహోపాసన యందురు). అట్టి మహాత్ములకు అక్ష్మోపాసననాయోగ్య దివ్యదేహములను స్వామ్యంభువములైన మరీచులు కల్పించుగాక ” అని యర్థము

కనుక, స్వామ్యంభువ మరీచుల వలన పైన చెప్పిన రీతిగ అక్ష్మోపాసకులకు హితరమణీయమైన హిరిణ్యయ దేహము ప్రాప్తించు నని పై శ్రుతి వలన తెలియును.

“మరీచీనాం పద మిచ్చన్తి వేదనః” (ఉత్తర నారాయణీయమ్) ఇత్యాదిశ్రుతులు నీ యర్థమునే ప్రబోధించుచున్నవి. మరీచుల వలన అట్టిదేహమును పొందినవారు శాత్త్వికముగ మారీచులె యగుదురు. “మరీచీనా మయం మారీచః” అను నిర్వచనము ననుసరించి ^{౨౯} నిశాచర శరీరముతో కన్పట్టినను సూక్ష్మదేహ (మనస్సు) సంస్కారప్రాబల్యము ననుసరించి ఈ మారీచుడును తత్త్వతః మారీచుడే యగును. అతని బుద్ధి వాంఛ్యవర్జయే యగుచున్నది. తనుక మారీచుడు తన తపస్సాధనచే అచోపదిష్ట మారీచత్వమును సాధించినాడు రావణుడును వేదార్థకొవిదుడు కనికనే “ఇదానీ మసి మారీచః పూర్వ మన్యో నిశాచరః” అని అప్రయత్నముగ అతని యథార్థస్థితినే వివరించినవారైనాడు ఇది అతనికి దివప్రేరితమైనవాక్కు గావచ్చును

మారీచుని ఉపాశ్శయేవత సవిశృంఖల స్వరూపిణ్యైన సావిత్రి. అమయే గాయత్రి అమయే హిరణ్యహరిణీ యైన శ్రీమాత శ్రుతి శ్రీసూక్తమున “హిరణ్యవర్ణాం హరిణీం సువర్ణరజతశ్రజామ్” అని పరాదేవతను కీర్తించినది ఇది శ్రీసూక్తమున మొదటి మంత్రము

“హే జాతశేదః, జాతప్రజ్ఞః, అగ్నే! త్వం హిరణ్యవర్ణాం హిరణ్యస్య సువర్ణస్యేవ వర్ణః కాంతిః యస్యా స్తాం హరిణీం హరిత వర్ణాం హరిణీరూపధాం వా “శ్రీర్ధృత్వా హరిణీరూప ముచ్యే సంవచార హ” ఇతి పురాణాత్.

సాయణబ్రాహ్మ్య.

“హిరణ్యవర్ణాం హిరణ్యవర్ణరూపాం. జ్ఞాన మాత్మని ఖా సూర్యే చంద్రే జ్యోత్స్నా చ ఖ ధ్వనిః వర్ణా హిరణ్యే పయసి పుత్రం త్వమసి మాత్మకే” హరిణీం హర్షిరూపామ్.

“యజ్ఞోఽగ్ని ర్మృగరూపేణ ధావతి స్మ పురాధ్వరే ।
 బుద్ధ స్త్వాకృష్య తచ్ఛక్తిం మృగీం జగ్రహ వైష్ణవీమ్ ॥
 ఇతి వైవర్త దక్షిధ్వరాధ్యాయో క్తేః
 శ్రీకంఠభాష్య

ఈ రెండు భాష్యముల యందును పరాదేవత హిరణ్యహరిణీ
 (బంగారువన్నె గల లేడి) రూపిణిగా వివరింపబడినది. పరాదేవత
 హిరణ్య హరిణిరూపరూపిణియై అరణ్యమున సంచరించుట పురాణప్రసిద్ధి
 మనియు విద్యారణ్యులు వివరించిరి

అట్లు హిరణ్య హరిణిరూపిణియైన పరాదేవత నుపాసించి
 మారీచుడు హిరణ్యహరిణిరూపుడైనాడు అనగా, ఉపాస్యదేవతానన్య
 రూపుడై ప్రత్యక్షముగ ఉపాస్యదేవతామూర్తియైన సీతనుదట తదన
 న్యత్వమును దర్శింపజేయుచు సంచరింపదొడగెను ఆ హరిణిము
 అత్మానన్యరూప మని సీతకు తెలియును హరిణిరూపాకృష్టయైన సీత
 రామలక్ష్మణులను బిలిచి హిరణ్య హరిణిస్వరూపమును వర్ణించిన విధము
 పరిశీలించుదము

“నచాస్య నదృశో రాజన్ దృష్టపూర్వో మృగః యరా ।
 తేజసా క్షమయా దీప్త్యా యథ్వా యం మృగనత్తమః॥
 నానావర్ణవిచిత్రాంగో రత్నబిందునమాచితః ।
 ద్యౌతయన్ వన మవ్యగ్రం శోభతే శశివన్నిభః॥
 అహో రూప మహోలక్ష్మీః స్వరసంపచ్చ శోభనా ।

అర్ణయ 43 12 నుండి 14 వరకు.

ఈ వనమున ఎన్నియో మృగములు సంచరించుట చూచితిమి. ఆ మృగము లేవియు దీనికి స్థాటి రావు. ఇది లోకోత్తరమైన మృగము. దీని తెజస్సు సహనశీలత (క్షమ) దీప్తి అనన్య సామాన్యములు. రత్న బిందువ్యాప్తమై హైమరాజత వర్ణశోభితమై దీని శరీరము చంద్ర సంకాశమై అత్యంత అశ్చర్యకరమైన హృదయము నాకర్షించుచున్నది. ఇంతే గాదు దీని రూపము, దివ్యశోభ, స్వరసంపద అన్నియు మంగళకరములే (శోభనా). మృగ మెమి? లోకోత్తర కల్యాణకర లక్షణములతో నొప్పుచేమి? ఇంతకన్న నాశ్చర్య మేది యుండును? కాన, క్రీడార్థమై నాకు కొనితెండు ఇవి సీతావచనములు.

సీతావచనముల ప్రబోధితుడై శ్రీరాముడు ఇది మారీచ మాయా విలాస మని శంఛించుచున్న లక్ష్మణునితో ఆ మాయామృగస్వరూపమును వర్ణించిన విధానము చూతము

“తేన కాంచనరొమ్మా తు మణిప్రవరశృంగిణా।

తరుణాదిత్యవర్దేన నక్షత్రపథవర్చసా॥

బిభృవ రాఘవస్యాపి మనో విన్మయ మాగతమ్।

ఏవం సీతావచ శ్రుత్వా తం దృష్ట్వా మృగ మద్భుతమ్॥

లోభిత సైన రూపేణ సీతయా వ ప్రచోదితః।

ఉవాచ రాఘవా హృష్టో బ్రాతరం లక్ష్మణం వచః॥

పశ్య లక్ష్మణ వైదేహ్యః స్పృహం మృగగతా మిమాం।

రూపశ్రేష్ఠతయా హ్యేష మృగోఽద్య న భవిష్యతి॥

న వనే నందనోద్దేశే న చైత్రరథనంశ్రయే।

కుతః పృథివ్యాం సౌమిత్రే యోఽన్య కల్పి త్సమో మృగః॥

ప్రతిలోకానురోమాశ్చ రుచిరా రామరాజయః |
 శోభంతే మృగ మాశ్రిత్య చిత్రాః కనకబిందుభిః ||
 పశ్యాన్య జృంభమాణస్య దీప్తా మగ్నిశిఖోపమామ్ |
 జిహ్వం ముఖాన్నిస్సరంతీం మేఘాదివ శతప్రహరామ్ ||

అత్యాది అరణ్య 43 21 నుండి 27 వరకు

“లక్ష్మణా! ఈ మృగమును చూడుము ఈ మృగవిషయమై
 సీతకే కాదు, నాకును స్పృహ కలుగుచున్నది ఆమె చెప్పినది
 యధార్థము ఇట్టి మృగము వందనవనముననే కాదు, చైత్రరథముననే
 కాదు, దీనికి సాటియైన మృగము ఎచటను లేదు. దీని కాంచన
 రామములు, మణిఖచితములైన శృంగములు, తరుణాదిత్యవర్ణము,
 నక్షత్రముల వలె విరాజిల్లెడి కనక బిందువులు, దీని ముఖము నుండి
 అగ్నిశిఖవలెను, విద్యుల్లతవలెను వెలువడెడి జిహ్వ అంతయు హింజ్ఞా
 యరూపమే, ఈ రూపము ఎవరికి ఆశ్చర్యమును కలిగించదు.” ఇవి
 శ్రీరాముని వచనములు

సీతారాముల మృగవర్ణనము దాదాపు ఒకే తీరున నడచినది ఈ వర్ణనలు
 వేదవాక్యార్థ తత్త్వపరిశీలకులకు పరాదేవత యొక్క వర్ణనలను
 స్ఫురణకు తీసికొని రాక మానవు “బాలారుణప్రభా, తరుణాదిత్య
 సంకాశా, చంద్రసంకాశా, హిరణ్య వర్ణా హరిణీ, హిరణ్యరజతన్రజా,
 చంద్రా, హింజ్ఞాయా లక్ష్మీః, తటిల్లశాసమరుచిః” ఇట్టివి పరాదేవత,
 యొక్క వర్ణనలు రామాయణమునందలి మాయామృగవర్ణనకు పరాదేవతా
 వర్ణనతో నారూప్యముండటం స్పష్టముగా గాంచనగును

శ్రీ ర్ధృత్వా హరిణీరూప మరణ్యే సంచచార హ” అని పూర్వో
 దాహృత విద్యారణ్యభాష్యోదాహృత పురాణవచనము పరాదేవత హరిణీ

రూపమును దరించి వనమున సంచరించునని చెప్పుచున్నది. హిరణ్మయ హరిణ వనపంచరము గూడ ఆ పుష్పప్రసాదాన్ని స్మరింప జేయుచున్నది. ఇట్లు పురాణ ప్రసిద్ధినే గాని వేద ప్రసిద్ధిని గూడ స్మరింప జేయు చున్నది.

“ఇంద్ర కుభ్య మిద్రావోఽనుత్తం వజ్రిన పీర్యమ్.

యద్ద త్యం మాయినం మృగం తమ త్వం మాయయావధీ

రర్చన్నసు స్వరాజ్యమ్”

ము. 1 80 7

“యద్ద యస్మాత్కల మాయినం మాయావినం త్వం తం ప్రసిద్ధం వంచయితారం తోకోపద్రవకారిణ మిత్యర్థః మృగం మృగరూప మా వన్నం తం వృత్రం త్వం అపి మాయయా ఏవ అవధీః హతహానసి. (అతః) తపైవ పీర్యం సామర్థ్యం అనుత్తం శత్రుభిరతిరస్కృతమ్”

సా. భాష్య.

ఇంద్రః లోకవంచకుడై తోకోపద్రవకారిణి ప్రసిద్ధుడైన హరిః రూప ధుడగు (మృగరూపమావన్నం) ఆరాక్షసుని నీవు మాయతోనే సంహరించితివి. కావున నీ సామర్థ్యము శత్రుదుర్భేద్యము” అని యర్థము.

ఇచట శ్రుతి మాయా మృగ రూపది యై తోకోపద్రవకారిణిని ఆరాక్షసుని ఇంద్రుడు ౯వ మాయాశక్తిచే సంహరించినట్లు ఒక తిహాసమును చెప్పినది. ఈ ఇతిహాసరూపమైన శ్రుతికి భాష్యరూపమే రామాయణమునగల హిరిణ్య హరిణ వృత్తాంతము.

ఈ మంత్రమున కర్థము యథాతథముగ చెప్పబానుచో శ్రుతి యొక ఇతిహాసమును మాత్రమే చెప్పినదని తెలియఁలము. ఈ యర్థము మాత్రమే శ్రుతిలో ఉద్భవమైనదనిగ్రహించుచో పరమేశ్వరుడు రాక్షస సంహారము చేసెనని మాత్రమే తెలియును అంతకంటె తెలియదగిన విశేషాంశమేమియు నుండదు.

కావుననే “ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్” అను సంప్రదాయమేర్పడినది. “ఇతిహాసపురాణములచే వేదకాత్పర్యావధారణము చేయనగును అని ఈ సూక్త్యర్థము ఇతిహాసమువగా పురావృత్త కథన మని సామాన్యముగ అర్థము అంతియే గాదు అనాదిసిద్ధ బ్రహ్మ విద్యాప్రతిపాదకము

“ఇతిహాసం అనాదిసిద్ధ బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకత్వాత్”

మహేశ్వరతీర్థవ్యాఖ్య

రామా యుద్ధకాండ 120 32

కథావ్యాజములొ ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత వేదాంతార్థావదేశమే ఇతిహాసముల పరిమలక్ష్యము. పురాణములునట్టివే ఇతిహాసములందుఉపక్రమోపసంహరింపుగల ప్రధానకథావర్ణనముండును పురాణములందు దట్టిదియుండదు ఇంతియే రెంటికిగల భేదము. ఉపక్రమోపసంహరింపుములుగల శ్రీరామకథా వర్ణనానుసగులచే రామాయణ మితిహాసముగూడ నగును పైశ్రుతియందు గల మాయాబృగ వృత్తాంతమును రామాయణము నందు గల మారీచ మాయాబృగ వృత్తాంతములొ సమన్వయము చేసికొనినపుడే వెదవాక్య గత విశేషార్థావ గతి కలుగును ఈ విషయమును భారత వ్యాఖ్యానమున శ్రీ నీలకంఠ పండితు డిట్లు వివరించుచున్నాడు

“ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్

విభే త్యల్పశ్రుతా ద్వేదో మా మయం ప్రకరిష్యతి”

మహాభారత అదివర్వ 1 87

“ఇతిహాసేతి” యద్ధ త్వం మాయవం మృగం తమ త్వం
మాయయావధీ” రితి మంత్రావయవో హి రామాయణీయ

మారీచవర్ణజేనైవ ఉపబృంహితుం శక్యా న త్వన్యేన. అత
స్తస్మాదల్పక్రూతా ద్వేదస్య భయ ముచిత మేవ। పెద్దార్థ జిజ్ఞాసునా
ఇద మవశ్య మధ్యేయమిత్యర్థః”

నీలకరః—

“పైన ఉదహరింపబడిన మాయామృగ ఏద బొధకమైన పేద
వాక్యముయొక్క తాత్పర్యము రామాయణమునందలి మారీచ వధ
స్వరూపము నెరిగిన నానిచేతనే వివరించుటకు శక్యమగును గాని
ఇతరులచేత గాదు కావున ఇతిహాస పురాణ రహస్యానభిజ్ఞుడు అల్ప
క్రతుడు, అట్టి వానిని చూచి పేదము భయపడుట సమంజసమే కావున
పేదార్థజిజ్ఞాసువులగు సాధకులు ఇతిహాసములను తప్పక అధ్యయనము
చేయవలెను.”

పై నీలకింఠవ్యాఖ్యానముసరించి “రామాయణీయ మారీచ మాయా
మృగవృత్తాంతము పేదార్థావబృంహకము పేదప్రసిద్ధము” అని తెలి
యును. కావున పేదవాక్యములను రామాయణవచనముల నన్నింటిని
సమన్వయించుకొనుచు పురాణ ప్రసిద్ధిని దర్శించుచు కనక హరిణ
వృత్తాంత తాత్పర్యమును దర్శింపవలయును శేషం కథాపరిణామముగ
మాత్రమే దర్శింపరాదు. ఈ విషయమును జూతము.

కనకహరిణ విషయమై నీతకు గలిగిన కారిక “వల త్రీ స్వభావ
జనిత తాత్కాలిక కుతూహలము వలనగాదు. ఈ విషయము శ్రీరాముడే
లక్ష్మణున కిట్లు స్పష్టము జేయుచున్నాడు.

“ఁకాని మఖిలం నృణాం ధనం నివయ వర్ధనమ్
మనసా చింతితం స్వం యథా శుక్రస్య లక్ష్మణ॥
అర్థి యేనార్థకృత్యేన సంవజ త్యవిచారియన్
ఁమర్థ మర్థశాస్త్రజ్ఞాః ప్రాహు రర్థ్యాశ్చ లక్ష్మణ॥

అరణ్య 48 32, 33

“నివయవర్ధనం కొశవర్ధనం తద్వన్యం ధనం నృణాం సారం
అతిప్రళస్తం భవతి శుక్రం బ్రహ్మ “సపర్యగా చుక్ర మకాయ
మవ్రణం” ఇతి శ్రుతేః ఏవం చ శుక్రం బ్రహ్మలోకం ప్రాప్తస్య
తత్రాప మాపన్నస్య మనసా చింతితం తత్సర్వం సంకల్పమాత్రసిద్ధం
సర్వం భోగ్యవస్తు యథా సర్వస్మా శ్చారతరం తద్వత్ నను తథాఽపి
విచారి కర్తవ్యమ్. తత్ప్రాహ అర్థీతి. అర్థాపేక్షః పుమాన్ యేన
అర్థకృత్యేన అర్థనిమిత్తేన కర్తవ్యేన కర్మణా తత్సాందర్యా దాక్షిప్త
హృదియః అవిచారియన్నేన వ్రజతి తత్సంపాదనార్థం తమేవ అర్థ్యాః
అర్థసంపాదన చతురాః అర్థశాస్త్రజ్ఞాః అర్థపదవాచ్య మాహాః”

తిలకవాఖ్య

“లక్ష్మణాః సీత బంగారులేడిని అర్థించుచున్నది కాదనకుము. రాజులు
వేటాడి ఎన్నో వన్య వస్తువులతో తమ కోశములను నింపుకొనుచుందురు.
సీతచే అర్థింపబడునట్టి ఈ మాయామృగము గూడ వన్యవస్తువే ఇది
నొక విశేషము గమనింపవలయును. లోకమున సాంసారిక వ్యామోహ
మున చిక్కుబడిన వారికోరికల కంతులేదు. అట్లు కోరువారు పామరులు.

నిజమైన అర్థులు కారు వారిచే కోరిబడునది నిజమైన అర్థము గాదు బ్రహ్మభావావన్నులైన మహాత్ములు అర్థించు అర్థమే పరమార్థము. విలయన, వాచ నిర్వంగులు, నిష్కాములు లౌకికార్థములు పరిమార్థములు కావని వారెరుగులు. అందుచే లౌకికార్థముల ప్రాప్తిపై వాంఛింపదు ఉట్టుతలగారు సంకల్పమాత్రముననే భోగ్యవస్తుజాల మంతయు సిద్ధ మగుచుండును అట్టివారు కామదేనువులు అట్లు ఉపస్థితమైనంత మాత్రమున, ఆ భోగ్యవస్తుజాత విషయమై వారి దృష్టియందదు అవి మిథ్యాభూతము లని వారెరుగుదురు కాని యొకప్పుడు అట్టి జ్ఞానులు ఒకానొక యాంతర ప్రేరణచే సౌందర్యాశీప్త హృదయులై ముందు వెనుకలు విచారింపకయే తత్ప్రాప్తికై యత్నించెదరు దానిని మనసార కాంక్షింతురు. అట్టి మహాత్ములచే ఆర్థింపబడెడి అర్థమే అర్థము. అదియే సారివత్తరమైనది వారే నిజమైన అర్థులు అని అర్థశాస్త్రజ్ఞుల విర్ణయము "అని పై శ్లోక శాత్పర్యము

ప్రకృతమున, సీతచే కోరిబడిన వన్యమృగరూపమైన యర్థము అట్టిది, అతిప్రళప్తమైనది. (సారా శ్చారతరమ్) సారాశ్చారితరమైనది పరాదేవత.

“జ్ఞాన మాత్మని తా సూర్యే చంద్రే జ్యోత్స్నాచ ఘో ధ్వనిః
వహ్ని హిరణ్యే వయసి ఘృతం త్వ మసి మాత్మకే॥

అగస్త్యకృతశ్రీస్తుతి

అత్యవిషయకజ్ఞానము, సూర్యతేజము, చంద్రకాంతి, ఆకాశమున ధ్వని (ప్రణామము) హిరణ్యవర్ణము, పయస్సువ ఘృతము పరాదేవతారూపములు. కాన, సారిభూతవదార్థ మంతయు పరాదేవతాస్వరూపమే

ప్రక్రియను మారీచుని హిరిణ్య హరిణ్యరూపము శ్రీసూక్త ప్రతిపాదిత పరాదేవతారూపమే కనుక, హరిణ్యమును జూచి శ్రీరాము డనిన మాటలు ఈ విషయమునే సృష్టికరించుచున్నవి.

“ఏషదైవ మృగశ్రీమాన్ యశ్చ దివ్యో వభశ్చరః।

ఉభా వేతౌ మృగౌ దివ్యౌ తారామృగమహీమృగౌ॥

అరణ్య 43 38

ఈ కన్నబైడి మృగము చంద్రుని యందుండెడి మృగము ఈ రెండును లొకవిలక్షణములైన దివ్యమృగములు ఇచటకనకహరిణ్యమును జూచి శ్రీరాముడు ‘శ్రీమాన్’ అని అనుచు ఈ కనకహరిణ్యము శ్రీసూక్తప్రతిపాదిత హిరిణ్యహరిణానన్యరూప మని గుర్తింపజేయు చున్నాడు ఇచట హిరిణ్యహరిణ్యము దివ్యమృగ మని చెప్పబడుచున్నది. వేదమాతను దివ్యహరిణ్యముగా వర్ణించుట సంప్రదాయము వేదమయ మైన మృగమును (హరిణ్యమును) శివుడు ధరించుచున్నట్లు నీలకంఠ విజయ చంద్రాగ్రంథమున వర్ణింపబడినది.

‘అన్యతో జిగమిషస్త మివ ప్రక్రితిచావలెన వేదనుయం మృగం
అపరిపాదవియంత్రణేన వియచ్ఛంతం మాన కరేణ’

నీలకంఠవిజయచంద్ర 4 అశ్వాస

ఈ కన్నబుచ్చును హిరిణ్యహరిణ్యము చంద్రమండలగత హరిణ్యము వేదమాతృస్వరూపములే శ్రీమాతృస్వరూపములే లక్ష్యముడు శంఛించినట్లు ఇది కేవలము రాక్షసమాయా విలాసము గాదు. వాత్మికి మహర్షి చె కవికా శిల్పమును ప్రదర్శించుటకు కల్పించడివ వినోదనస్తువు గాదు కనుకనే.

“రూపశ్రేష్ఠతయా హ్యేషః మృగోఽ ద్య న భవిష్యతి”

అనుచు శ్రీరాముడు చెప్పుట సార్థక మగుచున్నది.

ఈ వాక్యమును వ్యాఖ్యాత లిట్లు వివరించిరి.

“రూపేణ అలౌకిక విచిత్రస్వరూపేణ శ్రేష్ఠతయా సంప్రశ్రేష్ఠ రూపేణ హేతునా అద్యైష మృగో న భవిష్యతి న జీవిష్యతి జీవిత మన్య న సంభావిత మిత్యర్థః ప్రాయేణ మృగత్వ ఎత్ర న సంభా విత మితికతకః”

తిలకవ్యాఖ్య

“అలౌకికవిచిత్రరూపము కలిగి సర్వశ్రేష్ఠమైన దివ్యరూపముచే నొప్పుటచే ఈ హిరణ్యహరిణము లౌకిక మృగము కాదు ౬౭ జీవ కోటికి చెందిన సామాన్యమృగము గాదు. లోకోత్తర దివ్యహరిణము

“మాయినం మృగం మాయయా అనధీ” అని శ్రుతి వర్ణించినది” ఇంద్రుడు, మాయామృగమును మాయతో సంహరించె నని మంత్రార్థము పొందెనైతే సంపద గలిగిన శ్రీరాముడే ఇటు ఇంద్రుడు రావణుని ప్రేరించె మాయామృగరూపధారియైన మారీచుడే ఇటరాక్షసుడు ఇంద్రుడు మాయచే రాక్షసుని సంహరించెను శ్రీరాముడు మాయాశక్తిరూపిణి యైన సీత ప్రేరణతో మాయామృగమును సంహరించెను. ఇంద్రునిచే హతుడైన రాక్షసుడు లోకొపద్రవకారకుడు. రామునిచే నివాతుడైన మారీచుడు తాపసవృత్తి యవలంబించి ధర్మసథమున ప్రవర్తించుచున్నాడు గదా ! అట్టివాడు లోకొపద్రవకారి యగుట యెట్లు ? ఈ విషయము పరిశీలించ దగినది.

మారీచుడు సహజసిద్ధ వైరాగ్యనంపదతో కాపనవృత్తి నవలంబించలేడు. రెండు పర్యాయములు రామబాణముల చవి జూచి రాముని తోడ విరొధము అత్మవినాశకం మని గుర్తించినాడు. శ్రీరాముని ప్రభావమునకు భయపడి కాపనవృత్తిని చాల్చెను మారీచుని వర్తనలలో ఆ భయమడుగడుగున ప్రస్తుత మగుచున్నది ఈ భయమే అతడు రాక్షసప్రవృత్తిని విడుచుటకును కాపనవృత్తిని చేల్పట్టటకును కారణమైనది. రాముని గూర్చిన ఈ భయమే పూర్వజన్మ సుకృత విశేషమున నాతనిలో రాముని గూర్చిన భక్తిని పెంపొందించినది సర్వమును రామమయముగా దర్శించజేసినది. ప్రహ్లాదునకు వలె మారీచునకు నిశ్చలభక్తి యేర్పడినది. ప్రహ్లాదుడు సర్వము హరిమయముగా దర్శించివట్లు మారీచుడును దర్శించినాడు. పరమేశ్వరుడు తనను చంపు నను భయము ప్రహ్లాదునకు లేదు, మారీచునకు గలదు అనగా, ఒకవైపు తన రాక్షసభావము (జీవభావము) అనుగత మగుచుండగనే, మరియొకవైపు అతనికి దైవీభావనంపత్తితో సీతారాముల కత్యంత నన్నిహితుడగు భాగ్య ముద్భవించి. అయినను జీవభావము ననుసరించి అతనికి రావణాధీనత్వము తప్పలేదు. మారీచుడు ప్రస్తుతము వాంఛించినది రావణాధీనత్వమునుండి (జీవభావము నుండి) విముక్తి రావణాధీనత్వము ప్రస్తుతము మారీచునకుగల సంసారబంధము. ఇది తనకు దుఃఖహేతువే యని గుర్తించినాడు. ఇట్టి స్థితిలో రావణు నెదిరించుట అపమృత్యువునకు, అనర్థమునకు హేతు వగునేగాని ఉక్తమ లోకప్రాప్తికి కాదు అతనికి శాశ్వతముగ రావణబంధ విముక్తి కావలెను. అందు కుపాయము రావణుడే సూచించినాడు. మాయామృగరూపధారణమే అతనికి తరణసాధన మని యెంచినాడు. తన యందనుగమించుచున్న జీవభావముతనకుమ లోకమునకును ఉపద్రవకారకమే.

ఇట్టి భావముతోనే మాయామృగరూపమున సీతారాముల ఒంటలు నుంచి రించుట జరిగినది. శ్రీరాముడు మారీచ హృదయజ్ఞుడు స్రవ్యక్షముగ కాకపోయినను, మనసా శరణు జొచ్చిన మారీచునకు లొకోపద్రవకారికి మైన రావణాదీనత్య స్థితి నుండి విముక్తిని కల్పించినందు కనుకనే రాముడు మాయామృగమునుజూచి “రూపశ్రేష్ఠతయా హ్యేష మృగోఽద్య న భివృష్యతి” అని అనుట జరిగినది.

ఇట శ్రీరాముడు “ఇది లోకోత్తర హరిణ” మని ప్రవచించిన మృగః శ్రీమాన్] అని చెప్పుచు మరియొకవైపు “మృగోఽద్య న భివృష్యతి” అని అనుచు తుదకు అట్టి మృగమును సంహరించినందు ఇది లోక దృష్టిలో రాక్షసవధయే. కాని, మారీచుని దృష్టిలో రాక్షసభావము నుండి, దేహమునుండి విముక్తి. శ్రీరాము డనుగ్రహించినదియు అదియే. రామ బాణముతో హిరణ్య హరిణి నేల కూలినట్లుగా వర్ణింపబడలేదు భయంకిరము లొకోపద్రవకరమైన అతని రాక్షసదేహమే కూలినట్లు వర్ణింపబడినది. మాయాహిరణ్యహరిణి అదృశ్యమైనది మారీచునకు తపస్సాధనదే సాధింపబడిన దైవీసంప ద్విభూతిరూప మగు హిరణ్య హరిణీత్వము శాశ్వతముగా ప్రసాదింపబడినది కనుక, పై శ్రుతిగతమైన మాయామృగచరితమును రామాయణము మారీచవృత్తాంత రూపమున వ్యాఖ్యానించినట్లు తెలియగలము.

దీనినిబట్టి పేదగత మాయామృగమును శ్రీసూక్తగత హిరణ్య హరిణమును సమన్వయము చేయుచు రామాయణమున బంగారులేడి వృత్తాంతము ప్రవృత్తమైనట్లు తెలియును కనుకనే రామాయణమున

చింగారులేడి వర్జన శ్రీనూత్త హిరణ్యహరిణి స్వకూపబోధక మంత్రా
ర్థోపబ్ధింహకము. ఈ విషయము శ్రీనూత్తహరిణివర్జనను, రామాయణ
గత హరిణివర్జనను పోల్చిజూచిన, స్పష్టమగును

శ్రీనూత్తమున పరాదేవత “సువర్ణరజతవ్రజామ్” అనివర్ణింపబడి
నది అనగా పరాదేవత సువర్ణరజతమాలా విభూషితయని అర్థము. సువర్ణ
మాలలేకాక రజతమాలలను గూడ ధరించినదని చెప్పబడినది కాత్పర్య
మేమి? సువర్ణమాల అమెయొక్క బాలార్కారుణప్రభను తెలియజేయును
రజత వ్రజము అమె యొక్క చంద్ర సంకాశతవ్యమును తెలియజేయును

“యోనా కనకపుంజాభం హృది విద్యుచ్ఛయోజ్వలమ్,
అజ్ఞాయాం చంద్రసంకాశం మహాస్తవ మహేశ్వరి॥”

అను సౌభాగ్య విద్యాహృదయము, పరాదేవత కనక పుంజాభ, చంద్ర
సంకాశ అని కీర్తించుచున్నది.

ఈ శ్లోకిము పై శ్రీ నూత్త మంత్రవ్యాఖ్యానరూపమే రామాయణము
నందు కనకహరిణము

“రూప్యైః బిందుశతై శ్చిత్రం భూత్వా చ ప్రేయదర్శనః” అని
వర్ణింపబడినది

బాలార్కారుణప్రభతో విరాజిల్లెడి హిరణ్య హరిణి శరీరము
రిజతబిందుశతములతో విరాజిల్లుచున్నదట.

ఈ వర్ణనయు శ్రీనూత్తమంత్రవ్యాఖ్యానరూపమే “హేమరాజత
పర్ణాభ్యాం పార్శ్వభ్యాముపశోభితమ్” అరణ్య 48 1

ఇత్యాది వర్ణనలన్నియు పై యభిప్రాయమునే ర్థపీకరించుచున్నవి.

“రామాయణ మితిహాసము” అని రామాయణమే చెప్పుకొన్నది

“ఇమ మార్షం స్తనం విత్య మితిహాసం పురాతనమ్

యే నరాః కీర్తయిష్యంతి నా ప్తి తేషాం పరాభవః”

అరణ్య 120 32

ఇతిహాస మనగా, అనాదిసిద్ధబ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదక మగుచు పురావృత్తకథనరూపమైన గ్రంథము కనుక రామాయణము పురావృత్త కథనము జేయుచు బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదక మగుచున్నది. కనక హరిణ వృత్తాంతాదులు బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకము లగుచు రామాయణము యొక్క ఇతిహాసత్వమును సార్థకమొనర్చునవిగా దర్శింపవలెను కనుక రామాయణమున ఒంగారులేడి వృత్తాంతము కథాచమత్కృతి కాఱకు మాత్రము కల్పింపబడినదిగాదు, “కనకహరిణకత్వమును దర్శించినవారు కనక హరిణులే యగుదురుగాక !” యని వాల్మీకిమహర్షి యుపదేశముగా గ్రహింపవలెను.

6. రామదూత హనుమంతుడు

భారతీయు లాదాదెంచు దేవతలలో హనుమంతుడు స్వతఃవిలక్షణ మైన మూర్తిగా కనుపట్టును. హనుగ్రీవుడు, గజాననుడు మున్నగు వారు విలక్షణముగ కనుపట్టినను వారు 'స్వతంత్రులు' వా రెవ్వరికిని 'దూతలు' గారు, దాసులు గారు హనుమంతు డట్లు గాదు. అతడు శ్రీరామునకు దూత, దాసుడు గూడ. తనుకనే ఆతడు సర్వతో విలక్షణరూపుడు. దూతయై, దాసుడై స్త్రీభువువలె ఆరాధింపబడుట యొక్క హనుమంతుని విషయముననే కనుపట్టును. సుగ్రీవ, విభీషణ దులందఱు రాముని భక్తికోటికి చెందినారే వారు భక్తులుగా కేర్తింపబడుట గాంచుదుము గాని హనుమంతునివలె దేవతగా నారాధింపబడుట గాంచము. హనుమంతుడు దూతలలో దూత. దాసులలో దాసుడు దేవతలలో దేవత ఇట్టి లక్షణము లన్నియు నొకచో నేకీభవించుటయే ఆయన యందు గల సర్వకోవై లక్షణము.

మహాత్ముల యొక్క చరిత్రలు అతివిచిత్రములు హనుమంతుని జన్మవృత్తాంతము గూడ విచిత్ర మైనది రామాయణమున హనుమజ్జన్మ వృత్తాంత మిట్లు గలదు.

“అపసరాపురసాం శ్రీశ్లా. విఖ్యాతా పుంజికన్థలా

అంజనేతి పరిఖ్యాతా పత్నీ కేసరిణో హరేః ॥”

విఖ్యాతా త్రిమ లోకేషు రూపేణావతిమా భువి ।
 అభిశాపా దభూ త్తాత వావరీ కామరూపిణీ ॥
 దుహితా వాసరేంద్రస్య కుంజరస్య మహాత్మనః ।
 కపిత్వే చారునర్వాంగీ కదాచి త్కామరూపిణీ ॥
 మానుషం విగ్రహం కృత్వా రూపయావః శాలినీ ।
 విచిత్ర మాల్యాభరణా మహర్హ శైమవాసినీ ॥
 అవర త్పర్వత స్యాగ్రే ప్రావృదంబుదపన్నిభే ।
 తస్యా వత్సం విశాలాక్ష్య పీతం రక్తదళం శుభమ్ ॥
 స్థితాయా పర్వత స్యాగ్రే మారుతోఽపహర చ్ఛనైః ।
 ప దదర్శి తత స్తస్యా వృత్తా పూరూ సునంహతౌ ॥
 ప్రనౌ చ పీనౌ సహితౌ సుజాతం చారు చాననమ్ ॥
 తాం విశాలాయతక్రోజీం తనుమధ్యాఽయశస్వినీమ్ ॥
 దృష్ట్వైవ శుభసర్వాంగీం పవనః కామమోహితః ।
 స తాం భుజాభ్యాం దీర్ఘాభ్యాం పర్యష్వజత మారుతః ॥
 మన్మథవిష్టసర్వాంగో గతాత్మా త మనిందితామ్ ।
 సా కు తత్రైవ సంప్రతానై సువృత్తా వాక్య మబ్రవీత్ ॥
 ఏకపత్నీవ్రత మిదం కౌ నాశయితు మిచ్ఛతి ।
 అంజనాయా వచ శ్రుత్వా మారుతః ప్రత్యభాషత ॥
 న త్వం హింసామి సుక్రోజీ మా భూ త్తే సుభగే భయమ్ ॥
 మనసాఽస్మి గతో య త్త్వం పరిష్యజ్య యశస్వినీమ్ ।

పీఠ్యవాక్ భుద్ధిసంపన్నః తవ పుత్రో భవిష్యతి ॥
 మహాభక్త్యా మహాశేణా మహాబలపరాక్రమః ।
 లంఘనే ప్లవనే చైవ భవిష్యతి మయా నమః ॥
 ఏవ ముక్త్యా తత స్తుష్టా జననీ తే మహాకపే ।
 గుహయాం త్వాం మహాభాషో ప్రజజ్ఞే ప్లవగర్షభమ్ ॥

పుంజికన్థం యను నవ్వరస కాపగ్రస్తయై వానరీరూపమున
 నావిర్భవింపగా, నామెయందు వాయుదేవు సమగ్రహమున హనుమంతుడు
 జన్మించెను అంజనాపుత్రుడు, వాయుపుత్రుడు అని ప్రసిద్ధి గాంచెను.
 పీఠ్యవంతుడు, బుద్ధికారి, బలశాలి, శేషస్వి, బలపరాక్రమసంపన్నుడు,
 లంఘన, ప్లవనాదుల యందు వాయుసముడు ఇవి జన్మతః హనుమంతు
 నకు సిద్ధించిన మహాపుష్ప లక్షణములు

హనుమంతుడు - నామౌచిత్యము

హనుమంతుడకు, హనుమంతుడు, అంజనేయు డనియు వ్యవ
 హారము గలది. అంజనాపుత్రు డగుటకే అంజనేయు డని పేరు. రాహు
 యణమున వాల్మీకిమహర్షి హనుమాన్, హనుమాన్ అను నామధేయము
 లనే ప్రసిద్ధములుగ గ్రహించెను

ఈ నామధేయాదిత్య విచారముచే హనుమంతుని స్వరూపస్వభావ
 ములు కొంతవరకు తేటతెల్లమగును.

హన్తి శత్రూ వితి హనుమాన్ అని హనుమ చ్చుట్టమునకు నిర్వ
 చన మక్కడక్కడ చెప్పుటను విందుము. కాని హను అన్య స్త ఇతి

హనుమాన్ అనునది నిర్వివాదమైన నిర్వచనము. ప్రళస్తములైన హనువులు (దవడలు) కలివాడని యర్థము. ఇంద్రుడు వజ్రాయుధముతో కొట్టినను ఆయన హనువులు మొక్కపోలేదట కనుక దృఢతరములైన హనువులు గలవాడని పౌరాణికగాధల వలన దెలియును దృఢతరములైన హనువులు గలవాడనునది దేహధార్మ్యమును సూచించును. కాని దృఢతర హనువుల సార్థకత యంతే గాదు. ఈ విషయము శ్రుతిసంప్రదాయముగ తెలియనగును.

“అథరా హనుః పూర్వరూపం : ఉత్తరా హను రుత్తరరూపమ్ :
వాక్ సంధిః : జిహ్వ సంధానమ్” — శిష్యవల్లీ

ఇందు అధిరోకమ్ అధిజ్యోతిషమ్ అధివిద్యమ్ అధిప్రజిమ్ అధ్యాత్మమ్ అనుచు ఆయిదు అధికరణముల యందు మహాసంహితా స్వరూపము వివరింపబడినది ముఖమునందు గల హనువులలో నొకటి వాక్కుకు పూర్వరూపము, మరియొకటి యుత్తరరూపము ఈ రెండింటియొక్క సంధి వాక్కు జిహ్వ సంధానకర్త ఇది వాగావిర్భామును దలియజేయు మహాసంహిత. వాక్కు వైఖరీరూపముగ అభివ్యక్తమగుటకు హనువుల మధ్యనున్న జిహ్వ సంధాన మావశ్యకము సుస్పష్టముగ ఈ యముగ వాక్కు అభివ్యక్తమగుటకు ప్రళస్తములైన హనువుల వశ్యకములు ఈ హనువుల యొక్క పౌష్టవ, ధార్మ్యుల మీదనే వాక్కు యొక్క పౌష్టవౌధార్య విశేషము లాధారపడి యుండును. హనుమంతుని హనుత్వము ఆ మహాత్ముని యొక్క వైఖ్యులకు వర్తదలి సౌష్టవౌధార్య విశేషగుణములను గుర్తింపజేయుచుండును వాల్మీకిమహర్షియు హనుమంతుని వర్ణన వ్యాజమున ఆయన యొక్క హనుత్వము నిట్లు ధ్వనింప జేయుచున్నాడు

“నాన్నగేవదివినితస్య నాయజుర్యేదధారిణః ।
 నాసామపేదవిదుషః శక్య మేవం ప్రభాషతుమ్ ॥
 నూనం వ్యాకరణం కృత్స్న మనేవ బహుధా శ్రుతమ్ ।
 బహు వ్యాహుతానేవ న కించి దపశ్యతమ్ ॥
 న ముఖే నేత్రయో ర్వాపి లలాటే చ భ్రువో స్తథా ।
 అన్యే వ్యపి చ గాత్రేష్చ డౌష స్పంవిదితః క్వచిత్ ॥
 అవిప్రత మనందిగ్ధ మభిశంభిత ముద్రుతమ్ ।
 ఉర్జఃస్థం కంఠగఠ వాక్యం వత్తతే మధ్యమే న్వరే ॥
 ‘సోస్కారక్రమసంపన్నా మద్రుతా మవిశంభితామ్ ॥
 ఉచ్చారయతి కల్యాణీం వాచం హృదయహరిణీమ్ ॥
 అనయా చిత్రయా వాచా త్రిస్థానవ్యంజనస్థయా ।
 కవ్య నారాధ్యతే’ చిత్త ముద్యతా పేరిరేరపి ॥

రామాయణమ్ కిష్కింధ 28 సుండి 33

6

శ్రీరాముని యెదుట హనుమంతుడు నాలుగు మాటలు మాట్లాడగనే
 హనుమంతుని వేదాధ్యయనశీలత్వము, కృత్స్న వ్యాకరణాధ్యయన సంప
 న్నత్వము, పంస్కారక్రమ సంపన్నత్వము, శాస్త్రబద్ధ వాగుచ్చారణ
 సంప్రదాయజ్ఞత్వము, ఇట్టి లక్షణము లన్నియు అయనయందు యభి
 వ్యక్తము లైవ వట. వేదవాణికి కల్యాణి యని పేరు. వేదవిదుడగు
 హనుమంతుని నోటి నుండి యభివ్యక్త మైన వాక్కు వేదవాక్కు వరె
 కల్యాణి రూపిణియై శ్రీరాముని దృష్టిలో తానించెను. శ్రీరాము డెంద

జీనో స్వాధ్యాయపరులను చూచియున్నాడు కాని ఒట్టి లక్షణముల
అయిన వారియందు దర్శించినట్లు రామాయణము వందెచటను వర్ణింపబడ
లేదు కాని ఒక్క చూపులోనే శ్రీరామునికి హనుమంతుని యందు
పొడగట్టినవి. ఇవి ఆయన ప్రకృత హనుమత్వమునకు తార్కాణము.
హనుమాన్ అను నామధేయము హనుమంతుని మహాసత్త్వసంపదను,
బుద్ధివైశాల్యమును సూచించుచు అన్వర్థమై యొప్పును. హనుమంతు
దెంతసేపు మాట్లాడినను, ఆయన వాక్కులో నపభ్రాషితము లేదట.
వాక్కులో నపభ్రాషితము లేదనుటచే నతడు విగమ, విరుక్త, వ్యాకర
ణాది సంప్రదాయముల ననుసరించి శబ్దిబ్రహ్మ స్వరూపము నవగతము
చేసికొన్నాడని తెలియును.

“ఏక శృద్ధిః సమ్యక్ జ్ఞాతః శాస్త్రాన్వితః సుస్థ ప్రయుక్తః
స్వర్గే లోకే కామధు గృహతి” అను శ్రుతికి తత్త్వతః ఉదాహరణ
భూతు డని తెలియును. అవివర మనందిగ్ధ మవిలంబిత మద్రుతమ్
ఈ లక్షణములు వేదవాక్యోచ్ఛారణ సమయమున దర్శింప దగినవి
భక్తతో శ్రద్ధతో సకాచారణంప్రతితో వేదమంత్రముల నారాధించువారు
నేటికిని పై నియమములు పాటించుచునే యున్నారు దీనివలన ఆయన
యొక్క వాక్ సౌష్ఠవము, తద్వారా స్వాధ్యాయాభ్యాస వైశిష్ట్యము,
తద్వారా వేదవిజ్ఞాన కౌశలము, విజ్ఞానసంపద అన్నియు సూచితము
లగుచున్నవి.

హనుమంతుడు సంస్కారక్రమసంపద

ఇంతవఱకును వేదాద్యయవ సంస్కారక్రమసంపన్నత్వమును హనుమంతుని యందు దర్శించితిమి సామాన్యముగ చదువు పేరు. సంస్కారము పేరు. ఎంత చదివినను కొందఱి యందు, సంస్కారము కన్పట్ట దని చెప్పుదురు చదువక బోయినను, కొందఱి యందు సంస్కారము యుట్టివడుచుండును. రెండును కలవారు అరుదు. ఉభయ విధ సంస్కారక్రమసంపన్నత్వము హనుమంతుని యందు మార్తీభ వింది యున్నది

విభీషణుని కరణాగతి నన్నివేళమున హనుమంతుని యందు గల యీ లక్షణము కవిచే స్పష్టము చేయబడినది.

రావణుని సోదరు డగు విభీషణున క్రాశ్రయ మిచ్చుటయూ; లేదా యనువిషయమై శ్రీరాముడు కామగా నిర్ణయము చేయలేదు. వరునగాసుగ్రీ వాదుల యభిప్రాయముల దెలిసికొనెను. అందఱును రాక్షసున క్రాశ్రయ మిచ్చుటకు సంకయించిరి. మైందుడు మాత్రము విభీషణునితో మాట్లాడి యుక్తాయుక్తములు నిర్ణయించ దగు ననిచెప్పెను. చివరికి హనుమంతున పంతు నచ్చినది. హనుమంతుని కవి ఇట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

అథ సంస్కారసంపన్నో హనుమాన్ నచివోత్తమః॥

ఉవాచ వచనం శ్లఙ్ఘ్య మర్థవ న్మధురం లఘు ॥

సుగ్రీవాదు లందఱు నచివులు. కాని హనుమంతుడు సంస్కారసంపన్ను

దైన పరివోతముడుగా నిలిచెప్పబడినది. సంస్కారసంపన్నుడనగా నోల శాస్త్రాభ్యాసజనిత, సంస్కారయుక్తుడు అయిన వాక్యము మధురము, స్నిగ్ధము అర్థగాంభీర్య విరిసితము. వివక్షితార్థప్రతిపాదన సమర్థము, నాతివిస్తరము. అనివర్ణింపబడినది తన యభిప్రాయమును వివరించుటలో తన యాధిక్యమును, గొప్పతనమును, పాండితీప్రకర్షను చూప హనుమంతుడు యత్నించ లేదు. శ్రీరాముని మీది గొప్పముదే నా యభిప్రాయమును చెప్పుటకు సాహసించుచున్నా నని తన వాదము నుపక్రమించెను.

న వాదా న్నాపి సంపూర్ణా న్నాదికాఢే న్న చ కామతః |

నక్ష్యేమి వచనం రాజన్ యధార్థం రామగౌరవాత్ ||

రామాయణమ్ యుద్ధకోండ 17 50

నేను నాకు తోచిన యథార్థమును చెప్పుచున్నాను యథార్థకథనము ఇతరుల వాదమును వింటిండుట గాదు, ప్రభువుల యెదుట యథార్థము చెప్పవలయును గాన చెప్పుచుంటిని. యథార్థకథనము ఇతరుల వాదముల వింటిండు వదిగా నుంధవచ్చును కావలెనని ఇతరుల వాదమును పాండితీప్రకర్ష జూపి వింటిండు బాహుకొనుట లేదు యథార్థకథనము ద్వారా స్థితరుల వాదములను సమన్వయించుట పేరు. నేను చెప్పినది యథార్థకథనము గాన ఎవరును నమ్మ దొడదృష్టి గల వానినిగణించ రాదు. క్షణ్ణ తన వాదమును ప్రారంభించి, ఇతరులు చెప్పిన వాదములో గల దోషముల నెత్తిచూపెను. విభీష్ణుని కౌశల్య మిచ్చుట యుక్తమే యనుటకు కారణముల నిట్లు చూపెను.

న త్వస్య ట్రువిన్ జాతు లక్ష్యే దుష్టభావతా ।
 ప్రసన్నం వదనం చాపి తస్మా న్మే నాస్తి సంశయః ॥
 అశంకితమతిః స్వప్నో న శరః పరిసర్పతి ।
 న చాన్య దుష్టా వా క్వాపి తస్మా న్నాస్తీహ సంశయః ॥
 అకర క్వాద్యమానోఽపి న శక్యో వినిగూహితుమ్ ।
 బలాద్ధి వివృణోత్యేవ భావ మంతర్గతిః సృణామ్ ॥
 దేశకాలోపపన్నం చ కార్యం కార్యవిదాం వర ।
 స్వపలం కురుతే క్షిప్రం ప్రయోగేణాభినంహితమ్ ॥
 ఉద్యోగం తవ సంప్రేక్ష్య మిద్యావృత్తం చ రావణమ్ ।
 హరిన శ్చ వధం క్రతుశ్చ సుగ్రీవం చాభిషేచితమ్ ॥
 రాజ్యం ప్రార్థయమానశ్చ బుద్ధిపూర్వ మిహగతః ।
 ఏతావత్తు పురస్కృత్య యుజ్యతే తత్ర సంగ్రహః ॥
 యథాశక్తి మయోక్తిం తు రాక్షస స్యార్జవం వ్రతి ।
 త్వం ప్రమాణం తు శేషస్య క్రతుశ్చ బుద్ధిమతాం వర ॥

—యుద్ధకాండ 17 80 నుండి 88 వరకు

అపరిచితు డగు నాని కాశ్రయ మిచ్చు విషయములొ నాతని ముఖకవళికలు, నాతని వాక్కు అధారిములు ఈతని వాక్యములలో దుష్ట భావము కనుపడుట లేదు. ముఖము ప్రసన్నము. దుష్టభావము గలవాడు నిర్భయముగ శత్రువున కుపసర్పణము చేయడు. విభీషణుడు చేసినాడు.

శరుడెంతగా తన యాకారమును అచ్చాదించు కొనుటకు ప్రయత్నించి నను, అతని యందువిగూఢమై యుండెడి శరత్వము పైకి తొంగి చూచుచునే యుండును. శతవి యం దట్టి లక్షణము గానరాదు. ఇట్లు వాక్కును బట్టి, ముఖకవళికలను (అకారమును) బట్టి విభీషణుడు అదృశ్యుడే యని హనుమంతుడు నిర్ణయించినాడు. తరువాత తన రాజనీతి విట్లు ప్రదర్శించినాడు. దేశకాలానుగుణముగ పర్యాలోచన జేసి ప్రభువులు కార్యనిర్ణయము చేయుదురు. రావణునిపై సలుపబడెడియుద్ధప్రయత్నము రావణుని యొక్క అధర్మప్రవృత్తిని నమీక్షించి, వారిని చంపి సుగ్రీవు నకు రాజ్య మిచ్చుటయు తెలిసికొని సుగ్రీవుని వలె రాజ్యాభిషేకము కాంక్షించును విభీషణుడు నచ్చినాడు. ఇదియే విభీషణుని యభిప్రాయముగ నాకు కన్పట్టుచున్నది. విభీషణు డిట్టి ఋజుబుద్ధితో వచ్చినాడే గాని గూఢ విప్రియకార బుద్ధితో రాలేదు. ఇది నాకు తొచినయర్థాంశము. తరువాతనిర్ణయమునకు శ్రీరాముడే ప్రమాణము.

ఇది హనుమంతుని వాదవిధానము. విభీషణుని వాక్యమును బట్టియే యాతని ఋజుస్వభావమును హనుమంతుడు నిర్ణయించుట గమనింప దగిన యంశము. వాక్కు యొక్క లక్షణముల సంపూర్ణముగ నెఱిగినవాడు గాని యిట్టి స్వర్ణము చేయలేదు. హనుమంతు డట్టి లక్షణముల నెఱిగిన వాడు. ఇది హనుమంతుని వాగ్రహస్య తత్త్వ విజ్ఞానమునకు నిదర్శనము. ఇంగితచేష్టికముల ద్వారా పరహృదయ మెఱుగుటలో హనుమంతునకుగల ప్రావీణ్యమును అయిన వాక్యములు స్పష్టము చేయుచున్నవి. దేశకాలోచిత కర్తవ్యమును ప్రబోధించుట రాజనీతిజ్ఞులను ప్రదర్శించినాడు. సుగ్రీవుని సాదృశ్యమును జూచి

విభీషణుని పరిగ్రహించు మేనుటయు, సందర్శించితిమి గ నున్నది. వద్యుడైన వాలియొక్క అత్రమృతము సుగ్రీవుడు అట్లే వద్యుడైన రావణుని తిమ్మడు విభీషణుడు. అర్జునుని లెక సుగ్రీవుని ఎరిగ్ర హించి నట్లే విభీషణుని పరిగ్రహింపుము ఇది న్యాయము ఇట్టి వాదమును నుమంతుడు సుగ్రీవు నెఱుట చేయుచున్నాడు యథార్థ కథనమునకే నేను పునుకొనితిమని మొదటనే ప్రియుండట చేరి సుగ్రీవుడు కనను శంకించకుండునట్లుగా జేసికొనెను. ఇది మెప్పు గాక యథార్థము జెప్పవారే తిత్తమడు కావుననే వి ఇతినిని “ సంస్కారక్రమనంపన్నః, సచివోత్తమః ” అనియు వర్ణించినాడు.

భారతమున భీమహనుమ్రత్సంవాదము హనుమంతుని మహను ధానమును స్పష్టము చేయుచున్నది.

భీముడు 'సౌగంధికహరణమునకై పోవుమార్గమున భీముడు చేసిన శంఖధ్వనిని విని హనుమంతుడు అపూర్ణమున కడ్డముగ శరీరమును పెంచి పుండెను.

ప్రసవర్థక మహాకాయో హనుమా న్నామ వానరః ।

కదశీషండ మధ్యస్థో నిద్రావళగతః తథా ॥

భారత వనపర్వము 148 89*

భీము డా దారిన వచ్చినపుడు హనుమంతుడు భీముని ముందుకు సాగవద్దని హెచ్చరించెను. భీముడు ఆయన మాటలను నరుకు గొనలేదు. అతని మాటలను దట్టి భీముని బిల్వనృత్తునిగ తెలిసికొని నేను వయసా వృద్ధుడును లేచుటకు శక్తి లేదు. దయతో మీ లోకను అవలకు నెట్టి

పొమ్ము. అవి చెప్పగా శక్తి వంకను వినియోగించి భీము దాతని తోకను గదలింప లేకపోయెను. అంతట పశ్చాత్తప్తుడై పాదములపై బడి భీము దిట్లనును స్వామీ : నీవెవరవు : విద్ధుడవా : గంధర్వుడవా : యక్షి డవా : వానరరూపము దాల్చియున్న నీవెవరవు : శిష్యుడనై ప్రార్థించు చున్నాను నీ విజస్వరూపమును తెలియజేయునది. అప్పుడు హనుమం తుడు తమ్ముని యందలి వాత్సల్యముతో తన రామదూతత్వమును, రామ దానత్వమును వివరించుచు తన పురావృత్తగాథ వంకయు వివరించి ఇట్లు చెప్పెను

వరం ఎయా యాచిరోఽసౌ రామో రాజీవలోచనః

యావ ద్రామకధేయం తే భవే ల్లోకేషు శత్రుహన్॥

తావ జ్జీవేయ మిత్యేవం తథాఽప్రితి చ సోఽ బ్రవీత్ ।

భారత వనపర్వ 148 17

నేను శ్రీరాము నొక వర మడిగితిని. ఎంతకాలము రామాయణ గాధ లోకమున గానము చేయబడుచుండునో, యంతకాలము జీవింతును. నా యీ ప్రార్థనను శ్రీరాము డంగీకరించి తథాఽస్తు అనెను. ఈ కథ వసుసరించియే ఈ క్రింది హనుమ ప్రార్థనాశ్లోకము అనూచానముగ ప్రసిద్ధమై వచ్చుచున్నది

యత్ర యత్ర రఘునాథకిర్తనం తత్ర తత్ర కృత మస్తకాంజలిమ్ :

బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనం మారుతిం నమత రాక్షసాన్తకమ్॥

పై పన్నిపేకము ద్వారా హనుమంతుడే స్వయముగ తన రామ భక్తత్వమును అభివ్యక్తము జేసినాడు భీముని కోరికపై తన విశ్వ

రూపముజూపి తన మహనుభావమును బ్రకటించినాడు. మరియు భీము వితో నిట్లనెను

వీతావ దిహ శక్తస్త్యం ద్రష్టుం రూపం మమానమ ।

వర్ధే హం చాప్యతో భూయో యావ న్మే మనసి స్థితమ్ ॥

భీమ శత్రుషు చాత్యర్థం వర్ధతే మూర్తి రోజసాః

భారత వనపర్వ 150 శి

వత్సా! నే నింతకంటెను నా రూపమును బెంచగలను. నే నెంత గోరిన నంత రూపము పెరుగును ప్రకృతమున వీవు చూడగలిగిన దింతమాత్రమే ఆ పైన చూచుటకు నీ శక్తి బాలిదు శత్రువిషయమున వారి వారి బలవరాక్రమముల ననుసరించి నా రూపము వృద్ధిక్షయముల నొందుచుండును

హనుమంతుని యీ లక్షణము సాగరలింఘన సమయమునను, లంకయందు వీతాన్వేషణ సమయము నందును స్పష్టముగా గన్పడును.

మరియు భీముని బలశక్తిపరీక్ష విధానము కేనోపనిషత్తున మహాయక్షము బ్రహ్మ, అగ్ని, వాయు, ఇంద్రులను పరీక్షించిన విధానమును స్ఫురణకు తెచ్చుచున్నది.

హనుమంతుడు వాయుపుత్రుడు. భీముడును వాయుపుత్రుడే. అయినను, అన్న యగు హనుమంతుని యెదుట భీముని దేహబలము నిర్వీర్య మైనది అతడు శిష్యుడై పాదముల నాక్రయించి నపుడే నిజ

స్వరూపమును అనగా తన యాశ్చర్యతత్వమును, రామధర్మక్షయమును
రెంటిని ఉపదేశించెను అట్లే ఇంద్రుడు పశ్చాత్తప్తు డయినపుడు అతనికి
హైమవతీ రూపమున 'ఉమా' సాక్షాత్కారము కలిగినది.

జాంబవంతండు హనుమత్ప్రశంస

అనేక శత సాహస్రీం విషజ్ఞాం హరివాహినీమ్ ।
జాంబవాన్ నముదీక్ష్యేవం హనుమంత మథాద్రవీత్ ॥
వీర వానరలోకస్య సర్వశాస్త్రవిశారద ।
తూష్టి మేకాస్త మాశ్రిత్య హనుమన్ కిం వ జల్పసి ॥
హనుమన్ ! హరిరాజస్య సుగ్రీవస్య సమో హ్యసి ।
రామరిక్మణయో శ్వాపి తేజసా చ బలేన చ॥
అరిష్టనేమినః పుత్రో వైనతేయో మహాబలిః ।
గటశ్చా నితి విఖ్యాతః ఉత్తమః సర్వపక్షిణామ్ ॥
పక్షయో ర్య ద్బలం తస్య తావ ద్దుజిబలం తవ ।
విక్రమ శ్వాపి పేగళ్య న తే తేనావహీయతే ॥
బలిం బుద్ధి శ్చ తేజ చ్చ సత్త్వం చ హరిపుంగవ ।
విశిష్టం సుబ్బూతేషు కి మాత్మానం న బుధ్యసే ॥

రామాయణ కిష్కింధకాండ ౪౪ 1నుండి ౪

సీతాన్వేషణమునకై సముద్ర లంఘనము చేయుటకు వానరు
లందఱు ముందు వెనుకలు చూచుచుండ, ఏమియు నెఱుగని వాని వలె

ఏమియు నుటలాడక యూరకుంటి యేమి - నీ శక్తి నీకు దెలియదా
యేమి : నీవు సుగ్రీవసన్నిధివు తేజోబలముల యందు రామలక్ష్మణు
లతో సరితూగువాడవు భుజబలమునను, గమునను, పరాక్రమమునను,
గరుడునితో దీరైన వాడవు నీ యొక్క బల, బుద్ధి, తేజ స్సత్త్వాదు
లన్నియు, నిఖిలభూతముల కంటెను విలక్షణములయినవి

పై వచనముల వలన హనుమంతుడు వలయునొ సుగ్రీవుని వలె
రాజరికము నెఱవగలడు వానరుల నందఱును శాసించగలడు. రామలక్ష్మ
ణుల వలె దుష్టశిక్షణ చేయగలడు. మహావీరకాలియై న గరుడుని వలె
సర్వత్ర అప్రతిహతగతి గలవాడు. గరుడుడు విష్ణువాహనుడు హను
మంతుడును రామవాహనమై రామకార్యమును నెరవేర్చ గలవాడు అను
విషయములు సూచితము లగుచున్నవి.

మరియు జాంబవంతుడు హనుమంతు నిట్లు ఉత్తేజపరచుచున్నాడు

ఉత్తిష్ఠ : హరిశార్దుల : ంఘయస్వ మహర్ణవమ్ ।

పరా హి సర్వభూతానాం హనుమన్ యా గతి స్తవ ॥

విషణ్ణా హరయ స్సర్వే హనుమన్ కి ముపేక్షసే :

విక్రమస్వ మహావెగో విష్ణు శ్రీన్ విక్రమా నివ"

నాయనా రెమ్మ : పీరందఱు దిగులుపడి యున్నారు నీ గతి
యప్రతిహతము లోకొత్తరము త్రివిక్రముని వలె విక్రమించుము
జాంబవంతుని యీ వచనములచే హనుమంతుని త్రివిక్రమత్వము
(యాశ్వరత్వము), రామలక్ష్మణా నన్యత్వము (ఉపాస్య ఉపాసక
ద్వివిధ రూపత్వము) సూచితమైనది. ఇట్లు సముద్ర లంఘనమునకు

రొత్తహించిన జాంబవంతుడే యుద్ధ సమయమున ఎండజిత్తు యొక్క
బ్రహ్మత్రముచే సంమోహితులై మృతప్రాయులై యందఱు పడియున్న
తరుణులను తనను వెదకికొనుచు వచ్చిన విభీషణునితో హనుమంతుని
గూర్చి ఇట్లు చెప్పెను.

నైర్మతేంద్ర! మహావీర్యః స్వరేణ త్వఽభిలషయే :
వీర్యమాన సిత్తై ర్భాజైః న త్వం పశ్యామి చక్షుషా ||
అంజనాసుప్రజాః యేన మాతరిశ్వా న నైర్మతః :
హనుమాన్ వానరశ్రేష్ఠః ప్రాణాన్ ధాయతే క్వచిత్ ||
శ్రుత్వా జాంబవతో నాక్య మువాచేదం విభీషణః :
అర్యపుత్రా సతిక్రమ్య కస్మాత్ పృచ్ఛసి మారుతిమ్ ||
నైవ రాజవి సుగ్రీవే నాంగదే నాఽపి రాఘవే :
అర్య సందర్శితస్నేహో యథా వాయుసుతే పరః ||
విభీషణవచ శ్రుత్వా జాంబవాన్ వాక్య మబ్రవీత్ :
శృణు నైర్మతకార్దూరః యస్మాత్ పృచ్ఛామి మారుతిమ్ ||
తస్మిన్ జీవతి వీరే తు హత మవ్యహతం బలమ్ :
హనుమ త్యుష్ణిః ప్రాణే జీవన్తోఽపి వయం హతాః ||
ధృతే మూఢతి స్తాతః మాత్రప్రతిమో యది :
వైశ్వానరసమో వీర్యే జీవితాకా తతో భవేత్ ||

జాంబవంతుడు ఆతురతతో హనుమంతుని కుశలమును గూర్చి
అడుగును. రామలక్ష్మణులను గూర్చి గావి, సుగ్రీవాంగదాదుల కుశల

మీను గూర్చి గాని ప్రశ్నించక హనుమంతుని కుళలమును గూర్చి మాత్రమే ప్రశ్నించుటకు గల కారణ మేమి? అని విభీషణుడు అడుగును, జాంబవంతు డిట్లు చెప్పును. విభీషణా : నీకు తెలియ దెమో : వానరబల మంతయు హతమగు గాక : 'హనుమంతుడు జీవించియున్నచో నది అహతమే యగును. అనగా జీవించి యున్నట్లే భావింపుము ఏ కారణముచేనైన హనుమంతుడు గతప్రాణు డగుచో ఈ వానరబలము జీవించియున్నను, హతప్రాయమే యని గుర్తెఱుగుము.

ఈ మాటల వలన హనుమంతుడు నిఖిల ప్రాణిజీవనప్రదడు, నిరామయకరుడు, (నర్వదా విపాకుడు), అను విషయము స్పష్టము. సముద్రలంఘనమునకు హనుమంతుని బ్రోత్సహించినది జాంబవంతుడు తరువాత యుద్ధసమయమున వానరుల సుజీవింప జేయుటకై యొక్కటి ఱెండువర్షాయములు సంజీవని దెచ్చుటకై హనుమంతుని బ్రోత్సహించి సంపినదియు జాంబవంతుడే. హనుమంతుని మహాసత్త్వసంపద, దైవీ సంపద, ప్రతిభావిశేషములు, అన్నియు జాంబవంతుడు చక్కగా నెఱుగును. అందుచే హనుమంతుని గూర్చి యాయన జెప్పిన విషయములు యథార్థములే, కల్పితములు గావు.

జాంబవంతుడు హనుమన్నాటకము

సీతాన్వేషణమునకై లంకకు పోగల నమర్థు లెవరు? అని శ్రీరాముడు సుగ్రీవుని పైవికుల మధ్యేంచి ప్రశ్నించెను అప్పుడు హనుమంతుడు తన యశ క్తత వీ క్రింది విధముగ ప్రకటించును.

అష్టాంగుశశ్చయః కాయః పుచ్చో మే ద్వాదశాంగులః ।

బాహూ మే పశ్య భో నాథః కథం రక్షాకరం తరేః ॥

నా శరీరమా అష్టాంగుశప్రమాణము. పుచ్చమా ద్వాదశాంగుల పరిమితి గల్గినది నా యీ చేతులు చూడుదు నె నెట్లు నముద్రమును లంఘింతును హనుమంతుని యీ పాత్యములను విని జాంబవంతుడు శ్రీరామునిచో నిట్లనును

“దేవా రుద్రావతారో యం మారుతిః రుద్రస్తుతిః క్రియతామ్”

స్వామీ, వాయుపుత్రు డగు ఈ హనుమంతుడు రుద్రావతారము. రుద్రస్తుతిని చేయుదు

జాంబవంతుని వ బలు విని శ్రీరాముడు రుద్రస్తుతిని చేయును శ్రీరాముడు చేసిన రుద్రస్తుతిని వినినంతనే హనుమంతుడు తన ఆశక్తతను మరచి పోయి తన యసామాన్యమైన శక్తిని గూర్చి యిట్లు చెప్పును

కూర్మో మూలవ దాలవాలవ దపాంనాథో లతావ ద్దిశో

షేఘాః పల్లవత్ ప్రసూవఫలవత్ నక్షత్రసూర్యేందవః ।

స్వామిన్ వ్యోమతరు ర్మమ క్రమతరే, శ్రుత్యేతి గాం మారుతేః

సీతాన్వేషణ మాదిశ్చ దిశతు వో రామః సహర్షః క్రియతామ్ ॥

హనుమంతుని అసాధారణశక్తిని గూర్చి ప్రదర్శించెడి శ్లోకములు హనుమన్నాటకమున ఇంకను గలవు.

. హనుమంతుడు మహాబలివంతుడై బౌల్యమున ఋషులను పెక్కు విధముల బాధించుచుండ అంగిరస వంశజు లగు ఋషులు కోపించి

భావమోహితుడవై నీ బలమును ఇతరులు గుర్తు చేయ నంతవరకు నీ వెఱుగకుండువు గాక : నీ వృహిమాతికయమును గుర్తు చేసినపుడు నీ బలము వృద్ధి జెందగలదు అని శపించి నటుల పౌరాణిక గాధ గలదు. తదను గుణముగనే తన శక్తిని గూర్చి జాంబవంతుడు గుర్తు చేసినపుడు తన యసాధారణ శక్తిని గూర్చి తానే వర్ణించుకొనుట ఇట గమనించ గలము

స్వామీ, సముద్రతరణము నాకొక లెక్కయా ? ఆకాశ మనెడి వృక్షమును సైతము నేను పాదన్యాయము చేయగలను ఈ వర్ణనముచే హనుమంతుని త్రివిక్రమత్వము స్పష్టముగా తెలియుచున్నది పై జాంబ ఎంతుని వాక్యములచే హనుమంతుడు రుద్రావతార మని స్పష్ట మగుచున్నది.

జాంబవంతునికు హనుమంతుడు స్వపక్షియుడు. స్వపక్షియాది మానముచే హనుమంతు నిట్లు ప్రశంసించె ననుటయు తగదు. ఆయన వచనములు యధార్థములు. జాంబవంతుని దృష్టిలోనే గాదు. ప్రత్యర్థి యగు రావణుని దృష్టిలో గూడ హనుమంతుడు రుద్రరూపుడై కన్పించెను.

యద్యాయం రుద్రో-మారుతిః, తర్హి కిమితి రుద్రభక్తస్య మే నగరీం దష్టతి : అహఘా : జ్ఞాతమ్.

తుష్టః పినాకీ దళది శ్శిరోభిః తుష్టో న చైకాదళకా హి రుద్రః ।

అతో హనుమాన్ దహతీతి కోపా త్పంక్త్యైర్హి ఖేదో వ పున శ్శివాయ ॥ ”

8 అంక 27 శ్లో.

అతిమానుషశక్తి గలిగిన ఈ హనుమంతు డెవడై యుండును . ఒకపేళ రుద్రుడే యైనచో నేను రుద్రభక్తుడనే గదా : నా లంకానగరము నేల దహించును : అ : తెలిసినది. పూర్వము నా దళశిరస్సులతో దళ రుద్రులు పంతుష్టు లైరి. మిగిలిన రుద్రులతోపాటు తనకు తుష్టి జరుగ లేదను కోపముతో నేకాదళరుద్రుడే హనుమంతుని రూపమున వచ్చి లంకను దహించుచున్నా డని యనుకొందును. పంక్తిలో నున్న యందఱిని ఒకే విధముగ చూచుట యుక్తము గాని పంక్తిభేదము యుక్తము గాదు . మగ్గిరికిరము గాదు .

రావణుని యీ మాటలు జూచినవంతుని మాటలతో నంవాదము గలిగి హనుమంతుని రుద్రమూర్తిత్వమును ద్రువపరచుచున్నవి

శివపురాణము తృతీయ శతరుద్రీయ సంహిత యందు రుద్రుడే రామకార్యార్థమై స్వయముగ హనుమద్రూపమున అవతీర్తు డై యుట్లు చెప్పబడుచున్నది.

ఏకస్మిన్ సమయే శంభు రద్యుతోఽతికరః ప్రభుః॥

దదర్శ మోహినీరూపం విష్ణౌ స్స హి వనద్గుణః

చక్రే స్వం కభితం శంభుః కామరాజహతో యథా ।

స్వం వీర్యం పాతయామాన రామకార్యార్థ మిశ్వరః ॥

తద్వీర్యం స్థాపయామానుః పత్రే నస్తర్షయ శ్చ తే ।

ప్రేరితా మవసా తేన రామకార్యార్థ మాదరాత్ ॥

తై ర్గాతమసుతాయాం తద్వీర్యం శంభో ర్మహర్షిభిః ।

కర్ణద్వారా తథాంజన్యాం రామకార్యార్థ మాహితమ్ ॥

తత శ్చ సమయే తస్మాక్ హనుమా నితి నామభాక్ :

శంభు ర్భజే కపితమః మహాబలి పరాక్రమః ॥

2 అధ్యాయ. 3 నుండి 7 శ్లో.

రామకార్యం చకారాశు సర్వథా కపిపుంగవః :

అసురా వృషమయామాస నానాలీలాం చకార చ ॥

స్థావయామాస భూలోకే రామభక్తిం కపిశ్వరః :

స్వయం భక్తవరౌ భూత్వా సీతారామ సుఖప్రదః ॥

లక్ష్మణప్రాణదాతా చ సర్వదేవ మదాసహః :

రుద్రావతారౌ భగవాన్ భక్తోద్ధారకర స్స వై ॥

హనుమాన్ స మహావీరౌ రామకార్యకర స్పదా :

రామదూతాఽవిధో లోకే దైత్యహ్నౌ భక్తవత్సలః ॥

2 అధ్యాయ. 35 నుండి 38 శ్లో.

విష్ణువు యొక్క మోహివీరూపమును జూచి శివుడు సంక్షిబ్ధ హృదయుడై రామకార్యార్థము వీర్యమును విడిచెను ఈశ్వరుని ప్రేరణచే నప్తర్షు లా వీర్యమును గొని శ్రవణేంద్రియము ద్వారా అంజనాదేవి గర్భమున నుంచిరి. తత్రభావముచే నామె హనుమంతుని గనెను. రుద్రాంశనంభూతు డగుటచే అతిమానుషమైన శక్తినింపద గలవా డయ్యెను

హనుమంతుడు రామకార్యార్థమై అవతరించి రాక్షసనంహరము జేసి పెక్కు లీలల ప్రదర్శించెను. తాను అదర్శప్రాయుడైన ఓక్తుడై

లొకమున శాశ్వతముగ రామభక్తిని పెంకొన్న అంతియేగా రామ దూతగా విఖ్యాతు డయ్యెను భక్తోద్ధారకు డైన ఓగవంతుడుగా రుద్రావతారుడైన హనుమంతుడు ప్రసిద్ధి గాంచెను అని శ్లోకముల తాత్పర్యము.

దీని వలన హనుమంతుడు రుద్రావతారమూర్తి, రామకార్యనిర్వహణయే యవతార ప్రయోజనము, అదర్శప్రాయుడైన భక్తు డగుటయే గాక భక్తోద్ధారకుడైన భగవంతుడు అని స్పష్టమగుచున్నది.

పరాశర సంహితయు రామకార్యార్థసిద్ధి కొఱకై శివుడు హనుమంటుని రూపమున నవతరించినట్లు చెప్పుచున్నది

దుష్టానాం శిక్షణార్థాయ శిష్టానాం రక్షణాయ చ :

రామకార్యార్థ సిద్ధ్యర్థం జాతః శ్రీ హనుమాన్ జయః :

అంజనేయః పూజిత శ్రేష్ఠ పూజితా పుర్వదేవతాః ॥

రామకృష్ణాదుల వలెనే అంజనేయుడును పరమేశ్వరావతార మని పై పురాణగాథల వలన తెలియుచున్నది. అంజనేయుని పూజించుచో దేవతలందఱు పూజింపబడినట్లే అనియు పరాశరసంహిత జెప్పుచున్నది. కావుననే పురాణము లిందు క్షపాలీ, రుద్రాగణీ, శూలపాణీ త్యాది విశేషణములు ప్రయుక్తము లగుచూ స్థానము లగుచున్నవి. పారమేశ్వర విభూతులలో హనుమంతుడు గూడ శ్రీమద్భాగవత, నారాయణాదుల గమనార్హము.

“వాసుదేవో భగవతాం త్వం తు భాగవతేశ్వరః ।

కింపూరుషాణాం తు హనుమాన్ విద్యాద్రాణాం సుదర్శనః ॥

భాగవత. 11 స్కంధ. 18 అధ్యాయ 29 శ్లో

శ్రీమద్రామాయణ ముత్తరకాండమున (35, 36 పర్వము) శ్రీరామ అగస్త్య సంవాదమున హనుమంతుని జన్మవృత్తాంతము, బాల్యక్రీడలు, ఇంద్రాదిదేవతలు ప్రీతులై ఎరిము లొనంగుట, సూర్యుని వలన సకల శాస్త్రార్థముల నెఱుంగుట, చిరింజీవిత్వము మున్నగు మహాసుఖాల లక్షణము లన్నియు వివరింపబడినవి

హనుమంతుడు వాయురూపద్రాంశత్వము

హనుమంతుడు వాయుపుత్రు డని వర్ణించుచునే రుద్రాంశసంభూతు డనియు పురాణములు వర్ణించుచున్నవి వాయుపుత్రత్వము, రుద్రా శ సంభూతత్వము, రెండును పరస్పర విరుద్ధములుగ గన్పట్టుచున్నవి. రెండంశములు పురాణములచే ప్రతిపాదితములు గనుక రెండును ప్రామాణికములే యగును అందుచే వీనిలో నొకటి ప్రమాణము, మరియొకటి యప్రమాణ మని చెప్పట పురాణముల కప్రామాణ్య మాపాదించుట యగును. కనుక వీని విషయమై వ్యవస్థ శాస్త్రసంప్రదాయానుగుణముగ దర్శించుట యుక్తము పురాణములు వేదార్థోపబృంహకము లని చెప్ప బడుచున్నవి. వైదిక దేవతాతత్వమును వేదాంగములలో నొకటి ల్లిన నిరుక్తశాస్త్రము చక్కగా వివరించినది ఒకే మహర్షి, పృథివి అంత రిక్ష ద్యులోకముల యందు అగ్ని, వాయు, అదిత్య రూపములతో వ్యాప్తమై యున్నది వాయువునే రుద్రరూపముగా నిరుక్తశాస్త్రము చెప్పు చున్నది. కనుక, వాయు, రుద్ర స్వరూపములు పరస్పరము భిన్నములు గావని దీనివలన తెలియుచున్నది. కనుక నిరుక్తశాస్త్ర సంప్రదాయము ననుసరించి, వాయుపుత్రు డనినను, రుద్రావతారుడనినను, తాత్పర్య మొక

టియే. ఇవి పరస్పర విరుద్ధ కల్పనలు గావు. (ఈ విషయము భారతీ విరుక్తి యందు చక్కగా వివరింపబడినది.

హనుమంతుడు తామ్రముఖము

దానప్పిష్టితో చూచినచో హనుమంతుడు రాముని కంటె భిన్నుని వలె కన్పట్టను. కాని హనుమంతుడు తన కుపాస్యరైవ మగు శ్రీరామునితో తాదాత్మ్యము చెందిన మూర్తత్తుడు. కనుకనే హనుమంతుని పూజించినచో హనుమంతుని రోపాటు శ్రీరాముని గూడ పూజించి నట్లే యన చెప్పదము. ఇట్లు భక్తురై యుండి ఆరాధ్యరైవముగ వాడ వాడలి యందు సాక్షాత్కరించుట రామదూత యైన హనుమంతునిలో కనపట్టు విశిష్టత. హనుమంతుని యారాధించుటలో అనితరసాధారణ మైన ఎరి యొక ప్రయోజనము గూడ గలదు. హనుమంతుని జూచినపు డా దేవుని నాసీకాకము సిందూరవర్ణ శోభితమై కన్పట్టును. అట్టి ఎర్లన రామాయణమున గలదు.

ముఖం నాసీకయా తస్య తామ్రయా తామ్ర మాచభా ।

పంధ్యయా సమభిస్సృష్టం యదైత త్సూర్యమండలమ్ ॥

సుందరకాండ

తామ్రవర్ణము గల నాసీకాకాంతిచే వ్యాప్త మైన హనుమంతుని ముఖము సంధ్యారుణకాంతి సంశోభితమై వెలియు నార్యమండలము వలె ప్రకాశించుచున్నది. అని భావము.

భారతీలయుకు సూర్యుడు ప్రత్యక్షరాధ్యక్షము. అందులో సంధ్యాకాలిక సూర్యమండలము 'అలకృత ప్రళస్తమై ఉపాసింపదడు చున్నది. సూర్యాభిముఖులై ప్రతినము సంద్యోపాసన జేయుట భారతీయ విత్యవిదులలో ప్రధానాతివ్రధానము. సాంధ్యాకాలిక సూర్య మండల మెంల ప్రళస్తమో సాంధ్యరుణకాంతి శోభిత మైన హనుమంతుని ముఖము గూర్చ నట్టిదే. సంద్యోపాసన ఎలన భక్తు డట్టి ఫలము నొందరా హను ముఖమందర్శన మాత్రమున నట్టి ప్రసాదము జనము నొందుదురు హనుమంతుని సూర్యనిమండలమునా పోల్చుటచే నతడుసవిత్పదేవత వరే నుపాస్యకు పరేణ్యభగ్న స్వరూపము ను అయిన ముఖరుణకాంతియు నుపాస్యము అను విషయమును కవి పై యుపమానము ద్వారా ఉపదేశించుచున్నట్లు తెలియదు

హనుమచ్ఛర్మము మరియు కనిర్వచనము

ఇంద్రుని వజ్రాయుధపు బెబ్బకు గూడ ముక్కుబొని ప్రళస్తము లైన హనువులు గలవా డగుటచే హనుమంతుడని పౌరాణిక నిర్వచనము పైన జూపబడినది హనుమంతుని హనుషలి ప్రాళస్త్య మింతియే గాదు ప్రళస్తమైను కల్యాణకరమైన వాక్కు నుచ్చరించుటకు దోహదము జేసెడి ప్రళస్తము లైన హనువులు గలవా డగుటచే హనుమంతు డను సార్థకనామము పహించినట్లును పూర్వము వివరింప బడినది హనుశర్మము యొక్క 'నిర్వచనమును పరిశీలించినను హనుమంతుని యందలి అసాధారణ విశేషమును దర్శింపగలము.

“హనుర్వంతే” అని యాస్క-విర్వచనము. “హన హింసా గ్రహ్యః” హనదాతువునకు హింస, గతి యని రెడ్డిములు ప్రసిద్ధములు. భోజ్యపదార్థమును నములు నపుడు హనువులు (దొడలు) గమనశీలము లగుచుండును. కావున హనువు లని పేరు. ఇక హింసార్థము “హంతి అమయ మితి హనుః” అమయ మనగా వ్యాధి వ్యాధిని పోగొట్టునది (చూ . గురుభాగవదోధిక) వ్యాధి నివారకశక్తి గల్గినది హనువు అని యీ విర్వచనము ననిన తెలియును. హనువులు దుర్బలము లగుచో భోజ్యపదార్థమును చక్కగ నముల లేక పోవుట , దానివలన వివిధ వ్యాధులు వచ్చుట లోకసహజమైన విషయము. ప్రకృతము లయిన హనువులు కలవాడని చెప్పబడెడి హనుమంతుని విషయమున హనుమంతుని ప్రాశస్త్యమును తెలియ జేయు అసాధారణ విశేష మొకటి యుండవలెను. సంధ్యాఽవతను దర్శించిన మాత్రముననే ఉపాసించినమాత్రముననే నఖిల ఉపద్రవములు తొలగు నని శాస్త్రములు చెప్పుచుండును. అట్లే హనుమంతుని విషయమున మునువులు ముఖమున కుపలక్షకములు సాంధ్యారణకాంతి వలె ప్రకృతము లైన దివ్యము లైన హనుమంతుని హనువులను అనగా ముఖమును నందర్శించి నంత మాత్రముననే వ్యాధ్యా ద్యుపద్రువము లన్నియు తొలగును హనుమంతుని ఉపాసించి భూత ప్రేత పిశాచ వ్యాధ్యా ద్యుపద్రవముల నుండి విముక్తు లగుట చూచుచునే యున్నాము. ఇట్లు ఈ హను శబ్దవిర్వచనము హనుమ స్మృతిగత దివ్యతేజోవిలాసమును దర్శింపజేయుచున్నది.

రామాయణమహామాలారత్నమ్

రామాయణ మొక విచిత్రరత్న మణిహరము అందలి పాత్ర లన్నియు విచిత్ర దివ్యకాంతులు వెదజల్లు అనర్హరత్నములు మణులు. నారదావదేశము వలన, బ్రహ్మ యొక్క అదేశము వలన మహావి తపస్సిద్ధి వలన శ్రీ సీతారామచంద్ర కారాభరణ రూపమున ఈ రామాయణమహామాల లోకమున నవతరించినది. ఈ మహామాల యందలి మణులుగా భావించెడి భరతాదుల యందు ఒక్కొక్క విశిష్టత గలదు. త్యాగనిరతితో బ్రాతృసేవాపరాధ్యక్షముతో భరతాదులు వన్నె తెక్కిరి. సుహృద్ధర్మమున సుగ్రీవుని వంటి వరు లరవి ప్రసిద్ధి గల్గినది. ధర్మదీక్షితు డైవ విభీషణుడు అగ్రజుని విడిచి పెట్టుటకు కూడ సనుకూడలేదు ఇట్లు ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క విశిష్ట గుణ సంపదచే వాని తెక్కిరి. అయినను, రామాయణ మహామాలారత్న మనెడి భ్యాతి అంజనేయునకే దక్కినది అంజనేయుడే లేనిచో నే నింతటి కార్యమును నెంపేర్చ గలనా అని శ్రీరాముడే స్వయంబుగ చెప్పికొనెను.

ఏకవ్య బాహువీర్యేణ లంకా సీతా చ లక్ష్మణః ।

ప్రాప్తా మయా జయ త్వైవ రాజ్యం మిత్రాణి బంధవాః॥

“హనుమాన్ యది మే న స్యాత్ వానరాధిపతేః నఖా ।

ప్రవృత్తి మపి కో వేత్తుం జానక్యాః శక్తిమాన్ భవేత్”

రామాయణ. ఉత్తరకాండ. 35వర్గ 9 10 శ్లో.

కర్డుడు తెని భారతమా యన్నట్లు హనుమంతుడు ఎని రామాయణమా? యను ఖ్యాతియే హనుమంతుని ప్రత్యేకతకు చారాణము అయింది పరివారములో శ్రీరాముని సర్వస్వచూతమైన గాఢపరిష్వంగమును అందుకొన గలిగిన భాగ్యశాలి హనుమంతు డొక్కడే

“పప సర్వస్వ భూతో మే పరిష్వంగో హనుమతః ।

మయా కాల మిమం ప్రాప్య దత్త స్తస్య మహత్మనః”

రామాయణ యుద్ధకాండ.

ఇంతమందిలోను, వేదాదాంగపేత్రగా ఉత్తమ సంస్కారక్రమ సంపన్నుడుగా శ్రీరామునివే గీర్తింపబడినవాడు హనుమంతు డొక్కడే హనుమంతుని యందలి యుత్తమ సంస్కారమును కాళిదాస మహాకవి ఒక యుపమానము ద్వారా చక్కగా ప్రకంపించినాడు.

ప్రవృత్తా పుపలంఢాయాం తస్యాః సంపాతిదర్శనాత్ ।

మారుతి స్సాగరం తీర్థః సంసార మివ నిర్మమః”

రఘువంశ. 12 80

జటాయువు సోదరు డగు సంపాతి వలన సీతను గూర్చిన వృత్తాంతము ఎరియగనే మమతారహితుడు అనగా విష్ణువుడు (నిర్మమః) సంసారిసారమును ముఖముగా తరించునట్లు హనుమంతుడును సు. యా సముగ సముద్రమును దాటెను అని యర్థము.

హనుమంతుడు సముద్రమును దాటుట యనునది కథాపరి మైన యర్థము. మునుమంతునకును శ్రీరామకార్య నిర్వహణము కంటె కోరి

దగిన వస్తు వేదియ ప్రసంపమున లేదు. స్వామి కార్యనిర్వహణయే ఆయన జీవితలక్ష్యము. శ్రీరాముడే ఆయన సర్వస్వము కావున మమతారహితుడు శ్రీరామానుగ్రహముచే భవసాగరమును దాటిన మహాయోగి, మహాభక్తుడు, మహాజ్ఞాని మమతారహితుడై హనుమంతుడు భవసాగరమును దాటె నని కవి ఉపమానవ్యాజి యన ద్వనింప జేసినాడు. ఇది హనుమంతుని ఉత్తమ సంస్కారక్రమ సంపన్నతా నూచకిము.

రామాయణమున సీతతో రాముని యోజన చేసిన మహాత్ములు మువ్వురు కన్పట్టదురు కల్యాణ సంధాయకుడై సీతారాముల మొదట గూర్చిన యెత్తుడు విశ్వావిద్రుడు శ్రీరాముని నుండి వేరు చేసిన సీతను అన్వేషించి, ఆ సీతతో రామునిగూర్చిన మనుడు హనుమంతుడు. లోకావవాద భీతిచే అరణ్యమున పరిత్యక్తి యైన సీతను అక్రమమున నుంచుకొని మహాజన సమక్షమున అటును నిర్దోషిగా ప్రకటించి సీతతో రాముని గూర్చిన మనత వార్మికి దక్కినది. ఈ మువ్వురు మహాత్ములే అట్టి మహాత్ముల కోవకు చెందినవాడు హనుమంతుడు.

శ్రీరాముని పట్టాభిషేకానంతరము అందఱకును పారితోషికము లిచ్చెడి నందర్పమున తన కంఠహారమును హనుమంతుని కీయదలచి సీత భర్త వైపు జూచును. అప్పుడు సీతను జూచి శ్రీరాము డిట్లు చెప్పెను.

“ప్రదేహి నుభగే హరం యస్య తుష్టాసి ఛామిని।

పౌరుషం విక్రమౌ బుద్ధిః యస్మి న్నేతాని సర్వకః”

పౌరుష విక్రమములు, విశేషబలము పుష్కలముగ గలిగి యుండు

నీ యనుగ్రహమునకు పాత్రుడో అతనికి నీ హరి ఓయుము. అని యర్థము.

అంతటి సీత తన సర్వస్వభూత మైన హరమును హనుమంతు నకు బహూకరించును. ఈ విధముగ సీతారాములనుండి ప్రత్యేక బహు మతుల నందుకొనిన మహాభాగ్యకాలి కావుననే “రామాయణ ములలోని రత్నమ్” అని నేటికి కీర్తింపబడుచున్నాడు.

శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి

అరొగ్యం భాస్కరా దిచ్ఛేత్ అని సామాన్యముగ వినబడెడి నూత్తి హృద్రోగం మమసూర్య అను శ్రుతిమంత్రమును జపించుచు హృద్రోగపీడితుడు సూర్యు నారాధించుట కలదు. హనుమద్దర్శన సేవా పూజాదుల వలన వట్టి ఫలము లభించు నని పురాణాదులు కీర్తించు చున్నవి.

“బుద్ధి ర్బలం యశో దైర్యం నిర్భయత్వ మరోగతా ।

అజాడ్యం వాక్పటుత్వం చ హనుమ త్స్మరిణా దృశేత్”

హనుమత్స్మరణము వలననే బుద్ధి బల యశో దైర్య నిర్భయత్వ అరొగ్య అనారస్య వాక్పటుత్వాది ఫలము లన్నియు సిద్ధించు నని పై నూత్తి చెప్పుచున్నది. కనుకనే వానరరూపుడుగా, భిక్షువుగా, సుందరుడుగా, అంజనేయుడుగా, హనుమంతుడుగా రామాయణ మహామాలారత్నముగా విరాజిల్లెడి రామదూత మనవుల కి పాన్యదైవ మయ్యెను. ప్రాణదేవతా తాదాత్మ్యము జెంది, అవలీలగా సాగరమును,

భవసాగరమును తరించి సంసారకరణోపాయముగా రామభక్తిని లోకమున నెరికొల్పిన లోకోత్తరసుందరుని మన మిట్లు ఆరాధించుదము.

‘శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి.’

ఆంజనేయ ద్వాదశనామస్తోత్రము - ఫలశ్రుతి

“హనుమా నంజనానూనుః వాయుపుత్రో మహాబలిః ।

రామేష్టః పల్లవానఖః ంగాక్షోఽమితవిక్రమః ॥

ఉదధీక్రమణ శ్రైవ సీతోశోక నివారణః ।

రక్ష్మాణప్రాణదాతా చ దశగ్రీవస్య దర్పహః ॥

ద్వాదశైశాని నామాని కపీంద్రస్య మహాత్మనః ।

స్వాపకారే సతేన్నిత్యం యాత్రాకారే విశేషతః ॥

తస్య మృత్యుభయం నాస్తి సర్వత్ర విజయీ భవేత్”

7. రామాలయాలలో లక్ష్మణుడు

రామడు ఆరాధింపబడెడి దివ్యక్షేత్రములలో బ్రద్రాచలోత్రము అగ్రస్థాన మలంకరించుచున్నది, ఇచట సీతారాములకొపాటు లక్ష్మణుడు గూడ ఆరాధింపబడుచున్నడు భద్రాదియందే కాదు, రామాలయము లన్నిటియందును సీతారాములకొ పాటు లక్ష్మణుడు గూడ ప్రతిష్ఠింపబడి ఆరాధింపబడుచున్నాడు

సాధారణముగా దేవాలయములలో అనాది దంపతులైన పార్వతీ పరమేశ్వరులు, లక్ష్మీనారాయణులు ఇట్లు దంపతులే ప్రతిష్ఠింపబడు చుండురు అట్లే రామాలయములందును సీతారాములు ప్రతిష్ఠింపబడిట సహజము కాని వారికో కూడ లక్ష్మణు డుండుట విశేషము లక్ష్మణుడు లేని రామాలయము సామాన్యముగా కన్పించదనవచ్చును దీనిని ఒట్టి లక్ష్మణుడు సీతారాముల గూడ ప్రతిష్ఠింపబడట సంప్రదాయము గుణమే యని తెలియును కాని, యుద్ధమునకు ఉంచే, సీతారాములుం డుట ధర్మము లేదా పనుమత్సితాలక్ష్మణ భుజశత్రులన్ని సమేతి శ్రీరామడు ప్రతిష్ఠింపబడట సహజము అట్లుగా, సీతారాములకొ లక్ష్మణుని మాత్రము ప్రతిష్ఠించట, వూరించట చూచుచున్నాము అట్లు దంపతుల మధ్య ఎడలండట రోము విధముగా భావింబును కాని రోము ముత్రము విధముగా భావింపక ఆ సంప్రదాయమునం తయో అదింబు గలిగియున్నా కనుక, ఈ సంప్రదాయ రహస్య మేదియో తెలియవలసి యున్నది

శ్రీరాముడు పుట్టినప్పటినుండి లక్ష్మణుని వీడి క్షణ ముండలేదు
వాని సాహచర్యమును వాల్మీకి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు

బాల్యా త్రపుభృతి సుప్తిగ్ధో లక్ష్మణో లక్ష్మీవర్ధనః ।

సర్వప్రయతర స్తస్య రామస్యాపి శరీరతః ॥

లక్ష్మణో లక్ష్మీసంపన్నో బహిఃప్రాణ ఇవావరః ।

స చ కేవలినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః ॥

మృష్ట మన్న ముపాసీత మత్నాతి నహి తం వినా ।

యదా హి హయ మారూఢో మృగయాం యాతి రాఘవః ॥

తదైనం పృష్ఠకోఽన్వేతి సదమః పరిపాలయన్ ।

బాలకాండ

లక్ష్మణుడు రామునకు బహిఃప్రాణము లక్ష్మణుడు లే
రామునకు నిద్ర లేదు అతడు లేక మృష్టాన్నమునైన భుజింపడుక
రాము డశ్వారూఢుడై వేటకు వెడలినపుడు లక్ష్మణుడు గూఢ ధనుష్షా
ణియై రాముని వెంటబడించును

ఇట్లొకరిని విడిచి యొకరుండరు గాన, నా సాహచర్యమును
గుర్తింపజేయుటకే ఆలయములందు వీతారాములతోపాటు లక్ష్మణుడు
గూఢ ప్రతిష్ఠింపబడుచున్నాడని సమాధానము చెప్పి యత్నింపవచ్చు
కాని, అన్నదిమ్ముల చిన్ననాటి సాహచర్యము వేరు వివాహతులైనవారి
సాహచర్యము వేరు చిన్నతనము నందెట్లు సంచరించిన, వయసు

“చ్చిన తరువాత మార్పు తప్పదు దంపతుల మధ్య అన్యూ దుండట
 రాకసహజము గాదు కాని, సీతారాములతోపాటు లక్ష్మణునిప్రతిష్ఠించు
 సంప్రదాయము శిష్టజనపంతులమై యుగయుగములుగా వచ్చుచున్నట్లు
 తెలియును అనూచానముగ వచ్చు ఈ సంప్రదాయము నందలి విగూఢ
 భావము పరిశీలించవలసియున్నది

రామ యణమున రాముని ప్రసక్తి ఎచ్చట ఎప్పుడు వచ్చినను
 వాల్మీకిమహర్షి లక్ష్మణుని మరువదు-

విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞసంరక్షణార్థము రాముని పంపుమని దళిరుదుని
 గోరును కాని లక్ష్మణునహితుడై రాముడు విశ్వామిత్రుని వెంట చెక్కును
 రామలక్ష్మణులు, విశ్వామిత్రునితో సరయునదీతీరమునకు చేరి యచట
 విశ్రమించుదురు విశ్వామిత్రుడు ప్రభాతసమయమున శ్రీరాము నిట్లు
 మేలుకొలుపును

“కౌసల్యునిప్రజారామ వార్యా సంధ్యా ప్రవర్తతే :

ఉత్తిష్ఠ నరకార్థాల కర్తవ్యం దైవ మాహ్నికమ్ ||”

ఈ మేలుకొలుపు రాము నుద్దేశించినవే కాని, లక్ష్మణునకు గూడ
 వర్తించును కావుననే, రామునితోపాటు లక్ష్మణుడును లేచి ప్రాతస్సం
 ద్యోపాసనాది కృత్యములు నిర్వర్తించినట్లు తరువాత వర్ణింపబడినది
 అట్లే బలాఽతిబలవిద్యలు విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామున కుపదేశించినట్లుగా
 మూలమున గన్నట్లును కాని, లక్ష్మణునకును ఉపదేశించినట్లే కావుననే,
 ఆ ఏడాద్రాభావము వలన రామునితోపాటు లక్ష్మణుడు గూడ జుత్తిపా
 నాదిబాధారహితుడై వెలసిల్లినట్లు తరువాత వర్ణనల వలన తెలియును
 వ్యాఖ్యాతలను ఈ విషయ మిట్లు వివరించిరి

“ గృహణ ర్వ యత్కువలక్షణం లక్ష్యేణస్యాపిక్షత్విపాసో
జ్ఞాంతిరూప ఫలస్య ఉభయో రహ దర్శనా దపేక్షణాచ్చ ”

బాల 22 12 మహేశ్వర తీర్థవ్యాఖ్య.

తై కేయ రాముని మాత్రమే యడవికి పంపుమని భర్తను కోరును దశరథుడు గూడ రామునే వనమున కేగు మని చెప్పును కాని, పత్ని సమేతుడై రాముడు బయలుదేరినంతనే లక్ష్యము గూడ వారల ననుసరించును ఇట్లు లక్ష్యము లేక రాముని విడిగా రామాయణమున దర్శింప లేము వారల సాహచర్యము వారి యవినాభావనంబిందమును గుర్తింప జేయును

రామలక్ష్యముల కిట్టి యనుబంధ మున్నను, వారిలో ప్రత్యేకతయు గలదు రాముడు స్వతంత్రుడు లక్ష్యముడు తత్పరాధీనుడు, ఆరాధకుడు సీతా రామునకు వశవర్తిని, పహచారిణి లక్ష్యమున కారాధ్యదేవత లక్ష్యమునిదృష్టిలో శ్రీరాముడు కేవలము సోదరుడు గాదు, ఇన్నిమాట లేల! షాశ్వరుడే జీవేశ్వరుల కెట్టి స్వస్వామిభావనంబిందమో వారిరువురికి గల సంబంధ మట్టిది రాముడు లక్ష్యముని సోదరుని వలె దగ్గరకు దీయును మిత్రునివలె సంప్రదించును కొన్నియెడల అతనిని మందలించును, ధర్మమూర్తియై శాసించును ఒజ్జయై యుపదేశించును శ్రీరామునియందు స్వార్థము కన్పట్టదు లక్ష్యమునియందు కన్పట్టును అది అతని జీవభావమున కుపలక్షకము కాని, అందరి జీవుల స్వార్థమువంటి స్వార్థము కాదు, తన సోదరుడు, ఆరాధ్యదేవము నగు శ్రీరాముడు బాధపడుట ఏమాత్రము నహింపదు. తన కష్టమును

గూర్చి యాలోచించడు ఇదియే లక్ష్మణునకు గల స్వావధానము ఇది దర్శావిరుద్ధమైన కామము విశ్వామిత్రుని కామ మాతనియున్నది యిట్లు దారితీసినదో, లక్ష్మణుని ఈ కామము గూడ రామునితోపాటు శాశ్వతముగా కీర్తనీయ శాశ్వతస్థితికి దారితీసినది సీతనుండి రాముని ఎటు చేయలేనట్లు, లక్ష్మణుని నుండియు రాముని వేరు చేయ శక్యము గాదు కాన రామలక్ష్మణులు జీవేశ్వరశత్రుస్సోరింపకు లనిగుర్తించుట కవకాశము గలుగుచుండును ఇట్లు రామలక్ష్మణులు జీవపరమాత్మస్వరూపు లని భోధించుటకే వాల్మీకి వారిల నడుగడుగున అశ్వదేవతలతోబోల్చినట్లు కన్పట్టును

“విశ్వామిత్రం మహాత్మానం త్రిశీర్షా వివ పన్నగౌ :

అమజగ్గుతు రక్షద్రౌ పితామహ మివాశ్వినౌ”

బాలకాండ 22 17

విశ్వామిత్రుని వెంబడించు రామలక్ష్మణులు ఎకామహాని వెంబడించు అశ్వదేవతల వలె విలసిల్లరట పితామహుని అశ్వదేవతలు వెంబడించుట యన నేమి : వారికి గల సంబంధ మెట్టిది : ఇట్లే మరియొక యుపమానము కలదు

“సద్ధర్మః ఖలు నూత త్వం యేన దృష్టౌ మమాత్మజౌ :

వనాంతం ప్రవేశంతౌ తా వశ్వినౌ వివ మందరమ్”

అయోధ్య. 68 10

రామలక్ష్మణులను వనమున దింపి తిరిగివచ్చిన నూతుని జూచి దశరథు డిట్లునుభవ్వాడు నూతా : మందరమును ప్రవేశించు అశ్వదేవతలను వలె వనమున బ్రవేశించిన రామలక్ష్మణుల జూచిన నీవు ధన్యుడవు. [సిద్ధాంతః]

అశ్వదేవతలు మందరమును ప్రవేశించుట యననేమి : మరి యొక చోట ముక్తకంఠముగ రామ ష్మణులకు అశ్వ సాదృశ్యము చెప్ప బడినది

“అశ్వినో రివ సౌత్రాత్రం కయో ర్లోకేషు విశ్రుతమ్”

ఇట నొక విశేషము రామలక్ష్మణులకు గల అశ్వసాదృశ్యము లోకప్రసిద్ధమట లోకప్రసిద్ధమైన సాదృశ్యమునే కవి ఇట అనువదించు చున్నట్లు తెలియుచుండుటచే ఇది కేవల కవిప్రతిభా కల్పితము కాదని తెలియును దీనిని బట్టి వాల్మీకి వచనములు భూతార్థవాదరూపము లని తెలియును

రామలక్ష్మణులకు గల అశ్వసాదృశ్యము స్పృటముగా తెలియవలె నన్న ముందు అశ్వస్వరూపము స్పృటముగా తెలియవలెను అశ్వస్వరూ పము స్పష్టముగా తెలియవలె నన్న వేదమే శరణ్యము. వారు శ్రుతి ప్రసిద్ధులు ఒకరిని వీడి ఒకరుండరు వారి సాహచర్యము నిత్యము అయితే, ఈ యిరువురు దేవతలచోపాటు నరస్వతీదేవతయు శ్రుతియందు శ్రూయమాణ యగుచుండును

“నరస్వతీ మనసా పేళలం వసు నానత్యాఖ్యాం వయతి దర్శకం వపుః ।

సరస్వతీ యోన్యాం గర్భ మంతః అశ్వఖ్యాం వత్నీ సుకృతం విభర్తి”

ఈ విధిముగా శ్రుతి అశ్వసులతో సరస్వతి యొక్క నాహచిర్యమును ప్రదర్శించుచుండును

మహాభారతమున ఉపమన్యుకృత అశ్వస్తోత్రమున అశ్వం చలు జీవపరమాత్మలుగా కీర్తింపబడినారు

“యవాం జీవాత్మరూపా” అని నీలకంఠవ్యాఖ్యానము (అదిషర్వ 1, 59), మహాభారతారంభమున గల మంగళశ్లోకమును పరిశీలించిన, జీవపరమాత్మలకు సరస్వతితో సాహచర్యమున్నట్లు తెలియగలదు

“నారాయణం నమస్కృత్య సరించైవ నరొత్తమమ్ ।

దేవీం సరస్వతిం చైవ తతో జయ ముదీరయేత్”

ఇచట, రక్షాయణులు జీవపరమాత్మలు సం త్రముడు పురుషోత్తమశబ్దవాచ్యులగు పరబ్రహ్మయే జీవేశ్వర స్వరూపమును తత్స్వరూపానగతి ద్వారా పరబ్రహ్మ స్వరూపమును తెలియజేయు పేదవాణియే సరస్వతి

“చతుష్కపర్దా యువతి స్పృహేణా ఘృతప్రతీక్సా వయనాని సంత ।

తస్యాం సుపర్దా వృషణా విషేదితుః యత్ర దేవా దధిరే

భాగధేయమ్”

ము 10 114 3

ఈ మంత్రమున శ్రుతి ఉనను యువతిగా వర్ణించుకొనుచున్నది ఆమె సుపర్దలగు జీవేశ్వరులతో విరాజిల్లుచు త్రస్యాం సుపర్దా వృషణా

నిషేదతుః] అరాదకుల ననుగ్రహించుచుండును ఇచట వేదమాత జీవేశ్వరుల తా తనకు గల సాహచర్యమును స్పష్టముగా చెప్పుకొనినది ఇదియే జీవేశ్వరులతో సరస్వతిఁ గల సాహచర్యము

ఇట్లు అశ్వదేవతలను జీవేశ్వరులుగా దర్శించినపుడు అశ్వనుల మందరప్రవేశరూప ఉపమానతాత్పర్య మవగత మగుచున్నది

“సిద్ధార్థః ఖలు నూత క్వం యేన దృష్టౌ మహ్నాత్మతో :

వనాంతం ప్రవిశంతౌ తా వశ్వినా విమ మందరమ్”

మందరమును ప్రవేశించిన అశ్వనులను వలె వనాంతమును ప్రవేశించిన రామ త్మణుల జూచి నూతుడు శ్చితార్థుడైనట్లు (సిద్ధార్థః) దశరథు డనుచున్నాడు

ఇంతవరకు ధామలక్ష్మణులను పుత్రులుగా మాత్రమే జూచినాడు, ప్రేమించినాడు వనాంతమున ప్రవేశించుచున్న రామలక్ష్మణు లిప్పుడు దశరథునకు అశ్వదేవతల వలె మనోవీధి యందు భాసించిరి

ఇచట మందర మనగా, స్థలప్రపంచము మందర శబ్దమునకు స్థాలప్రపంచ మను నర్థము హరివంశ వ్యాఖ్యాయందు నీలకంఠపండితు నికే వివరింపబడినది “మందరాగ్రే స్థాలప్రపంచస్య అగ్రే”

హరివంశ 28 లి

“తత్ సృష్ట్యా తదేవాను ప్రావిశత్” అని శ్రుతి నామరూపా త్మక స్థాలప్రపంచమును సృజించి అందు జీవన్వరూపమున ఈశ్వరుడు ప్రవేశించెను. ఇదియే జీవేశ్వరుల మందరప్రవేశము స్థాలప్రపంచ

[ప్రవేశము] రామలక్ష్మణుల వసంతప్రవేశము జీవేశ్వర స్థూలప్రవేశము వంటిదిగా దశరథుడు దర్శించెను స్థూలప్రపంచమును అరిణ్యముతో పోల్చుట సంప్రదాయము

సంసారాటవిని ప్రవేశించు జీవేశ్వరులవలె రామలక్ష్మణులు సంతమును బ్రవేశించుచున్నట్లుగా దశరథుడు భావించెను ట్టి రామలక్ష్మణులను జూచి ధన్యుడ వైతి వని దశరథుడు సుమంత్రునితో పలుకును దీనిని బట్టి దశరథుని దృష్టిలో రామలక్ష్మణు లిప్పుడు జీవేశ్వరులే

ఇక “పితామహ మివాశ్వినో” అను ఉపమాన స్వార్సన్యమును దర్శించెను

“విశ్వామిత్రం మహాత్మానం త్రిశీర్షాదివ పన్నగౌ ।

అనుజగ్ముతు రక్షద్రోపితామహ మివాశ్వినో”

[ప్రతిదినము నూర్కొదయమునకు పూర్వము అశ్వీకాల మని యాజ్ఞిక సంప్రదాయము అందును తమః ప్రధానభాగము ప్రధమాశ్వీకాల మనియు, తోత్యతిఃప్రధానకాలము ద్వితీయాశ్వీకాల మనియు వ్యవహారము ఈ అశ్వీదేవతలు ఎల్లప్పుడు సర్వలోకపితామహుడు బ్రహ్మరూపయునైవ అదిత్యుని అనువ రించుచుందుడు ఇది సాంప్రదానిక సత్యము ఈ సత్యమును గుర్తింపజేయుటకే విశ్వామిత్రుని వెంట ఉభయమున్న రామలక్ష్మణులు పితామహుని అనుసరించుచున్న అశ్వీదేవతలుగా వర్ణింపబడినారు (అశ్వీస్వరూపము వేదమాతృస్తవమున విపులముగా దర్శింపవచ్చును) ఇది యాజ్ఞికపరమైన అర్థము

ఇక్కడ త్వికార్థము చూతము ఇది ఉపమేయము విశ్వామిత్రుడు అయిన బ్రహ్మర్షి “బ్రహ్మవి ద్రష్టావ భవతి” బ్రహ్మస్వరూపుడు ఉపమేయము ననుసరించి ఉపమానము గూడ బ్రహ్మయే కావలయును లేనిచో, దౌచిత్య ముండదు అయితే, విశ్వామిత్రుడు గమనశీలమైన బ్రహ్మ, ఉపమానముగా గ్రహంపబడెడి బ్రహ్మ నిర్గుణము, నిష్క్రియము గమనశీలము గాదు కాన దౌపమ్య మెట్లు పొసగును?

బ్రహ్మ గమనశీల మగునా, కాదా? యనునది ప్రకృతాంశము గాదు ఇచట సాధర్మ్య మనుగమనము సాధర్మ్య మున్నచో చాలు జీవుడును ఈశ్వరుడును ఉపాధికృత భేదము కలవారివలె నొప్పుచున్నను తత్త్వతః బ్రహ్మస్వరూపులు అదియే సాధకుడుదర్శింపదగిన లక్ష్యము లక్ష్యభూత సాధక భావితజీవేశ్వర బ్రహ్మతత్త్వానుగమనమే ఇది అను గమనముగా అలంకారికముగా చిత్రీకరింపబడినది

జీవేశ్వరులు మూర్తీభవించిన బ్రహ్మతత్త్వము ననుగమించు చున్నారా? యనునట్లుగ మూర్తీభవించిన బ్రహ్మరూపుడైన విశ్వామిత్రుని జీవేశ్వరస్వరూపు లగు రామలక్ష్మణులు అనుగమించుచున్నట్లు కవి తన యనుభూతిని వర్ణించుచున్నాడు ఈ ఉపమానము ద్వారా విశ్వామిత్రుని మహానుభావము [మహామహత్వము] అయిన ననుగమించుచున్న రామ లక్ష్మణుల జీవేశ్వరభావము వ్యక్త మగుచున్నది

పూర్వోదాహృత “నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ
నరొత్తమమ్ దేవీం సరస్వతీం చైవ తతో జయ ముదీరయేత్”

అను భారతాది మంగళశ్లోకము జీవేశ్వరలక్ష్మీభూత సాక్షాత్తమ
రూప బ్రహ్మతత్త్వమును శ్రుతిమాతయైన పరస్వతి యనుగ్రహముచే
దర్శింపదగు వని చెప్పుచు పై విషయమును గుర్తింపజేయుచున్నది

పై గ్రంథ సందర్భము ననుసరించి రామలక్ష్మణులు జీవేశ్వర
స్వరూపులనియు జీవుడు శ్రుతిమాత నారాధించి యామె అనుగ్రహముతో
ఈశ్వరానుగ్రహ పాత్రుడగుననియు స్పష్టమైనది ప్రకృతమున జీవ
స్థానీయుడైన లక్ష్మణుడు సదా సీతాపాదారివింద సంసక్తహృదయుడు

“నాహం జానామి కేయారే నాహం జానామి కుండలే ।

మాపురే క్వభిజానామి నిత్యం పాదాభివందనాత్”

ఈ శ్లోకము లక్ష్మణుని యొక్క సీతావిషయకి భక్తిప్రపత్తిని
నిరూపించుచున్నది

లక్ష్మణస్వరూపమును వాల్మీకి యింకను ఇట్లు వివరించుచున్నాడు

స తదెతి మహారాజో రామ ముక్త్యా కృతాంజలిమ్ ।

లక్ష్మణం చ పరిష్వజ్య పున ర్వాక్య మువాచ హ ॥

రామం శుశ్రూషతా భక్త్యా వై దేహ్య నహ సీతయా ।

కృతా మమ మహాప్రీతిః ప్రాప్తం ధర్మఫలం చ తే ॥

రామా యుద్ధ 122 27, 28

రావణ వధానంతరము సీత అగ్నిపరిశుద్ధ యైనది స్వర్గమునుండి
విమానారూఢుడై దశరథుడు వచ్చి కృతాంజలియైన రాముని ప్రశంసించి

లక్ష్మణు నాలింగనము జేసికొని లక్ష్మణునితో నిట్లు చెప్పెను వత్సా!
విదేహ రాజపుత్రిక యైన సీతతో సహా నీవు రామునకు భక్తితో
బ్రతుకు యొనర్చి కృతార్థుడవై దర్మఫలమునుపొంది నాకెంతయు అనం
దము గూర్చితివి

సీత అగ్నికుద్దురా లఘుటవలన ఆమె పాతివ్రత్యమహిమ వ్యాపిత
మగుటయే గాక, ఆమె అగ్నివర్ణరూపిణి యగు సరాదేవతా స్వరూపిణి
[అగ్నివర్ణం తపసా జ్వలంతీం] యని ప్రస్తుట మగుచున్నది అట్టి
దేవతను సేవించి శ్రీరామానుగ్రహమునకు పాత్రుడైన లక్ష్మణుడు దళ
బధున కానందమును గల్పించెను దీనినిబట్టి లక్ష్మణునకు సీతయందుగల
అకల్యషభక్తి శ్రద్ధాతిశయములు ప్రతీతము లగుచున్నవి

పూవు పుట్టగనే పరిమళించును లక్ష్మణుని యొక్క స్వభావము
ప్రజలను ముందేతెలియును లక్ష్మణుని యెడల ప్రజల ఆదరాభిమానము
రెట్టివో, ఈ క్రిందిశ్లోకము వలన తెలియును

“ఏక సృక్పరుషో లోకే లక్ష్మణ స్సహా సీతయా !

యోఽనుగచ్ఛతి శాకుత్స్థం రామం పరిచరన్ వనే”

“శ్రీరాముని సేవించుటకై సీతతోపాటు వనమున రాము ననుస
రించు లక్ష్మణు డొక్కడే సక్పరుషుడు

ఇది లక్ష్మణుని గూర్చిన ప్రజల యభిప్రాయము

సీతారామ దంపతులతో లక్ష్మణు డెందుకు : అను నభిప్రాయము
ప్రజలకు కలుగలేదు వారు లక్ష్మణుని హృదయ మెరుగుదురు
రామునివలె సీతయు లక్ష్మణున కారాధ్యదేవత ఆరాధ్యదేవతను భక్తు
డనుగమించుట సహజము కనుకనే లక్ష్మణుడు సీతతో సహా రాము నను

గమించుటను ప్రజలు హర్షించిరి హర్షించుటయే గాదు “ఏక స్సత్పు
రుషో లోకే అని కీర్తించిరి” లోకమున ఇట్టి సత్పురుషుడు లక్ష్మణు
డొక్కడే” అని వారి యభిప్రాయము వారి దృష్టిలో లక్ష్మణుడు సాధా,
రణ రాజపుత్రుడు గాదు నిరంతరము సీతారాముల సేవించు మహాభక్తు
నిగా దర్శించిరి బాల్యమునుండియు రామలక్ష్మణుల యవినాభావ సంబంధ
మును వారెరుగుదురు పామరులకు వారు జీవేశ్వరులను భావన యుండక
పోవచ్చును విజ్ఞుల దృష్టిలో వారు జీవేశ్వరులే ఇది వాల్మీకి యొక్క
భావనయే గాదు తరువాతి కవులు వాల్మీకి యభిప్రాయము నిట్లే
గ్రహించినట్లు కన్పించును

“ఏతయోః ప్రకృతిరమ్యరూపయోః

ఉల్లస తృహజ సౌహృదశ్రియోః ।

అంతరః స్ఫురితి క్లృం సంనిధి,

ప్రత్యగాత్మ సమమాత్మయో రివ”

ప్రసన్నరాఘవ 3 20

రామలక్ష్మణులను జూచి తత్త్వవేత్తయైన జనకుని ముఖమునుండి
వెలువడిన మాట లివి ప్రకృతిరామజీయకము, సహజసౌమ్యము గలి
గిన రామలక్ష్మణులకు ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మలకు వల అనిర్వచనీయ
మైన అంతరిసంబంధ మేదియో యున్నట్లు స్ఫురించుచున్నది

కావున, విజ్ఞుల దృష్టిలో రామలక్ష్మణులు జీవేశ్వరులే ప్రత్యగాత్మపర
మాత్మరూపులే ప్రత్యగాత్మపదము సంప్రదాయము ననుసరించి జీవుని
వాస్తవికరూపము కథాభాగము ననుసరించి రామలక్ష్మణులకు సేవ్యసేవక

భావము ప్రస్థించు ఆ దృష్టితో జూచిన, ప్రత్యగాత్మపదము జీవపరముగా ఇది గ్రహించుట యుక్తము జీవేశ్వరులకు అనివ్విచనీయమైన అంతరసంనిధి శుద్ధచైతన్యరూపముననే అట్లే జీవేశ్వర స్వరూపులైన రామలక్ష్మణులకును ఇట్టిది యని నిర్వచించరాని అంతరసంనిధి కలదని జనకుని తాత్పర్యముగా గ్రహింపనగును

పురుషార్థమును దర్శింపగోరు జీవుడు శ్రుతిమాత నారాధించుచు పరమేశ్వర సాన్నిధ్యమును జేరుటకు యత్నించును అట్లే లక్ష్మణుడు మాతృస్వరూపిణినిగా సీత నారాధించి శ్రీరాముని గ్రహమునకు పాత్రుడగుచున్నాడు

కనుక, పై శ్లోకమున “లక్ష్మణః నహ సీతయా రామం పరిచరన్ వనే అనుగచ్ఛతి” అని ప్రజలు భావించుట యుక్తమగుచున్నది

వనవాసులకు బయలుదేరినపుడు సుమిత్ర లక్ష్మణునకు జేసిన యుపదేశము గమనించదగినది

“రామం దళరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్ ।

అయోధ్యా మటపీం విద్ధి గచ్ఛ తాతి యథానుభమ్ ॥”

“మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్” నాయనా , లక్ష్మణా! సీతను నన్నుగా భావించుము అనగా సీత పీఠ నానంటి మాతృమూరి ఇది యొక యర్థము సీత సాధారణస్థి గాదు సాక్షాత్తు లక్ష్మీస్వరూపిణి (మా) వేద మాత ఆ దృష్టితో నీవామెను సేవించునది అని విగూఢార్థము తల్లి యుపదేశానుసారము లక్ష్మణుడు సీతను మాతృస్వరూపిణినిగాను వేద మాతృస్వరూపిణిని గను సేవించి చరితార్థుడైనాడు కావుననే, సీత

రామాలతోడి సాహ చర్యల్లాగ్యము లక్ష్మణున కబ్బినది ఎట్టి సాహ
చర్యము గలశిల్పము భద్రాద్రియందు కాంచగలము

భద్రాచలమున శ్రీరాముని వామాంకమున సీతయు సీతకు
ప్రక్కగా లక్ష్మణుడును దర్శన మిచ్చుచుందురు

సీత రామునకు వశవర్తిని లక్ష్మణునకామె అరాధ్య దేవత ఇట్లు
సీత రామలక్ష్మణుల ఎద్యవర్తిని యగుచు రామున కానందదాత్రి,
లక్ష్మణునకు రామాను గహనంపాదయిత్రి యగుచున్నది

శ్రీపరాశరభట్టాచార్యులును ప్రణవస్వరూపనరూ ఇ వ్యాజమన
జీవేశ్వరస్వరూపము నిట్లు వివరించిరి

“అకారార్థా విష్ణ ర్జగదుదయరిజ్జ ప్రళయకృత్

మకారార్థా జీవః తదనంతరణం వైష్ణవ మిదమ్ ॥

ఉకారోఽనన్యార్హం వియమయతి సంబంధ మనయోః ।

త్రయీసారః త్రాక్యా ప్రణవ ఇమ మర్థం సమశత్ ॥

శ్రీ పరాశరభట్టాచార్య అష్టశ్లోక

ఓంకారము ఆకారి ఉకారి మకారాత్మకము అందకారార్థము
విష్ణువు మారార్థము జీవుడు ఈ సునారాయణులకు గల అనితరసాదా
రణమైన సంబంధము గూర్చి, లేక తెలియజేయు శ్రీమత ఉకారివాచ్య
అని ఈ శ్లోకతాత్పర్యము

కనుక, సునారాయణ స్వరూపుడైన రామలక్ష్మణుల అనంత సాధా
రణ సంబంధమును తెలియఁటకు మధ్య అనుసంధానకీర్తిగా శ్రీమాత
దర్శన మిచ్చుచుండును శ్రీమతయే వేదమాత, రామలక్ష్మణులను
జీవేశ్వర స్వరూపులుగను, సీతను తదనన్యత్య బాధయిత్రి యగు క్రితి

మాతగను భావన జేసినపుడు, ఈ మూర్తిత్రయము యొక్కస్థితి అవశ్యక మగుచునే యుండును ఈ సంప్రదాయ రహస్యమును గుర్తింపజేయుటకే సీతారామలతోపాటు సీతకు ప్రక్కగా లక్ష్మణప్రతిష్ఠ జరిగిన దని తెలియవగును.

రామాయణమున వనవాసము జేయు సీతారామలక్ష్మణుల పర్వనలు ఈ సంప్రదాయమునకే దోహదకారు లగుచున్నవి

“తరుణీ రూపనంపన్నా సర్వాభరణభూషితా ।

దృష్టా తత్ర మయా సర్వే తయో ర్మధ్యే సుమిథ్యమా”

అరణ్య 19 17

ఖరునితా శూర్పణఖ చెప్పు మాట లివి సుందరాకారు లగు దళరథపుత్రులైన రామలక్ష్మణుల మధ్య రూపనంపన్నయైన తరుణీమణి నొకదానిని చూచితివి.

రామాయణగాథ వేదప్రసిద్ధమైనది వేదమునందు సరస్వతితో [సూర్యాఖ్యదేవతతో] నిత్యము సంవరించు అశ్వినులకు సీతతో ప్రవాసమున సంవరించు రామలక్ష్మణు లుపమానముగా వర్ణింపబడినారు.

రామాయణమున రామలక్ష్మణులకు అశ్విను లుపమానముగా వర్ణింపబడినారు

“విభి ర్ద్వై చరత ఏకయా సహ ప్ర ప్రవాసేవ వనతః”

ఋ 8 29 8

“కించ ఇమా వశ్వినౌ ఏకయా సూర్యాఖ్యాయా శాభ్యాం స్వయం వృతయా త్రియా సహ ప్రవనతః ప్రవాసం సర్వత్ర గమనం కురుతః ।

ప్రవాసే దృష్టాంతః । ప్రవాసేవ యథా ప్రవాసినో
ద్వా పురుషౌ ఏకయా త్రియా సహ ప్రవసతః తద్వత్”

సా భాష్య

ఒక ప్రకారం ఇరువురు పురుషులు ప్రవాసము జేయుచున్నట్లు
సూర్యాఖ్య త్రితో సహ అశ్వినులు ప్రవాసము నలుపుచున్నాడు

ఇచట ఉపమానోపమేయములకు సాధర్మ్యము ప్రవాసము అది
సర్వత్ర గమనరూప మని భాష్యకారులు వివరించిరి ఇచట దృష్టాంత
స్థానీయమైన ప్రవాసము సీతారామలక్ష్మణుల ప్రవాసమే యని వెంటనే
స్ఫూర్తికి రాకమానడు అట్టి ప్రవాసము రామాయణముననే ప్రసద్దము

కావున, శ్రీరామవనవాసము ఈ మంత్రమున పేర్కొనబడిన
అశ్వ ప్రవాసమునకు భాష్యరూపము దీనిని బట్టి రామలక్ష్మణులకు
అశ్వములు పహనస్థానీయు లగుట శ్రుతిప్రసిద్ధ మగుచున్నది ఈ శ్రుతి
ప్రసిద్ధినే కవి ఉపమానముల ద్వారా స్మరింపజేయుచున్నాడు.

దీనినిబట్టి అశ్వముల విడిచి సూర్యాఖ్య దేవత యుంధనట్లు ప్రవా
సమున సీతారాముల విడిచి లక్ష్మణుడుగాని, లక్ష్మణుని విడిచి సీతారాములు
గాని ఉండరని తెలియుచున్నది ఈ శ్రుతిసిద్ధమైన శిల్పమే భద్రాచల,
మున రామాలయమున దర్శింపబడుచున్నది

మౌరి పట్టణములోని జగన్నాథ దేవాలయమున ప్రతిష్ఠింపబడిన
శ్రీకృష్ణ, సుభద్ర, బలరాముల విగ్రహ క్రమమున నిట్టి శిల్పమునే
దర్శించగలము

8. రామాయణము -

పాదుకాపట్టాభిషేకము

రామాయణమున గల రమణీయ నన్నివేళములలో పాదుకాపట్టాభిషేక మొకటి ఇది అతి విచిత్రమైన నన్నివేళము అసాధారణము ఇట్టి నన్నివేళము “న భూతా నభవిష్యతి” రాజులు, లేక చేతనుదైన పురుషుడు ప్రజల యోక్షకులు సరసి పాలించుట సహజము అచేత నుడు, అందును అనాదరముగ చూడబడెడి పాదుకలకు రాజ్యాధికారము కట్టబెట్టుట, దానిని లోకము హర్షించుట ఎవరును ఊహింపరాని విషయము పాదరక్షలను ఒక మూల బడవేయుదురు గాని, ఎచటను దానికి గౌరవనీయస్థాన మీయరు పవిత్ర స్థలములందు వాని యునికిని గూడ సహించరు అట్టి తరి రామాయణమున పాదుకాపట్టాభిషేక శిల్పము యొక్క కావ్యమేమి? ఇది కేవలము కవితాశిల్పమేనా? ఏదియేని వేదోపదిష్ట ధర్మతత్త్వ ప్రదర్శకమా? ఈ విషయమును లోకమర్యాద వనుపరించి పరిశీలించుము

భగవంతునకు గాని, తద్రూపులగు పెద్దలకు గాని పాదాభివందనము జేయుట అనూచానముగ వచ్చుచున్న యాచారియు యాజ్ఞవల్క్యు మహర్షి వచ్చినపుడు జనకమహారాజు ఆసనము నుండి లేచి పాదావసరము జెసినట్లు శ్రుతి వర్ణించుచున్నది

“జనకో హ వై దేహః కూర్వా దుపాపస్సర్ప స్నువాచ”

బృహ ఉ 4.2.1

“కూర్వాక్ అననవిశేషా దుష్టాయ ఉప సమీప మప

స్సర్పన్ పాదయోర్నిపక నిశ్చల్యః” శంకరభాష్య

పాదోపసర్పణ మన్న సాష్టాంగ నమస్కారము అదిశంకరులు
గూడ తన పంతు గురువులగు శ్రీ గౌర్లపాదులకు “పాదపాతై
ర్వశాఽస్మి” యిట్టి సాష్టాంగదండప్రణామముల వర్పించుకొనినారు

“అశవం గరళం ఫణీ కలాహో వసనం చర్మ చ వాహనం

మహోక్షః ।

మమ దాన్యూకిం కిమస్తి శంభో తవ పాదాంబుజభక్తి మేవ దేహి”

అని అనుచు శివానందలహరిలో శ్రీశంకరులు పంమేశ్వరి పాదాం
బుజ భక్తిని అర్పించుచున్నారు

కన్యాదానము చేయునపుడు వరుని పాదములనుకడిగి ఆ జలమును
శిరస్సునందు జల్లుకొని కన్యాదానము చేయుట అనాదసిద్ధ సంప్రదాయము
అట్లే, పితృదేవతల నారాధించు నపుడు, పితృదేవతారూపులగు ముత్తుల
పాదములను భక్తితోకడిగి పాదోదకమును శిరస్సున ధరించుట హరినాటికిని
జరుగుచున్న ఆచారము

“సాంక్రమశిలావారి పాపహరి విశేషతః ।

అజన్మకృత పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం దినే దినే”

“అకాలపుష్కలహృదం సర్వవ్యాధినివారణమ్ ।
స్వపాపక్షయకరిం విష్ణుపాదోదక్తం సావనం శుభమ్”

అని విష్ణుపాదోదకరూప తీర్థసేవ పాదమాహాత్యమును నూచించుచున్నది

కావ్యములందు సార్వభౌముల పాదపద్మములు సామంతరాజు మకుట రత్నకాంతి సీరాజితము లైనట్లు వర్ణించుట కవులకు పరిపాటి. ఉత్తర ప్రత్యుత్తములలో నేడు కూడ “పాదపద్మములకు ప్రణమిల్లి” అని వ్రాయుట అచారముగా నున్నది. వివాహ సమయములందు నూతన వధూవటులు పెద్దలందరికి పాదపంచనము జేయుచున్నారు. మహాత్ముల సన్నిధికి పోయినపుడు భక్తితో పాదపంచనము జేయుట భారతదేశము నందు కనిపించు అచారము. ఉత్తమ సౌశీల్యముతో విరాజిల్లు ధర్మ పత్నులు నిద్రలేచి వేంటినే ముదట పతిపాదములకు పంచనముజేసికొని గాని ప్రాతఃకాల కార్యక్రమముల కుప్రకమించు కిష్కింధ యందు లక్ష్మణుడు తన వదినదోరి అభరణముల జూచి పలికిన పలుకులు గమనార్హములు

“నాహం జానామి కేయూర్ధ్వేనాహం జానామి కుండిలే
నూపురే త్వభిజానామి నిత్యం పాదాభివందనత్”

“ప్రతి దినము పాదాభివందనము జేయుచుండుట వలన సీతాదేవి యొక్క పాదములను అరింకరించిన నూపురములను మాత్రము గుర్తించగలను. కేయూర కుండలాదుల నెఱుగను” అని శ్లోకార్థము ఈ శ్లోకము సీత యెడ లక్ష్మణునికి గల దేవతాభావమును నూచించుచున్నది. దైన్యందినము భగవదారాధన సమయమున “పాదయోః సువర్ణ దివ్య

మంత్రిపుష్పం సమర్పయామి” అని అనుచు మంత్రిపూత పుష్పములను పరమేశ్వర పాదారవిందములందు భక్తులు సమర్పించుచున్నారు “దర్శయ పరిచర్యాం కరౌమి తవ మృదుపాదారవిందమ్” అని అనుచు ఒక భక్తుడు పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచున్నాడు “అవి స్మృతి స్తవచ్చర ఞారవిందె భవే భవే మేఽస్తు భవ త్రసాదాత్” అని ఒక భక్తుడు జన్మ జన్మల యందు తనకు పరమేశ్వరు పాదారవింద ధ్యాన ముండునట్లును గ్రహింపుమని దైవమును సుతించుచున్నాడు ఆలయములకు భగవద్దర్శనమునకై పోయినపుడు పరమేశ్వర పాదములను అర్చకుడు భక్తుల శిరస్సునందుంచుచున్నాడు భక్తు లెంతో భక్తితో ఆ పాదుకలను శిరసా గ్రహించుచున్నారు

ఈ విధముగ నాశ్మదృష్టితో జూచిన, భారతీయ సంస్కృతి యందు మహాత్ముల పాదములకు సమున్నత స్థాన మున్నట్లు తెలియుచున్నది పాదములకే గాదు, పాదప్రతిరూపములగు మహాత్ముల పాదుకలకు గూడ మహోన్నత స్థానము మన సంప్రదాయమున కన్నించుచున్నది గురుపాదుకలను భక్తితో సేవించుసంప్రదాయము, పాదపూజలు చేయు సంప్రదాయము, జగద్గురు పాదుకా పూజాసంప్రదాయ రూపములో భారతీయ జీవితమున నేటికిని గన్పట్టుచున్నది

పాదములను గాని, పాదుకలను గాని, సేవించుచున్నా మనిన, వానియందు దేవతాత్మత్వమును దర్శించి వూరించుచున్నా మని యర్థము యథార్థమునకు దేహమునందున్న అవయవములలో శిరస్సు అగ్రస్థానములంకరించుచున్నది తద్భిన్నముగ పాదములు జూడబడుచున్నవి రామ యణమున సుందరకాండయందు రాక్షసీగణముచే పీడింపబడుచు “రావణు వరింపు” మని వారలచే బలవంతము చేయబడిన సీత ఇట్లు అనుచున్నది

“చరణేనాపి సవ్యేన న స్పృశేయం నిశాచరమ్ ।

రావణం కిం పున రహం కామయేయం నిశాచరమ్”

రావణుని నా యెడమ కాలితో గూడ స్పృశింపను అతనిని వరించు ప్రశ్న ఎట్టిది ?

ఈ శ్లోకమున చరణము పూజ్యస్థానమున గాక, అతి లఘుభావముతోచూడబడినట్లు కన్పించుచున్నది శిశుపాలవధకావ్యమున 2వ స్కంధలో భీముడు ధర్మరాజాతో మాట్లాడు సందర్భమున పాదము యొక్క తక్కువదనము సర్వావయవాపేక్షయా హీనత్వము చూపబడినది

“పాదాహతం యదుత్థాయ మార్గాన మధిరోహతి ।

స్వస్థాదేవావమానేఽపిదేహిన స్తద్వరం రజః ”

“పాదముతో త్రొక్కబడిన ధూళి లేచి వెంటనే ఆ త్రొక్కినవారి యొక్క శిరస్సు నధిరోహించుచున్నది అవమానము చెంది గూడ ఎట్టి మార్పు చెందక స్వస్థుడై యున్నవాని కంటె ఆ పాదాహతధూళియే గొప్పది ”

ఈ శ్లోకార్థము ననుసరించి పాదము యొక్క న్యూనత్వము స్పృశ మగుచున్నది

లోకమున పాదకాదనాదులు అవమానకరమైన చర్యలుగా భావించబడుచున్నవి ఈ దృష్టితో పరిశీలించినపుడు పాదమునకు హీనస్థానమే నిత్యవ్యవహరమున కిన్నించుచున్నది ఉన్నత స్థానము కన్పించదు నిత్యజీవితమున పాద మొక ప్రక్క మహోన్నతముగ దేవతారూపమున

ఆరాధింపబడుచున్నది మరొకప్రక్క హీనముగా చూడబడుచున్నది
ఒకే పాదము సంఘమున ద్వివిధముగా భావన జేయబడుటలొని భావము
గమనింపదగినది అసలు పాదములందు భారతీయులు దర్శించు దేవతా
భావము బుద్ధికల్పితమా ? లేక సహజసిద్ధమా ? లేక వేదోపదిష్ట రహ
స్యమా ? విచారింపవలసి యున్నది

పాదారాధనాసంప్రదాయము బుద్ధికల్పితము గాదు వేదవిహితమే
శ్రుతి స్వర్గప్రాప్తి సాధనములుగా ద్వాదశేష్టర్షులు విధించినది వీనికి
స్వర్గద్వారేష్టు లని పేరు, అందు చివరిది శుభేష్టు చరణమే యిచట
దేవతగా ఆరాధింపబడుచున్నది ఆ శుభదేవతను శ్రుతి ఇట్లు వర్ణించు
చున్నది

“చరణం పవిత్రం వికతం పురాణం

యేన యాత స్తరతి దుష్కృతాని ।

తేనోపవిత్రేణోశుద్ధిన యాతాః

అతి పాపస్మాన మరాతిం తరేమ”

“చరణదేవత అతి చిరంతనమైనది ఆ దేవత పవిత్రాతి పవ
ిత్రము ఆ దేవత మపాసించినవారు పాపరూప శత్రువునకు దూరులై
పరిశుద్ధు లగుచున్నారని

“లోకస్య ద్వార మర్చిమ త్పవిత్రం

జ్యోతిష్మత్ త్రాజమ నం మహస్వత్ ।

అమృతస్య ధారా నిహదా దోహమానం

చరణం నో-లోకే స్పృధితాం దధాతు”

“చరణదేవత జ్యోతిర్మయి మహాత్వపూర్ణము సర్వపాపవిశో
ధకమై వెలియుచు పవిత్రరూపిణి యగు ఆ దేవతను భక్తితో ఆరాధించి
నచో, ఆ దేవత అమృతధారలను వర్షింపగలదు ” ఇట్లు శ్రుతి చరణ
దేవత యొక్క మహత్త్వమును వర్ణించుచు, ఆ దేవత అందఱకు ఎల్లి
ప్పుడు ఆరాధనీయ యని యుపదేశించినది శ్రుతి యింకిను చరణ
ప్రజాపతి సంవాదరూపమున చరణ స్వరూపమును వివరించుచున్నది

“తం చరణ మబ్రవీత్ । అహ ము ఘై చరణ మస్మి ।

ఘం ను యజస్వ । అద తే సత్యం చరణం భవిష్యామి”

లైత్తిరీయబ్రాహ్మణ 3 12 4 20

చరణ మనగా ధర్మ మని శ్రీభట్టభాస్కరులు వివరించిరి ధర్మ
దేవత ప్రజాపతితో ఇట్లు చెప్పుచున్నది “చరణమును నేనే, ను
ఆరాధింపుము నేను తప్పక నీ చరణరూపమును దాల్చగలను” ఈ
సంవాదము ననుసరించి పరమేశ్వరుని పాదములు ధర్మదేవతారూపము
లని గుర్తింపగలము అట్లే ఎవరు ధర్మమును సేవింతురొ, ఎవరు
సాక్షాత్ ధర్మస్వరూపులుగా విరాజిల్లుదురొ అట్టివారి పాదములు ధర్మ
మూర్తు లగుచున్నవి కనుక పెద్దల పాదములు ధర్మదేవతాప్రతిరూపము
లను వేదోపదేశమును భక్తితో, శ్రద్ధతో భారతీయు లనాచికాలముగా
పాటించుచున్నారని తెలియుచున్నది

మహాత్ముల పాదముల వలె నూతన వరుని పాదములు గూడ
ఆరాధింపబడుచున్నవి, నూతన వరుడు సాక్షాత్ నారాయణస్వరూపుడుగా
భావన జేయబడుచున్నందున అతని పాదములు పరమేశ్వరపాదరూపము
లగుచున్నవి

మహాత్ముల పాదములు ధర్మప్రతిరూపము లగుటయే గాక, వారి పాదగతియు ప్రజలకు సన్మార్గదర్శక మగుచున్నది “గతి రితి పాదయోః” అని శ్రుతి వర్ణించుచున్నది మహాత్ముల పాదములు వారి గతికి సంచారమున కుపలక్షణము మహాత్ములు ఏ మార్గమున సంచరించెదరా ప్రజలుగూడ ఆ మార్గముననే సంచరించి కృతకృత్యులగుచున్నారు మహాత్ముల పవిత్రగతులు ప్రజల కాదర్శ స్థిరమార్గములు “మహాజనో యేన గత స్సపంథాః”

మహాత్ములను “రమణీయచరణాః” అని కీర్తించుట అనాదిసిద్ధ సంప్రదాయము అట్లే పాపాత్ములు “కవూయచరణాః” అని ఎలువబడుటయు ప్రసిద్ధము

“పుణ్యో నై పుణ్యకర్మణా భితి పాపః పాపేన ।

రమణీయ చరణాః రమణీయాం యోనిం ఆపద్యంతే”

శ్రుతి

“పుణ్యకర్మలు చేసినవారి పాదములు రమణీయములు, పవిత్రములు అందువలన వారు రమణీయచరణులు” అని అనిపించుకొనుచున్నారు వారు పవిత్ర రమణీయమైన మాతృగర్భముననే జన్మించుచున్నారు అట్లే పాపాత్ముల పాదములు పాపవంశములు అట్టివారు పాపకు పరూప మాతృగర్భమున జన్మించి పాపులనిపించుకొనుచున్నారు. ఇట్లే పెద్దలను “శ్రీచరణాః” అని ఎలుచుట సంప్రదాయము దీనిని బట్టియే ఆచార్యపాదాః శాకపాదాః పిత్తపాదాః” అని పెద్దలను పిలుచు ఆచారమేర్పడినది పెద్దల పాదములు ధర్మరూపములు

గాన, వారు ధర్మరూపులుగా పిలువబడుచున్నారు వేదములు గూడ చరణరూపములు వివిధశాఖా రూపములు వేదవిదులైన మహాత్ముల చరణములు వేదచరణరూపములు. “బ్రహ్మవిద్రుప్త్యావ భవతి” అను న్యాయము ననుసరించి బ్రహ్మవిదులు బ్రహ్మ (వేద) రూపులు వారి చరణములు వేదచరణరూపములు కనుకనే వేదస్వరూపులైన వారు “శ్రీచరణాః” అని ఎలువబడుచున్నారు దీనిని బట్టి చూచిన, పెద్దలకు పాదవందనము జెయట యన ధర్మదేవతకు నమస్కరించుటయే లేక వేదమాతృచరణారాధనమే యగుచున్నది మహాత్ముల పాదసేవ “నమామ వేదమాతరమ్” మ్మను మహామంత్రోపాసన రూపమే యగుచున్నది, లేక వేదోపదిష్ట చరణేష్టి ప్రతిరూపమే యగుచున్నది

వేదోపదిష్టమైన యీపరమార్థమే రామాయణమున పాదుకాపట్టాభిషేక సన్నివేశరూపమున వివరింపబడినది శ్రీరాముడు ధర్మస్వరూపుడు “రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః” అట్టి ధర్మస్వరూపుని పట్టాభిషిక్తుని చేయదలచి దశరథుడు ప్రజల అంగీకారమును అభ్యర్థించినపుడు ప్రజలు రాముని గూర్చి అనిన మాటలు గమనార్హములు

“రామ స్సచ్చురషో లోకే సత్యధర్మపరాక్రమః।

సాక్ష ద్రామా ద్వినిర్వృత్తః ధర్మశ్చాపి శ్రియా నహ”

ఇట్లు ప్రజాహృదయమున ధర్మమూర్తియై సాక్షాత్కరించిన రాముని మంధరాదుశ్చింతనతా కై కేయి వనవాసమునకు ఎంపెను శ్రీరాముడు అడవులకు పోయినను, ప్రజాహృదయము రామపాదారవిం

దాంకిత మయియే యున్నది ఏ దుశ్చింతన, లేక యేదుప్పదియు ప్రజల
దృఢభక్తిని శ్రీరామపాదపంకజముల నుండి మరిల్పజాలదు

“యథా యథా దాశరథిః ధర్మ ఏవాస్థితోఽభవత్ ।

తథా తదా ప్రకృతయః రామం పతి ము మయన్”

అయోధ్య

“అయోధ్య యందలి ప్రజలు, ప్రభువులు, పండితపామరు
లందఱు రాముని అయోధ్యయందే ఉండు మని కొరికి ఎన్నోవిధముల
శ్రీరాముని వనవాసయత్నమును వారింప యత్నించిరి కాని రాముని
ధర్మనితిని ధర్మనిగ్రహత్వమును జూచి ఆనందించి రాము డెక్క
డున్నను అతనినే తమ ప్రభువునుగా భావించిరి

భరతుడు చిత్రకూటమున కేగి శ్రీరాముని అయోధ్యకు మరలి
రమ్మని ఎన్నియో విధముల బ్రతిమాలును కాని, ఎంతమంది ఎన్నివిధ
ముల ప్రార్థించినను శ్రీరాము డంగీకరింపడు ప్రజల దృష్టి అడవి
యందున్న శ్రీరామపాదపద్మముల యందున్నదని గుర్తించిన పశిష్ట
మహర్షి శ్రీరామపాదప్రతిరూపములైన పాదుకల నందుకొను మని
భరతున కుపదేశించును గురూపదేశమును పాటించి భరతుడన్నగారి
నిట్లు ప్రార్థించెను,

“అధిరోహర్య పాదాభ్యాం పాదుకే హేమభూషితే ।

ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విభాష్యతః”

అయోధ్య

“రామా ! హేమభూషితములైన ఈ పాదుకలను పాదములతో

అధిరావాంపుము నీ పాదస్పర్శచే పూతములైన ఈ పాదుకలు సకల లోకములకు యోగక్షేమమును కలుగజేయగలవు ”

ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీరాముని పాదముల వలె తత్పాదోపస్పృష్ట పాదుకలుగూడ ధర్మోజ్జ్వలములు “ధర్మో విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా” ధర్మమే లోకస్థిరతకు, అనగా శాంతిసౌభాగ్యములకు కారణము ధర్మ రూపములైన శ్రీరాముని పాదుకలు జగత్ప్రతిష్ఠాహేతువులై ప్రజా హృదయపీఠములలో అభిషిక్తములైనవి కనుకనే “ఇమే హి సర్వ లోకస్య యోగక్షేమం విధాన్యతః” అని భరతుడు మహానభయందు ముక్తకంఠముగ చెప్పగలిగినాడు భూతార్థవ్యాహృతి రూపములైన ఈ భరతవాక్యములు శ్రీరామప్రవాస వ్యాకులిత నిఖిల జనసందోహమునకు భరతఃకన్యమై కర్ణపేయమైనవి మహానభయం దే యొక్కరికి “పాదుక లేమి ? రాజసింహాసనమున ప్రతిష్ఠితము లగుట యేమి” అనునందోహము కలుగలేదు ఆ పాదుకల యం దందఱు శ్రీరాముని ధర్మవిగ్రహమునే దర్శించినారు శ్రీరాముని ధర్మస్వరూపమే ఆయోధ్యకు వచ్చి తమను పాలింపబోవుచున్న దను తృప్తిని జెందినారు కనుకనే, పాదుకాపట్టాభి షేకగాథ అజరామరమైనది

నూత్నదృష్టికో పరిశీలించిన “రామాయణ” మను కావ్యనామఘ కాంక్షాసంమితముగా పాదుకాపట్టాభిషేకశిల్పమును నూచించుచున్న దని యనుకొనవచ్చును. “రామాయణ” మనిన రామచరిత మని సాధారణ ముగ తెలియవచ్చు అర్థము వాల్మీకిమహర్షి రామచరిత మని యనక, ‘రామాయణ’ మని యనఁట సాఖిప్రాచీనాచక మనుకొనవచ్చును ‘అయన’ శబ్దమునకు ‘గతి’ యని ప్రసిద్ధమైన అర్థము “అయగతౌ” అను ధాతువు నుండి అయనశబ్ద మేర్పడుచున్నది అయన మనగా గమన

మని యర్థము లోకమునకు ధర్మవ్యరూపుడైన శ్రీరాముని అయన
మును గతిని ధర్మాచరణమును ఆదర్శజీవితమార్గము నుపదేశించు
మహాకావ్యము రామాయణము పాదుకలు శ్రీరాముని ధర్మమ స్థిరపపుత్తి
లక్షకములు కాంతానంమితముగ రామ అయన తత్త్వరహస్యం ,
దేశకములు

పాదుకా ఉపాసనాసంప్రదాయము

“స్వప్రకాశవమూర్తి రేకికా
తద్విమర్శతను రేకికా, తయోః ,
సామరస్యవపు రిష్యతే పరా
పాదుకా పరివాత్మనా గురూః”

స్వప్రకాశాత్మక శివునకును, ఎమర్మాత్మక శక్తికిని సామరస్య
రూప మగు తత్త్వమునకు పాదుక యని పేరు విమర్మాత్మక శక్తికిని,
స్వప్రకాశాత్మక శక్తిరూపుడగు శివునకును పరాస్థానమున సమాధిగము
జరుగగా, అనందామృతభారలు కురియును వానిచే నభిషిక్తుడైన వాడే
పాదుకాంతదీక్షితుడు, పూర్ణాభిషిక్తుడు

“విమర్మాత్మకశక్తేః స్వప్రకాశాత్మక శివస్య చ సంగతా సహ
స్థారే జాతాయాం అనందామృతేనాభిషిక్త ఏవ పాదుకాంతదీక్షితః స
ఏవ పూర్ణాభిషిక్తః”.

తంత్రగ్రంథములిందు పాదుకాస్వరూపము ఇట్లు వివరింపబడినది

“పాదుకా సా పరాశక్తిః ప్రకాశానందరూపిణీ ॥
 పాలినా ద్దురితచ్చేదా క్కాం క్షితార్థప్రపూరిణాత్ ।
 పాదుకావదవాచ్యాం తాం విమృశన్మర్శిష్యాజయేత్ ॥
 చంద్రావతంసాం నురేశీం బ్రహ్మవిష్ణుశివార్చితామ్ ।
 నివసన్తీ సహస్రారే కదంబవనవాసినిమ్”

పాదుక యన, ప్రకాశానందరూపిణీ యగు పరాశక్తియే ఆమె పాలయిత్రి, పాపాపనోదయిత్రి, అభీష్టదాత్రి యగుటచే పాదుకాకబ్ధి వాచ్య ఆమెను శిరసున ధరించి పూజింపనగుచు ఆమె ఖోడశకకళాత్మక చంద్రమండలాంతర్గత, సకలదేవతాకానయిత్రి, బ్రహ్మవిష్ణుశివార్చిత సహస్రారస్థిత, కదంబ వనవాసిని యగు పాదుకాపరమేశ్వరిని ధ్యానింప వలయును

ః విషయము శ్రీశంకరులు హిందూలహరియం దిట్లు వివరించిరి,

సుధాధారాసారైః చరణయుగళాస్తర్విగళితైః
 ప్రపంచం నించన్తీ పున రసి రసామ్నాయమహనః ।
 అవాప్య స్వాం భూమిం భుజగనిభ మధ్యుష్ణవలయం
 స్వ మాత్మానం కృత్వా స్వపిషి కులకుండే విహరిణీ”

10 శ్లో

ః శ్లోకమును శ్రీలక్ష్మీధరు దిట్లు వ్యాఖ్యానించినాడు

“అత్రేద మనుసందేయం శిరస్థితం చంద్రమండలం సర్వ

యోగశాస్త్రసద్దమ్ తత్తు నమయినాం మతే శ్రీచక్రి మేవ చంద్ర
మండలస్య షోడశకలాత్మకత్వాత్, శ్రీవిద్యా యాః ప్రతిపదాది షోడశ
దినేషు కలావృద్ధిక్షయయోః వక్ష్యమాణత్వాత్, చంద్రమండల మేత
దేవ బాహ్య స్థిత ము చంద్రమండలం శ్రీచక్రమేవేతి సుభగోదయ
వ్యాఖ్యానే నిదర్శితమ్ : తత్తు మహారాస్యమ్ : అతశ్చ శిరస్థిత
సహస్రదల కమలాస్తగ్గత శ్రీచక్రాత్మిక శశిబింబమధ్యస్థితాయా భగ
వత్యా శ్చరణకమల విర్ణేజనజలైః సుధామయైః సాధకస్య సకలశరీరం
సంప్లావ్య పునః భుజంగరూపేణ ఆధారికుండం ప్రవిశ్య సుఖమ్నాను
వష్టభ్య సా భగవతీస్యవతీ”తి

శిరస్సున సహస్రదళకమలమే శ్రీచక్రము అదియే చంద్ర
బింబము చంద్రబింబాంతర్గతమై విలసిల్లు పరాదేవత యొక్క పాద
ముల నుండి అమృతధారలు కురియును ఆ ధారలచే సాధకుని శరీర
మంతయు అప్లావితము జేసి తిరిగి భుజంగరూపణమై ఆధారికుండమును
ప్రవేశించి సుఖమ్న నాధారము జేసికొని పరాదేవత నిదురించుచుండును
అని తాత్పర్యము

పైవచనములవలన ఉపాసనానంప్రదాయము ననుసరించి పాదుకా
స్వరూపమును పైవ చెప్పబడినరీతిగా దర్శించవలెను మూలార్చస్థిత
కుండలినీళక్తి సహస్రారగత స్వప్రకాశాత్మక శివునిలో జేర్చబడయే శివ
శక్తి సమాయోగము దీనినే శివశక్తి సామరస్య మందురు అదియే
అర్చితః పాదుక సాధకునకు ఆరాధనీయము ఆ పాదుక నుండి
న్రవించెడి అమృతధారలచే నభిషిక్తు డగుట పై శ్లోకవ్యాఖ్యానము నందు
వివరింపబడినది

మరియొక విశేషము బాహ్యస్థిత చంద్రమండలము గూడ శ్రీవిద్యాత్మకము శ్రీచక్రాత్మకము లలితాసహస్రనామమున చంద్రమండలమధ్యస్థ యని పరాదేవత కిర్తింపబడుట ప్రసిద్ధము ' ఉపాసకులు చంద్రమండలమును శ్రీవిద్యారూపముగ దర్శించి చంద్రమండలాంతర్గత యగు భగవతిని ఉపాసించు సంప్రదాయము నేటికిని కలదు ఉపాసనా సంప్రదాయజ్ఞుడగు వార్మికియు ఉపాసనకు ప్రసిద్ధమైన సుందరకాండ యందు రమ్యతయుముగ చంద్రవర్ణనమును ఏడు శ్లోకములలో నిబంధించి నాడు ఇట్టివర్ణనము మిగిలిన కాండలయం దెచ్చటను కానరాదు ప్రత్యేకముగ రామదూతయైన హనుమంతుడు బ్రహ్మవిద్యారూపిణి యైన సీత నన్వేషించు ఘట్టమున శ్రీవిద్యాసంప్రదాయముల సుద్బోధించుటకో యను నట్లు ప్రత్యేకించి ఈ చంద్రవర్ణన నట చేసినట్లు సంప్రదాయాభిజ్ఞులు చెప్పదురు హనుమంతుడు సీత నన్వేషించు వఘనమున వంద్రదాయ మైనది ఉపాసనాసంప్రదాయాభిజ్ఞు డగు హనుమంతుడు చంద్రమండల మధ్యస్థయై విరాడిల్లు పరాదేవత నుపాసించి తదనుగ్రహముచే విద్యా స్వరూపిణి యైన సీతను గుర్తించగలిగె ననుట నూచిత మగుచున్నదని పెద్దల యభిప్రాయము సహృదయుల ష్ట్యాలోచనకై సుందరకాండ యందలి చంద్రవర్ణన పరిములైన శ్లోకముల నిట ఉదాహరించు చున్నాను

తత స్స మధ్యంగత మంకుమంతం జ్యోత్స్నావిశానం మహా

దుద్యమంతమ్ ।

దదర్శ ధీమాన్ దివి భానుమంతం గోష్ఠే వృషం మత్త మివ

భ్రమంతమ్ ॥

లోకస్య సాపాని వినాశయంతం మహోదధిం చాసమేధయంతమ్ ।
 భూతాని నర్వాణి విరాజయంతం దదర్శ శీతాంశు మథాభియాంతమ్
 యా భాతిలక్ష్మీ ర్భువి మందరస్థా తథా ప్రదోషేషు చ సాగరస్థా ।
 తదైవ కోయేషు చ పుష్కరస్థా రరాజ సా చా విశాకరస్థా ॥
 హంసో యథా రాజత పంజరస్థః సింహో యథా మందరకందరస్థః ।
 పీఠో యథా గర్విత కుంజరస్థః చంద్రో విబ్రజాతథా చంద్రస్థః ॥
 స్థితః కకుద్భా నివ తీక్షణ్యంగో మహాచరి శ్వేతకవోచ్చశ్యంగః ।
 హస్తీవ జాంబూనద బద్ధశ్యంగో రరాజ చంద్రః పరివార్జశ్యంగః ॥
 విసప్తశీతాంబుకుషారపంక్తో మహాగ్రహగ్రాహవిసప్తపంక్తః ।
 కాళలక్ష్మ్యశ్రయనిర్మలాంకో రరాజ చంద్రో భగవాన్ శకాంకః ॥

శిలాతలం ప్రాప్య యథా మృగేంద్రా
 మహారణం ప్రాప్య యథా గజేంద్రః
 రాజ్యం సమసాద్య యథా నరేంద్రః
 తథాప్రకాశో విరరాజ చంద్రః ॥

ప్రకాశచంద్రోదయ నష్టదోషః
 ప్రబృత్తరక్షః ఎకాకాశదోషః ।
 రామాభిరామేరిత చిత్తదోషః
 స్వర్గప్రకాశో భగవాన్ ప్రబోషః ॥

పై గ్రంధనందర్శమును బట్టి శివశక్తిసామరస్య మగు తత్త్వమే పరశివపాదుక అదియే ఉత్తమ సాధకుడు యోగవిద్యాసంపత్తిచే బొదల దార్పిడి గురుపాదుక భరతుడును శ్రీరాముని పాదుకలను శిరసున దాల్చినట్లు రామాయణమున వర్ణింపబడుచున్నది

“తత శ్శిరిసి కృత్వా తు పాదుకే భరత నథా ।

అమరహ రధం హృష్టః శత్రుఘ్నేన సమన్వితః”

అయోధ్య 113 1

భరతుడు శిరసున పాదుకలను దాల్చుటైన చెప్పబడినట్లు గురు పాదుకలను శిరసున దాల్చుటను నూచించుచున్నది లోకదృష్టిలో అవి పాదుకలు గానచ్చును, అవి శివశక్త్యనన్యరూప సీతారామసామరస్యరూప పతత్త్వ స్వరూపములు భరతుడు ధర్మసింహాసనమున పాదుకలను ప్రతిష్ఠించుట యన “శ్రీమత్సింహాసనేశ్వరీ” యని కీర్తింపఁడు పరాదేవ తను ప్రతిష్ఠించుటయే భరతుడు శిరసునదాల్చిన పాదుకలు హేమచూషిత ములు ‘హేమభూషితే’ అను విశేషణము ద్వారా పాదుకలు హరిణ్య వర్ణము లని తెలియుచున్నది. ఈ వర్ణన శ్రీనాక్షప్రతిపాత పరాదేవతా వర్ణనను తలపింపజేయుచున్నది కనుక, పాదుకాపట్టాభిషేక మనిన, హరిణ్యవర్ణ యగు పరాదేవతా ప్రతిష్ఠయే లోకమునకు యోగక్షేమముల ప్రసాదింపఁజాలినది శ్రీమత్సింహాసనాదీశ్వరి యైన శ్రీమాతయే యని పాదుకాపట్టాభిషేక నన్నివేశము గుర్తింపజేయును

నేటికిని గురుపాదుకా పూజాది వ్యాజమున పాదుకాపట్టాభిషేకము జరిగుచునే యున్నది ఇది సార్వకాలికము

9. రామాయణము

కాండ నావకాచిత్వము

సుందరకాండ ప్రాశస్త్యము

రామాయణమున కాండలు అరు ఉత్తరకాండ తప్పవనిది రామాయణగత కాండలను ప్రథమకాండ, ద్వితీయకాండ, అని యీ విధముగ సంఖ్యాక్రమములొ జూపవచ్చును వాస్తవమువారి యట్లు చేయలేదు కాండలకు వేరు వేరు నామముల జెప్పినాడు “పరం కవీనా మాధారం సమాప్తం చ యథాక్రమమ్” అని తన కావ్య మొక క్రమము ననుసరించి సమాప్త జేయబడినదనియు, ఈ కావ్యము కవుల కందరికును ప్రథనమైన ఆధార మనియు చెప్పికొనినాడు

సామాన్యముగ నెవరు గ్రంథరచన జేసినను, ఏదో యొక క్రమము ననుసరించుచునే యుందురు నేనొక క్రమము ననుసరించి గ్రంథస్థు చేసెడి నని ప్రతిష్ఠించేయుట అరుదు కాని, యీ రచయిత “సమాప్తం చ యథాక్రమమ్”మని చెప్పుకొనుచున్నాడు అట్లు చెప్పికొనుటలో గల విశేష మేమి? ఇందు అనుసరింపబడిన క్రమమేమి? ఆ క్రమము ద్వారా ఉపదేశింపబడిన విశేష మేమి? ఆ క్రమము స్వరూపము, ద్వారా బోధింపబడు ఉపదేశము తెలిసినగాని, సుందరకాండ స్వరూప ముపగతము కాదు సుందరకాండ స్వరూపము తెలియవలె ననిన, ఉత్పత్తికాండస్వరూప పరిశీలనము చేయవలసియుండును కాండలు

కథాసంవిదానము క్రమము ననుసరించి సాగిపోయినను, అంతమాత్రము చెత కొండనామాచిత్యము స్పష్టము గాదు 'అందుచే' కొండనామధేయ స్వరూపవిచారణ జేయవలసియున్నది అప్పుడే సుందరికాండ నామాచిత్యము, తదంత సౌందర్యము తెలియగల్గుదుము

రామాయణములొ సుందరికాండకు ప్రత్యేక స్థానము గలదు రామాయణ మొక యెత్తు, సుందరకాండ మొక యెత్తు అభీష్టసద్ధితే సుందరికాండను పారాయణము జేయుట అనూచానమైన సంప్రదాయము కాని సుందరికాండను జదివినప్పుడు అది రసాభాసస్థానమీ : అని యని ఎంచును రసాభాసమనగా, ఏత్రై సురాగము రావణునకు సీతయం దమితానురాగము సీతకు రావణునియం దమితద్వేషము ఒట్టి శృంగా రము రసాభాసమే కాని, భారతీయుల హృదయములలో ఈ కాండ విల షణస్థాన మాక్రమించి యున్నది

ఈ కాండ హనుమంతుని దౌత్యకౌశలములకును దైర్యకౌర్యపరా క్రమములకును, రాజనీతికౌశలమునకును, నమయోచిత ప్రతిభాసమున్నే షమునకును, కార్యదీక్షికును, ప్రభుభక్తిపరాయణత్వమునకును, జితేంద్రి యౌత్వమునకును, యోగవిద్యా వైశారద్యమునకును, విషయ విమర్శనా పాటవమునకును, సరసవచోవిలాస శైవుణ్యమునకును, సీతారామాను గ్రహపాత్రత్వము మొదలగు వివిధ మహోదాత్త గుణములకును అభి వ్యక్తిస్థానము హనుమంతునియందు నిగూఢమై యున్న అపారైన పారిమైశ్వర్య శక్తిసంపద యంతయుఈ కాండయందు బహుముఖముల ప్రస్ఫుటమైనది లన్నిటికంటె నెక్కు డుగా సీతామల యందు అయనకు గల అపారిమైన నిశ్చలభక్తి ఆయన పాలిట శ్రీరామరక్షిత్తు కన్పట్తును అట్టి భక్తితత్త్వముతో విరాజిల్లు హనుమంతుడు సుందరుడై

నుందరకాండమున సాక్షాత్కరించును హనుమంతునకు “నుందరః” అను నామము సంప్రదాయప్రసిద్ధము అట్టి నుందరుని ప్రతిభాప్రాగల్భ్యములకొ విరాజిల్లుట జేసి ఈ కాండకు “నుందరకాండ” యను ప్రసిద్ధి వచ్చినట్లు చెప్పుదురు

హనుమంతునకు “నుందరః” అను నామ ముండుటకు కారణ మేమి? వానర రూపుడగు నతడు నుందరరూపు డగుట యేమి? హనుమంతుని వలన నుందరకాండ యని పేరు వచ్చిన దని మాత్రము చెప్పి యూరికొనినచో ఇతర కాండలకు నామోచిత్యవిచారము చేయునపుడు నుందరకాండతో సంబంధము లేకపోవలసి వచ్చును ఏ కాండ నామ ధేయ మా కాండకే యవినచో “సమాప్తం చ యథాక్రమమ్” అను మహర్షి వచనము సార్థకము కాకుండపోవును కనుక, అన్ని కాండల నామధేయములకు ఒక క్రమగతి ననుసరించి సార్థకతను దర్శించినపుడే, నుందరకాండ నామధేయమునకు, తదితరకాండల నామధేయములతో సంబంధము చెప్పవీలగును అట్లు ఒక క్రమగతి నాశ్రయించినపుడు తప్పనిసరిగ అయిదవ కాండకు ‘నుందరకాండ’ యను నమకరణము చేయవలసిన యావశ్యకత కన్పించును అపుడు ఇతర కాండనామధేయములు గూడ సార్థకములై నుందరకాండ హేందర్యమును ఎంపొందించును కనుక, అన్నికాండల యందు క్రమానుగతమైన కాండనామధేయ సార్థకతను మొదట దర్శింకము

కాండలు సంవిధానక్రమము

బాలకాండ యని వినుటతోడనే కావ్యనాయకుని వయస్సును బట్టి కాండనామకరణము చేయబడినదా యని అనిపించును వయస్సును బట్టి

కాండనామకరణము చేయుచో, తరువాతి కాండ 'తరుణకాండ' కావలెను "అ షోడశా దృవే ద్బాలి స్తత స్తరుణ ఉచ్యతే" అని మనువు అట్లు గాక, దానితరువాత కాండ అయోధ్యాకాండ ఖోసీ, ముదటి కాండ ఎట్లున్నను దేశమును బట్టి తరువాత కాండ నామధేయము లేర్పడినవని యందుమా ? అదియు కుదరదు శ్రీరాముడు అయోధ్యావాసియైనపు డయోధ్యాకాండ ఆరణ్యవాసియైనపు డరణ్యకాండ క్షిప్రవాసియైనపుడు క్షిప్రవాసకాండ అని యీ మాడు కాండల పేర్లు సారకమైనను, తరువాత కాండముల నామము లట్లు కుదురవు ఆ రీతిగ యథార్థమునకు తరువాతి కాండల రెండిటినికలిపి లంకాకాండ యనియే నామము పెట్టవలసియుండును అట్లు జరుగలేదు కనుక, వాల్మీకి కాండనామముల గూర్చుటలో దేశక్రమమును గూడ స్వీకరించలేదని తెలియును అందువలన కాండనామధేయ విషయమై వాల్మీకి యాదరించిన క్రమము తెలియవలసియుండును.

రామాయణకావ్యము "సర్వశ్రుతిమనోహర" మని రామాయణమున కవి చెప్పకొనినాడు

"సర్వశ్రుతిమనోహర" మనగా, "అందరకు వినసొంపైనది" అని సామాన్యముగా స్మరించెడి యర్థము మహర్షి వచనములు ప్రసన్నగంభీరములు మననము చేసినకొలది యపూర్వార్థబోధకములు ఈ పదము యొక్క అర్థమును వ్యాఖ్యాత లిట్లు వివరించిరి

"సర్వశ్రుతీనాం మనాంసి ఉపనిషదః తదర్థహర మిత్యనేన
మోక్షదం గీత మిత్యాది"

సుహృత్వరత్నం బాల 4 22

సర్వశ్రుతి మనస్సు లన, ఉపనిషత్తులు సర్వశ్రుతిసంహార
మనగా, ఉపనిషదర్థపరిపాదక మగుచు మోక్షప్రదమని యర్థము

పేదము వలెనే వేదావతారరూప రామాయణకావ్యము గూడ కర్మ
జ్ఞాన యోగప్రబోధకము రామాయణగత కాండనామధేయములు ఒక
వైపు కాండగత సంవిమలక్రమమును బోధించుచునే మరియొకవైపు
సాధకుల చిత్తసంస్కారక్రమమును ధ్వనింపజేయును చతుర్వింశత్యక్ష
రాత్మక గాయత్రి రామాయణమున నిగూఢముగ నిక్షిప్తమై టిజ్ఞానపులగు
సాధకులచే గుర్తింపబడినట్లు, కాండనామధేయములత సాధకచిత్త
సంస్కారక్రమము గూడ స్పష్టమయిచే గ్రహింపబడుచున్నది
కనుక, కాండనామధేయ నూచితమైన చిత్తసంస్కారక్రియమును
చూతము

బా ల కాం డ

ఇట్టి 'బాల'పదము కర్మల యందు ప్రవర్తించు సాధకునియొక్క
చిత్తమునందలి బాల్యావస్థను సూచించుచున్నది శాస్త్రసంప్రదాయము
ననుసరించి "బాలత్వ"మనగా గ్రహణధారణ పటుత్వము గురుకుక్షాప
జేసి అధ్యయనము జేసి విద్యను గ్రహించుట, గ్రహించినదానిని ఆహ్లా
యముల చేతను తత్పరిపాదిత కర్మాచరణము చేతను ధారణ జేసి
సుస్థిరము గావించుట గ్రహణధారణపటుత్వము కాన్యకకుంఠితప్రమాణ
బుద్ధి గలిగి పేదచోదిత కర్మానుష్ఠానశీలత్వము బాలత్వము ఈ విధ
ముగా "బాలకాండ" యను నామము సాధకుల యొక్క చిత్తసంస్కార
ప్రారంభదశను సూచించుచున్నది

అయోధ్యా కాండ

కర్మదీక్షితుడైన సాధకుని చిత్తము క్రమముగ దేవతానిలయ మగును యజ్ఞేశ్వరాదీనమై యజ్ఞదేవు ననుగ్రహముచే పరివ్రాతమగును అతడు సంసారమున ప్రవర్తించుచునే యుండును కాని యథాపూర్వము సాంసారిక విషయములందు ప్రవృత్తుడు కాదు విషయవాసన లాతని చిత్తము నాకర్షించుటకు నమర్థములు కావు దేవతానిలయమై భక్తిప్రవణమై స్థిరప్రజ్ఞతో విరాజిల్లు చిత్తమే అయోధ్య “యోద్ధుం శక్యాయోధ్యా. న యోధ్యా అయోధ్యా” “జయింప శక్యము కానిది” అని యర్థము

“ఎవరి హృదయము దేవతానిలయమో అది అయోధ్య” అని అయోధ్యా స్వరూపమును శ్రుతి వర్ణించుచున్నది “దేవాళాం పూ రయోధ్యా” అని తైత్తిరీయారణ్యకశ్రుతి “యత్ర రామ స్తత్రా యోధ్యా” ఇది రామాయణమున గల అయోధ్యాలక్షణము. “రాముడెచట యుండునో అది అయోధ్య” అని సామాన్యార్థము ఇందుచే రాముడు (పరమేశ్వరుడు) ఏ భక్తుని చిత్తమునందు స్థిరముగా నిలచునో ఆ భక్తుని చిత్తము అయోధ్యయే యగుచున్నది ఇట్టి స్థితి భక్తుని యొక్క పరమేశ్వరాయత్త చిత్తత్వమును సూచించుచున్నది

అరణ్య కాండ

పరమేశ్వరాయత్తమైన భక్తుని హృదయము క్రమముగ జగత్తు యొక్క నశ్వరిత్వమును గ్రహించి వైరాగ్య సంపద్విభూషిత మగు చుండును అట్టి మానసస్థితికే “అరిణ్యస్థితి” యని పేరు

“అరణ్యం అపార్థం గ్రామాత్ అరణ్యం భవతీతి ॥” అని
యాస్మా చాచ్యుడు అరణ్యకబద్ధమును నిర్వచించెను

ఇచట గ్రామకబద్ధము ప్రాపంచిక విషయవాసనల కుపలక్షణము. గ్రామ నగరాలు విషయవాసనోద్దీపకములు తద్విన్నములు అరణ్యములు సామాన్యముగా వన్యమృగనంచారభూయిష్టమైన దరణ్య మని చెప్పుదురు అవి ప్రాపంచిక విషయవాసనలను దూరము చేయుదుమునల కావాసము లగుట ప్రసిద్ధమే అటవిలో నున్నను ప్రాపంచిక విషయవాసన వ్యామోహముల కది అరణ్యమే కాదు (అరణ్యస్థానము కాదు) దీనివిదర్భి అడవిలో నున్నను గ్రామములో నున్నను, ఎవరి మనస్సు విషయవ్యామోహము కాదో అదియే అరణ్యము ఎవరి మనస్సు వ్యామోహము కాదో ఆ చిత్తమే అరణ్యము ఇదియే సాధకుని అరణ్యస్థితి కర్మయోగమున పరిణతి చెందిన సాధకుని చిత్తపరిపాకము క్రమముగా ప్రాపంచిక విషయవాసన వ్యామోహములకు దూరమగుదు అరణ్యస్థితిని గాంచును అప్పుడే తత్త్వజ్ఞాన అంకురించును

కిష్కింధాకాండ

కాండనామధేయములలో ఈ నామము చాలా విచిత్రమైనది కిష్కింధా కబద్ధమును వాచస్పత్య మిట్లు నిర్వచించినది “కిం కిం దవాదీతి కిష్కింధా” “దేనిని దేనిని ధరించుచున్నాడు అని యర్థము. ఇచట కర్త నిర్దేశింపబడట లేదు ఈ ప్రశ్న సాధారణజనుల నుద్దేశించినది గాదు సాధారణజన విషయమున కట్టి జిజ్ఞాస కలుగుట కవకాశము లేదు ॥ న, నిట కర్త సాధకుని దృష్టిలో ఈశ్వరుడే కావలయును.

ఈశ్వరి విచిత్రత్య పోషకత్య విషయమై సాధకునకు కలిగెడు జిజ్ఞాసయే 'షిక్ష్ణాశబ్దవాచ్యార్థము ఇదియే బ్రహ్మజిజ్ఞాస ఇక కిష్కింధా వాసులగు వానర స్వరూపమును జాతము ఇచటి వానరులు సామాన్య వానరులు గాని వీరి విషయమై గ్రహింపవలసిన వానరకట్టార్థము వేరుగా గన్పట్టును "వనే భవం ఫలాది వానం, వానం రాతీతి వానరః" "వన్యము లైన ఫలాదులను గ్రహించునది" అని సామాన్యముగా వానర కట్టార్థము ఇక తాత్త్వికముగా చెప్పబడు నర్థము చూతఁడు "వనం చిశ్వరః, వనస్యేదం వానం పరమాత్మతత్త్వం రాతీతి వానరః" వన కట్టమునకు పరమేశ్వరు డని యర్థము "వాన మనగా పరమార్థ తత్త్వము "పరమార్థతత్త్వమును తావన చేయువాను" అని యర్థము 'షిక్ష్ణంథయందలి వానరులు ధర్మవరులు శ్రీరామపాదాంకితమానసులు, జిజ్ఞాసాపరులు

'షిక్ష్ణంధాపదమున కుదాహరణభూతుడో యన్నట్లు ఈ కాండారంభమున హనుమంతుని దర్శనభాగ్యము లభించుచున్నది హనుమంతుడు భిక్షరూపమున రాముని నన్నిధికి జేరుకొనును సుగ్రీవుని దృష్టిలో హనుమంతుని భిక్షరూపము తాత్కాలికము, కల్పితము కాని శ్రీరాముని దృష్టిలో హనుమంతుడు తత్త్వతః భిక్షివే సుగ్రీవుని యాదేశముననే గాక, భిక్షివై తత్త్వతః రామసాన్నిధ్యమును పొంద గలిగెను కనుకనే శ్రీరాముడు హనుమంతుని విశేషముగా ప్రశంసించును

హనుమంతుడును రామలక్ష్మణులను "నమదా గోవృషే" అని స్తుతించెను "నమదా గోవృషే" అనగా మధ్యధిష్ఠ మృషభము లని

సామాన్యముగ నర్థము కాని హనుమంతుని హృదయము నేఱు అది శ్రీరామునికే తెలియును “నమం” అనగా బ్రహ్మ “నమదా” అనగా “బ్రహ్మతత్త్వము ననుగ్రహించువారు” అని అర్థము ‘గో శబ్దము నకు “వేదవాక్కు” అని యర్థము “గవి వృషౌ గోవృషౌ” వేద ప్రతిపాద్యులైన జీవేశ్వరులని యర్థము రామలక్ష్మణులు బ్రహ్మతత్త్వము ననుగ్రహించు జీవేశ్వరులుగా సాక్షాత్కరించిరి ఉత్తమ సంస్కారసంపన్నుడైన మహాభక్తుడు జిజ్ఞాసువు కనుకనే, హనుమంతుని కట్టి సాక్షాత్కారము కలిగినది

“అన్యోన్యసదృశౌ వీరౌ దేవలోకా దివాగతౌ :

యదృచ్ఛయేవ సంప్రాప్తౌ చంద్రసూర్యౌ వసుంధరామ్॥

వికారవక్షసౌ వీరౌ మానుషౌ దేవరూపితౌ ।

సింహస్కంధౌ వికాలాక్షౌ నమదా వివ గోవృషౌ”

రామా కిష్కింధ ౩ 11, 12

రామలక్ష్మణులను వర్ణించుచు, హనుమంతుడు చెప్పిన ప్రశ్నోక్తములను పరిశీలించిన, కిష్కింధాశబ్దవాచ్య మగు పారమైశ్వర్యజిజ్ఞాస హనుమంతుని యందు స్ఫుటముగ నభివ్యక్తమగుచున్నది

దీనినిబట్టి కిష్కింధాపదముచే సాధకుని యొక్క జిజ్ఞాసారూప చిత్తసంస్కారము నూచిత మగుచున్నది

సుందరకాండ

సుందరకాండారంభమున హనుమంతుడు దర్శన మిచ్చుచున్నాడు
సుందరకాండ యందు హనుమంతుని విద్యాతత్వాన్వేషణవరుదైన
ఉత్తమ సాధకుని, దర్శించగలము ముందు మొదటి శ్లోకమును
జాతము

“తతో రావణసీతాయాః సీతాయాః శత్రుకర్షణః ।

ఇయేష వద మన్వేష్టుం చారణాచరితే పథి”

శత్రుకర్షణడగు హనుమంతుడు రావణునిచే నవహరింపబడిన
సీతావృత్తాంతమును, అనగా సీత యున్న ప్రదేశమును తెలిసికొనుటకై
చారణాచరిత మార్గమున పయనింపగోరెను (ఈ శ్లోకి తాత్పర్యము
రామాయణము వేదావళికి మను వ్యాసమున వివరింపబడినది) చరణము
లనగా కేదళాఖిలు చరణ చారిణ శబ్దములు సమానార్థకములు చారణా
చరితపథ ఎనగా వేదచోదిత సంప్రదాయమార్గ మని యర్థము వేద
చోదిత సంప్రదాయమార్గమున బ్రహ్మవిద్యారూపిణి యగు సీత యొక్క
పదమును అన్వేషింప బూనుకొనె నని తాత్త్వికమైన యర్థము
“పద్మావతీ చరణచారణచక్రవర్తి” అని అనుచు జయదేవుడు గీతగోవింద
కావ్యమున ఈ విషయమునే ధ్వనింపజేయుచున్నాడు హనుమంతు
దెంతయో శ్రమించి సీతాన్వేషణ జేసినట్లు సుందరకాండయందు వర్ణింప
బడినది.

“అహ్మయానా మయోగేన విద్యాం ప్రణిధిలా మివ ।

దుఃఖేన బుబుధే సీతాం హనుమా ననలంకృతామ్ ॥

సంస్కారేణ యథా హీనాం వాచ మర్థాంతరం గతామ్”

నుందర

అనలంకృతమై యున్న సీత సంస్కారహీనమై అర్థాంతరగత
జైన పేదమాత వలె హనుమంతునకు దర్శన మిచ్చినది

ఇచట పేదమాత అలంకారికముగా ఉపమానస్థానమున జన బడి
నను, వాస్తవముగ నివి అనన్వయాలంకారికము హనుమంతుడు దర్శించి
నది, అన్వేషించినదియు పేదమాతనే కదా.

ఇచట ప్రధానముగా లలియవలసి, ఎవ్వరుము గలదు దిలీపుడు
నందినీధేనువును ఎన్నిమారులో చూచెను

అ నందినినే సేవించి కృతార్థుడవు కమ్మని గుఱువు ఉండెంచును
అ సమయముననే అరణ్యము నుండి తిరిగి వచ్చిన నందినీధేనువు దిలీపు
నకు సాక్షాత్కరించిన విధము చూడము

“ఇతి వాచిన ఏవాస్య హోతు రాహుతిసాధనమ్ :

అనింద్యా నందినీ నామ ధేను రావవృతే వనాత్ ॥

లలాటోదయ మాకుగ్నం పల్లవస్నిగ్ధపాటలా ।

బిభ్రతీ శ్వేతాహంకం సంధ్యేవ శశినం నవమ్ ॥

ఋజుఃకణ్ఠైః ఖుద్ధూతైః స్పృశద్భిః గాత్ర మంతికాత్ ।

తీర్థాభిషేకజ్ఞాం శుద్ధి మాదధానా మహీషితః॥

రము 1 82, 83, 85

నందిని మొదట తన నమ్రగ్రహింపవచ్చిన సంధ్యాదేవత ౪

దర్శన మిచ్చినది నందిని ఖరౌహిత రజఃకణములు యజ్ఞీయావబృథ
జలకణముల కంటెను పవిత్రాతిపవిత్రములై తీర్థాభిషేక జన్యకుద్ధిని
కలిగించుచున్నట్లు దిలీపుడు భావించెను సాధకుని భావనాపరంపర ఇట్లుం
డును నందినియూ దిలీపుని చిత్తపరిణతిని పరీక్షించి అనుగ్రహించెను
వేదమాతయు చిత్తపరిణతి చెంది సేవించువారిని అనుగ్రహించును

“ఉతౌఽత్వస్త్వ తన్వం విసక్రనే జాయేవ పత్య ఉళతి సువాసాః”

ఋగ్వేద 10 71 4

తత్త్వాపఽశమ్నకు పూర్వము వేదవాక్కు సంస్కారవిహీనమై
అర్థాంతరగతమైనది వలె భాసించును గురూపదేశ సంస్కృతచిత్తునకు
ఆ వాక్కే బ్రహ్మవిద్యారూపిణీయై భాసించును సంస్కారహీనమైన
సీతను జూచినపుడు హనుమంతునికి గలిగిన యనుభూతి యిట్టిదియే
తత్త్వాన్వేషకులగు మహాత్ములు కాంక్షించునది పొందునది ఈ దివ్యాను
భూతినే. ఈ దివ్యానుభూతియే యథార్థసౌందర్యము మహాత్ముల యం
దిభివ్యక్త మగు సౌందర్య మిట్టిదే “కురూపోఽపి విద్వాన్ విద్యయా
బహు శోభతే” (కేనోపనిషద్భాష్య) అని శ్రీశంకరు లనినారు. అతడు
కురూపయే యగుగాక విద్యాసౌందర్యముచే నెక్కుడుగా శోభిల్లును
విద్యాసౌందర్యమే సౌందర్యము “కుచి భూషయతి క్రతుం వపుః”
అనుచు మహాకవి భారవియు విద్యాసౌందర్యమునే ప్రశంసించుచున్నాడు
సుందరశబ్ద నిర్వచనముచే గూడ నీయర్థము ద్యోతిత మగుచున్నది.

“సుర్ప ఉనత్తి అర్ప్రియతి మనః ఇతి సుందరమ్ సుతరాం
అప్రయతే ఇతి సుందరం” అని అమరసుధ సుందరశబ్దమును నిర్వచిం

చినది ఏది చిత్తమును ద్రవీభావము నొందించి ప్రసన్నత నొందించునో అదియే సౌందర్యము

భావ్యసౌందర్యము పలన గలుగు ద్రవీభావము క్షణము భావోద్వేగజనకము భావోద్వేగముల నడిచి చిత్తము నందు శాంతిసౌభాగ్యముల పెంపొందించునది అత్యసౌందర్యము ఇదియే తత్త్వజః సుందరశబ్దవాచ్యము కురుపుని వలె దొచు హనుమంతుని సుందరరూపునిగ భాసింపజేసినది ఈ సౌందర్యమే సుందరకాండము నందంటు ఈ మహాత్ముని సౌందర్యమే విరాజిల్లుచుండును

ఇట్లు హనుమంతుని సౌందర్యమే సుందరకాండ యందు స్వత్ర భావించు నని చెప్పచో కావ్యనాయకునకు ప్రాధాన్యము తగ్గుటలేదు ! తగ్గక పోగా సుందరకాండ యందు నాయకనాయకుల దివ్యసౌందర్యము హనుమత్సౌందర్యముచే మద్దీపితమై సహస్రసముఖముల విరాజిల్లినది ప్రతి క్షణము ఆ దివ్యమూర్తుల సౌందర్యమును భావన జేయుచునే, అరాధించుచునే హనుమంతుడు ముందడి గు పేయుట జరిగినది

హనుమంతుడు లంకానగర సౌందర్యముచే గాని, అచటి సుందరులగు స్త్రీల సౌందర్యముచే గాని ముగ్ధుడు కాలేదు, కాని అతనిని ముగ్ధుని జేసినది సంస్కారహీనయైన సీత యొక్క పాతివ్రత్య దివ్యసౌందర్యమే అట్టి సౌందర్యముతో విరాజిల్లేడి కావ్యనాయకచే నిరంతర మారాధింపబడెడి శ్రీరాముని దివ్యసౌందర్యప్రభలు హనుమంతుని బుద్ధిహాంసకా పటలమును పట పంచలు జేసినవి హనుమంతుని హృదయమున సీతారామమూర్తుల శాశ్వత ప్రతిష్ఠ జరిగినది సుందరులగు ఆ నాయకనాయకుల సౌందర్యముచే సుంద డగు, హనుమంతుని సౌందర్య మతిశయించినది ఇట్లు సుందరకాండ యందు కావ్యనాయక యగు సీత

యొక్క హృదయమంద దైన శ్రీరామచంద్రుని అత్మస్వరూపునిగా
దర్శించిన మందరహనుమసౌందర్యమే విరాజిల్లుచున్నది

దీనినిట్టి మందరకాండ యను నామము జిజ్ఞాసువగు సాధకుని
చిత్తము గుర్విసుగ్రహము వ న అత్మసౌందర్య విరాజితి మగు నను
సంస్కారక్రమమును నూచించుచున్న దనుకొనవచ్చును కనుకనే,
మందరకాండ శ్లోకాంధాకాండనంతరము చాటు చేసికొనినది

యుద్ధకాండ ఉత్తరకాండ

ఆరవ కాండి నామధేయ మగు యుద్ధ పదము దైవీసంపత్తిని
అనురసంపత్తి ని సాధకుని చిత్తములో గలుగు ఘోరసంగ్రామమును
నూచించుచున్నది ట్టి సంగ్రామమునే శ్రుతి “దేవానరా స్సయంత్రా
అనన్” అని అనుచు పెక్కు చోట్ల వర్ణించినది ఈ యుద్ధమునందు
అసురీప్రవృత్తి యొక్క పరాజయము సాధకుని జయము సాధకుని
చిత్తము నందలి అవిద్యానాశమును నూచించుచున్నది అట్ల విద్యానాశ
నంతరము సాధకుడు సర్వోత్తమదై వెలుగొందు నని ఉత్తరకాండ
యను నామము నూచించుచున్నది

ఇట్లు కాండనామధేయములు సార్థకములై సాధకునిచిత్తసంస్కార
పరిపాకక్రమమును నూచించుచు అన్వర్థములై యొప్పుచున్నవి

రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న నామములు సంస్కార
క్రమము

రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్ను లను నామధేయములు గూడ
సాధకుని చిత్తసంస్కార క్రమమును తెలియజేయునని పెద్దలు
ప్పుదురు

రామాయణమున శత్రుఘ్నుడు తరచుగా “శత్రుఘ్నో నిత్యశత్రుఘ్నః” అని వర్ణింపబడుచున్నాడు నిత్యశత్రువులు పుత్రోభాదులే కామత్రోభాదులు జయించుట శత్రుఘ్నత్వమని శత్రుఘ్న పదము నూచించుచున్నది కనుక, శత్రుఘ్నత్వమనగా జితేంద్రియము జితేంద్రియదైన సాధకుడు యోగశాస్త్రవంధ థాంజాకుళలు దగుమ ఈ ధారణమే భరణము దీర్ఘోపలక్షకము అట్టి దీక్షుడు భరతుడు ‘భరణా ద్వరతః’ అట్లు భరతుడైన సాధకుడు క్రమముగ ఈశ్వరానుగ్రహముచే లక్ష్మీవర్ధను డగును లక్ష్మీవర్ధనత్వమే లక్ష్మణత్వము “లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మీవర్ధనః లక్ష్మణో లక్ష్మీవర్ధనః” అని యనుచు రామాయణమున లక్ష్మణుడు లక్ష్మీవర్ధనడుగా వర్ణింపబడుటలొని అంతర్యమిదియే సరమాత్మను దర్శింపజేయు విద్యయే లక్ష్మీ అట్టి లక్ష్మీసంపన్నత్వమే లక్ష్మణత్వము అట్టి లక్ష్మీచే లక్షిత మయ్యెడి తత్త్వమే శ్రీరాముడు రామనామము సర్వప్రాప్యపరతత్త్వబోధకము

ఇట్లు ఈ నాల్గు నామధేయములు కాండనామధేయముల వలె పరతత్త్వమును దర్శింపజేయు సాధకుని చిత్తసంస్కార క్రమమును నూచించుచున్నవని యభిజ్ఞులు చెప్పుదురు

10. రామాయణము -

యజ్ఞదేవాలయ ప్రశంస

రామాయణము యజ్ఞప్రాశస్త్యమును, దేవాలయ ప్రాశస్త్య మాహాత్మ్యాలను సందర్భోచితముగా గుర్తింపజేయుచు నుండును. యధార్థమునకు, దేవాలయములు యజ్ఞములకు ప్రతికృతులే. యజ్ఞాలయము దేవాలయ శిల్పమున ప్రతిబింబించుచుండును. కాని, హవిర్దానపూర్వకముగ చేయబడు అగ్నిహోత్రమున యజ్ఞ మనియు, ఆగమోక్తప్రారముగ ప్రతిష్ఠింపబడెడి దేవకామార్గములతో విరాజిల్లునవి దేవాలయము లనియు వ్యవహరింపబడినవి నుండును.

యజ్ఞములు వివిధములు. దేవయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము, బ్రహ్మయజ్ఞము, వీనికి పంచయజ్ఞము లని పేరు. ఇవి ప్రతిదినము చేయవలసినవి. వీనివలన దేవ ఎత్తు భూత మనుష్య వేదపురుషులు సంతసించి, అనుగ్రహించుచుండురు అట్లే “అష్టకా పార్వణ బ్రాధ్యం త్రావణీ అగ్రహాయణీ చైత్రీ ఆశ్వయుజీ” అనునవి సప్త పాతయజ్ఞములు. వీనివలన అమృతము కలుగును. ఇట్లే “అగ్నిష్టోమ అత్యగ్నిష్టోమ ఉక్త్య షోడశీ వాజ పేయ అతిరాత్ర అహోర్యామము” అనునవి సప్త సోమయజ్ఞములు.

వీనివలన దెవతానుగ్రహము, అభీష్టసిద్ధియు కలుగును ఇవిగాక, ఆ యా
యభీష్టములు సద్ధించుటకై ఎన్నెన్నియో యజ్ఞములు పాపదీక్షింపబడినవి
ఇంకను, మహారాజులు చేయదగిన “అశ్వమేధ రాజనూయ విశ్వ
జీదాది యాగములు ప్రసిద్ధములు రామాయణము కథావర్ణనవ్యాజముతో
యజ్ఞప్రశంస చేయుచు, యజ్ఞమానోత్కృష్టమును వర్ణించుచు పోవును

రామాయణము యజ్ఞప్రశంస

రామాయణము “తా మగ్నిమద్వి, గుణవద్వి రావృతామ్” అని
అయోధ్యానగరవర్జనజేయుచు యజ్ఞదీక్షితులైన మత్స్యలతో, యుషులతో
అయోధ్యానగరము నిండియున్నదని వర్ణించుచున్నది ౩ గా, యజ్ఞ
ప్రశంసనానే రామాయణారంభమైనట్లు తెలియును తరువాత, వారు
వీరిననేల : అయోధ్యావాసు లందరు అగ్నుపానకులే

“నానాహితాగ్ని ర్నాయజ్ఞా వక్షద్రో వా న తస్కరః ।

కశ్చి దాసీ దయోధ్యాయాం న చ నిర్వృత్తసంగరః”

రావణ బాల ౪ 12 (1 ౪ 12)

ప్రజలే కాదు, ప్రభువగు డశరథుడు గూడ యజ్ఞయే

“ఇక్ష్వకుజా మతిరథో యజ్ఞా ధర్మరతో వశి”

యజ్ఞము చేసినవానికి యజ్ఞా’ అని పేరు “యజ్ఞా తు విధినేష్ట
వాన్” అని అమరము “యథా రాజా తథా ప్రజా” ప్రభువు యజన
శీలుడు, ధర్మపరుడు నగుచో, ప్రజలును నట్లే ధర్మపరు లగుదు రని
దీనివలన తెలియును

దశరథుడు యజ్ఞప్రభావము నెరుగును కనుకనే, అశ్వమేధయాగమును చేయుటకు పూనుకొనెను

“మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నాస్తి వై నిఖమ్ :

తదిర్థం వాయమేధేన యజ్ఞమీతి మతి ర్మమ”

బాల (188)

సంకతికై అశ్వమేధము చేయదలచినట్లు దశరథుడు ఎఱ్ఱాడులతో చెప్పి, వారి యంగీకారముతో యథాశాస్త్రము యజ్ఞమును పూర్తిచేయును దాని ప్రభావము వలన, పూర్వము మునికుమారుని హత్యాదోషము నుండి తాను విముక్తుడగును

“తరతి సర్వం పాపానం తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోశ్వ

మేధేన జయతే” శాండ్యబ్రాహ్మణ, 21 4 2

అశ్వమేధయాగము చేసినవారు పాపవిముక్తు లగుదురు బ్రహ్మహత్యాదోషము నుండి విముక్తులగుదురు

శ్రుతి అశ్వమేధోపాసన గూడ విధించినది ఈ ఉపాసన వలన అశ్వమేధయాగఫలము పొందగలడు

“అథ యోసౌ తపతి ఏషోశ్వః” ఐ బ్రాహ్మణ 8 35

ఏష వా అశ్వమేధః య ఏష తపతి మా శ బ్రా 10 8 5 8

ఉషా వా మేథ్యస్య అశ్వస్య శరః బృహ ఉ

పై శ్రుతి వాక్యములు అదిత్యుని అశ్వమేధరూపునిగా దర్శింపజేయుచున్నవి

అశ్వమేధముచే పాపవిముక్తుడైన దశరథుడు ఋష్యశృంగుని జేసి
తనకు వంశవృద్ధి కలుగునట్లుల నాశీర్వాదించుమని ప్రార్థించును

“ఇష్టిం తేహం కరిష్యామి పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్ ।

అదర్వశః ప్రోక్తైః మంత్రైః సిద్ధ్యాం విధానతః”

అని యనుచు ఋష్యశృంగుడు పుత్రకామేష్ఠిని నిర్వహించి దశరథుని యజ్ఞపురుషానుగ్రహమునకు పాత్రుడగునట్లు జేయును దశరథునకు నల్లుడు కుమారులు కలిగిరి దీనివలన యజ్ఞములు మానవులను పాప విముక్తుల జేసి అభీష్టఫలముల నొనగు కామధేనువులని తెలియును

విశ్వామిత్రచరిత్రయు యజ్ఞప్రశస్తికి తార్కాణము దశరథుడు శ్రీరామునకు వివాహము జేయనంకల్పించి వశిష్టాదులతో సంప్రదించు నమయమున విశ్వామిత్రుడు వచ్చి ఇట్లు చెప్పును

“అహం నియమ మాత్రిషే సిద్ధ్యర్థం పురుషర్షభ ।

తస్య విఘ్నకరౌ ద్వౌ తు రాక్షసౌ కామరూపిణౌ”

బాల 19 4

విశ్వామిత్రుడు సిద్ధుడగుటకై యజ్ఞము నంకల్పించినట్లు చెప్పును విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షి అస్తకాముడు అయిన కోరిన సిద్ధి యేది ? లోకసంగ్రహమే ఆ మహాత్ముడు కోరెడిది అది తరు త జరిగిన సంఘటనలను బట్టి ప్రకృతిపురుషులనదగిన సీతారాముల యోజనమే అయిన అభిలషించెడు సిద్ధియో ! ఏమో ! అయినను కావచ్చును సిద్ధుడైన తరు వాత అయిన యొనర్చిన లోకకల్యాణకరమైన కృత్తి మిదిగాక మరి యొకటి గన్పట్టదు ఆ ప్రకృతిపురుష యోజనమే యజ్ఞఫలసిద్ధియో !

వాస్తవముగా బ్రహ్మర్షిని విశ్వామిత్రుని దక్షిణో శ్రీరాముడు ప్రాకృతపురుషుడు గాదు అప్రాకృత దివ్యుడు మదే వశిష్ఠుల సమక్షమున దశరథునితో శ్రీరాముడు అప్రాకృత దివ్యపురుషరూపుడని వర్ణించుట గమనింపదగినది

“అం యోగి విహితానం రామం సత్యవరాక్రమమ్ ।

వశిష్ఠోఽపి మహాతాతా యే చ మే లపన స్థితాః”

బాల 19 14

కవున, లోకకల్యాణకర్తన సీతారామకల్యాణరూప సిద్ధికయియే విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞము లిల ఎట్టినట్లు తెలియనగును ఉత్తమ ఫలనద్ధుని నియమ యజ్ఞము లములే

శ్రీరాముని సహాయముతో యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగ పరిసమప్తమైనది తాను కృతకృత్యుడైనట్లు నిండు మనస్సుతో శ్రీరాముని విశ్వామిత్రు డిట్లు చెప్పుచున్నాడు

“కృతార్థోఽస్మి మహాబాహో కృతం గురువచ స్త్వయా ।

సద్ధాత్రమ మిదం సత్యం కృతం రామ మహాయతః”

తాను సిద్ధుడైనందున అత్రమము కూడ వాస్తవముగ సిద్ధాత్రమమైన దని మహర్షి చెప్పుచున్నాడు దీనివలన మహాత్ములు సయితము యజ్ఞముచే ఆభీష్టసద్ధిని పొంది సిద్ధులు కాగలరని తెలియుచున్నది

కనుకనే, బాల్యమున సిద్ధాపానతో అక్షరాభ్యాసము ప్రారంభము చేయవలయు నను ఆచారము అనూచానముగా వచ్చుచున్నది

“ఓం నమః శివాయ సిద్ధం నమః”

ఇది మహామంత్రము ఓ న మా లి వ్యాజముతో పెద్దలు ఎల్ల
లకు ఉపదేశించెదరు

నమః శివాయ సర్వమంగళకరుడగు పరమేశ్వరునకు నమ
స్కారము

(తాత్త్వికముగ ఈ మంత్రమునకు ఉపాసనాసంప్రదాయము నను
సరించి ఎన్నియో అర్థములు చెప్పుదురు)

సిద్ధం (వ్రతి) నమః సిద్ధరూపుడైన ఆ పరమేశ్వరుని గూర్చి
నమస్కరించుచున్నాను

లేక

నమః సిద్ధం భవతి మా ఉపాసన సిద్ధరూపమును తాల్చుగాక,

పరమేశ్వరుడు సిద్ధరూపుడు సిద్ధోపాసన చేసి సిద్ధరూపులు కావ
లయు నని ఉపాసన యొక్క లక్ష్యము ఈనాటికి ఆ యా పుణ్యక్షేత్ర
ములందు భక్తులు ఈ మంత్రోపాసన నిత్యము చేయుచున్నట్లు వినిపి

మహాత్ములు యజ్ఞపురుష అగ్ని సమతేజులు దళరథుని ఎభ
యందు కోపోద్రిక్తుడైన విశ్వామిత్రవర్ధన వ్యాజమున కవి యీ విషయ
మును స్పష్టము చేయుచున్నాడు

“ఇతి పరపతిజల్పనా ద్ద్వితీంద్రం

కుశికసుతం సుమహాన్ వివేక మన్యుః :

సుహృత ఇవ మభేద్గ్ని రాజ్యసి కః
సమభవ దుజ్జ్వలితో మహర్షి ఏహ్నిః”

జాల 20 28

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని తనతో రాక్షస సంహారమునకై పంపు
మని దశరథుని కోరెను శ్రీరాముని పంపుటకు దశరథుడు ముందు వెను
కలు చూచెను వెంటనే విశ్వామిత్రుని క్రోధ మాపేసించి, మహాగ్ని వలె
ప్రజ్వరిల్లెను ఆ క్రోధాగ్ని మంత్రపూతములైన అజ్యదారితో యజ్ఞ
కుండమందు ప్రజ్వరిల్లెడి అగ్నివలె ఖాసీల్లెనట

ఇచట క్రోధాగ్ని యజ్ఞకుండము నందలి అగ్నితో బోల్చబడట
గమనార్హము సాధారణ జనుల క్రోధము ఇతరుల కుపద్రవకారణమై
నట్లు లోకికాగ్ని గూడ శ్రుతి మించినచో ఉపద్రవకారకమే అగును,
“యజ్ఞాః కళ్యాణహేతివః” యజ్ఞకుండము నందలి అగ్ని లోకక్షేమం
కర మైనట్లు ఆ బ్రహ్మర్షి యొక్క క్రోధాగ్ని గూడ లోకక్షేమంకర
మని నూచించుటయే ఈ ఉపమాన తాత్పర్యము

యాగసంరక్షణానంతరము విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను
జనకుని యజ్ఞసందర్శనమునకై తీసికొనిపోయెను ఇది మరియొక యజ్ఞ
ప్రస్తావన

జనకుని యజ్ఞము

“అథ మే కృషతిః క్షేత్రం లాంగలా దుత్థితా మయా ।

క్షేత్రం శోధయతా లబ్ధా నామ్నా సీతేతి విశ్రుతా”

రామా 1 66 13

యజ్ఞమును చేయుటకై భూమిని దున్నుచున్నప్పుడు నాగటిచాలు నందు సీత నకు లభించిన దని జనకుడు చెప్పుచున్నాడు ఇట్లు చెప్పుటచే ఒక విషయము స్పష్టమగుచున్నది కథానాయకుడైన శ్రీరాముడు యజ్ఞపురుషుని ప్రసాదంబుడు కథానాయక యగు సీతయు అట్టిదే ఎత్ర సంతతి కొఱకై దళరధుడు పుత్రకామేష్ఠి జేపెను జనకుడు చేయలేదు అప్రయత్నసద్ద శిశురత్నము సీత జనకుని శర్యమున పుట్టిన పుత్రక యున్నను, జానకి యని ప్రసిద్ధి జనకపుత్రక యగు ఊర్మిళకు లేదు అ ప్రసిద్ధి సీతకే దక్కినది జనకుని చే లాలించి పోషింపబడటచే 'జానకి'యని కథావరమైన అర్థము

(జనకస్యానక్కం త్ర జానకీ) ఇంతియే కాదు, సర్వలోకజనకుడైన ఎరమేశ్వరునకు సంబంధించిన గాన, జానకి యని తాత్త్వికమైన యర్థము (జనకస్య సర్వలోకజనకస్య పరమేశ్వరస్యేయం జానకీ) ఈ తాత్త్వికమైన యర్థమును స్ఫురింపజేయుటకే సతకు జానకీవ్యవహారము ప్రసిద్ధమైనట్లుగ అభిజ్ఞాని చెప్పుదురు ఇట్లు రామాయణకావ్య నయికానాయకులు యజ్ఞపురుష వరప్రసాదంబు లగుటను వర్ణించి రామాయణము యజ్ఞప్రసాద స్వమును దర్శింపజేయుచున్నది

సీతారామరక్షాణము ధన రక్షితాంతము

సీతా వాహమునకు వణముగా సర్వేశ్వరివదిని శివధనుర్వృత్తం తమ గూడ పరీక్షముగ యజ్ఞప్రసాదమును సాధించుచున్నది

“అయాగభూతం నృపతే, తస్య వేశ్మని రామవ ,

అప్రతం వివధై స్సందైః ధూపై శ్చాగరుగంధిభిః”

జనకుని గృహమున శివధనుస్సు ఆయాగభూతముగ నున్నదని చెప్పబడినది

“ఉత్సవే ప్రాచ న్యే నార్చితం ధను రాయాగ ఉచ్యతే”

గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య

“మథేషు ప్రాచ న్యే నార్చితం ధను రాయాగః తద్భూతం”

మహేశ్వరతీర్థవ్యాఖ్య

ధనుస్సు యొక్క ప్రాభవమును గూర్చి విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు చెప్పెడు వాక్యము

యజ్ఞోత్సవముల యందు దేవతారూపమున ప్రధానముగా అర్చింపబడెడి ధనుస్సు 11 న, శివధనుస్సు ‘ఆయాగభూతధను’వని విశ్వామిత్రుడు చెప్పుచున్నాడు దీనినిబట్టి శివధనువు యొక్క అర్చన గూడ జనకుని దృష్టిలో యజ్ఞరూపమే

సగరచక్రవర్తి యజ్ఞము

శ్రీరామునకు పూర్వీకుడైన సగరచక్రవర్తి యొక్క యజ్ఞవృత్తాంతము ఎన్ని విఘ్నములు సంభవించినను, దీక్షతో యజ్ఞనమాప్తి జెసిన, నా యజ్ఞము ఆమ్మృతవర్షము కురియునని తెలియజేయుచున్నది స్వర్లోకగతమైన గంగ భూలోకములో అవతరించుటకు కారణము సాక్షాత్తుగ గాని, పరంపరగా గాని, సగరయజ్ఞమే యగుచున్నది.

యజ్ఞములు విఘ్నముల నేమాత్రము సహంపవు ఁట్టి విఘ్నముల విషయమై మఱి క్తులు ఏమరపాటుతో నేమి త్రముండియు విఘ్నముల సహించ రను విషయము జహ్నుమహర్షి యొక్క యజ్ఞవృతాంతము తెలియజేయుచున్నది

“ఉతో హి యజమానస్య జహ్నో రద్యుత కర్మణః ।

గంగా సంప్లావయామ స యజ్ఞవాటం మహాత్మనః॥

తస్యావలేపనం జ్ఞాత్యా క్రుద్ధౌ యజ్ఞా తు రాఘవ ।

అపిబిచ్చ జలం సర్వం గంగయాః పరిమాద్యుతమ్”

రామా 1 43 35

అకాశము నుండి అవిర్భవించిన గంగ జహ్నుమహర్షి యజ్ఞవాటమును ముంచెత్తను యజ్ఞమునకు కలిగిన విఘ్నమునకు మహర్షి క్రుద్ధుడై గంగాజలమును మ్రింగెను దేవతల ప్రార్థనలచే ప్రసన్నుడై గంగను పుత్రికక స్వీకరించి తన శ్రవణేంద్రియముల ద్వారా విడిచి ఎత్తెను తినుక, గంగ జాహ్నువి యైనది

యజ్ఞములు కామదేనువులు కావచ్చును కావి, వానిని వివరీత పరిసాధనములుగా జెనకొనరాదని త్రిశంకు యజ్ఞవృత్తాంతము తెలియజేయుచున్నది అయోధ్యాధిపతి యజ్ఞములకై సంకల్పించుచు కునశ్శేపవృత్తాంతము ౬౦ డ నీ విషయమునే గుర్తింపజేయుచున్నది అడుగడుగున రామాయణమున నిట్టి వృత్తాంతము లన్నియేని గలవు

యజ్ఞము యొక్క ప్రభావము ఇంతింత యనరాదు అవి సాధకుల కోర్కెల దీర్చుచునే వివిధ లోకోపద్రవనివారకములు, కల్యాణ

సంధాయకములు నగునను విషయము రామాయణము ప్రతి పన్నివేళము
లోను సూచించుచున్నది

రామాయణము దేవాలయము

ప్రాణికోటి సుఖజీవనమునకు, సౌభాగ్యమునకు యజ్ఞము లెంత
ప్రధానములో, దేవాలయములు గూడ సంత ప్రధానము లని రామాయణ
కావ్య ముద్ఘోషించుచున్నది కథానాయకుడైన శ్రీరాముడు స్వయముగ
దేవమందిరములను సేవించినట్లు పలుచోట్ల వర్ణింపబడినది

పట్టాభిషేకవార్తను శ్రీరామునకు తెలిపి, ఆ రాత్రి యంతయు
నియమవంతుడై దీక్షితుడై యుండవలె నని వశిష్టాదులు శ్రీరాము నాదే
శించుదురు తదారేకానుగుణముగ, శ్రీరాముడు విష్ణుమందిరములో దీక్షి
తుడై కయనించును

“ద్యాయ న్నారాయణం ధృవం స్వాస్తీరే కుశసంస్తరే

వాగ్యత నృహవై దేహ్య భూత్వా నియత మావసః ॥

శ్రీమ త్కాయతనే విష్ణోః శిశ్యే సర్వరాత్నజః”

రామా 2 6 4

తన పట్టాభిషేకవార్తను శ్రీరాముడు తల్లికి చెప్పుటకై వెళ్ళినపుడు
కౌసల్య దేవాలయములో భగవద్ద్యాన నిమగ్నయై యుండుటను
దిద్దించెను

“తత్ర తాం ప్రవణా మేవ మాకరం జౌహవాసీనీమ్ ।

వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శాఽఽయాచతీం శ్రియమ్”

రామా 2 4 30

శ్రీరామునిపట్టాభిషేకసందర్భమున దేవాలయములన్నియు పతాకాలంకృతములై యున్నట్లు మంధర కై కేయికో నిట్లు చెప్పుచున్నది

“సతాత్రణరాభేషు దేవతాయతనేషు చ ।

చతుష్పదేషు రథ్యాసు చై కేకే శ్వట్టాంకేషు చ ॥

ధ్వజా స్పముచ్చితా శ్చిత్రాః పతాకా శ్చాభవం స్తదా”

శ్రీరామచంద్రు డెట నుండిన వట, దేవాలయ నిర్మాణము చేయించినట్లు తెలియును చిత్రకూటమున శ్రీరాముడు పర్వతాలావనేశము చేసి, యచట అశ్రమవాతావరణమున కనుగుణముగా యజ్ఞశాలతోపాటు అలయ నిర్మాణము గూడ చేసెను

“వేదీస్థలవిధానాని చై క్యా న్యాయతనాని చ ।

అశ్రమ స్థానురూపాణి స్థాపయామాస రాఘవః”

రామా 2 58 34

శ్రీరాముడు అగస్త్యాశ్రమమున వివిధ దేవాలయములను దర్శించినట్లు వర్ణన గలదు

“విష్టోస్థానం మహేంద్రదన్య స్థానం చై వ వివస్వతః ;

సోమస్థానం భగస్థానం స్థానం కౌబేరి మేవ చ ।

“అతు ర్విధాతుః స్థానే చ వాయోస్థానం తదైవ చ ;

నాగరాజన్య చ స్థానం అనంతన్య ముత్తమః”

స్థానం తదైవ గాయత్ర్యాః పనూనాం స్థాన మేవ చ :
 స్థానం చ పాశహస్తస్య వరుణస్య మహాత్మవః ॥
 కార్తికేయస్య చ స్థానం ధర్మస్థానం చ పశ్యతి ”

రామా 3 12 21

అగస్త్య మహర్షి అశ్రమమున త్రిమూర్తులు, దిక్పాలకులు, పసుపద్రాచికులు, గాయత్రీపేదమత, ధర్మదేవత, కార్తికేయుడు, మున్నగువారి అలయములను దర్శించినట్లు ప్రశ్లోకముల వలన తెలియును దీనినిబట్టి మహర్షి పుత్రాశ్రమములు అగ్నిదేవతావిభూషితములైన యజ్ఞవాటికలు మాత్రమే కాదు, పవిత్ర దేవతామందిర శౌభితములు గూడనై యున్నట్లు రామాయణము వలన తెలియుచున్నది

మాతుల గృహము నుండి భరతు దయోధ్యులు తిరికి వచ్చినపుడు అయోధ్యానగర వర్జన వ్యాజమున దేవాలయముల యొక్క ప్రాశస్త్యమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు

“అపేతమాల్యకోభా న్యసంమృష్టాజిరాణి చ :
 దేవాగరాణి కూన్యాని నచాథాంతి యదాపురమ్ ॥
 దేవతారాః ప్రవిధాశ్చ యజ్ఞగోప్య స్తథావిధాః :
 దైవాయతనచై క్యేషు దీనాః పక్షిగణా స్తథా”

రామా 2 71 40 నుండి 43 వరకు

దేవాలయములు వూజావిహీనములై శోభనుగోల్పోయి యున్నవి యజ్ఞశాలలందు జనుగు విద్యత్సభల కొలాహలములు లేవు అయోధ్యయంతయు కళావిహీనమై యున్నది

ఈ వర్ణన వున యజ్ఞాయతనముల తోపాటు అయే ధ్యానగరి
మంతయు దేవతాయతనములతో గూడ విండియన్నట్లు తెలియును

సీతారాములు వనవాసమునకు బయలుదేరి గంగాతీరమునకు జేరిరి
గుహాని సహాయముతో గంగను దాటుచుండును రామలక్ష్మణులు ఎంత
పురస్సరముగ గంగను ఎఱిగించి ప్రణమిల్లిరి నావ నదీమధ్యమునకు
జేరిగనేచేతులు జోడించి సీత గంగ నిట్లు ప్రార్థించినది

“యక్ష్యే త్వం ప్రయతా ఏవీ పురీం పున రుపాగతా :

యాని త్వత్తీర్వాసీని తై తాని వసంతి చ :

తాని సర్వాణి యజ్ఞమి తీర్థా న్యాయతనాని చ”

తల్లీ జగన్మాతా : నేను వనవాసమున కేగుచుంటిని ప్రస్తుత
మళత్తురాలను క్షేమముగా తిరిగి వచ్చినంతనే, వివిధోపచారములతో
నిన్ను చక్కగా అర్పింతును నీ యాగము చేతును నీ తీరమున నున్న
వివిధ దైవతములను దేవతాయతనములను సేవింతును దీనివలన
గంగాతీర మంతయు వివిధ దేవతాయతనములతో విరాజిల్లుచున్నట్లు
తెలియును

పై వర్ణనల వలన యజ్ఞములతోపాటు దేవాలయములకును సమ
ప్రధానమున్నట్లు తెలియును “యజ్ఞో వైశ్రీవిష్టుః” య్ధర్మమున
ఏ పరమాత్మ ఆరాధింపబడుచుండునో, ఆ దివుడే ఆ పరతత్త్వమే
అలయములందు సాకారరూపమున ఆరాధింపబడుచున్నది అందుకనియే
యజ్ఞములతోపాటు దేవాలయములు గూడ షాణామందిరములై భవసాగర
చరణసాధనములై అనూచానముగ యజ్ఞములతోపాటు విలసిల్లుచు వచ్చి

నవి కౌసల్య పు కక్షేమమువత్తై విట్టుమందిరిమున వియమవ్రతపరాయ
ణయై యున్నట్లు చెప్పబడినది అయియే పుత్రదీక్షకై అగ్నుపాననా
పరురాలై యున్నట్లు కరువాత వర్ణించబడినది

“కౌసల్యఽపి తదా ఽపీ రాత్ర స్థిత్యా సమాహితా :

ప్రభాతే త్వకిరా త్పుజాం విష్ణోః పుత్రహితైషిణీ ॥

సా ఽమివననా హృష్టా నిత్యప్రతిపరాయణా :

అగ్నిం జహోతి స్మ తథా మంత్రితవ తక్రౌకమంగళా”

రామా 2 20 15

దీనినిబట్టి భగవదారాధన ఉభయవిధములుగను చేయవలయు నని
స్పష్ట మగుచున్నది ఒక్కొక్క మార్గమున నొక్కొక్క విలక్షణ
ప్రయోజనములు దర్శించి మహర్షు లుభయమార్గముల నుపదేశించిరి

యజ్ఞములు విలక్షణప్రయోజనములని

“యజ్ఞధూమణో హి మేఘ ఏవ దివ్యదృష్టిదౌ

ఽవగోప మన్న మాదధాతి వృష్టి రేవ సా ॥

లోకశాంతిసంవిధాన యజ్ఞత త్వబోధికాం:

యజఽప సంసుతాం సమాప వేదమాతరిమ్”

వేదమాతృస్తవః

ధూమము నాలుగువిధములు యజ్ఞధూమము, దావాగ్నిధూమము,

శవధూమము, అభిచారిక ధూమము ఈ చతుర్విధ ధూమములలో యజ్ఞ
 ధూమము సర్వోత్కృష్టము ఈ ధూమముతో నేర్పడు మేఘములు పవి
 త్రములు నకాలవృష్టిప్రదములు అనావృష్టి నిరొధకములు ఆ వృష్టి
 వలన ఎలిచు ఓషధులు వీర్యవృత్తములై సద్బుద్ధిని, సుఖశాంతిని
 వృద్ధి జేయును

“యజ్ఞా దృవతి పర్జన్యః పర్జన్యా దన్నసంభవః”

అనుచు భగవద్గీత యజ్ఞమేఘమును ప్రశంసించెను

“కూమిం పర్జన్యాజిన్వం దిపం జిన్వం త్యగ్నయః”

అను శ్రుతికావ్యమును నిషియే

ప న ధూ మ ము

పనధూమమనగా, దావాగ్నిధూమము ఇదియు ప్రళస్తమైనదే
 కాని, ప్రేతధూమము, అంతకంటెను, అభిచారికధూమము (రాసాయని
 కాది ద్రవ్యజనిత ధూమము) ప్రవృద్ధకరములు యంత్రాగారిపు గొట్టి
 ముల నుండియు మారణాయుధ ప్రయోగముల నుండి నేర్పడు ధూమము
 తిభయంకరము అవి ప్రాణికోటివినాశహేతువులు వాతావరణకాలుష్య
 హేతువులు వాతావరణపరిశుద్ధి హేతువులై ప యజ్ఞధూమములు లోక
 కల్యాణప్రదములు అందులననే, అర్షివాఙ్మయమందు మహర్షుల
 ఆశ్రమములు యజ్ఞధూమములతో పవిత్రములై విరాజిల్లుచున్నట్లు
 ఎద్దింపబడుచున్నవి ఆప్తకాములయియు మహర్షులు లోకానుగ్రహ
 బుద్ధిలో లోకకల్యాణము కొరకై యజ్ఞముల నాచరించుచున్నట్లు మహా
 షివుల వర్జన వలన తెలియును

“అభ్యుత్థితాగ్నిం కునై రితిథీ నాశ్రమోన్ముఖాన్ ,
 పునానం పవనోద్ధూతైః ధూమై రాహతిగంధిభిః ॥
 వావి రావర్జితం హోతః త్వయా విధివ దగ్నిషు ।
 వృష్టి ర్భవతి సస్యానా మవగ్రవావిశోషిణామ్”

రఘువంశ సర్గ

యజ్ఞములం అన్నదానము

యజ్ఞమున అన్నదానమునకు ప్రధానస్థాన మీయబడినది అన్నదానము జేసి జీవకోటి నారాధించుటయే ప్రధానమైన దేవతారాదన దళరథుడు అశ్వషేధ మొనర్చుచు అన్నదాన విషయమున ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహించినట్లు వర్ణింపబడినది అన్నదాన మందరకు విరివిగా జరిగినట్లును అందరును ఆ యన్నదానముచే ఎంతో తృప్తి జెందినట్లును ఆ మాటలను విని దళరథుడు సంతసించినట్లును కవి చక్కగా వర్ణించెను

“అహో తృప్తాః స్మ భద్రం తే ఇతి కుశ్రావ రాఘవః”

రామా 1 14 15

ఈ వర్ణన వలన అభీష్టిత ఫలప్రాప్తి పవిత్రమే ఘోర్పత్తి ద్వారా సకాలవృష్టి, వాతావరణకాలుష్య నివారణము, అన్నోదక సమృద్ధి, నిఖిల భూతతృప్తి, విద్యత్సమామము, సత్సాంగత్యము, సద్గోష్ఠులు, కళాకోవిదుల కాదరణ ఇత్యాది ప్రయోజనములు సిద్ధించు నని తెలియుచున్నది

ఆలయములు ప్రయోజనములు

యజ్ఞములలో నాలుగు వేదములకు స్థానము కలదు. ఆలయము లలో నాలుగు గోపురములు నాలుగు వేదములుగ సాక్షాత్కరించుచు ప్రక్షకులకు వేదాధ్యయనఫలము ననుగ్రహించుచుండును. గవాం పురం గోపురమ్ గవాం వేదవచసాం పురమ్” వేదవాఙ్మలయములు అత్యున్నతమైన ఈ గోపురములు అత్యున్నత వేదాద్రిశిఖర స్వరూపములుగా భావన చేయవలయు నని శాస్త్రజ్ఞుల తాత్పర్యము పామరులకును, అశక్తులకును సముతము ఈ గోపురదర్శనము తరణసాధకము కాగలదని గోపురశిల్పితాత్పర్యము అట్లే ఆలయమంటానినాదములు దేవాలయములకు రాజానివాసిని గూడ తరింపజేయును ఇంతేగాదు, ఆలయములలోని పవిత్ర మంటానాదములు, శంఖరావములు, మంగళవాద్యధ్వనులు రమణీయ భగవత్సంకీర్తనాదులు, వేదమంత్రపారాయణములు, మృదంగధ్వనులు, వీణానినాదములు ఇవి యన్నియు మంగళకరములు, వాతావరణ కాలశ్యనివారకములు, మహాప్రసాదకారకము లని అగమశాస్త్ర తాత్పర్యము

ఆలయ మండపాలు యాత్రికులకును, బీద జనులకును ఆశ్రయస్థానములు పాదకుల ఎకాగ్రనిష్ఠకు దోహదస్థానములు భిన్న భిన్న వృత్తిప్రవృత్తులు ఆచారములు గల పౌరజానపదులందరకు ఏకైక లక్ష్యస్థానములు విశ్రాంతిస్థానములు దేవాలయములు అనగా అందరిని ఏకత్ర సంఘటింపజేసి సౌహార్దభావమును ఎంపొందించు సాంస్కృతిక కేంద్రములు దేవాలయములు సకల కళానిలయములై వివిధ శిల్పములకు, కళలకు, ప్రోత్సాహ మిచ్చు మహానంధులు పండిత

పాశుర పోషకములు సర్వజనహృదయరంజకములు, పేదచోదితధర్మములను వివిధశిల్పకళావ్యాజమున ఉపదేశించు నోజ్జలు. అందఱు నియమ నిష్ఠలు పాటించి కష్టించి యాగములు జేయలేరు అట్టివారికి అలయమున భగవద్దర్శనమే శరణ్యము యజ్ఞములం దారాధింపబడు దివ్యజ్యోతియే అలయములందు దేవతామూర్తిరూపమున దర్శన మిచ్చును భగవత్సన్నిధానమున జేరుటకు విగ్రహారాధన సులభమైన మార్గము అందుకనియే మహర్షులు యజ్ఞములను అలయములను రెంటిని సమానముగా అదరించుదని ఉపదేశించిరి తామాచరించిరి, ఇతరులచే నాచరింపజేసిరి, అయిపదేశమునే పేదావతారరూపమైన రామాయణ మహాకావ్యము కాంతా సంఘితముగా నుపదేశించినది ఇట్టి యిష్టమున కనుగుణముగనే పేదవారు సయితము, యజ్ఞములకు ప్రతిరూపముగా దీపారాధనజేసి యజ్ఞదేవుడైన అగ్నిదేవత నుపాసించురు మరియు, వివిధ దేవతామూర్తుల విగ్రహములతో, పటములతో, తమ గృహములనే దేవాలయములుగా జేసికొని, దేవాలయములందు వలె భగవదారాధన యధాశక్తి సలుపుకొనుచుందురు.

ప్రజలు ఒకవేళ ఏమరుపాటుతో నున్నను, ప్రభువులు జాగరూకులై ఉభయవిధారాధనములు తాము సలుపుచు ప్రజల కాదర్శప్రాయులై నిలవవలె నని రామాయణ ముపదేశించినది, కనుకనే, భరతుడు చిత్రకుటమునకు వచ్చినపుడు కుశలప్రశ్నానంతరము భరతుడు రాజ్యము నడుపుటన్న తీరును గురించి ప్రశ్నించుచు రామచంద్రుడు నీవు చేయవలసిన అగ్న్యూపాసనాది కార్యములు, దేవాలయారాధనలు సక్రమముగా యధావిధిగా జరుగుచున్నవా? అని యడుగును

“కచ్చి దగ్నిషు కే యుక్తో విధిజ్ఞో మతిమా నృజాః ।

హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలే నేదయతే సదా”

రామా 2 100 12

“కచ్చి చ్చిత్కళతై ర్యుక్తః సునివిష్టజనాకులః ।

దేవస్థానైః ప్రపాఢిశ్చ తటాకై రుపశోభితః”

2 100 43

“చిత్కళతైః చైత్కళతైరితి చపారః ఉభయత్రాపి అశ్వ
మేధంతమహాయజ్ఞచయన ప్రదేశసమూహా రిత్యర్థః సునివిష్టజనాకులః
సుప్రతిష్ఠిత జనవ్యాప్తః సుప్రతిష్ఠితత్వం చ రాజన్యత్వ సువృష్ట్యా
రోగ్యాది దేశగుణాకృష్ట చిత్తతయా దేశాంతర జిగమిషారాహిత్యేన
తత్త్వేవానతత్వం”

“దేవస్థానైః దేవాలయైః ప్రపాఢిః పాసీయకాలాఢిః ఇత్యాది”

గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య

అయోధ్యయందు గల అశ్వమేధచయనాది మహాక్రతువుల నొన
ర్చిన యజ్ఞవాటములు పవిత్రములై సజ్జనసేవ్యములై సురక్షితములుగా
నున్నవా? యజ్ఞాది క్రతువుల “లన దేశము సుభిక్షమై యుండుటచేత
ఇది సుఖవాసయోగ్య మగుచు అన్యత్ర గమనోకాంక్ష లేక, ప్రజలచటనే
ఉండదలచుచున్నారా? దేవాలయములు భద్రములుగా సురక్షితముగా
నున్నవా?

శ్రీరాముని ఈ ప్రశ్నల వలన అదర్శప్రాయుడై నెరవేర్చవలసిన ప్రధాన కృత్యములలో యజ్ఞవాటసంరక్షణము అలయ పరిరక్షణము ముఖ్యము లని గుర్తింపజేయబడుచున్నవి

“మనాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః”

“దేహో దేవాయః ప్రోక్తా జీవో దేవ సనాతనః”

11. రామాయణము - అశ్వమేధము

అయోధ్యాధిపతి యగు దశరథమహారాజునకు చాలాకాలం పంకు సంతతి కలుగలేదు

“తస్యశ్వేవం ప్రణవస్య ధర్మజ్ఞస్య మహాత్మనః ।
 సుతార్థం తవ్యమానస్య నాసీద్వంశ కరస్సుతః॥
 చింత యానస్య త స్త్యైవం బుద్ధిరాసీ న్మహాత్మనః ।
 సుతార్థం హయ మేధేన కి మర్థం న యజ్ఞామ్యహమ్”

రామా బాల ౧ 2

సంకటమునైన ఎత్తుడు లేనందున అశ్వమేధయాగము చేయ వలయు నని మహారాజునకు సంకల్పము కలుగును వెంటనే వశిష్ఠాదు లతో ధర్మార్థసహిత మైన తనకోరిక నిట్లు వెల్లడించును

“మమలాలప్య మానస్య సుతార్థం నాన్తవై సుఖమ్ ।
 తదర్థం హయమేధే న యజ్ఞామీతి మత్కిము॥
 తదహం యజ్ఞ మిచ్ఛామి శాస్త్రదృష్టే న కర్మణా ।
 కథం ప్రాప్సామ్య హం కామం బుద్ధిగత విధీయతామ్”

దశరథుడు యథా త్రమ (శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా) సత్సంఘ నా ప్తికి అశ్వమేధయాగమును చేయదలచితి నని చెప్పును వేదవిహిత

ధర్మానుష్ఠానమునకు శాస్త్రవమ్మతి, గుర్వినుగ్రహము, అమాత్యాదుల సహకార సంపద అవశ్యకము శాస్త్రవమ్మతి లేక చేయు ధర్మానుష్ఠాన మధర్మరూపమై, అవైదికమై అన్యదాయకమగుచున్నది కనుకనే, ధర్మ విషయకముగ వారిలతో దళరధుడు సంప్రదించెను దళరధు డింతకు పూర్వము వంశపారింపర్యము ననుసరించి ఎన్నో యజ్ఞములు చేసి యున్నాడు

తస్యాం పుర్యా ఎయే థ్యాయాం వేదివిత్సర్వ సంగ్రహః,
దీర్ఘదర్శి మహాతేజాః పౌర జానపద ప్రయః ॥
ఇజ్ఞైకూణా మతి రథో యజ్ఞా ధర్మరతో వశీ ।
మహర్షి కల్పౌ రాజర్షిః త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః”
జాలకాండ 82

దళరధుడు వేదవిదుడు దీర్ఘదర్శి ధర్మరత్నము మహర్షికల్పుడు పౌరజానపద ప్రయుడు యజ్ఞ ఈ వర్ణనను బట్టి దళరధుడు డింతకు పూర్వమే య్య యైవజ్ఞు తెలియుచున్నది

దళరధుడు దీర్ఘదర్శి యగుట వలన ఏ పని చేయవలసివచ్చినను యుక్తా యుక్తి విచారణ జేయును ధర్మనిరతుడు గాన కర్మానుష్ఠాన విషయమున న్యకంతించడు కాకెంత చక్రవర్తియైనను గురువినుడు, కనుకనే పౌరజానపద ప్రయుడై రాజర్షి కల్పిడని పేరుగాంచినాడు ప్రకృతమున గూడ అశ్వమేధమును “శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా” చేయదలిచెను కాన శాస్త్ర నిష్ఠాతులైన పెద్దల అశీస్సులను కోరెను

అశ్వమేధ యాగమును చేయుటకు కొన్ని ప్రత్యేకార్హతలను శాస్త్రము నిర్దేశించినది

అశ్వమేధమును చేయదలచినవాడు క్షత్రియుడై తాప్త్రపతియై
యుండవలెను అతడును తన కద్దమువచ్చిన వారిని జయించి అశ్వమును
రక్షింప సమర్థుడై యుండవలెను

“క్షత్రియ యజ్ఞ ఉవా ఏష య దశ్వమేధః”

శ, బ్రాహ్మణ 13 4 1 2

అశ్వమేధము క్షత్రియ యజ్ఞమని ఈ శ్రుతి యుపదేశించుచున్నది
“రాజ యజ్ఞోఽశ్వమేధః సర్వకామః”

కాత్యాయన శ్రౌత సూత్రము

అశ్వమేధము రాజ యజ్ఞమని సర్వకామప్రద మని ప్ర సూత్రా
ర్థము పై శతపథ శ్రుతి ననుసరించి రాజయజ్ఞపదము నకు “రాజః
యజ్ఞః” “రాజ యజ్ఞః” అని షష్ఠితత్పురుష సమాసమునే చెప్పవలయు
నని “రాజాచాసౌ పురుషశ్చ రాజపురుషః” అనునట్లు కర్మధారియ సమా
సము నాశ్రయించ గూడదని తెలియుచున్నది అనద ఇచట రాజపదము
శ్రేష్ఠవాచకము కాదనియు రాజపదము క్షత్రియార్థక మనియు కనుక
రాజయజ్ఞ మన రాజయొక్క యజ్ఞ మని తెలియుచున్నది

“రాజశబ్దః అభిషేకవతి క్షత్రియే వర్తతే ఇత్యుక్తం ప్రదేశాం
తరే । తథా చ క్షత్రియ ఉ వా ఏష య దశ్వమేధః తస్మాద్వాప్తే
అశ్వమేధేన యజేత ఇతి రాజ్ఞో యజ్ఞః రాజయజ్ఞః న బ్రాహ్మణ
వైశ్యయోః”

ఇత్యుక్తకర్కః

“రాజా సార్వభౌమః అశ్వమేధేన యజేత నాప్యసార్వభౌమః”
అను అపస్తంబవచనము అ రాజా సార్వభౌమడై యుండవలె నని
సార్వభౌమడు కాని క్షత్రియుడు కుడ అ యజ్ఞము చేయగూడ దని
తెలియజేయుచున్నది

ఈ అశ్వమేధ మనేకనామములతో నున్నట్లు తెలియబ్రాహ్మణ
శ్రుతి పర్ణించుచున్నది

“ఏషః నై విభూ ర్నామ యజ్ఞః
ఏషః నై ప్రభూ ర్నామ యజ్ఞః
ఏషః వా ఊర్జస్వా న్నామ యజ్ఞః
ఏషః నై పయస్వా న్నామ యజ్ఞః
ఏషః నై విథృతో నామ యజ్ఞః
ఏషః నై వ్యావృతో నామ యజ్ఞః
ఏషః నై ప్రతిష్ఠితో నామ యజ్ఞః
ఏషః నై తేజస్వీ నామ యజ్ఞః
ఏషః నై బ్రహ్మవర్చస్వీ నామ యజ్ఞః
ఏషః వా అతివ్యాధీ నామ యజ్ఞః
ఏషః నై దీర్ఘా నామ యజ్ఞః
ఏషః నై కృష్ణో నామ యజ్ఞః”

తై బ్రా. 3 9 19

ఆ విధముగా అశ్వమేధము 12 విధములుగా 12 నామములతో వెలయుచున్నది ఒక్కొక్క ఫలమును గోరి ఒక్కొక్క అశ్వమేధమును కొన్ని మార్పులతో ఆరాధకు లాచరించుచున్నారు ఈ 12 యజ్ఞములు శతపథబ్రాహ్మణమున (13 3 3 1 నుండి 12) ప్రభూః విభూః వ్యష్టః విదృతిః వ్యవృతిః ఊర్జస్వాన్ పయస్వాన్ బ్రహ్మ వర్చస్వీ అతివ్యాధీ దీర్ఘ కౌప్తి ప్రతిష్ఠా ” అను నామములతో వెలయుచున్నవి

అశ్వః మేవ్యతే హింస్యతే శుత్ర అశ్వమేధః

అశ్వమేధము నందు అశ్వము యజ్ఞపశు వగుచున్నది కనుక ఆ యజ్ఞము అశ్వమేధ మగుచున్నది

క్షత్రియులు జేయు యజ్ఞము నందు అశ్వము పశువుగా గ్రహింపబడుచున్నది ఆ అశ్వము గూడ శాస్త్రోక్త రక్షణలక్షితమై యుండవలెను

“కాలాంభోధరి సంకాశః సర్వవర్ణముఖో బలిః

యస్య పార్శ్వా పుటా వర్ధచంద్రాకారౌ ముఖోభవౌ ॥

పుచ్ఛం విద్యుత్రప్తతీకాశ ముదరం టండనన్నిభమ్ ।

పాదా శైవ హరిద్యుతాః కర్ణౌ సిందూరనన్నిభౌ ॥

జ్వలదిగ్నినిభా త్విశ్వా చక్షుషీ భాస్కరోపమే ।

విరాజితో లొమరాజ్యా సానులోమవిలోమయా ॥

విచిత్రై ర్వివిధై ర్వర్ణైః చిత్రో రాజతమిందుఖిః ।

యో వేగే వాయుశుల్య స్సాస్య దుచ్చై రుచ్చైశ్రవా యథా ॥

యస్య గాత్రోద్భవో గంధో గంధర్వ ము మోహయేత్ |

ఏవం లక్షణనంపన్నో యజ్ఞీయః పశు రుచ్యతే”

వాకిష్ఠరామాయణమ్

ఇట్టి స్వప్నమంగళ లక్షణాంచితమైన అశ్వమును మంత్రములతో ప్రోషించి ఫాలమున జయపట్టికను కట్టి స్వేచ్ఛగా నంవత్సరకాలము తిరిగి వచ్చుటకు వదలెదరు తద్రక్షణకై వెంట సేన పంపబడును మార్గమధ్యమున ప్రాయశ్చిత్తాదులు సలుపుటకు ఋత్విగ్గణము వెంటనంటి యుండును ఇట్లు తిరిగి వచ్చు అశ్వమును నంవత్సరాంతమున వినియోగించుచున్నారు ఇట్లు అశ్వము వినియోగింపబడుచున్నది గాన ఈ యజ్ఞము అశ్వమేధము ఈ యజ్ఞము నందు అత్మరక్షణ చాల ప్రధానమై అనితరసాధ్యమై వెలయుచున్నది

ఆ అశ్వము పరాధీనమై నపుడు సార్వభౌము డైనను అశ్వమే ధాధికారమును కోల్పోవుచున్నాడు ఈ విషయము నీ క్రింది శతపథశ్రుతి తెలియజేయుచున్నది

“గోవిపతేన శతానీకః సాత్రాజిత ఈజే కాశ్యపస్యాశ్వ మాదాయ

శ బ్రా 13 5 4 19

“గోవిపతో నామ వక్ష్యమణ స్తోమవిశేషః అశ్వమేధః తేన శతానీకో నామ సత్రాజిః అపత్యం ఈజే, కాశే అపత్యం కాశ్యః కాశ్యస్య స్వభూతం తేనాశ్వమేధార్థం కల్పిత మశ్వ మాదాయ యుద్ధే విజిత్య తతః పురభ్య త తద్యాపి కాశయః కాశీవాసా రాజానః అగ్ని న్నాదధతే

కిమ్ అత్తః అపహృతః సోమపీఠః యేషాం తే అత్తసోమపీఠాః అత్త
సోమాః స్మః భవామః కి మస్మాక మగ్నిభిః యే అశ్వమేధ ఏవ పఠతః
సోమపీఠాధ్యాయః తస్మి న్నవహృతే సర్వ ఏవ సోమసీహో పహృతః
ఇత్యభిప్రాయః”

హరిప్పామిథాష్య

సత్రాజి న్యూరాజపుత్రుడు శతానీకమహారాజు “గోవింద మ”మ
పేరు గల అశ్వమేధయాగము చేసెను (అశ్వమేధము ఇంకను వివిధ
నామములతో వెలయుచున్నట్లు ఈ శ్రుతిపఠననే తెలియుచున్నది
ఇంకను అశ్వమేధ మిట్లెన్ని రూపముల నున్నదో తెలియవలెను) కాశీ
మహారాజు అశ్వమేధయాగమును జేయ సంకల్పించి అశ్వమును పద
లును శతానీకుడు కాశీమహారాజును జయించి అతని అశ్వమును స్వాధీ
నముజేసికొని ఆ అశ్వముతోనే అశ్వమేధమును జేయును యజ్ఞీయాశ్వ
మపహరింపబడినది గానకాశీరాజులు అనాటినుండి ఈనాటివరకు అగ్ని
ధానము గావింపదు (తత శ్చాభ్య త తద్యాపి కాశ్యః కాశీరాజానః
అగ్ని న్నాదధతే)

అశ్వమేధము వివిధ నామములతో వెలయుచు వివిధపఠముల
నొనగొనుచున్నది అందులో సుతార్థ మాచరింపబడు అశ్వమేధ మొక్కటి
సుతార్థము దశరథమహారాజు చేయదలచిన దీ యశ్వమేధమునే

దశరథుడు యౌవనములో నున్నపుడు పేటకై అడవికి పోయి
అచట తెలియక బ్రహ్మచారియైన ఋషికుమారుని సంహరించెను అప్పటి
నుండి తాను బ్రహ్మహత్యా వదృశ పాతకదూషితుడ నని దశరథునకు
దృఢభావ మేర్పడినది ఋషికుమారుడు, అతని తండ్రియు నీకు బ్రహ్మ

హత్యాదోషము లేదని ఎంత చెప్పినను తన కింతవరకు సంతాపము కలుగ కుండుటకు బ్రహ్మహత్యాదోషమే ప్రతిబంధక మని అతని దృఢ విశ్వాసము అశ్వమేధము నకలివిధ దోషములకు ప్రాయశ్చిత్తరూపము

“అశ్వమేధేన కుర్యంతి మహాపాతకిన స్త్విమే :

అనుపాతకిన స్త్వేతే మహాపాతకినో యథా ||

అశ్వమేధేన కుర్యంతి తీర్థానుసరణేన వా”

ఇత్యాది నూత్తులు (శబ్దకల్పద్రుమ) అశ్వమేధము మహాపాతక నివారక మని తెలియజేయుచున్నవి

అశ్వమేధము బ్రహ్మహత్యా మహాదోష నివారక మని శ్రుతియే జెప్పచున్నది

“ఏతాం హ వై ముండిభ ఔదన్యః బ్రహ్మహత్యాయై ప్రాయశ్చిత్తిం విధాంచకార య ద్రుహ్మహత్యాయాః అహుతిం జహోతి మృత్యు మేవాహుత్యా తర్పయిత్వా”

“ముండిభో నామ ఉదయన స్యావత్యం ఔదన్యః స ఏతా

మేవాహుతిం అశ్వమేధాంతర్గతాం బ్రహ్మహత్యాయాః

అహుతిం జహోతి తత్ మృత్యుమేవ తర్పయిత్వా పరిశిష్టం

పానం తం మృత్యువే కృత్వా బ్రాహ్మణం హుతవతే భేషజం

చోత్సాం కరోతి తస్మా ద్యన్య రాజ్ఞః అశ్వమేధ ఏషా

అహుతిః హూయతే తస్య ప్రజాయాం రాష్ట్రీయోపి అపరీషు

అవక్రంతాసు ఆతీతాసు సమాసు బ్రాహ్మదం హంతి

అస్మై అస చిరికృతపాపస్య భేషజం చికిత్సాం కరోతి"

శ బ్ర 19354

ఉదయనమ ౧౮౭ కుమారుడు బౌదన్యుడు ముండిభ దని
అతని నామము అతడు అశ్వమేధాంతర్గత మైన అహంతిని బ్రహ్మ
హత్యానివారకమైన దానినిగా దర్శించెను ఆ అహంతిని జేస ముండిభుడు
తన బ్రహ్మహత్యా దోషమునకు చికిత్స జేసికొనెను కనుక అశ్వమేధ
మొనర్చి ఎవ రా అహంతిని జెయుచున్నారో వారు పాపవిముక్తు లగు
చున్నారు

శ్రుతి యందలి ముండిభ వృత్తాంతము వలన అశ్వమేధము
బ్రహ్మహత్యా నివారకమనియు, అశ్వమేధము నంపు జేయబడెడు ప్రధా
నాహంతికి బ్రహ్మహత్యానివారక సామర్థ్య మున్నదనియు తెలియు
చున్నది మరియు "తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజతే"
ఇత్యాది శ్రుతుల అశ్వమేధము బ్రహ్మహత్యా నివారక మని కంరో
క్తిగ చెప్పుచున్నచున అశ్వమేధము చేయవలె ననెడు దృఢసంకల్పము
దళరథున కేర్పడిన కనుకనే అతడు వశిష్టాచార్య సప్రదించెను
అశ్వమేధము చేయుటకు దళరథున కన్ని విధము లైన అర్హత లున్నం
దన దళరథుని కోరికను వశిష్టాచార్యులంగీరించిరి గురువుల ఆజ్ఞ వనుస
రించి యథాక్రమముగ శాస్త్రీయముగ యజ్ఞమును జరిపించుమని దళరథుడు
వశిష్టాచార్యుని ప్రార్థించెను సుయానది ఉత్తరతీరములో యజ్ఞశాల
నిర్మింపబడినది యజ్ఞశాలావన యందు ప్రవర్తిల్లిన శిల్పులకు కార్మికు
లకు యథోచితముగ స్నానము జలగవతె నని వశిష్టాచార్యులు ఆదే
వించెను

“తతః శ్రేష్ఠః మునిశ్రేష్ఠః శాన్ సర్వాన్ ముని రబ్రవీత్ ।

అవజ్ఞయా న దాతవ్యం కన్యచి ల్లీలయాపి ॥

అవజ్ఞయా కృతం హన్యాత్ దాతాం నాత్ర సంశయః”

“య కిర్మ యండు ప్రవ రించిన వారందరకు శ్రద్ధాసక్తులతో, ఆదరిముకో సన్మానము జరిగవలెను అనాదరిము తోను ధన అధికార గర్విముతోను సన్మానము చేయరాదు

వశిష్ఠాదేశానుసారిము యజ్ఞము జరిగును యథాశాస్త్రముగ మంత్రపురస్సరిముగ జేయబడు ఆ యజ్ఞము లోకకల్యాణకారకమై పరా జిత్తెను యజ్ఞముగ అన్నదాన మత్యంత ప్రధానమై వీరు వారను భేదము లేక అందిరివి తృప్తి జెందించెను కామిత్రదినమున (హయము నర్పించు దినమున) కౌసల్య హయమును సేవించెను ధర్మకామనతో కౌసల్య కైకేయీ మిత్రుల తోపాటు అశ్వసన్నిధానమునం దుండెను తరువాత వపాహోమము జరిగినది యజ్ఞమునం దీ హోమము చాలా ప్రధానమైనది బ్రహ్మచార్యాది మహాపాతిక నివారణ సమర్థ మైన దీ హోమము ఉదయనమహారాజు కుమారుడైన ముండిభుడు దర్శించిన దీ హోమమునే అన్ని వోమయాగము లందును వపాహోమ ముండును. కాని అశ్వమేధము నందలి ఈ వపాహోమము వలన కలుగు ప్రయోజన మనన్యసాధ్యము

“ధూమగంధం వపా యా స్తు జిప్రతి స్మ నరాధినః ।

యథాకాలం యథాన్యాయం విష్ణుద స్నాన మాత్మనః”

వనను హోమము జేసినపుడు బయలుదేరిన ధూమము యొక్క గంధమును దళరధుడు శాస్త్రోక్తమార్గమున యథాకాలమున శ్రద్ధతో

అప్రహణించె నది ఈ గంధము యజమానిని సంస్కరించుచు నూత్న దేహము నంటియున్న మూపాతకిముల పారిద్రాలుచున్నది (నిర్బుడన్ పాప మాత్యవః)

కల్పనూత్రము ననుసరించి అశ్వమేధము మూడు దినములు చేయ బడును ప్రథమ దినమునం దగ్నిష్టోమము, రెండవరోజున ఉక్త్యము, మూడవరోజున అతిరాత్రము అను సవనత్రయ మాచరింపబడును అగ్ని ష్టోమాయుష్టోమములు అతిరాత్రద్వయము అభిజిద్విశ్వజీద్యాగములు అష్టోర్యామద్వయము ఆచరించవలెను ఇంతేగాక ఇంకను ఎన్నో క్రతువు లాచరింపబడును ఇట్లనేక క్రతువు లాచరింప బడును గాన అశ్వమేధము పునాక్రతు వగుచున్నది కనుకనే

“వృషభ ఏష యజ్ఞానాం య దశ్వమేధః తై ద్రా ౩ ౩ ౩ ౩

“రాజా వా ఏష యజ్ఞానాం య దశ్వమేధః”

శ ద్రా 1౩ 2 2 1

అవి క్రుతి వర్ణించినది

“త్ర్యమోఽశ్వమేధః సంఖ్యాతః కల్పనూత్రేణ ద్రాహ్మణేః”

చతుష్టోమ మహా ప్రత్య ప్రథమం పరికీర్తితమ్”

ఉక్త్యం ద్వితీయం సంఖ్యాతం అతిరాత్రం తథోత్తరమ్ ।

కారితా ప్రత్ర బహవో విహితాః శాస్త్రదర్శనాత్ ॥

అభిష్టోమాయుషీ చైవ మతిరాత్రౌ చ నిర్మితౌ ।

అభిజీ ద్విశ్వజీ చైవ మాష్టో ర్యామో మహాక్రతుః ॥

దశరథు డిట్లు అశ్వమేధమును వూర్తి జేసి మహాపాతక రూప
[తిబంధమును తొలగించుకొని సుత్రకమేషి జేసి కృతార్థుడైనాడు

రామాయణారింభమున అశ్వమేధ వృత్తాంతము విపులముగా
వర్ణింపబడినది అశ్వమేధ స్వరూపము రామాయణమున అంత వివర
ముగ పర్తింపబడికట్టిపోయినను కథాగమనమునకు భంగములేదు అశ్వ
మేధము ఒకానొక మహాబల పరాక్రమ సంపన్నుడైన సార్యభౌమునకు
మాత్రమే సంబంధించిన క్రతువని శ్రుతి వర్ణించుచున్నప్పుడు సామా
న్యుల కా క్రతువుతో సంబంధ ముండదు గదా : అట్టి సందర్భమున
ఎవరైనా రామాయణమున అంత విపులముగ అశ్వమేధమును వర్ణించుట
లోని యుద్దేశ్య మేమై యుండునో తెలియనగును

వేదోపదిష్టమైన యజ్ఞమహా త్వమునుపదేశించుటకే నుహర్ని అశ్వ
మేధమును కన్నుల గట్టి చూపించుచున్నట్లు వర్ణించెను అనేక మహా
క్రతువుల సమాహారమే ఈ యశ్వమేధము విశ్వజిదాది యాగములు దీని
యం దంతర్భూతము లగుచున్నవి

యజ్ఞము ఇహ లోకమున పాతగణమును పరలోకమున దేవత
లను తృప్తి నొందించు మహామహిమతమక దేవశిల్పము కవి గాయక
పండిత వాస్తవిని గణకారులు తమ తమ విద్యావైభవమును ప్రద
ర్శించుటకు పెంపొందించుటకు యజ్ఞము ప్రధానవలంబనము అవగా
సకలకళా విద్యావినోదములకు పవిత్ర యజ్ఞభూమి ప్రధానకేంద్రము
“అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజ్ఞానాత్” అను శ్రుతి ననుసరించి సకలజీవకోటికి
జీవనాధారమైన అన్నమునకు అశ్వమున దానిద్రవ్యము రాసీయకుండ చెయ

గల్గిన దివ్యశక్తి యజ్ఞము సాధారణ యజ్ఞమునకే యింట సామర్థ్యమున్నప్పుడు బహుయాగ కూటమైన అశ్వమేధమున కెంత శక్తియుండునో దానియం దెంతమంది ఎన్ని విధముల తృప్తి జెందగలరొ యాహంపవచ్చును ఇన్ని యాగములు వలనగా నార్యభౌముని అధిపత్యమున అవిచ్ఛిన్నముగ జరుగుచున్నప్పుడు, అహోరాత్రములు జాజ్వల్యమానదీప్తితో వివిధ విస్ఫులతా యజ్ఞపురుషుడు వెలుగొందుచున్నప్పుడు ఆ దివ్యకృతిఃప్రభావము దేశమంతట ఎక్కువించుచున్నప్పుడు యజ్ఞావిర్ధూమ మాకాశము ఎచ్చాదించుచు ద్యులోకిమున కెగ్రటాకి నూర్యుండలమును త్రాకుచున్నపుడు కలుగు కిర్యాణసంపద ఊహించుటకు శక్యము కానిదై యుండును ఆ అశ్వమేధము ఒక్కదశరధుని పాతకములనే గాక ఆ యజ్ఞమును దర్శించు వారి యొక్కయు, తద్రాజ్యమున వసించు ప్రజలయొక్కయు పాపపంకిలమును కడిగి వేయును

యజ్ఞము ఎన్ని దినములు జరిగినను అందు ప్రధానదిన ముండును దానికి సుత్యాదిన మని వ్యవహారము “సున్వంత్యస్యాం సోమలతామితి” అత్యా || సోమలతను దంచుదిన” మని అర్థము “సుత్యాభిషవస్సహనం చ సా” అని అమరము సౌమయాగములందు సోమమునకు ప్రాధాన్యము సోమరసమును దంచి హోమము చేయు దినము ప్రధానము అట్లే అశ్వమేధమున మాడురొజులు ప్రధానమైనవి (త్ర్యహో² శ్వమేధః) అందును ఏపాహోమ మత్యంత ప్రసన్నమైనది “మేద స్తు వపా వసా” అని అమరము ‘మేదః వపా వసా’ అని ఈ మాడును సమానార్థకములని అమరము కాని అవాంతర భేదము లున్నవి

“వేదో వా సర్వభూతానాం హృదయేఽస్థిషు చ స్థితమ్ ।

నాభః సమీపదేశే తు శరీరాంతరవర్తినీ ॥

వాస్తవాత్రా పటీరూపా పపాం తాం పరిచక్షతే ।

శుద్ధమంసస్య యః స్నేహః సా వసా పరికిర్తితా ॥

అప్పుచి యందుండు మెదడు మేదస్సు వస యన గా నాభిక్రింద గుడ్డ వలె నుండు మాంసపు పొర వస యన, అన్ని మాంసములలో శ్రేష్ఠమైన క్రొవ్వు నాభిక్రింద గుడ్డ వలె నుండు మాంసపుపొరను (వసమ) మంత్రవృతముగ హోమము జేయు నపుడు వచ్చు అగ్నిదీప్త నేత్రేంద్రియమును, ధామము భ్రూణేంద్రియమును శుద్ధి జేయును యజ్ఞము నందు వూర్ధ్వావృతవలె వపాహోమ మత్యంత ప్రధానము ఆ వపాగంధ మనంతరక్తి సంభరితము సామాన్యపశువులవపాగంధముకన్న అశ్వము యొక్క వపాగంధము సకలదోషహరము మహాపాతక నాశకము కనుకనే, దశరథుడు ప్రత్యేకశ్రద్ధతో భక్తితో లక్ష్యముతో వపాగంధము నాఘ్రాణించెను

“ధామగంధం వపాయాస్తు జిహ్మతి స్మ నరాధిపః”

ఈ విధముగ అశ్వమేధము ద్వారా యజ్ఞవైభవమును తత్రాఽపి అశ్వమేధము నందలి అశ్వప్రాధాన్యమును గుర్తింపజేయుటకే రామాయణమున అశ్వమేధ మంత విస్తారముగ వర్ణింపబడినది రాజ్యమును పాలించు నార్వాభౌము లెంత దార్మికులైనను వైదికధర్మానుష్ఠానతత్పరులైనను తెలియియ తెలియకయో ఎ కొన్ని తప్పుదమ్ములు చయుదురనుటకు దశరథశాప వృత్తాంతము నిదిర్శనము అట్టి మహాపాపములను పోగొట్టు శక్తి ఒక్క అశ్వమేధమునకే కలదను వేదతాత్పర్యమును రామాయణ ముపదేశించుచున్నది

అయితే అందరు సార్వభౌములు కానేరరు రాజ్యపాలనలో
బ్రహ్మహత్యాది మహాపాతకములు చేయవచ్చును రాజ్యవాంఛలు కాని
వారును పాపపంక దూషితు లగుచుందురు వారి కశ్వమేధాధికారిములేదు
ఉన్నను అంతటి మహాయాగము చేయలేరు

“దీర్ఘకాలం బ్రహ్మచర్యం నరమేధాశ్వమేధకౌ ।

మహాప్రస్థానగమనం గోమేధం చ తథా మఖమ్ ॥

ఇమాన్ ధర్మాన్ కలియుగే పర్యా నాహు ర్మనీషిణః”

అను నూక్తి ననుసరించి అశ్వమేధము కలియుగమునందు నిషి
దము కనుక ఎహపాతక నివర్తికాపాయ మెల్లను నందేహము కలు
గుట ధర్మము

అశ్వమేధక్రతువు నాచరించుట కవకాశము లేని వారి విషయమున
శ్రుతి అనుగ్రహబుద్ధిచొ చెప్పిన ఎర్గమును శ్రీ శంకరులు “ఉషా వా
అశ్వస్య మేధ్యస్య శిః” అను బృహదారణ్యక శ్రుతిని వ్యాఖ్యానించుచు
తెలియ జేసిరి

“అస్య తు అశ్వమేధసంబంధినః విజ్ఞానస్య

ప్రయోజనం యేషా మశ్వమేధే నాధికారః తేషా

మస్మా దేవ విజ్ఞానాత్ తత్పులప్రాప్తః విద్యయా

కర్మణా వా తద్దైత ల్లోకజి దేవ”

అత్యేవ మాదిభ్యః శ్రుతిభ్యః కర్మవిషయత్వ మేవ విజ్ఞానస్యేతి
చేన్న “యోశ్వమేధేన యజతే య ఉ చ్చైవ మేవం వేద” ఇతి వికల్ప

శ్రుతేః విద్యాప్రకరణే చామ్ననాః కర్మాంతరే య సంపాదన దర్శనాత్
విజ్ఞానా తత్ఫలప్రాప్త ర స్తీతి శమ్మతే

శంకరభాష్య శ బ్ర 10 8 4 1

“అశ్వమేధయాగాదికారము లేనివారికి యాగస్వరూప తత్త్వవిజ్ఞానము ఎరిగిన ఫలప్రాప్తి కలుగును సాక్షాత్తు యజ్ఞము చేయు శక్తియ సార్వభౌములకే అశ్వమేధఫలప్రాయన వీలులేదు “య ఏవం వేద” అని అనుచు యాగస్వరూపమును తత్త్వతః భావన జేయువారు అశ్వమేధఫలమును బొందుచున్నారు అశ్వమేధస్వరూప భావన ప్రధానము ”

“జ్ఞాత్వా కర్మాణి కుర్వీత” అను సంప్రదాయాదేశానుసారము కర్మస్వరూపమును భావన జేసి తత్త్వమును దర్శించి నపుడే కృతార్థత సార్వభౌములు అశ్వమేధమును జేసినను అశ్వస్వరూపభావన జేసినపుడే చారితార్థ్య ముండును కనుక వీరు వారిను భేదము లేక అందఱు అశ్వమేధమునందలి అశ్వస్వరూపమును తత్త్వతః దర్శించుట యావశ్యకము “య ఏవం వేద” అని అడుగడుగున చెప్పటలో తాత్పర్య మిదియే

అశ్వమేధము నామసార్థతత

“అశ్వః మేథ్యతేయత్ర అశ్వమేథః” అని స్థూలముగ అశ్వమేధ శబ్దవ్యుత్పత్తి యాగము నందు అశ్వము శుభ్రుగ బంధింపబడుచున్నది గాన “అశ్వమేధ” మను వ్యవహార మెర్పడినట్లు సాధారణముగ చెప్పబడును. కాని “అశ్వ శ్చాసౌ మధశ్చ” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి యజ్ఞసాధన భూతమైన అశ్వమే అశ్వమేధముగా వర్ణింపబడుచున్నది

“రాదా ఎ ఎష యజ్ఞాం యదశ్వమేధః” అను శ్రుతి ననుసరించి పశువు లలో రాజ్యస్థులను మరలంకరించు అశ్వముతో చేయబడు యాగము అశ్వమేధ మని లక్ష్యము

“రాజా వా ఎషః రాజై రాజా అనుచిరిభూతానాం తూ ఎరాదీనా మగ్రే ఎష యజ్ఞాం యజ్ఞ సాధనం పశూం యదశ్వమేధః లక్ష్మ్య శ్చ సౌ మేధశ్చ యజ్ఞ సాధన మశ్వమేధః లక్ష్మ్యః పశూనాం రాజేవ రాజత ఇత్యర్థ”

సా ధా శ ద్వా 13 2 2 1

మరియు మేధశబ్దమునకు “పవిత్రము సారము అను నర్థములు గూడ గలవు పవిత్రమైన అశ్వత త్వమును తెలియజేయు యజ్ఞ మని గూడ అశ్వమేధశబ్దార్థము “అశ్వస్య మేధః యస్మాత్” అశ్వమేధః | ఉషా వా అశ్వస్య మేధస్య శిరః” అను బృహదారణ్యకశ్రుతి యీ తత్త్వమునే ఉపదేశించుచున్నది

అశ్వమేశబ్దమునకు శ్రుతి యుపదేశించు మరియొక యర్థమును గూడ గమనింపవలెను

“సోఽకామయత భూయనా యజ్ఞేన భూయో యజేయేతి సోఽ బ్రహ్మత్ స తపోఽకవ్యత తస్య బ్రహ్మ త పస్య యశో వీర్య ముదక్రామత్ ప్రాణా వై యశః వీర్యం తత్ ప్రాణేషాక్రాంతేషు శరం శ్వయితు మద్రయత తస్య శరీర ఏవ మన అసీత్”

సోఽకామయత మేధ్యం ను ఇదం స్యాత్. అత్మస్త్వి అనేన స్యా మితి తపోఽశ్వః సమభవత్ య దశ్వ త్త న్మేధ్య మభూదితి తదేవాశ్వ

మేధ స్సాశ్వమేధత్వమ్ ఏష హ వా అశ్వమేధం వేద య ఏవ మేవం వేద”

శ బ్రా 10 8 5 6, 7

ప్రజాపతి తన వూర్వజన్మము నందు అశ్వమేధము జెసి సమర్థుడాయెను ఈ జన్మయందు గూడ మూయజ్ఞమును జేసి సామర్థ్యమును సంపాదించి తలచెను ఇట్టి ఆలోచనలతో అతడు పామరుడు వలె శ్రమ జెందెను (మహత్ కార్యం కామయిత్వాలోకవత్ అశ్రామ్యత్) అప్పుడతడు దీర్ఘ తపస్సు జేసెను శ్రమ జెంది గూడ తపము జేయు నాతని నుండి యశోవీర్యములు తొలగి పోయినవి [యశోవీర్య ముదక్రామత్] ప్రాణములే శరీరమున యశోవీర్యములు [ప్రాణా ఏవ యశోవీర్యం చాస్మిన్ శరీరే భాష్య] ప్రాణశక్తి లేని శరీరము అమేధ్యరూప మగుచున్నది ప్రజాపతి కా శరీరము నందే మనస్సు నిలచెను దానిని మేధ్యము చేయ దలచెను అనగా యజ్ఞార్హ ము చేయ దలచెను

తానే యశోవీర్యములతో శరీరమున బ్రవేశించెను. అపు డా ప్రజాపతి రూపమైన శరీర మశ్వరూపము దాలెను అశ్వరూప మగుచు మేధ్య మగుచున్నది గాన క్రతువు అశ్వమేధ మగుచున్నది “యస్మా చ్చ పునః తత్ప్రవేశాత్ గతయశోవీర్యత్వా దమేధ్యం సత్ మేధ్య మభూత్ తదేవ తస్మాదేవ ఆశ్వమేధస్య అశ్వమేధనామ్నః క్రతోః అశ్వమేధ నామలాభః” సా భాష్య

ఈ శ్రుతి ననుసరించి మానవుని దేహము మహాపాతకాదుల వలన తేజోహీనమై అమేధ్య మగుచున్న దనియు అశ్వస్వరూప దర్శనమున మరల మేధ్యరూపము దాల్చు ననియు తెలియును.

అశ్వమేధము ఆదిత్యుడు

ఆశ్వమేధము యొక్క తత్త్వస్వరూపమును దర్శింపబోయినపుడు నార్యుడే అశ్వమేధరూపుడుగా సాక్షాత్కరించుచున్నాడు

“ఏష వా అశ్వమైః య ఏష తపతి :

అయ మగ్ని రిరక్మః”

శ బ్ర 10 8 5 8

తన దివ్యజ్యోతితో జగములయు వ్యాపించువాడు గాన ఆదిత్యుడశ్వరూపుడు ఆ ఆదిత్యుడే అగ్నిరూపమున పృథివియం దారాధింపబడుచున్నాడు అనుదినము మన మాచరించు అగ్నిహోతాన తత్త్వదృష్టితో అశ్వమేధమే యగుచున్నది అగ్ని నారాధించి తనువును శుద్ధి జేసికొనుట అశ్వమేధరూపమే “మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః” అను ఎక్కి తాత్పర్యమిదియే ఈ అగ్నిహోతాధన యొక్క విశేషరూపమే అశ్వమేధనామక యజ్ఞము అశ్వమును ఆదిత్యుని బావించి నపుడు అశ్వముయొక్క “వప”ను సూర్యమండలాంతర్గత దివ్యజ్యోతీరూపముగ తానన జేయవలెను. అప్పుడు వపాహోమము దివ్యజ్యోతి యొక్క ఉపాసనరూప మని గుర్తింపవచ్చు నార్యుని వలె చంద్రుని గూడ ఆశ్వమేధరూపమున దర్శించు మని శ్రుతి యుపదేశించుచున్నది

“ఏష ఏవాశ్వమేధః య చంద్రమాః”

శ. బ్ర 11 2 5 1

దర్శింపఁబడఁగలదు అని యిష్టలకు ప్రకృతి రూపములు
అవతాగులు అమ వాసయందు దర్శింపఁబడి పూర్ణమయందు పూర్ణమా
సేవించి జేయుచుండును ఈ దర్శింపఁబడఁగలదు అశ్వమేధరూపముగ
భావనజేయవలె నని శ్రుతి యాదేశము “దర్శింపఁబడఁగలదు అశ్వ
మేధరూప ప్రస్తావన” అని భాష్యకారులు పై శ్రుతి వాక్యమునకు అవతా
రికారచన చేయుచు ఈ విషయమును స్పష్టికరించుచున్నారు

శ్రీమత్తమున పరాచితారూపణియైన లక్ష్మి చంద్రరూపిణిగాను,
సూర్యరూపిణిగాను రెండువిధముల వర్ణింపబడినది ఆ ద్వివిధీశక్తులను
లక్ష్మిలను అనుగ్రహించ వాడు అగ్ని యని శ్రుతి తెలియజేయుచున్నది

సూర్యచంద్రులు భిన్నులుగా కన్పించినను తత్త్వతః ఉభయులు
అభిన్నులే సూర్యకాంతియే అవస్థాభేదము ననుసరించి చంద్రకాంతిగా
సాక్షాత్కరించుచుండును కర్మయోగమున వర్తించు సాధకుని చిత్తమున
గల మ లింగమును సూర్యశక్తి దహంపజేయుచున్నది తల వాత నిర్మల
వ్యాధయై న సాధకునకు చంద్రాలక్ష్మి లోకోత్తరమును కలుగు
జేయుచు మనస్సును రమణీయముగాను ప్రసన్నమును జేయుచున్నది
కనుకనే ఈ ఉభయవిధలక్ష్మిల సనుగ్రహించు మని సాధకు డగ్నిని
గ్రహింపఁగల ప్రార్థించుచున్నాడు

“సూర్యాం హింజ్యాయం లక్ష్మీం జాతవేదో మమావహా ।

చంద్రాం హింజ్యాయాం లక్ష్మీం జాతవేదో మమ ఏహ”

శ్రీసూక్తము

సూర్యచంద్రుల నశ్వమేధముగా దర్శించి ఉపాసించుచుని శ్రుతి

యవదేశించుటలోని భావము సాధకుడు ఉభయవిధలక్ష్యాలను సాక్షాత్కరించుకొను మార్గమునుపదేశించుటయే

వేదము అశ్వము

“మహాశ్మశాన నిలయం ప్రబృహస్పతిః ప్రభమ్,
వేదాశ్వం వేదిరూపం చ ఏకచిత్వం శివార్పణమ్”

అని ప్రతిదినము పఠమేశ్వరుని వేదాశ్వనిగా పూజించుచున్నాము. ఇచట అశ్వము వేదము వేదమునగా ఋగ్యజురాది మంత్రరాశి, మతీయ పఠమేశ్వరుడు

ఈ దృష్టిలో అశ్వమేధ మనగా అశ్వరూపముగా విలసిల్లు ఎద తత్త్వావగతియే అశ్వమేధమున వహిగంధాఘ్రాణము తాత్త్విక దృష్టిలో అశ్వరూప వేదసారి మహావాక్యార్థదర్శనమే యగుచున్నది ఈ విధముగా సాధకుని చిత్తసంస్కారవైభవము ననుసరించి అశ్వమేధ స్వరూప మవగతమగుచున్నది

మహాజ్ఞానిదృష్టిలో అశ్వమేధ స్వరూపము వేలు సామాన్య దృష్టిలో అశ్వమేధస్వరూపము వేలు

“ఏష వై తేజస్వీ నామ యజ్ఞః ॥

ఏష వై బ్రహ్మవర్చస్వీ నామ యజ్ఞః”

అను అశ్వమేధనామములు జ్ఞానిదృష్టిలో అశ్వమేధస్వరూపమున తెలియజేయుచున్నవి మహాపాతక నివృత్తికై చేయు అశ్వమేధము

శ్రుతిధర్మమున లొకకళ్యాణమునకై చేయు యజ్ఞములు కనుకనే
వ్యాస మహారాజులు లోకక్షేమమునకై శతాధికాశ్వమేధములు చేసినట్లు
శ్రుతి వర్ణించుచున్నది

“ఉష్టా స ప్రతిం భరతో దౌష్యంతి ర్యమునా మను ।

గంగాయాం వృత్రపేఽబింబుత్ పీఠ పంచాశతం హయాన్ ॥

“త్రయప్రింశం శతం రాజాశ్వాన్ బద్ధాయ మేధ్యాన్ ।

సౌద్యుమ్ని రత్యష్టాదన్యనమ యా న్మాయావత్తరః”

“శకుంతలా నదపి త్యప్పరా భరతం దిధే ।

పసస్సహస్రా నింద్రాయా శ్వాన్మేధ్యానయ అహరత్ విజత్య
పుంపీం సర్వాన్”

శ త్రా 18 5 4 11 నుండి 19 వరకు

ఇత్యాది శ్రుతిగాధలు అశ్వమేధయాగ విషయములొ ముఖ్యము
తుస్కాన్ని గురింపజేయుచున్నవి

అశ్వమేధ మిట్లు మహత్తమము గంభీరమగుట చేతనే తత్ప్రా
యమును తత్ప్రయోజనమును గురింపజేయుటకై రామాయణమున
అశ్వమేధము విస్తృతముగా వర్ణింపబడినది ప్రభువు లాచరించు అశ్వ
మేధ రాజసూయాది యాగములు దేశమున అన్ని సమస్యలను పరిష్కరించు
ప్రసన్ననాత్రము లగుచున్నవి పూర్వం లమున మహారాజుల
వివిధయాగదీక్షలు ప్రజల కన్నోదకములను తృప్తిచేరి సీయగల్గిన కల్ప
తికలు అట్టి యజ్ఞాచరణము లోని న్యూరినియూక్త్య ప్రలుభ ములను
గురింపజేయుటకే అశ్వమేధమున అన్నదానవల్లనలు

శ్రీరాముడు సార్థకనామధేయుడా !

రామనామమూ మదురాతిమదురిమైనది మదురాక్షరి సంమికమైన రామనామమును వాల్మీకికోకిలి పదా గావము చేయును “రమయతీతి రామః” అని రామ శబ్దవ్యుత్పత్తి “అందఱిని రంజిల్లజేయవారు రాముడ”ని యర్థము “రామో రమయతాం వరః” అని వాల్మీకిమహర్షి పదా రామ శబ్దార్థమును పదిపదే గుర్తింప యుచుండును లోకమున రంజింప జేయు పదార్థము లెన్నియో యున్నవి ధనము, అధికారవైభవము, దారాపుత్రాదులు సహజసద్గుణకృతిసౌందర్యము ఇట్లెన్నో మనలను రంజింపజేయుట అనుభవ సిద్ధము అట్లు రంజింపజేయు వారిలో శ్రీరాముడు శ్రేష్ఠుడు తినుకనే వాల్మీకిమహర్షి రామశబ్దమునకు రమయతాం వరః” అని అర్థనిర్వచనము జేసెను

అయితే శ్రీరాము డందఱు నట్లు రంజింపజేసినా యనునది నూళ్ళ దృష్టితో పరిశీలించవలయును అట్లు పరిశీలించి నపుడే రామశబ్దసార్థకతను దర్శింపవగును

అత్యయలను రంజింపజేయుట శత్రువుల ద్వేషించుట లొక న్యభావము

‘శత్రుం మిత్రం విపత్తిం చ జయ రంజయ భంజయ’ అని అష్టోదేశము మిత్రులను అత్యయలను రంజింపజేయుమనియు శత్రువు

లను సంహరించుమనియు వై నూక్తి తాత్పర్యము లోకమున అందఱి వలెనే శ్రీరాముడు గూడ శత్రువులను సంహరించెను ఎత్తలను అట్టి యులను ఆదరించెను కనుక రామునియందు గల ప్రత్యేక ఎత్తి దను సందేహము కలుగవచ్చును అర్థితో “రామో రమయతాం యః” అను వాక్యీ నిర్వచనము వేవలము ప్రశంసారూప మని అని ంత వచ్చును

ఎరియు పరిశీలనావృష్టితో చి చిన శ్రీరాముడు లందిఱకు దుఃఖి కారికుడుగానే కన్పించుచు వుడు పితృవాక్యపరిపాలనకై వనవాసున కేగి తల్లిదండ్రులను దుఃఖనముద్రమున ముంచెను తన త పితృ మరణమునకు కారణభూతుడై తల్లిని భర్తృవియోగాగ్నిల దహించెను తనతో అడవికి బయలుదెరి వచ్చిన ప్రజలు నిద్రించుచుండ నర్థరాత్ర సమయమున వారలకు తెలియకుండ అడవికి వయనమై పోయి వారిను దుఃఖితుల జేసెను ఉదయము మేల్కొంచి రాముని గానక కలతజెందిన ప్రజల హృదయావేదన ఇంతింత గాదుగదా !

శ్రీరాముడు జనకిమఁ రాజు తనయను కారడవులలో త్రిప్పెను పుట్టిన నాటినుండి తోడువీడగా సంపరించిన సోదరుడు లక్ష్మణునకు వన వాసము తప్పలేదు చిత్రకూటమున శ్రీరామునిచే తిరస్కృతుడై భుతుడు నందిగ్రామమున భోగములకు దూరడై జల దారియై మూ వృత్తితో కాలము గడపెను మరియు లిని జూల కార నేడ్పించెను రాక్షసులను జంపి లంకానగరమును శోకమున ముంచెత్తెను రావణుఁ వధించి సుందోదరీ మాంగల్యమును హరించెను ఇట్లు పరిశీలించి శ్రీరాముడు వనవాసము జేసి కైకేయీమంధరిలను సంతసించ జే.

నేమె : సోదరుల జంపించుకొని పట్టాభిషిక్తులైన సుగ్రీవ విభీషణులు సంకసంచి రేమో : లోకమున ప్రతివాని అత్యీయల సంకోషబెట్టుదురు. శత్రువుల దుఃఖింపజేయుదురు శ్రీరాము డట్లుగాక అత్యీయలనే ఎక్కువ దుఃఖింపజేసను కనుక రాముడు సంస్కరంజకు డనుట యథార్థమా ! శ్రీరాముని సార్థకనామధేయుడా : రామో రమయతాం వరః ౨౧ మున్న వర్జనలలోని తాత్పర్య మేమో విచారించవలసియున్నది

స్థూలముగ జూచిన అట్లే తోచవచ్చు కాని తత్త్వతః విచారించిన శ్రీరాముడు లోకాభిరాముడే కనుకనే

“అపదా మపహర్తారం దాతారం సంపదామ్ ।

లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమామ్య హమ్”

అని శ్రీరాముని లోకాభిరామునిగా లోకము నమస్కరించుచున్నది

“శత్రుం మిత్రం విపత్తిం చ జయ రంజయ భంజయ”

అను నూక్తి లోకసాధారణ విషయము అసాధారణ పురుషుల విషయము నేలు మహాత్ములకు శత్రువు అందరు వారు ప్రేమించినను శిషించినను అనుగ్రహబుద్ధికోనే చేయుదురు శ్రీరాము డవతారమూర్తి అతనికి శత్రువులు మిత్రులు అందఱు ఒక్కటే అత డాదరించుట ఎట్లు ఎనోరంజకమో అతడు శిషించుటయు అట్లు రంజకము

లోకమున పుత్ర మిత్ర కాంతా కనకాదులు మనోరంజకములే అ రంజన మనిత్యము దుఃఖనంమిత్రము శ్రీరాముని రంజకత్వ మట్లు

గక నిత్యమై పవిత్రాతివివ్రతమై తరిణసాధన మగుచున్నది కనుకనే
అతడు రిషయతాం వస దగుచున్నాడు శ్రీరాముని రామద్వయమును
క్రమముగ విచారించుచును

శ్రీరాముడు కౌసల్యాదశరథులు

వార్మికిపూర్వ శ్రీరాముని “రామో రతికరః పితుః” “కౌసల్యా
నందవర్తనః” అని అందుగ వర్ణించుచుండును యథార్థముగ రాముడు
తండ్రికి దుఃఖకలకుడైన ఎట్టి వర్తన పొసగదు సింహాసనమును అధి
ష్ఠించ బొవుచున్న ప్రభుడు హఠాత్తుగ వనవాసమునకు బయలుదేరి
నపుడు ఎవరికైనను సహజముగ దుఃఖము రాక తప్పదు కాని రామ
వనవాసము తాత్కాలికముగ దుఃఖపేతు వయ్యును అంతరాంతరమున
ఎత్వహృదయమును రంజింపజేసె ననియే తెలియవలెను

లోకమున యథార్థముగ అందఱిని రంజింపజేయునది ధర్మము
ధర్మము జగత్ప్రతీష్ఠాహేతువు “ధర్మా విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా”
అని శ్రుతి వచనము ధర్మస్వరూపమును చక్కగ గుర్తెత్తిగ ముఖదుఃఖ
తీతులై ధర్మమార్గులై విరివిలు ముత్తులు లోకరంజకులై విరాజిల్లుట
అనుభవసిద్ధవిషయము రాముడు ధర్మస్వరూపుడు “రామో విగ్రహ
వాన్ ధర్మః” అతని ధర్మనిరతియే సర్వహృదయరంజక మగుచున్నది

రామునకు పట్టాభిషేకము జేయదలచి దశరథుడు పౌంసభ
జేయించి రామపట్టాభిషేకమునకు వారికు తెలియజేసెను ప్రజలందఱు
హుస్సింబిరి రాముడు తమకు ప్రభువుగ నుండవలయు నని ఏకకంఠ
ముతో కొరిరి ప్రభాహృదయ ముఖగగోరి రాముని యందలి ప్రతే
కత యేమని దశరథుడు వారల ప్రశ్నించెను అపుడు ప్రజ లిట్లనిరి

“రామ స్పృహ్యుషో దోకే వత్సధర్మవరాయణః ।

సాక్ష ద్రామా ద్వినిర్వృత్తః ధర్మశ్చాపి శ్రియా సహ”

అయోధ్య 2 29

రాముడు పశ్చురుషుడు సత్యధర్మపరాయణుడు సకలసౌఖ్యగ్య
సంపద విచ్చు ధర్మమును రాముడే రాజ్యమున ప్రతిష్ఠించువాడు

సాక్ష ద్రామా ద్వినిర్వృత్తః రామేక్షై వ ప్రతిష్ఠాపిత ఇత్యర్థః
శ్రియార్థేన తిలకవ్యాఖ్య

“ధర్మశ్రియా తత్సలభూతయా సంపదా సహ రామాత్ ।

సాక్ష దవ్యవధానేన నిర్వృత్తః నిష్పన్నః ధర్మాద్ధియో

రితరనిరపేక్షతయా నిర్వాహకః ఇత్యర్థః”

గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య

ప్రజలు రాముని ఇంకను ఇట్లు ప్రస్తుతించిరి

“ప్రజాసుఖిత్వే చంద్రస్య వసుథాయాః క్షమాగుణైః ।

బుద్ధ్యా బృహస్పతే స్తుల్యో వీర్యే సాక్ష చృచీపతే”

“ధర్మజ్ఞః సృత్యనంథ శ్చ శీలవా నననూయకః ।

శాంత సాన్సంత్యయితా శ్చ క్షో కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః”

“మృదు శ్చ స్థిరచిత్త శ్చ సదా భవ్యోఽననూయకః ।

ప్రయవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీ చ రామవః”

“బహుశ్రుతానాం పృథ్వానాం బ్రాహ్మణానా ముపాసితా :
 తేనా స్వేహాకులా కీర్తి ర్యశ స్తేజ శ్చ వర్ధతే”
 “దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాప్రేషు విశారదః :
 సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావ త్సంగవేదవిత్”
 “గాంధర్వే చ భువి శ్రేష్ఠః బభూవ ఖరతాగ్రజః :
 కల్యాణాభిజన స్సౌదు రదీనాత్మా మహామతిః”
 ద్విజై రభివీరీత శ్చ శ్రేష్ఠై ర్మర్మార్థనైపుణైః :
 యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా”
 “గత్వా సౌమిత్రినహితో వావిజిత్య నివర్తతే :
 సంగ్రామా త్పువ రాగత్య కుంజరేణ రథేన వా”
 “పౌరాన్ స్వజనవ నిర్లభ్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి :
 పుత్రే శ్వగ్నిషు దారేషు ప్రేష్య శిష్యగణేషు చ”
 “నిఖిలే నానుభూర్యాః చ పితా పుత్రా వివారసాన్ :
 శుశ్రూషంతే చ వ ిష్యా క్వచి ద్వర్మ య దంశితాః”
 “ఇతి వః పురుషవ్యాఘ్రః సదా రామోఽభిభాషతే :
 వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః”
 “ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేన పరికుష్యతి :
 స్మితవూర్వాభిభాషీ చ ధర్మం సర్వాత్మనా శ్రితః”
 “ఉత్తరౌ త్తరియుక్తౌ చ వక్తా వాచస్పతి ర్మథా :
 సుబ్రు రాయతతామ్రాక్షః సాక్ష ద్విష్ణు రివ స్వయమ్”

“రామో లోకాభిరామోఽయం శౌర్యపీర్యపరాక్రమైః ।
 ప్రజాపాలనసంయుక్తో న రాగోపహతేంద్రియః”
 “శక్త ప్రైలోక్య మప్యేష భోతుం కిం ను మహీ మి మామ్ ।
 నన్య క్రోధః ప్రసాద శ్చ నిరరోఽస్తి కదాచన”
 “హస్త్యేష నియమా ద్వత్వా వవద్యేషు న కుష్యతి ।
 యునక్త్యర్థైః ప్రహృష్ట శ్చ త మసౌ యత్ర కుష్యతి”
 “దాంతై స్సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతిసంజనన్త ర్హృణామ్ ।
 గుణై ర్విరాచతే రామో దీప్త స్సూర్య ఇవాంతుభిః”
 “త మేనంగుణనంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
 లోకపాలోపమం నాథ మకామయత మేదిసి”
 “వత్సః శ్రేయసి జాత స్తే దిష్ట్యాసౌ తవ రాఘవః ।
 దిష్ట్యా పుత్రగుణై ర్యుక్తో మారీచ ఇవ కశ్యపః”
 “బలి మారొగ్య మాయు శ్చ రామస్య విదితాత్మనః ।
 దేవాసురమమప్యేషు వగంధర్వారగేషు చ”
 “అశంసతే జన స్సర్వౌ రాష్ట్రే పురవరే తథా ।
 అభ్యంతర శ్చ బాహ్య శ్చ పౌరజానవదౌ జనః”
 “ప్రియో వృద్ధా నైరుణ్య శ్చ సాయం ప్రాత స్సమాహితాః ।
 సర్వా దేవా న్నమన్యంతి రామస్యార్థే మవస్వినః”
 “తేషాం త ద్యాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదా త్సమృద్ధ్యతామ్ ।

“రామ మిందివరశ్యామం సర్వశత్రునిబర్హణమ్ ।

పశ్యామో యావరాజ్యస్థం తవ రాక్షో త్తమాత్మజమ్”

“తం దేవదేవోపమ మాత్మజం తే

సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్”

హితాయ నః క్షిప్ర ముదారజాష్టం

ముదాభిషేక్తుం వరద త్వ మర్హసి”

అయోధ్యా 2 29 నుండి 54 వరకు

ఇచట ప్రజలు రాముని ప్రస్తుతించిన విధానము రాముని రామత్వ దర్శనమునకు ప్రధానవలంబము. శ్రీరాముడు పట్టాభిషిక్తుడు కాకపోయినను ప్రజాపాలకుడై ప్రజారింజకుడై ప్రజలకు ధర్మవిగ్రహుడు, సాక్షాత్కరించెను వారల సాక్షాత్కరిమును వాల్మీకి మహర్షి సమాన రూపమున (సంగ్రహముగా) మొదటి శ్లోకమున వివరించెను

“రామ స్పృత్వ షో లోకే సత్యధర్మపరాయణః ।

సాక్షా ద్రామా ద్వివిద్విత్తౌ ధర్మ శాపి త్రియాసహ”

ఇచట రాముని సత్యధర్మపరాయణత్వము ధర్మప్రతిష్ఠాపనశీలత్వము అతని నట్పురుషత్వమునకు నూతనములు అతనినట్పురుషత్వ వ్యాఖ్యాన రూపములే (వ్యాసరూపములే) తరువాతి ఇరువది నాలుగు శ్లోకములును

ఇరువది నాలుగవ శ్లోకములతో విలసిల్లుచు రామాయణము ప్రబోధించు రామతత్త్వమును సంగ్రహముగా ఈ ఇరువదినాలుగు శ్లోకములు బాధించుచున్నవి రామాయణ కావ్యరిచనారంభమునకు ముందు నారద

మహర్షి చే తపస్వయగు వాల్మీకిః పోదశగుణసంపన్నుడైనయే సత్పురుష
స్వరూప ముపదేశింపబడెనో అ సత్పురుషస్వరూపమే ఇచట ప్రజా
హృదయము నుండి బహిర్గత మయ్యెను చతుర్వింశత్యక్షరాత్మక
గాయత్రీతత్త్వమే ఇచట శ్రీరామవర్ణన పరిమంగా చతుర్వింశతి శ్లోక
రూపమున ప్రజాహృదయముల నుండి స్వయముగా సభివ్యక్తమైనది

కౌసల్యాదశరథులు రాముని పుత్రునిగా మాత్రమే దర్శించిరి
అతని విజతత్త్వ మెఱుగరు రాజదర్మము నమనరించి దశరథుడు
శ్రీరామునకు పట్టాభిషేకము చేయనంకల్పించెను కాని రాము డెప్పుడో
ప్రజాహృదయములందు పట్టాభిషిక్తుడాయెను దశరథుడు మహారాజైవను
ప్రజలు రాముడే తమను పాలించుచున్నట్లు భావించిరి అడుగడుగున
తమ కష్టసుఖముల విచారించి రక్షించు కండ్రిగా భావించిరి

“పౌరాన్ స్వజనవ విత్త్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి”

“ఉత్సనేషు చ సర్వేషు ఎతేవ పరికుష్ఠితి”

ధర్మజ్ఞః సత్యవంధః శీలవాన్ అనసూయకః

కాంతః సాంత్యయితా శ్లక్ష్యః కృతజ్ఞః విజితేం

ద్రియః మృదుః స్థిరచిత్తః భవ్యః ప్రయవాదీ

సత్యవాదీ కర్మాణాభిజనః సాధుః

అదీనాత్మా మహామతిః సుభూః ఆయతతామ్రాక్షః

సరాగోపహతేంద్రియః ఇత్యాదిగుణములు రాముని సత్పురుషత్వ

ద్యోతకములు.

వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః,

ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి”

అను వర్తన ప్రజాపాలన దక్షత్వ సూచకములు ప్రజల దుఃఖమును తన దుఃఖముగాను ప్రజల సుఖము తన సుఖముగాను భావించిన వాడే తత్వతః ప్రజాపాలన సమర్థుడు శ్రీరాము డట్టివాడు కనుకనే ప్రజలు

“రామో లోకాభిరామోఽయం శౌర్యవీర్యపరాక్రమైః ।

“అశంసతే జనన్సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా”

“అభ్యంతర శ్చ బాహ్య శ్చ హిరణ్యవదో జనః”

అని వర్ణించిరి శ్రీరాముడు లోకాభిరాము గాన అభ్యంతరజనము బాహ్యజనము గూడ అతనిని రాజుగా, పరిపాలకుడుగా, రక్షకుడుగా కోరిరి ‘ఒక్క భూలోక మేమిటి : శ్రీరాముడు ముల్లోకములను పాలింపదగిన సమర్థుడు కనుకనే ఎట్టి అలోచన చేయకయే అతనిని పట్టాభిషిక్తుని జేయుము” అని ప్రజలు అభ్యర్థించిరి

ఇట్లు సభాముఖమున ప్రజలు శ్రీరాముని ప్రభువుగా కోరుచున్న పుదు దశరథహృదయ మెంత ఉబ్బింగిపోయినదో ఊహింపవచ్చును

పట్టాభిషేకవార్త ‘దేశ మంతట ప్రాతేను దేశ దేశముల నుండి వచ్చిన ప్రజావాహిని కంఠు లేకుండ పోయెను ఈ కోలాహలమునకు కారణ మేమి యని జ్ఞాతదాసి యైన మంథర ప్రాసాదాగ్రభాగము నుండి పరికించెను. పట్టము శిరస్సొక జనావృతముగా కనిపించెను శిరస్సొక

జన మన అందఱు పండుగదినము నందు వలె అభ్యంగనస్నాన మాచరించుట శ్రీరాముని పట్టాభిషేకము ప్రజలకు పండుగ కన్న మిన్నయైనందున అంద అభ్యంగన మాచరించి నూతనవస్త్రాలంకృతులై మంథరకు కన్పించిరి రామపట్టాభిషేకవార్త ప్రజల నందఱును ప్రత్యేకముగ నెట్లానందపఱచినదో రఘువంశమహాకావ్యమున కాశిదాపమహాకవి సోపమానంగా చెప్పిన విషయము స్మరింపదగినది

“సా పౌరాన్ పౌరకాంతన్య రామ స్యాభ్యుదయశ్రుతిః

ప్రత్యేకం హ్లాదయాంచక్రే కుల్యే వోద్వాప్తపాదసాన్”

రఘు 12 3

ఉద్వాప్తనమన కుల్య (కాలువ) భేదభావము లేక ప్రతి వృక్షమును లతను సమీపించి యన్నిటిని ప్రత్యేకముగ రంజింపజేయునట్లు రామపట్టాభిషేకవార్త దేశమున ప్రతివారిని ప్రత్యేకముగ రంజింపజేసినదట రాము డట్లు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ అందఱును రంజింపజేసె నను విషయము అనందముతో వారందఱభ్యంగన మాచరించుటద్వారా తెలియుచున్నది

తరువాత మంథర దుర్బోధనతో కైకేయి వరములు గోరుట శ్రీరాముడు వనవాసమునకు బయలుదేరుట జరిగెను తండ్రి అజ్ఞతో సింహాసన మధిష్ఠించుట కెట్లు బయలుదేరెనో వనవాసమునకు గూడ అట్లే బయలుదేరెను శ్రీరాముడు ఎత్పవాక్య పరిపాఠము జెయుచు తన ధర్మనిర ని ప్రకటించిన కొరిది ప్రజ లా ధర్మవిగ్రహుని జూచి సంమోహిల్లు రామునే తమకు పతిగా కొరిరి

“యథా యథా దాశరథిః ధర్మ వివాస్థితోఽభ త్ ।

తథా తథా ప్రకృతయః రామం పతి మకామయన్”

పట్టాభిషేక మహోత్సవోద్యక్తుడైన పుత్రుని ప్రజలు ప్రశంసించి నపుడు పితృహృదయ మెంత యుష్పింగెనో అట్లే వనవాసము నకు బయలుదేరిన ధర్మమూర్తిని జూచి ప్రజలు కొనియాడుచున్నప్పుడు గూడ పితృహృదయ మంతకన్న ఎక్కువగా పులకరించెను పుత్ర వియోగము తాత్కాలికముగ దుఃఖహేతు వయ్యును దుస్సహ మయ్యును పుత్రుని దృఢధర్మదీక్ష పితృహృదయాంతరాళములలో అనందమునే కలిగించెను సంతోషనమయ మందును, దుఃఖనమయ మందు గూడ రాముడు తండ్రికి రతికరుడే అయ్యెను

సీంహాసన మధిష్ఠింప జొచ్చు శ్రీరాముడు వనివాసమునకు బయలుదేరి నపుడు కౌసల్య దుఃఖముతో క్రుంగిపోయినది పుత్రునితో అడవికి, తాను గూడ బయలుదేర నన్నద్దర్తనువీడి రాగూడదని శ్రీరాముని ధర్మోపదేశ మామెయత్నమును మాన్పించినది దుఃఖావేశము పట్టజాలక తన జీవిత స్వరూప విధానమును వర్జించుకొనినది అమె దశరథునకు పట్టమహిషి పట్టమనామ కదళీవంధ్య కదళీవృక్షము ఒక్కమారే ఫలించును తక్కువత దాని జీవిత మూహించుకొనవలసినదే అట్లే రామజననానంతరము కౌసల్య భోగముల నుండి మరలి యోగిని జీవితము గడపవలసియున్నది కనుకనే రామాయణమున కౌసల్య ప్రాణాయామపరాయణ యగుచు వ్రతాచారితత్పరురాలై నారాయణమందిరమున వ్రాణాపరాయణగా దిర్ఘనమ్మిచ్చును కైకేయి భోగకాంత పతి యామెకు సిత్యవసుడు అట్టి కైకేయికారిణముగా పతిసౌఖ్యమునకు దూరమైన

తాను పుత్రవియోగము గూడ భరించుట దుర్లభమని కౌసల్య యెంత చెప్పినను శ్రీరాముడు ఎత్తువాక్య పరిష్కారనావశ్యకత నామై కుపదేశించెను ధర్మస్వరూపమును ధర్మచరణావశ్యకతను శ్రీరాముడు బోధించినపుడు కౌసల్య ఆదనలేకపోయినది పుత్రుని ధర్మదీక్షను సంకోపించినది

“యం స్థానియం ధర్మం త్వం దృశ్యా చ వియమేన చ ।

న తే రామచారూరి ధర్మ స్త్వా మఖిరక్షతు”

అని శ్రీరాముని అశీర్వాదించినది దీనినిబట్టి దళరతునకు వలె కౌసల్యకు గూడ పుత్రవియోగము తాత్కాలికముగ దుష్పహమైనను పుత్రుని ధర్మదీక్ష అమె కావందవర్ధకమే అయ్యెను ఎట్టినప్పటి నుండి శ్రీరాము డెల్లప్పుడును కౌసల్యావందవర్ధనుడే రాముడు పుట్టినప్పుడు తల్లిదండ్రులను రంజింపజేయు రీతి వేఱు పెద్దవాడై నపుడు రంజింపజేయు రీతి వేఱు రాముని బాల్యరంజనము సంపాదనము కాని రాముని ధర్మరంజన మనన్యసాధ్యమైనది రాము డట్లు ధర్మవిగ్రహుడై తల్లిదండ్రుల రంజింపజేసెను కనుకనే “రామో రతికరః పితుః, కౌసల్యావదావరహః” అను వర్ణన భూతార్థవాదరూపమై విలసిల్లెను

రాముని రామత్వము శోభక మాయెను

శ్రీరాముడు సోదరులు లక్ష్మణుడు

సోదరుల దృష్టిలో రాముడు మా త్తీభవించిన సత్యస్వరూపుడు

రామునితో విరరతరసాహచర్యము గలవాడు లక్ష్మణుడు రామాయణమున
వారు ఒకరి నొకరు వీడక సంచరించిరి వారి సాహచర్య మట్టిరి

రాముడు వనవానమునకు బయలుదేరి నపుడు దుఃఖముతో
కౌసల్య వినంజ్ఞకల్పయై నది లక్ష్మణుడు గూడ శోకాభిప్రత ప్పుడైనాడు
అట్టి స్థితిలో రాముడు లక్ష్మణునకు ధర్మము నుపదేశించెను అర్హత
యున్నవారు ధర్మ ముపదేశించినపుడు వారి వాక్యములను లోకము గౌర
వించును

“చర్యే స్థితో ధర్మ్య మువాచ వాక్యం యథా స ఏవార్హతి
తత్ర వక్త్రమ్”

అని వాల్మీకి మహర్షి ధర్మోపదేశమునకు రామునకే అర్హత
యున్న దని విర్ణయించెను దానికి కారణము రాముని స్థిరప్రజ్ఞయే

“న వనం గంతుకామస్య త్యజకశ్చ వసుంధరామ్ ।

సర్వలోకాతిగప్యేవ లక్ష్మణే చిత్త విక్రయా”

2-19 33

నమస్త భూమండల సార్వభౌమాధికారమును వదలి అడవిలోబోవు
రాముని యం ఁట్టి వికార ము లేదట

ఇట్లు నిర్వికారచిత్తుడైనందున రాముడు తల్లికిగూడ ధర్మ
తత్త్వము నుపదేశింపగలిగెను శోకాభిప్రత ప్పుడైన లక్ష్మణునకు చేసిన
ధర్మోపదేశము ధర్మవిషయమున రామునకు గల ప్రావీణ్యమును తెలియ
జేయుచున్నది

“ధర్మార్థకామాః ఖలు తాత లో నపిషితా ధర్మవలోదయేషు ।

తే తత్ర సర్వేస్య రసంశయం మే తార్యేవ వశ్యాభిమతానుపుత్రా”

2 21 57

పూర్వజన్మమున ధర్మము నాచరించిన వారికి యీ జన్మమందు ధర్మవలోదయము జరుగును ధర్మవలోదయ రూపమున ఈ జన్మమున ధర్మ అర్థ కామ లు అనగా త్రి ర్గము సిద్ధించుచున్నది అనగా ధర్మాచరణము ధర్మార్థకామముల మూడెంటిని లభింపజేయుచున్నది ధర్మవత్త్వి అనుకు లవతిమై ధర్మకార్యముల సహకరించుచు ధర్మసాధన యగుచున్నది అభిమతమై కామసాధన యగుచున్నది సుక్రమై అర్థసాధన యగుచున్నది ఇట్లు ధర్మత్త్వి ధర్మార్థ కామసాధన యైనట్లు ధర్మాచరణ ధర్మార్థకామముల ననుగ్రహించుచున్నది కనుక పుష్కార్థ సాధనమునకు ధర్మాచరణము ముఖ్యము

శ్రీరాముడు వనవాసదీక్షై ముదల పట్టాభిషేచనకై ఏర్పరిచ బడిన ఉదకమంతో స్నానముచేయ దలచును మరిల రాజద్రవ్యము తనకెందుకని తానే స్వయముగ తోడికొనిన జలముతో వ్రతాచరణ నిర్వహింప దలచెను

“ఏభి రేషామై స్వర్వై లభిషేచన సంఖ్యతైః ।

మమ లక్ష్మణ తపస్యే ప్రతాకం కవిష్యతి”

“అథవా కిం మమైతేన రాజద్రవ్య మయేన తు ।

ఉద్భవతం మే స్వయం తోయం వ్రతాదేశం కరిష్యతి”

(2 22 21+28)

రాముని యొక్క ఈ మాటలు లక్ష్మణునకు శ్రీరాము-ధర్మవిగ్రహత్వమును సాక్షాత్కరింపజేసినది

రాము డిట్లు ధర్మవిగ్రహుడై ధర్మబోధన జేసినను లక్ష్మణుడు నెఱబాసముతో శ్రీరామునితో అనేకవిధముల ఎదిరించును తుదకు ధర్మవిగ్రహుని యెదుట తలవంచి యాతనితో తాను గూడ పనవాసమున నేగును

లక్ష్మణుడు శ్రీరామునితో పనవాసమున కేగి నపుడు ఆతడు రాముని మహాదాత్తప్రవృత్తిచే అడుగుడుగున రంజితుడయ్యెను భరితుడు చిత్రకూటమునకు వచ్చు నపుడు లక్ష్మణుడు భరతుని శంకించి రామునితో కట్లు అనును

“భరతుడు పట్టాభిషిక్తుడై మనలను చంపుటకు వచ్చుచున్నాడు, ఇతనిని వధించని దౌషము లేదు”

“సంపన్నం రాజ్య మిచ్ఛం స్తు వ్యక్తం ప్రాప్యో ఽపేచనమ్ ।

అవాం స్తుం సాధ్యేతి కైకేయా భరతస్సుతః॥

సంప్రాప్తో ఽయ మరి ర్విర భరతో వధ్య ఏవ మే ।

భరతస్య వధే దౌషం నాహం పశ్యామి రాఘవ”

2 76 17 + 28

క్ర ధమార్పితుడైన లక్ష్మణునకు రాము డిట్లు ధర్మము నుపదేశించెను.

“కి మత్ర ధనుషా కార్యం అసినా వా సచర్మణాః,

మహేష్వాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయ మాగతే”

“ఎతు సృత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరత మాగతమ్ :
 కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాపవాదేన లక్ష్మణ”
 యద్ద్రవ్యం బంధవాసాం వా మిత్రాణాం వా క్షయే భవేత్ :
 నానాం తత్ప్రతిగృహ్ణీయాం భజ్య నిష్కృతా నివ”
 “ధర్మ మర్థం చ కామం చ నృసింహి చా లక్ష్మణ :
 ఇచ్చామి భవతా మర్థే హ్యేత త్ప్రతికృణోమి తే”
 “బ్రాతృణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణ :
 రాజ్య మ వ్యహ మిచ్చామి సత్యేనాయుథ మాలభే”
 “నేయం మమ మహీ సౌమ్య దర్శితా సాగరాంబరా :
 నహిచ్ఛేయ మధర్మేణ శత్రుత్వ మపి లక్ష్మణ”
 “య ద్విష్ణృ భరతం త్వాం చ శత్రుష్నుం చాహి మానద
 భవే న్నను న్నుఖం కించి దృష్టు త త్కురుతాం శివీ”
 “మన్యే హ మాగతోఽయోధ్యం భరతో బ్రాతృవత్సరః
 మమ ప్రాతా త్ప్రియతరః కుంభర్మ మనుస్మరన్”
 శ్రుత్వా వ్రవ్రాజితం మోఽ వా జటావల్కిలదారిణమ్ :
 జాన్మత్యా సహితం వీర త్వయా చ పురుషర్షభ”
 “న్నేహేనాక్రాంతహృదయ శ్శోకే నాకులితేంద్రియః :
 ద్రష్టు మద్యాగతో హ్యేషః భరతో నాన్యధాగతః”
 “అంబా చ కై కయీం రుష్యం పుషరా చాప్రియర వదన్ :

ప్రసాద్య ధిక్షుం శ్రీమాన్ రాజ్యం మే దామ మ గణః”
 “ప్రాప్తకాలం యుషోఽస్మా నృరతో ద్రష్టు మిచ్ఛతి :
 అస్మానా మవసాప్యేష నాప్రియం కించి దాచరేత్”
 “విక్రమం క్త్వచార్యం తే భుజేన కదా ను క్మ :
 ఈదృశం న భయం తేఽద్య భరితం యోఽత్ర శంకితే”
 “న హి తే నిమిరం వాద్యో భుతో నప్రియం వః :
 అహం శ్లోకప్రియ ముక్తం స్యాం భరతస్యాప్రియే కృతే”
 “కదం ను పుత్రాః పితరం హనుః కస్యాంచి దాపది :
 బ్రాతా వా బ్రాతరం హన్యా త్సౌమిత్రే ప్రాణ మాత్మనః”
 “యది రాజ్యస్య హేతో వ్యం ఇమాం వాచం ప్రథాషసే :
 వక్ష్యే భరతర దృష్త్వా రాజ్య మన్యై ప్రదీయతామ్”
 “ఉచ్యన్న నోఽప భరతో మయా లక్ష్మణ తత్త్వతః :
 రాజ్య మన్యై ప్రయచ్ఛేతి బాధ మిత్యేవ వక్ష్యతి”
 “తథోక్తో ధర్మకీలేన బ్రాతా తస్య హితే రతః :
 లక్ష్మణః ప్రవివేకేన స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా”

2-97 2 నుండి 19 వరకు

లక్ష్మణా ! భరతుడు స్వయంగా వచ్చెను భరతుడు ఉదాత్త
 పుష్పడు అతని విషయమున అయుధములతోవని యేమి ? తండ్రి
 అజ్ఞను పాలించద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి భరతుని జంపి మరల రాజ్యమును
 స్వీకరించు తెట్లు ? బంధుమిత్రాదుల నాశమున నాకు లభించు ద్రవ్య

మును విషమీక భక్త్యముల వలె స్పృశించును భర్తార్థకోమములను
 ననుస్త భూమి దలమును పోద ల కొఱకు త్యజింపగలను" అని
 ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను పోదరక్షేమమునకు రాజ్యమును స్వీకరించెదను
 ఆయుధమును గ్రహించును సాగరాంబరదైవ యి భూమి నాకు దుర్ల
 భము కాదు అథర్మమార్గమున ఎంద్రపదవిని గూడి కోరను భరతునకు
 నీకు, శత్రుఘ్నునకు గాక నాకు గలుగు యుద్ధమును అగ్నిహోత్రుడు
 దహించుగాక భరతుడు బ్రాహ్మవత్సలుడు, నాకు ప్రాణముకన్న స్వీయ
 త యు అట్టివాడు కుంధర్మమును గుర్తించి అయోధ్య నుండ వచ్చుచున్నా
 దని తలచెదను నేను రాజ్యపరిత్యాగము జేసి ప్రవ్రాజితుడనై జటా
 వంశుంధారి నగుచు నీరణో వీరో కలసి అధవికి వచ్చుట విని శోకా
 కులిలేంద్రియుడై స్నేహితాంత హృదయు డగుచు నన్ను చూడ వచ్చు
 చున్నాడు కైకేయిని దూషించి తండ్రి అజ్ఞతో మరల నాకు రాజ్యము
 నిచ్చుటకై వచ్చుచున్నాడు భరతుడు మనండు చూచుటకే వచ్చుచు
 న్నాడు మనల కెట్టి అపకారము చేయడు భరతుడు నీకెన్నడును అపకా
 రము చేయలేదు అట్టి వానిని నీ విస్మయించుదుకు శంకించుచున్నావు
 భరతుని నీవు దూషించిన నన్ను దూషించివచ్చే లోకమున పుత్రులు
 తండ్రులను బాంబుతురా పోదరుడు పోదరుని సంహరించునా ఒకవేళ
 రాజ్యకాండతో నీ విట్లు పరికిన "రాజ్యమును నీకీయ మని భరతునితో
 చెప్పెదను నా మాటగా భరతుడు వెంటనే రాజ్యమును నీకీయ గలడు "

కట్లు రాముడు మాట్లాడినపుడు లక్ష్మణుడు తనలో తాను క్రుంగి
 పోయినాడు

"లక్ష్మణః ప్రవివేశేవ స్వాని గాత్రాణీలజ్జయా"

ఇట్లు శ్రీరాముని ధర్మోపదేశము లక్షణుని రంజింపజేసెను ఈ విధముగా లక్షణుని తెన్నియో సన్నివేశము లందు శ్రీరాముడు ధర్మముపదేశించెను లక్ష్యణుని దృష్టిలో శ్రీరాముడు సాక్షాద్ధర్మావతారము.

కనుక లక్షణుని ధర్మోపదేశము ద్వారా శ్రీరాముడు రంజింపజేసెను శ్రీరాముడు లక్షణుని దృష్టిలో రమయతాం వసుదే

శ్రీరాముడు భరతశత్రుఘ్నులు

రామలక్షణుల సాహచర్య మెట్టిదో భరతశత్రుఘ్నుల సాహచర్య మెట్టిదో శత్రుఘ్నుడు భరతుని చాటువాడు ధర్మోపదేశము ద్వారా రాముడు లక్షణుని మహోద్భూతిని సంస్కరించినట్లు భరతుడు గూడ శత్రుఘ్నునకు ధర్మోపదేశము యగుచు అతనిని సంస్కరించెను. భరతునకు అదినుండి శ్రీరాముడు వ్రాజ్యము రామునియందు సోదరభావము కంటె గురుభావము దైవభావము ఎక్కువ కైకేయిని భరతుని కౌసల్య కరినముగా మాట్లాడినపుడు భరతుడు జేసిన ఘోరప్రమాదము లిందుకు సాక్షిరూపములు శ్రీరాముడు వనవాసమున కేగుట ఎన్నడు తన కభిమతము గాదని భరతునిట్లు ప్రతిజ్ఞ జేయుచున్నాడు

“కృతకాస్త్రాసుగా బుద్ధిః మాభూత్తస్య కదాచన :

సత్యసంఘః సతాం శ్రేష్ఠః యస్యోర్వ్యామమతే గతః”

“ప్రైష్ఠం పాపీయసాం యాతు నార్యం చ ప్రతి మేహయః

హంతు పాదేన గాం బుప్తాం యస్యోర్వ్యామమతే గతః”

“కారయిత్వ మహత్కర్మ భర్తా భృత్య మనర్థకమ్ |
 అధర్మా యోఽన్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “పరిపాలయమావన్య రాజ్ఞో భూతాని పుత్రవత్ |
 తత స్తం ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “బలిషద్భాగ ముద్భృత్య నృపస్యారక్షతః స్రజాః |
 అధర్మా యోఽన్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “సంక్రతుశ్చ ఛ తపస్విభ్య స్సత్రే వై యజ్ఞదక్షిణామ్ |
 తాం విపుంసతాం పాపం యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “హస్త్యశ్వరథసంబాధే యద్ధైశ్చత్రనమాకులే |
 మా స్మ క్షాన్తి త్సతాం ధర్మం యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “ఉపదిష్టసునూక్షార్థం శాస్త్రం యత్సేన దీమతా |
 స నాకయతు దుష్టాత్మా యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “మా చ తం పూర్వదబాహ్వానం చంద్రార్కసమతేజనమ్ |
 ద్రాక్షీ ద్రాజ్యస్త మాసీనం యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “పాయనం కృసరం భాగం వృధా సోఽశ్నాతు నిర్వుణః |
 గురూం శ్చాప్యవజానాతు యస్యార్థోఽనుమతేగతః”
 “గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూ నృవదేతే తస్వయమ్ |
 మిత్రే ద్రుహ్యేత సోఽత్యంతం యస్యార్థోఽనుమతేగతః”

“విశ్వాసా త్కథితం కించి త్పురివాదం మిథం క్వచిత్ ।
 వివృణోతు న దుష్టాత్మా యస్యార్యోన్ముమతేగతః”
 “అకర్తా హ్యకృతజ్ఞః శ్చ త్యక్తాత్మా విరపత్రపః ।
 తోకే భవతు విద్వేష్యః యస్యార్యోన్ముమతేగతః”
 “పుత్రదారై శ్చ భృత్యై శ్చ న్వగృహే పరివారితః ।
 న ఏకో మృష్ట మన్నాతు యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “ఆప్రాప్య పద్మశా న్దరాన్ అనపత్యః ప్రమీయతామ్ ।
 అనవాప్య క్రియాం ధర్మాకం యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “మా త్మన స్సంతతిం ద్రాక్షీత్ స్వేషు దారేషు దుఃఖితః ।
 అయుస్సమగ్ర మప్రాప్య యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “రాజ త్రి బాల వృద్ధానాం వథే య త్వాప ముచ్యతే ।
 భృత్యత్యాగే చ య త్వాపం త త్వాపం ప్రతిపద్యతామ్”
 “లాక్షయా మదుమాంసేన రోహేన చ విషేణ చ ।
 సదైవ భిభృయా ద్భృత్యా న్యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “సంగ్రామే సముపొదె స్మ శత్రువక్షభయంకరే ।
 పలాయమానో వధ్యేత యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “కపాలపాణిః పృథివీ మఠితాం చీరసంవృతః ।
 భిక్షమాణో యదాన్మత్తౌ యస్యార్యోన్ముమతే గతః”
 “పానే ప్రసక్తో భవతు ప్రీవ్యక్షేషు చ నిత్యకః ।
 కామక్రోధాభిభూత స్తు యస్యార్యోన్ముమతే గతః”

“మా స్మ ధర్మే మనోభూయా దధర్మం స విషేవతామ్ ।

అపాత్రవర్షీ భవతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“సంచితా న్యన్య విత్తాని వివిధాని నహస్రకః ।

దన్యుతి ర్విప్రబున్యన్తాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“ఉభే సంద్యే శయానన్య యత్పాపం పరికల్ప్యతే ।

తచ్చ పాపం భవే త్తన్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“య దగ్నిదాయకే పాపం య త్పాపం గురుకల్పగే ।

మిత్రద్రోహే చ య త్పాపం త త్పాపం ప్రతిపద్యతామ్”

“దేవతానాం పితౄణాం చ మాతాపిత్రో స్తదైవి చ ।

మా స్మ కార్షీ త్స సుక్రూషాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“సతాం లోకాన్ సతాం కీర్త్యః నజ్జ్వలౌ త్కర్మణ స్తథా ।

భ్రశ్యతు క్షిప్ర మద్యైవ యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“అవాన్య మాత్మకుక్రూషా మనర్థే ణోఽవతిష్ఠతామ్ ।

దీర్ఘ తాహు ర్మహావజ్ఞ యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“బహుపుత్రో దరిద్ర శ్చ జ్వరరొగ నమన్వితః ।

స భూయా త్పతతక్లేశే యస్యార్యోఽనుమతే గతః”

“అశా మాశంసమానానాం దీనానా మూర్ధ్వచక్షుష్వామ్ ।

ఆర్థినాం వితథార్థి కుర్యా ద్యస్యార్యో ఽనుమతే గతః”

“మాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పితౄనోఽనుచిః ।

రాక్షో భీత స్వధర్మాత్మా యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “ఋతుస్నాతాం సతీం భార్యాం ఋతుకాలానురొధిషీమ్ :
 అతిన రేత దుష్టాత్మా యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “ధర్మదారా నృరిత్యజ్య పరిదారా నిషేవతామ్ :
 త్యక్తధర్మరతి ర్ముదో యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “విప్రలుప్త ప్రజాతస్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణస్య యత్ :
 తదేవ ప్రతిపద్యేత యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “పానీయదూషతే పాపం తదైవ విషదాయకే :
 య త్ర దేక స్స లభతాం యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “బ్రాహ్మణాయో ద్యతాం పూజాం విహస్తు కలుషేంద్రియః :
 బాలవత్సాం చ గాం దొగ్ధం యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “తృష్ణార్తం సతి పానీయే విప్రలంభేన యోజయేత్ :
 లభేత తస్య య త్సాపం యస్యార్కొఽనుమతే గతః”
 “భక్తా వివదమానేషు మర్గి మాత్రత్యక్షతః”
 తస్యపానేన యుజ్యత యస్యార్కొఽనుమతే గతః”

2 76 21 సుండి 58

భరితు డిట్లు భీషణ ప్రతిజ్ఞలు చెసి శ్రీరామ విషయమున తన
 ప్రగాఢభక్తిని వెళ్ళదించుకొనెను

శ్రీరామని భక్తితో అర్చ్య' అనుపదముతో వ్యవహరించి శ్రీరామ

విషయమున తనకు గల పూజ్యభావమును ప్రకటించుకొనెను వరుస
వరుసగా తీవ్రాతితీవ్రమైన శపథములు భరతుడు చేసినపుడు కౌసల్య
హృదయము కరిగినది భరతునియం దామెటు ప్రేమ వాత్సల్యము
గౌరవాతిశయములు పెల్లుబిగినవి

“మమ దుఃఖ మిదం పుత్ర భూయ న్నమువజాయతే :

శపదై శృపమానో హి ప్రాణా నుపరుణత్సి మే”

అను అమె మాట భరతుని ఊరడింపజేసెను

నీ శపథములు నా ప్రాణముల తల్లడిల్ల జేయుచున్నవనెడి అమె
పలుకులు అమె హృదయార్ద్రతను శపథముల ద్వారా శ్రీరామునియందు
భరతుడు ప్రకటించిన పౌరవాతిశయమును విశదీకరించుచున్నది.

భరతుడు చిత్రకూటమునకు పోవుచు గంగాతీరమున విశ్రమించి
ఉదయమున శత్రుఘ్నునితో అనిన మాటలు భరతుని హృదయమున
రామునికిగల స్థానమును తెలియజేయుచున్నవి.

“జాగర్మి నాహం న్వపిమి త మేవార్ఘ్యం విచింతయన్ :

ఇత్యేవ మబ్రవీ ద్బ్రాతా శత్రుఘ్నో పి ప్రవౌదితః”

2 89 3

“రాత్రి యంతయు శ్రీరామునే స్మరించుచు నేను రాత్రియంతయు
మేల్కొనియే యుంటిని నిదుర బోలేదు భరతుడు యథార్థమునకు
కైకేయీ కోరిక ప్రకారము పట్టాభిషిక్తుడై ధర్మమార్గమున రాజ్యపాలన
జేసిన ఎవరు కాదనరు ద్వేషించు వారును లేరు కాని ఆ రాజ్యము

భరతుని రంజింపజేయదు రామానుగ్రహమే అతనిని రంజింపజేయునది కనుకనే భరతుడు సింహాసనమున కాళబడక రామదర్శనమునకు తల్లితో సహా శ్రీరామునకు కుటుంబమునకు తన తల్లివల్ల కలిగిన యపకృతికి ప్రతిక్రియగా మాత్రమే భరతుడు రాముని దిర్ఘింపబోవుట లేదు తత్త్వతః రామునియందలి గౌరవము భక్తివిశ్వాసములు అతనిని రాముని సన్నిధికి పొమ్మని ప్రేరేపించినవి. రాము నెప్పుడు చూతునా యను ఔత్సుక్య మాతనిని కలవరబెట్టినది అట్టి భక్తితత్పరతతో పోయినాడు గనుకనే శ్రీరాముడు చిత్రకూటమున నా భక్తునకు పరబ్రహ్మ స్వరూపుడుగా సాక్షాత్కరించెను

“నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్ :

ఉటజే రామ మాసీనం జటామండలధారిణమ్ ॥

తం తు కృష్ణాజినధరం చీరవల్కలవాసనమ్ :

దదర్శ రామ మాసీన మభితః పానకాపమమ్ ॥

సింహస్కంఠం మహాబాహుం పుండరీకనిభేక్షణమ్ :

పృథివ్యా స్సాగరాంతాయాః భర్తారం ధర్మచారిణమ్ ॥

ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మణ మివ శాశ్వతమ్ :

స్థండిలే దర్శనం ప్రేరే సీతయా లక్ష్మణేన చ”

2 99 25 నుండి 28

భరతుడు రామాశ్రమమును సమీపించుచు మొదట ఆశ్రమము నుండి పైకెగయు యజ్ఞధూమమును చూచెను. (రామాశ్రమగతస్యాగ్నేర్దదర్శ ధ్వజ ముచ్చితమ్) దానినిబట్టి శ్రీరాముడు చిత్రకూటమున

సున్నను యథాపూర్వము విధిపూర్వకముగ అగ్నుపాసన జేయు చున్నట్లుహించెను

“య మేనారాతు మిచ్చన్తి తావసా స్పతతం వనే ।

తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమః సంకులః కృష్ణవర్తనః ॥

అత్రాహంపురుషవాక్యమం గురువంస్కారకారిణమ్:

అర్యం ద్రక్ష్యమి సంహృష్టో మహర్షి మివ రామవమ్”

2 99 12

వనములందు మహర్షులు ఎల్లప్పుడు అగ్నుపాసనా నిరతులై యుందురు వనవాసియైన రాముడు గూడ అగ్నుపాసనా తత్పరుడై యుండును అ యగ్నికుండము నుండి ధూమసంకతి పైకెగయుచున్నది గురువంస్కారకారియైన రాముని మహర్షి విగా దర్శించబోవుచున్నాను భరతు డిట్లుహించుచు రాముని ఆశ్రమమును సమీపించెను.

“ప్రాగుదక్రవణాం వేదిం వికాలాం దీప్తపావకామ్ :

దదర్శ భరత స్తత్ర పుణ్యాం రామనివేశనే”

2 99 24

భరతుడు రామనివేశనమున అగ్నితో ప్రజ్వరిల్లు వికాలమైనవేదిని చూచెను తరువాత ఆ ఉబజమందు తా నూహించినట్లు జటామండల దారియై చీరవల్కలవాసస్సును కృష్ణాజీనమును ధరించి అగ్నివలె దివ్య కాంతులతో విరిసిల్లు రాముని జూచెను దర్శనం ప్రియ స్థండిలమువ సీతా లక్ష్మణులతో ఉపవిష్టడై యున్న రాముడు భరతునకు శాశ్వతబ్రహ్మవలె అనగా నిర్గుణ విష్ణుయ కాంతస్వరూపుడైన పరమాత్మ వలె

సాక్షాత్కరించెను. అప్పుడు భరతునకు కలిగిన హృదయస్పందన మూహ కందరానిదే రాముని నిర్వికారస్వరూపము భరతుని రంజింపజేసినది అయోధ్యయం దున్నను రాముడు రాముడే అశ్రమమునం దున్నను రాముడు రాముడే రత్న మెచట ఏ తీరున నున్నను రత్నము యొక్క రత్నత్వ మవగతము గాదు అట్లే రాము డెచట ఏ రూపమున నున్నను లోకాభిరాముడే రమయతాం వరుడే.

లోకమున సాధారణముగ సింహాసనమును వదలి వనవాసమునకు వచ్చిన వారు దుఃఖాక్రాంతులై ప్రక్కనున్న వారితో తనకు కలిగిన కష్ట పరంపరల వర్ణించుకొనుచు కాలము గడపెదరు మహాద్భుతమున రాము డట్లుగాక వనమున మన్నను మహర్షియై లోకక్షేమమునే భావన జేయుచు తత్పాదనకు ప్రధాన సాధనమైన అగ్న్యూపాసనాపరుడై యుం దెను. ఆ సన్నివేశము భరతుని హృదయమును స్పందింపజేసినది మోహింప జేసినది

శ్రీరాముడు భరతుని జూచినపుడు గతచరిత్రను ప్రస్తావించలేదు. రాజ్య విశేషముల నడిగెను. రాజధర్మముల నుపదేశించెను దానినిబట్టి శ్రీరామునకు రాజ్యకాంక్ష లేదని భరతున కవగతమైనది రామునకు తాను వచ్చిన కారణమును తెలియజేసెను వశిష్టాడు లెన్నో విధముల శ్రీరాముని అయోధ్యకు మరలి రమ్మని ప్రబోధించిరి రాము డంగీకరిం పడు భరతుడు సత్యాగ్రహము జేయుదునని ప్రతివ బూనును మూర్ఖాభి ప్పిట్ట లైన ప్రభువులకు సత్యాగ్రహము నిషిద్ధమని రాముడు వారించెను తుదకు రామపాదుకలను శిరిసాగ్రహించెను ఎవ్వరును ఊహించని రీతిగా పాదుకపట్టాభిషేకము గావించి రామపాదుకలను శేవించెను.

దీనిని బట్టి శ్రీరాముని ధర్మవీరము భరతుని రంజింపజేసినదే గాని బాధపెట్టలేదు లోకాత్తర పాదుకావట్టాభిషేకము జెసి పునాల్లు వత్సములు రామపాదుకల నర్పించి శ్రీరాముని హృదయమున నిత్యారాధ్యదేవతగా ప్రతిష్ఠించుకొనిన భరతుడు రాముని రామ్యముచే రంజితుడే యయ్యెను మంధర కైకేయీల సంతకల్పములు గాని అంధసామాజ్యవైభవముగాని భరతుని అనందింపజేయలేదు శ్రీరాముని దివ్యానుగ్రహ సంపదే శ్రీరామపాదుకా సంపాదనమే భరతుని అనందతుందిలుని గావించినది “రామో రమయతాం పరః” అను నిర్వచనము భరతుని యందు స్థాపితమైనది

శ్రీరాముడు శత్రుఘ్నుడు

శత్రుఘ్నుడు భరతానుయాయీ గాన భరతునివలె శత్రుఘ్నుడు గూడ శ్రీరామరంజితుడే శత్రుఘ్నుడు దుష్టచారిణియైన మంధరను హింసించి, వరుషవాక్యములతో కైకేయిని నిందించ బోయినపుడు భరతు దీర్ఘనును

“హన్యా మహ మిమాం పాపాం కైకేయాం దుష్టచారిణీమ్:

యది మాం ధర్మికో రామో నానాయే న్మాతృభూతకమ్:

ఇమా మపి హతాం కుట్టాం యది జానాతి రాఘవః

త్వాం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ద్రువమ్:

శ్రీరాముడు నన్ను మాతృపూతకునిగా వర్ణించి వ్యేషింపకుండిన దుష్టచారిణి పాపాత్మురాలైన కైకేయిని నేను సంహరించెడి యెడనే కాని కైకేయిని గాని మందరను గాని చాధించినట్లు రామునకు తెలిసిన అతడు మనలతో మాటలాడడు రాముడు ధార్మికుడు ధర్మాత్ముడు అతనికి కైకేయి యందు గల మాతృభక్తి అపూర్వము మందర గూడ రామానుగ్రహ పాత్రమే రాముని దృష్టిలో వారు దొషులు గారు రాముడే వారిని నేమి యన లేదు అనడు కనుక ఓశత్రుఘ్నా! నీవు మందర జోలికి పోవద్దు

ఈ భరితుని మాటలతో శత్రుఘ్నుడు శాంతించి మందరను వదలెను, రాముని ధార్మికత్వ మాత్రవి హృదయమున మెరిసినది రాముడొగి హించు నను భావ మాతనిని శాంతింపజేసినది ఇట్లు రాముని ధర్మ వైభవము శత్రుఘ్నుని గూడ ధర్మరంజితుని జేసినది రాముని మహోదాత్త ప్రకృతి భరితుని ముగ్ధుని కావించినది చిత్రకూటమున రామదర్శన మాతనిని సంమోహితుని గావించినది

రాముడు సీత

సీతారాములు లోకమున కాదర్శదంపతులు రాముడు కండ్రి యాజ్ఞాలో సీతను వివాహమాడెను ధర్మబద్ధమైన భర్తృత్వ ము సంపాదించు కొనెను అట్లు సీత గూడ పితృదత్త యగుచు శ్రీరామ సహధర్మచారిణి యైనది. రాముడు పట్టాభిషిక్తు డగుటకై వ్రతదీక్షితుడై నపుడు

సీతగూడ దీక్షితుడై నది. కండ్రి యాజ్ఞకో రాముడు వనవాసమున కేగి
నపుడు సీత భర్త ననునరించినది పట్టాభిషేకము జరుగు వని దశరథు
డనినపుడు అమె ఉప్పొంగలేదు భర్తతో వనమునకు పోవుటకు వెనుదీయ
లేదు రాజసింహాసన మామెను రంజింపజెయలేదు వనవాస మామెను
దుఃఖింపజేయలేదు అమెకు కావలసినది రామసాహచర్యమే: సింహాసన
మదిష్టించినను ఉటజమున శాపసియై రాక్షసితో వేది నలంకరించినను
రాముడెల్లప్పుడు అమెకు రాముడే అయోధ్యయందు గాని అడవియందు
గాని సీతను రంజింపజేసినది రాముని ధర్మవిగ్రహమే

“నగరస్థో వనస్థో వా శుభో వా యదివాః శుభః

యాసాం ప్రీతాంప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహాదయాః”

2 117 28

అని అత్రిమహర్షి ఆశ్రమమున సీతకు అననూయాదేవి ఉప
దేశించెను: “నగరమునం దున్నను వనమునం దున్నను స్త్రీలకు
భర్తయే ప్రియుడు సేవ్యుడు అట్లు భర్త నారాధించిన వారికి ఉత్తమ
లోకములు సంభవింపగలవు”

అపుడు సీత రాముని గూర్చి కల్లనును

“యాం వృత్తిం వర్తతే రామః కౌనల్యాయాం మహాబలః

తామేవ పృథ్వారీణా మన్యాస్తా మపి వర్తతే॥

సకృ ద్దృష్టా నృపి త్రీషు నృపేణ నృపవత్సరః,

మాతృవ ద్వర్తతే వీరః మాన ముత్సృజ్య ధర్మనిత్”

అనురక్తాస్మి ధర్మేణ పశం వీర్యవశాం వరమ్ :

2 118 5, 6

శ్రీరాముని ధర్మనిరతియే తన నెల్లప్పుడు రంజింపజేయుచున్నట్లు సీత చెప్పినది సీతావచనము సీతకు రామునియందు గల అత్యీయత, కృత్రి, గౌరవములను తెలియజేయుచున్నది, దీనినిబట్టి నగరమునం దున్నను, పనమునం దున్నను, రాముడు సీతను రంజింపజేసినట్లు తెలియుచున్నది

రావణసంహారానంతరము సీతను రాముడు పరుషవచనములతో బాధ పెట్టినట్లు, సీతదుఃఖించి అగ్నిప్రవేశము చేసినట్లును, కన్పించును కాని తరువాతి శ్రీరాముని వాక్యములు పరిశీలించిన ఆ సంశయమునకు తావుండదు

“అవశ్యంత్రిపు లోకేషు న సీతా పాప మర్హతి

దీర్ఘకాలోషితాహీయం రావణాంతఃపురేభుభా”

“బాలిః ఖలు కామాత్మా రామో దశరథాత్మజః :

ఇతి వక్ష్యంతి మాం సంతః జానకీ మవిశోధ్య హి :

“అనన్య హృదయాం భక్తాం మచ్చిత్తపరివర్తినీమ్ :

అహ మన్యవగచ్ఛామ మైధిలీం జనకాత్మజామ్

“ప్రత్యయార్థం తు లోకానాం శ్రయానాం పత్యసంశ్రయః

ఉపేక్షే చాప వై దేహీం ప్రవిశ స్తీం హతాశనమ్”
 “అనన్యా హి మయా సీతా భాస్కరేణ ప్రభా యదా”
 విశుద్ధా త్రిపు రోకేషు మైదిరీ జనకాత్మజా
 న హి హతు మియం శక్యా కీర్తి రాత్మవతా యదా

యుద్ధ 121 13 to 20

లోకమునకు “సీతవిశుద్ధ” యని తెలుపుటకే

సీత అగ్నిప్రవేశము సీతయం దెట్టి దాషము లేదు సీత నాకింపె
 భిన్నురాలు కాదు

రాము దిట్లు మాట్లాడు నపుడు సీతాహృదయ మెంత యుబ్బిం
 గెనో! రాముడు సీతను నదా రంజింపజేసెనే గాని బాధపెట్ట లేదు సీతా
 విషయమున గూడ రాముడు రాముడే :

మయిభావ స్తు సీతాయాః సర్వదా వినివేశితః
 మమా ప భావ స్సీతాయాం సర్వదా వినివేశితః

కిష్కింధ 1 51

అల్ల పుడు సీతాహృదయము నాయందు లగ్నమై యుండును నా
 హృదయము సీతయందే లగ్నమై యుండును. అవి రాముడు సీతావిష
 యక భావమును లక్ష్మణునితో చెప్పకొనెను ఇట్టిది రామ హృదయమని
 అర్థాంగి యైన సీతకు తెలియును కాని సీత నదా శ్రీరామ సౌందర్య సౌ

శ్రేష్ఠిత హృదయ కావ అమె హృదయమున నెప్పుడును దుఃఖము ప్రవేశింపజాలదు.

“అస్యా దేవ్యా మనస్తస్మిన్ తస్య చాస్యాం ప్రతిష్ఠితమ్:
తేనేయం నచ ధర్మాత్మా ముహూర్త మపి జీవతి ”

సుందర 15 52

అని లంకయందు హనుమంతుని హృదయాంతర్గత మనన మీ విషయమునే వివరించుచున్నది

శ్రీరాముడు వారి

రామబాణహతుడైన వారి దుఃఖించినట్లు కన్పించును. వారి మున్నుండు రాము నెన్నో విధముల నిఘరము లాడెను. రాముడు ధర్మ రహస్యముల నుపదేశింప తుదకు రాముని ధర్మవిగ్రహునిగా దర్శించి దుర్బాషలాడినందులకు తమిందు మని వేధును

“శరాభితప్తేన విచేతసా మయా ప్రభాషిత స్త్వం య దజానతా విభో
ఇదం మహేంద్రదోషపు భీమవిక్రమ ప్రభాషిత స్త్వం తమ మేహరీశ్వర”

కిష్కింద 13 8

దీనిని చిట్టి తనను సంహరించిన తాముని వారి శత్రువుగా జూడక దైవముగానే దర్శించెను కనుక శత్రువై వారి విషయమున గూడ

రాముడు రాముడే! వారి క్రతువుగా గాక రామభిక్తుడుగా రామానుగహా
పూతుడుగా మురించెను

రాముడు రావణుడు

శ్రీరాము డెంత లోకరంజకుడో రావణు డంత లోకభయంకరుడు
రావయతీతి రావణః రావణుడు శ్రీరామునకు చెప్పరాని అపచారము
చేసెను పరదారావహరణము దోష మని ఎందఱు చెప్పినను, కామ
మోహితుడైన రావణుడు వినడు నీతను స్వాధీనపరుచుకొనవలె నని
కలలు గనును యుద్ధమ రంభమై నపుడు క్రమముగ మంత్రులు
సుతులు, షోడరులు, సేనాధిపతులు మురించురు అందఱు మురించు
చున్నను రావణుడు యుద్ధవిముఖుడు కాలేడు రాముని గూర్చి రావణుడు
పూర్వము వినియుండెను రాము నిపుడు కన్నులార గాంచుచుండెను
నిరంతరము హృదయమున నవ్యక్తిరూపముతో వెలయు రామచంద్రు
డిపుడు సాక్షాత్కరించెను పూర్వపు రావణుడు పేఱు వ్రక్కతము
రావణుడు పేఱు రావణున కిప్పుడు మేరణభీతి లేదు 'రాముని చేతిలో
మరణించుటయే అతని కిప్పుడు లక్ష్యము "జేతవ్య మితి కాకుత్స్థః
మర్తవ్య మితి రావణః" అన్నట్లుగా ఇరువురిమధ్య యుద్ధము జరిగెను
రాముని జూచిన కొలది, భావన జెసిన కొలది, తన ముద్దరించుట కవత
రించిన కల్పవృక్షముగా రాముడు గోచరించుచున్నాడు. నీత ఆ కల్ప
వృక్షమున వికసించిన ఫలప్రదమైన పుష్పముగా గోచరించుచున్నది.

యద్దమునకు బయలుదేరు రావణుడు తన యనుచుతి నిట్లు వర్ణించు
కొనెను

“రామవృక్షం రిజే హన్మి సీతాపుష్పఫలప్రదమ్ :

ప్రళాభా యన్య సుగ్రీవో జాంబవా మృదుదానకః ‘
మైందశ్చ ద్వివిద శ్రైవ హ్యంగదో గంధమాదనః !

హినుమాం శ్చ సుషేణ శ్చ నర్మే చ హరియాధపాః”

“సుగ్రీవాది కాథాప్రళాభిం నౌస్పృచు సీతాపుష్పఫల ప్రదమైవ
రామవృక్షమును యద్దమున (వధింతును)చేదింతును ”

యద్ద 99 4

కథాగమనము ననుసరించి స్థూరిదృష్టితో చూచినపుడు వై మాటలా
రావణుని వీరప్రసంగముగా కన్పించును. వాళేశేషులైన పరివారము
ముందు రావణుడు “రామవృక్షమును చేదింతు నని బింకముగ పలికినట్లు
తోచును ఎవరైనను ఈ శ్లోకము వల్లే యద్దము చెసికొనెదరు. కాని
సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించినపుడు రావణుని అంతరాంతరాళములోని భావ
మవగత మగును ఇదట రావణుడు రామవృక్షమును ‘చేదింతును’ అని
సాక్షాత్తుగ అనెనుఁడ “సీతాపుష్పఫలప్రదం రామవృక్షం హన్మి”
యని అనుచున్నాడు హన్మి అనగా” “చండును” అని అర్థము “హన్మి”
అను పదము సాధారణముగ జంగమములైన ప్రాణివిషయమున
ప్రయోగింపబడును వృక్షలతాదుల విషయమున ప్రయోగము లరుదు

మరియు “సీతాపుష్ప ఫలప్రదం” అను విశేషణము గూడ నిచట గంభీరార్థద్యోతక మగుచున్నది లోకమున పుష్ప ఫలప్రదమైన వృక్షము నాశ్రయించి సేవించి యద్వారా తత్ఫలితములను పొందుదురేగాని చేదింపదు “సీతాపుష్పఫలప్రదం” అను విశేషణము వృక్షము యొక్క చేదనావశ్యకతను సూచించక పోగా వృక్షము యొక్క పరిరక్షణావశ్యకతను ప్రేమతో ఆచరింపుతో సేవించ వలసిన అవశ్యకతను సూచించుచున్నది.

వృక్షము అందఱకు ఆశ్రయ మిచ్చుచున్నది తనను పోషించిన వారి, చేదించుచున్న వారి కిద్దరకు నమానముగనే ఆశ్రయ మిచ్చును వృక్షము చేదించునది నగము చేదించి మధ్యాహ్నమున ఆ వృక్షచ్ఛాయయందే శ్రమ దీర్చుకొనును. ద్వేష భావము లేక ఆశ్రయ మిచ్చి ఆ వృక్ష మాతనిని రండింపజేయును లోకమున సామాన్య వృక్షములే అట్లుండ ఇతి రామవృక్షవిషయమున వేఱుగ చెప్పబనిలేదు రావణుడెంత అపకారిమొనర్చినను రాము డనుగ్రహబుద్ధితో రావణున కాశ్రయ మిచ్చును రాముని రామత్వము నెరిగిన నడు కనుకనే రావణుడు యుద్ధరంగమున తాను కృతకృత్యు డగుటకు రామవృక్షము నాశ్రయింప దలచెను కనుకనే తన యుద్ధాత్మతకు భంగము లేకుండ గంభీరముగ “రామ వృక్షం రణే హన్య” యని యనుచున్నాడు హన్య’ యను పదము “హన హింసాగత్యోః” అను ధాతునిష్పన్నము హన ధాతువునకు “హింసించుట”

యను అర్థము గాక గత్యర్థము గూడ కలదు దానిని పట్టి “పోవుట ఆశ్రయించుట” అని గూడ అర్థమును గ్రహింపవచ్చును గతులు విభిన్నములు ఇచట రామాని ఆశ్రయించుటయే గతి కనుక రావణుడు కిల్చివృక్షరూపుడగు శ్రీరాము నాశ్రయించె నని భంగ్యంతరముగా నూచించుచున్నా డని గ్రహింపనగును

సీత నపహరించవలె నని సంకల్పము కలిగి నప్పటినుండి బహుముఖముల రామమహత్త్వమును రావణుడు వినుచున్నాడు సముద్రమును దాటి లంకను జేరి నప్పటినుండి శ్రీరాముని శౌర్యవీర్య పరాక్రమాదులను తెలిసికొనుచునేయున్నాడు స్వయముగ రామునితో యుద్ధము చేయ మొదలుపెట్టి నప్పటినుండి రావణుని హృదయమున భావము ఎరివర్తన జెందుచున్నది అట్లే సీతావిషయమున గూడ భావము పరిణతిజెందినది పూర్వము రామునితో పని లేకుండగనే సీతను రావణుడు పొందదలచి అపహరించెను కాని ఇపు డామె రామవృక్షమున వికసించిన పుష్పముగా దర్శనమిచ్చుచున్నది తా నిప్పుడు రామవృక్షము ఆశ్రయించి ఆ పుష్పమును సేవించినపుడు పుష్పము తనకు ఫలప్రదము కాగలదు రామవృక్షమున వికసించిన పుష్పము సామాన్యపుష్పము గాను ఇది బ్రహ్మవిద్యారూపము

“అహ మౌపయిక్ భార్యా తస్మైవ వసుధాపతేః

ప్రళస్పాతస్య శుద్ధస్య విద్యేవ విదితాత్మనః

సుందర 21 17

అని సీత తాను బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపణీ నని పూర్వము ఉపదేశించి
యున్నది అంతేగాక

“అనన్య రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యచ”

సుందర 21 18

అవి తాను రాఘవుని దివ్యతేజోరూప మని తెలిపియున్నది, కాని
ఆపుడామె చెప్పినది అనుభూతికి రాలేదు పుడు అనుభూతికి వచ్చినది
కనుకనే సీతను రామరూప వేదకల్పవృక్షమున వికసించిన బ్రహ్మవిద్యా
రూపిణి యైన పుష్పము, దర్శింపగలిగినాడు పరిమళపుష్పమైన
శ్రీరాముని సేవించిన గాని ఆ పుష్పము లభ్యమగుదు

“ఈశ్వరానుగ్రహో దేవ పుంసా మద్వైతవాసనః”

ఆను మూర్తి ననుసరించి పరమేశ్వరస్వరూపుడైన శ్రీరామునితో
యుద్ధ మావరించి తదనుగ్రహమును సాధించవలెనను కనుకనే
రావణుడు “రామవృక్షం రిణే హన్మి సీతాపుష్పఘోరప్రదం” అని అనుచు
యుద్ధభూమి యందు రామవృక్షము నాక్రమించెను అనంతరం రాముని
చేతియందు రామవన్నిధిలో తనువును చాలించెను రాముని చేతిలో
తనువు చాలించుటయే రామవృక్షశ్రయణి

దీనిని బట్టి శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షస్రూప శత్రుహృదయమును

గూడ రంజింపజేసె నని తెలియను కనుక రావణుని గూడ
రాముడు రాముడే లోకాభిరాముడు

రాముడు విభీషణుడు

రావణుని సంహరించి లంకారాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుని జే నందు
వలన విభీషణునకు రామునియం దాదరాశికయ మని కథాభాగము ఎనువ
రించి భావింపవచ్చును కాని రాముని రామత్వమును పూర్వము గుర్తెఱి
గిన ఎదు కా ట్టియే సోదరులను లంకను విడిచి అత్మవిశ్వాసముతో
రాముని శరణు జొచ్చెను శత్రుసోదరుడు శరణాగతు దగుటను సుగ్రీ
వాడు లండలు సంహించిరి, విభీషణున కాశ్రయ మీయవల దనిరామున
కెన్నో విధముల బోధించిరి సంస్కారక్రమనంపన్నుడైన హనుమంతుడు
మాత్రము విభీషణున కాశ్రయ మీయ దగునని చెప్పెను విభీషణునకెంత
విశ్వాసమున్నను, రాముడురమ్మచి చెప్పువర తదాకనమునందే యుండెను

“నకృ దేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతి చ యావతే

అభయం సర్వభూతేభ్యో దదా మ్యేత ద్దృఢతం మమ”

“అనయైవం హరిశ్రేష్ఠ దత్తమాస్యా భయం మయా

విభీషణో వా నిగ్రీవ యది వా రావణ స్వయమ్”

“నన్ను శరణు చొచ్చిన వారికందరకు అభయ మిచ్చుచున్నాను,
విభీషణుడు వచ్చినా రావణుడు వచ్చినా అభయ మీయగలను”

అని పైవిధముగ రాము డన్నప్పుడు విభీషణుడు రావణుని నమీ
పించెను విభీషణునకే గాను రావణునకు గూడ అభయ మీయగల నను
మాట ఎంతటివారి నై నను రంజింపజేయును

“యాచ్ఛా మే ఘా ఎర మధిగుణే నా ధమే లబ్ధికామా” అని కా?
దానమహాకవి అన్నట్లు (మేఘనందేశమున) విభీషణుడు ఉత్తమపురుషునే
అశ్రయించెను (కర్తవ్య మహదాశ్రయః) కనుకనే విభీషణుని రామ
శరణాగతి పఠోన్ముఖమై శ్రీరామ విజయమునకు కారణమైనది.
విభీషణుని పట్టాభిషేకమునకు దారితీసినది విభీషణుడు రామదర్శనమునకు
రాకపూర్వమే రామరంజితుడు కనుకనే రావణునకు రామమాహాత్మ్యమును
బోధించెను దీనినిబట్టి విభీషణుని దృష్టిలోకూడ రాముడు సదారాముడే
సుజనాభిరాముడే

రాముడు శూర్పుణః.

శూర్పుణః రాముని వృత్తాంత మడిగి నప్పుడు ఋజుబుద్ధితో
రాముడు తన వృత్తాంతము నంతయుచెప్పెను.

“అన్యతం న హి రామన్య కదాచి దపి సంమతమ్:

విశేషేణాశ్రమస్థస్య నమీపే ప్రీ జనన్య చ”

అరణ్య 15 15

ఎటువంటి స్థితియందు గూడ శ్రీరాము డన్నతమును వలకుట

ఓష్ఠబడడు అందును అశ్రమవాసియగు శ్రీ జననందిధానమునందు అన్యత
ప్రసక్తికనలు తావే లేదు కనుకనే శ్రీరాముడు శూర్పణఖతో తన యధార్థ
వృత్తాంతము చెప్పెను

అయితే శూర్పణఖ తనను బాధ్యుగా గ్రహించుమని రాము
కొరివది కామపాశావపాశితయైన శూర్పణఖతో రాము డిట్ల నెను

“కృతదారోఽస్మి భవతి భార్యేయం దయతా మమ
త్వద్విధానాం తు నారీణాం ఎదుఃఖా సనసత్పతా”
అనుజ స్త్రేష మే బ్రాతా శీలవాన్ప్రియదర్శనః :
శ్రీమా నకృతదారశ్చ లక్ష్మణో మమ పీఠ్యవాన్”
అవూర్షీ భార్యయా చార్థీ తదుణః ప్రియదర్శనః :
అనురూప శ్చ తే భర్తా రూపస్యాస్య భవిష్యతి”
ఏవం భజ విశాలాక్షీ భర్తారం భ్రాతరం యమ ।
అసపత్నా వరారోహే మేరు మర్కప్రభా యథా॥

ఓ శూర్పణఖ నేను కృతదారుడను అనగా నా భార్య సీత నా సన్నిధి
యందేగలదు ఎరల నీవు గూడ భార్య యైన, సీతతో నీకు సవతిబాధ
గలుగును నా తమ్ముడు అనన్నిహితభాద్యుడు అనగా బాధ్య సంవిధాన
మున లేనివాడు కనుక నీ వాతవిః బాధ్యుగా మందవచ్చును

శ్రీరాముని మాటలను బట్టి శూర్పణఖ లక్ష్మణుని సో పించుట

లక్ష్మణుడు త్రిప్పిపంపుట ఇట్లు తరువాత కథాభాగము నడచును

ఇచట తనకు వివాహమై నట్లును, లక్ష్మణునకు ప్రియ హము కాలే దనియు అందువలన అతనికి భార్య కాగల వని శూర్పుణుకు రాముడు చెప్పినట్లును ఆ వెనుక రాము డన్మతదోషదూషితుడని కొందరనుట వినబడుచుండును

గురుజాపి నమం హాస్యం కర్తవ్యం కుటిలం వినా"అను న్యాయము ననుసరించి ఉదాత్తహాస్యము శాస్త్రసంమత మగుటవలన రాముడు లక్ష్మణుని విషయమున హాస్యము పలికె ననిసంప్రదాయము బద్ధముగా వ్యాఖ్యాతలు వివరించిరి అట్లు గాకుండా గూడ "కృతదారః" అను పదమునకు సన్నిహితభార్యః అవి, "ఁకృతదారః" అనగా "అనన్ని హితభార్యః" అని అర్థమును గ్రహించిన దోషము లేదని వ్యాఖ్యాతలు వివరించిరి ఆ దృష్టితోనే శ్లోకార్థములను నమన్వయము జేసిరి కనుక మహాదాత్త పురుషున కన్మతదోషము వర్ధించుట వృద్ధసంమతము గాదు.

తన మాటల కపార్థము కల్పించి నాయకునకు అన్మతదోష మంట గట్టుదు రను దృష్టితోనే వాల్మీకి మహర్షి శూర్పుణుని ప్రస్తావనారంభములో "అన్మతం వ హి రామస్య కదాచి దపి సంమతం

విశేషేణాశ్రమస్థస్య సమీపే ప్రీజనస్య చ"

అని శ్రీరాముని స్వభావమును స్పష్టీకరించి యున్నాడు అతనికి సహజస్వభావమే గాక ఆశ్రమస్థ ప్రీజనముతో విశేషించి అన్మత విషయ మున శ్రద్ధ వహించునని చెప్పబడే శూర్పుణు డగ్గర శ్రీరాము డన్మతశ్చి

పలికెనను భావమునకు తావుండదు కనుక కృష్ణభాసన్నివేశము రాముని రామత్వమునకు భంగకరము గాదు సహృదయు లట గల యభ్యాసముల పరికించగలరు

రాముడు మహర్షులు

ధర్మాచరణము ద్వారా ధర్మోపదేశము ద్వారా లోకమును రంజింప జేసిన రాముని రామత్వ మహర్షుల యభ్యయమున తత్త్వతః సార్థక మగుచున్నది రంజకత్వ మన లోకోత్తరాదజనకత్వము అధికారి భేదము ననుసరించి ఈ అనందానుభూతి తరతమ భేదములతో విలసిల్లుచుండును. వారి అనందము అకామహత శ్రోత్రి యానందము అయానందము వినిర్మలము నిత్యము కనుకనే తత్త్వతః లోకోత్తర మగుచున్నది పరబ్రహ్మ సాక్షాత్కారము వలననే తత్త్వదర్శనము వలననే అట్టి లోకోత్తరానందానుభూతి యేర్పడుచున్నది దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ జేసి లోకము నుద్ధరించుట కవతరించిన పరిమేళ్యుడై శ్రీరాముడని మహర్షులు దర్శించిరి కనుకనే వా రట్టి అనందానుభూతిని పొందిరి

విశ్వామిత్రుడు సిద్ధాశ్రమమున యాగము సేయ దలచి యాగ రక్షణకై శ్రీరాముని దీపికావిభోవుటకు దళరథుని నమీంచెను విశ్వామిత్రుడరణ్యమునం దున్నను, అయోధ్యయం దున్నను, రామ మహత్త్వమునెఱిగి యుండెను రాముని రామత్వము మహర్షులకే గద తెలియును అయోధ్యలో ఇంట నున్నను, కన్నకొడుకైనను, దళరథుడు రాముని మహిమను

తెలిసికొన లేదు కనుకనే విశ్వామిత్రుడు కోరినపుడు రాముని పంపనెను.
అపుడు విశ్వామిత్రుడు ఇట్లునును

“అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యవరాక్రమమ్
వశిష్టోఽమహాతేజాః యే చేమే తపసి స్థితాః”

“నీ కుమారుడు లోకోత్తరపురుషుడు ఆ మహాత్ముని స్వరూపమును
నేను వశిష్టుడు తపస్సంపన్నులైన మహర్షులు ఎఱుగుదురు ”

విశ్వామిత్రుని యీ మాట ననుసరించి రాముని లోకాభిరామత్వము
మహర్షిహృదయైకవేద్యమని తెలియుచున్నది ఈ విషయము శ్రీరాముని
సుతీక్ష్ణమహర్షి అశ్రమ ప్రవేశము ఋణావు చేయుచున్నది.

రాముడు సుతీక్ష్ణమహర్షి అశ్రమమునకు వచ్చినప్పుడు అమహర్షి
ఇట్లునుచున్నాడు

“స నిరీక్ష్య తతో ధీరో రామం ధర్మభృతాం వరమ్
సమాశ్రిప్య చ బాహుభ్యాం ఇదం వచన మబ్రవీత్”
“స్వాగతం తే రఘుశ్రేష్ఠ రామ సత్యభృతాం వర :
అశ్రమోఽయం త్వయాఽక్రౌంక స్సనాధ ఇవ సాంప్రతమ్”
“ప్రతీక్ష మాణ స్త్వామేవ నాఽరోహేహం మహాయశః
దేవలోక మితో పీఠ దేహం త్యక్త్వా మహితలే”

ఓ రామా ! విన్న కన్నులార గాంచి ధన్యక నొందుటకే తనువు
పీడి స్వర్గమునకు బోకుండ వీ దర్శనమునకు వేచియున్నాను

సుతీక్ష్ణమహర్షి ఎక్కిదో కాననమున మండి గూడ రామ
మాహాత్మ్యమును గు రైఱుగుటచే అ మహాత్ముని దర్శనమున కింకారము
విరీక్షించి యుండెను ఇప్పుడు కనులార గాంచి రామసాక్షాత్కారముతో కృత
కృత్యుడాయెను: దీనిని బట్టి లోకసిద్ధమైన పదార్థ మేదియు మృదులను
రంజింపజేయ లేదనియు లోకసిద్ధపదార్థము లేన్ని యున్నను, ఎంతమంది
అప్పు లున్నను, అన్నిటికంటె, అందరికంటె తత్త్వతః రంజింపజేయు
వాడు రాముడే నని తెలియుచున్నది రామరిశ్యములు మతంగాశ్రమమునకు
జేరినపుడు శబరి వారలతో ఇట్లుచున్నది

“చిత్రకూటం త్వయి ప్రాప్తే విమానై రితులప్రభై : :

ఇత స్తే దివ మారూఢాః యా వహం పర్యచారిషమ్

తైశ్చాహ ముక్తా ధర్మజ్ఞైః మహాబాగై ర్విహర్షి ఖి : :

అగమిష్యతి తే శామ స్సుపుణ్య మిద మశ్రమమ్”

సతే ప్రతిగ్రహీతవ్య స్సౌమిత్రినహితోఽ తిధి : :

తంచ దృష్ట్వా వరాన్ లోకా వక్షయాం స్త్వం గమిష్యసి”

అరణ్య 74 14 to 18

ఓ రామా! వీవు చిత్రకూటము జేరినపుడు ఈ అశ్రమమున నాచే
ఆరాధింపబడు మతంగశిష్యులు దివ్యవిమానముల నధిరోహించి ద్యులోక

మునకు బోయిరి వారు పోవుచు “శ్రీరాముడీ యాశ్రమమునకు లక్ష్మణ నమేకుడై రాగలడు— శ్రద్ధాభక్తులతో రామునకు అతిధిమర్యాదలు జరిపి అ మహాత్ముని యనుగ్రహమున నీవు ఉత్తమలొకముల బొందగ వు” దీనిని బట్టి శ్రీరాముని మహత్త్వమును అందరిమహద్గుణ వలె మతంగ శిష్యులు దర్శించినట్లు తెలియచున్నది ఇట్లు మహర్షి హృదయరంజకుడు కనుకనే శ్రీరాముడు రమయశాం వసుడుగా కీర్తింపబడుచున్నాడు సర్వ లోక రంజకు డైనాడు

శ్రీరాముడు హనుమంతుడు

ప్రప్రథమమున రామలక్ష్మణులను ఋశ్యమాకమున హను మంతుడు చూచును సుగ్రీవాజ్ఞ ననుసరించి కరబుద్ధితో భిక్షువేషమున వారిని సమీపించును రామదర్శననమనంతరమే భిక్షువేషమున నున్న హనుమంతుడు కత్వతః భిక్షి వయ్యెను అప్పుడు అచట హనుమంతునకు గలిగిన రామసాక్షాత్కార మాతనిని రామదూతను గావించినది “నుకనే

“యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిం బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనం మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్”అను కీర్తిని హనుమంతుడు రామానుగ్రహమున సంపాదించుకొనినాడు శ్రీరామునిచే రంజితులై న వారిలో ప్రధానుడు హనుమంతు డనవచ్చును

ఈ విధముగ శ్రీరాముడు వారివారి యర్హతల ననుసరించి అందఱిని రంజింపజేయును గాన శ్రీరాముడు సార్థకనామధేయుడే యగు చున్నాడు.

ఈ దృష్టితో చూచినపుడు రామాయణమున ప్రతిచిన్న సన్నిఁశము ప్రత్యక్షముగనో పరోక్షముగనో రామనామ సార్థకతను నూచించుచున్న దగుచున్నది. శ్రీరాముడు వారి వారి యర్హతల ననుసరించి ప్రవృత్తి మార్గమున నంచరించు వారికి, విప్రవృత్తి మార్గమున నంచరించు ఎహాత్ము లకు రాముడై లోకాధిరాముడై అత్మారాముడై సాక్షాత్కరించుచున్నాడు అట్లు రాముని అత్మారామునిగ దర్శించిన వాల్మీకి మహర్షి దివ్యానుభూతియే “రామో రమయతాం పరః” అను భూతార్థవ్యాహృతి

రామాయణమున పై విధముగ ఆ యా పాత్ర హృదయ పరిశీలనాదుల వలన రాముడు వీరు వారను భేదములేక అందఱను రంజింప జేసినట్లవగత మగుచున్నందున శ్రీరాముడు సార్థకనామధేయు డని గ్రహింపవలెను శ్రీరాముని రంజకత్వవిషయమున భూతభవిష్య ద్వర్తమానము లందు సందియము కలుగదు కలుగలేదు కలుగబోదు ఎట్టి సందియము లేక భక్తితో శ్రీరాము నారాధించిన వారికి శ్రీరాముడు రమయతాం వరుడై సాక్షాత్కరించును “రామో రమయతాం పరః” అను వాల్మీకిమహర్షి యుపదేశ మందఱను నదా రంజింపజేయుగాక

“నిమిత్తభారతీరమ్యః హృషోదర సేవితః

స రంజయతు నో నిత్యం రామో రమయతాం పరః ।”

రామాయణము - సంధ్యోపాసన

(గా య త్రి)

రామాయణమహాకావ్యము కాంక్షాసంమితముగ ఉపదేశించిన వైదిక ధర్మములలో సంధ్యోపాసన అక్షస్థాన మలంకరించుచున్నది. “అహారహ సంధ్యా ముపాసీత” అను శ్రుత్యుపదేశమును రామకథానం విధానము ద్వారా లోకమున కందించుటయే రామాయణలక్ష్యము కాంతి సౌభాగ్యములకు, అశ్మద్ధరణమునకు సంధ్యోపాసనయే సంధ్యాకర్తవ్య దర్శనమే ప్రసానాలంబము కనుకనే వేదమున సుత్రప్రాయముగ జేయబడిన ఉపదేశమునకు భాష్యప్రాయ మగుచు రామాయణ మడుగడుగున సంధ్యాప్రాశస్త్యమును తదుపాసనావశ్యకతను, గుర్తింపజేయుచున్నది

సంధ్యా శబ్దము నిర్వచనము

“యోగికం యోగరూఢం చ తదా లాక్షణికం తతః

సంధ్యాపదం త్రిధా ప్రోక్తం స్మృతిషు స్మృతి కర్తృభిః”

సంధ్యాకర్తవ్యమబోధిని 14

స్మృతులయండు సంధ్యాశబ్దము యోగికము, యోగరూఢము, లాక్షణికము అని మాడు విధములుగా ప్రయోగింపబడినది

సంధ్యాశబ్దము యోగికము

యోగ మన అవయవశక్తి (పదవ్యుత్పత్తి) అవయవశక్తితో యర్థమును బోధించు శబ్దము యోగికము “సందౌ ఉపాస్యా సంధ్యా” అని సంధ్యాశబ్దవ్యుత్పత్తి స్మృతియే ఈ వ్యుత్పత్తిని నూచించినది

“ఉపాస్తే సందీఢాయాం నిశాయా దివసస్య చ,

తా మేవ సంధ్యాం తస్మా త్తు ప్రవదంతి మవీషిణః”

వ్యాస స్మృతిః

అహోరాత్రసంధియందు ఉపాసించుదురు దేవత గాన (సందౌ ఉపాస్యా) అమె సంధ్య యగుచున్నది ఇట్లు అవయవార్థమును బోధించుచున్నందన ఇచట సంధ్యా శబ్దము యోగికము.

“సంధియందు ఉపాసించుదునది” అని యర్థము

సంధిస్వరూపమును తెలిసికొనిన సంధ్యాస్వరూపము స్పష్టముగా తెలియను

సంధి సం హిత

సంధి సంధ్యా సంహితలు మాడు అవినాభావ సంబంధము కలిగి

యుండును సంహిత యున్నప్పుడే సంది యేర్పడును ఆ సందియందు
సంధ్య విరాజిల్లుచుండును

విభిన్నముగా మన్న రెండు పదార్థములు కలియుట నంది “సందిః
శ్లేషే” అని అమరము రెండు కలియుట శ్లేష రెండు కలియుటకు ఆ
రెండు అత్యంతసన్నిహితములై యుండుటయే సంహిత

“పర స్పన్నికర్ష స్సంహితా” అని పాణిని సూత్రము (1 4 109)
వర్ణా మతిశయితః సన్నిధిః సంహితా సంజ్ఞ స్సాస్యత్

వర్ణములయొక్క ఆతిశయితసన్నిధి సంహిత యని వ్యాకరణ
శాస్త్రము వర్ణవిషయక సంహితాలక్షణము నితరత్ర గూడ గ్రహింప
వచ్చును కనుక వర్ణవిషయమున వలె కాలాదివిషయమున గూడ సంహితా
వ్యవహరించును గ్రహింప నగును

తైత్తిరీయోపనిషత్తు పంచసంహితలు

తైత్తిరీయోపనిషత్తు పంచ సంహితలను పంచ సంధులను
వర్ణించినది

“అధిరోక మధిజ్యోతిష మధివిద్య మధి ప్రజ
మధ్యాత్మం తా మహాసంహితా ఇత్యాచక్షతే !”

అధిరోకము అధిజ్యోతిషము అధివిద్యము అధిప్రజము అథ్వా
త్మము అనునవి మహాసంహితలు వర్ణవిషయమున చెప్పబడిన సంహిత

పృథివ్యాది విషయమున మహాసంహిత యైనది అచట మహత్త్వము దర్శ
పీయము మహా సంహితా స్వరూపమును శ్రుతియే ఇట్లు వివరించు
చున్నది

“అథా ధిలోకం పృథివీ పూర్వరూపం ద్యౌః

రుత్తరరూపం అకాశస్సంధిః వాయు స్సం

ధానం ఇత్యధిలోకమ్ ”

అధిలోకసంహితయందు పృథివి పూర్వరూపము. ద్యౌలోక ముత్తర
రూపము అకాశ మీ రెండిటికి సంధి, సంధి యేర్పడుటకు సంధానము
వాయువు

వాయువు చలనాత్మకము వాయువు చలించుటకు అకాశ ముండ
వలెను ఆ అకాశము ద్యావాపృథువుల సంధిరూపము యిది సంధియందు
(అకాశమునందు) ద్యావాపృథువులు రెండును కలియుచున్నవి. ఆ కలియి
యే సంధి యే శ్రుతి వసునడించి ద్యావాపృథువుల సంధి అకాశ మని
గుర్తింపవలెను

అధిజ్యోతిషసంహిత

అధిజ్యోతిషసంహితయందు పూర్వరూపము అగ్ని ఉత్తరరూప
మాదిత్యుడు అపస్సు (ఉదకము) ఈ రెండింటికి సంధి వైద్యుతాగ్ని
సంధానము

“అగ్నిః పూర్వరూపం ఆదిత్య ఉత్తరరూపం అప స్సంధిః
వైద్యుత స్సంధానం ఇ త్యధిజ్యోతిషమ్” శ్రుతి

అధివిద్యసంహిత

విద్యావిషయమును జోధించు సంహిత అధివిద్యసంహిత ఈ
సంహితయందు గురుశిష్యులు పూర్వోత్తరరూపులు విద్య గురుశిష్య
సంధిరూపము అచట సంధానము ప్రపచనము

“అదార్యః పూర్వరూపం అంతేవా న్యుత్తరరూపమ్ :

విద్యా సంధిః ప్రపచనగ్ం సంధానం ఇత్యధివిద్యమ్” శ్రుతి
అధిప్రజసంహిత ,

ప్రజాతంతు స్వరూపమును విశదీకరించు సంహిత ప్రజాసంహిత
ఇచట తల్లిదండ్రులు పూర్వోత్తరరూపులు ప్రజ సంధి ప్రజననము
సంధానము

“మాతా పూర్వరూపం పితోత్తరరూపం ప్రజాసంధిః

ప్రజననగ్ం సంధానమ్ ఇ త్యధిప్రజమ్” శ్రుతి :

ఇచట ప్రజననము పరస్పరభిన్నులైన తల్లిదండ్రులకు పరస్పరా
మరాగజననము ద్వారా వారి హృదయములకు తాదాత్మ్య మేర్పరచి అతి
శయిత సన్నికర్షరూప సంహితాభావమును రూపొందించును అట్టి హృదయ

ములతో విలసిల్లు తల్లిదండ్రుల పరస్పరానందగ్రంథిరూపమే సుప్రజ
(ఉపాస్య సంధిరూప సత్సంతతి)

అట్టి సుప్రజ (అపత్యము)తల్లిదండ్రుల తాదాత్మ్య భావనాసంకే
తము కనుకనే అట్టి సుప్రజను శ్రుతి సంధి యనివది (ప్రజాసంధిః)

ఈ శ్రుత్యవదిష్ట ప్రజాసంధి తత్త్వమునే కాంతాసంమితముగా
భవభూతి మహాకవి యిట్లు వర్ణించెను

“ప్రసవః ఖలు ప్రకర్షపర్యంతః స్నేహస్య పరం

చైత దన్యోన్యసంశ్లేషణం పిత్రోః” ,

“అంతఃకరణ తత్త్వస్య దంపత్యోః స్నేహసంశ్రయాత్

అనందగ్రంథి రేకా య మవత్య మితి పర్యతే :”

ఉత్తరరామచరిత 3 1

“దంపత్యోః జాయావద్యోః అంతఃకరణతత్త్వస్య హృదయవస్తునః
స్నేహసంశ్రయాత్, స్నేహః ప్రీతిః, శ్రయః సమ్యక్ శ్రయణం అవిశ్లేష
ఇతి యావత్ స్నేహ శ్చ సంశ్రయ శ్చేతి సమాహర ద్వంద్వః తస్మా
న్నిమిత్తా దిత్యర్థః అన్నా ద్వసతీ త్యక్త యథా అన్నఫలకో వాన ఇతి
బోధః తద్వ దత్రా పిస్నేహసంశ్రయ ఫలకః అనందగ్రంథి రితి బోధః
ఏకః ముఖ్యః ఏతేన దాంపత్యాపేక్షయా వైలక్షణ్యం నూచ్యతే తథావిధా
నందగ్రంథః అనందమయగ్రంథిః అనందపదేన గ్రంధ్యంతరవ్యాప్యతిః

అపత్య మితి పర్యతే పరిభాష్యతే పరిభాషా చేహ యోగరూఢిః తత్రప
పతితో న విక్లవ్యతో దంపతీ అనేనే త్యయం యోగార్థో వివక్షితః”
వ్యాఖ్య

శ్రుతియందున్న ప్రజాశబ్ద మిచట అపత్య శబ్దముగా కవిచే
గ్రహింపబడినది

సీతాదేవి వాల్మీకి తపోవనమున దారకద్వయమును (కుశలపులను)
ప్రసవించెను శ్రీరాముడు ఆదారకద్వయమును (తనపుత్రులను) ప్రేమతో
బుద్ధుడ లేదని సీత పరితపించును అప్పుడు సీతకు “పత్య తత్త్వమును
తమన బొధించును

సంతానము దంపతుల పరస్పర ప్రేమ మురగానుబంధములకు పరా
కోటి, దంపతుల హృదయ వస్తువుయొక్క పరస్పర ప్రేమ నుబంధ సం
శయణ ఫలముగా ఏర్పడిన విశిష్టమైన అనందగ్రంథియే అపత్యము

గ్రంథి యన ముడి ముడి యనునది చిన్నములుగా నున్న సూత్ర
ముల గలిపి నొకటిగా జేయును అట్లే అనందగ్రంథి రూపమైన అప
త్యము నందు దంపతుల అనందములు ముడివడి యుండును అపత్య మట్టి
వాడు గనుకనే శ్రుతి యాశయిని ప్రజాసంధి యనినది

అధ్యాత్మసంహిత

ఈసంహితయందు ఆధరౌ త్తరిహనువులు పూర్వోత్తరరూపములు
వాక్కు సంధి జిహ్వ అచట సంధానము

మనము మాట్లాడ వంకల్పించినపుడు అదరొత్తరహనువుల సంహిత
యావశ్యకము అచట జిహ్వ సంధానకర్త యగును అపుడు అదరొత్తర
హనువుల సంక్షేపరూప వాక్సంది యవతరించుచున్నది

“అదాద్యాత్మం అదరాహనుః పూర్వరూపం ఉత్తరాహనుః త్తర
రూపం వాక్సందిః జిహ్వ సంధానం ఇత్యద్యాత్మమ్” శ్రుతి

ఈ విధముగ శ్రుతి పంచసంధుల స్వరూపమును వివరించి పంచ
సంహితోపాసనలను విధించినది యధార్థమున కొకసంహితా స్వరూపము
వదేశించిన మిగిలిన సంహితల నూహించు కొనవచ్చును కాని ప్రత్యే
కించి శ్రుతి పంచసంహితల నుపదేశించుట లోని తాత్పర్యమును అంతర్య
మును గూర్చి విచారించనగును

లోకమున నెన్నియో సంహిత లున్నను ప్రతివారు ౯వృక లి
మహాసంహితాస్వరూపము నుపాసన జేయవలె నని శ్రుతి తాత్పర్యము.
ఈ పంచవిధ మహాసంహితా విజ్ఞానము వలన ఇతర సంహితాజ్ఞానము
నులభసాద్యము

ఈ పంచసంహితలు జగత్తత్త్వమును దర్శింపగోరిన జిజ్ఞాసువు
యొక్క దృఢున క్రమరూపము లని యూహించవచ్చును ఇచట క్రమ
ముగ “అకాశ స్సందిః అప స్సందిః విద్యా సందిః ప్రజా సందిః—
వాక్సంది” అని అయిదు సందులు క్రమముగ నిర్దేశింపబడినవి.

అకాశస్సంధిః :

సాధకుడు ముదట ప్రపంచమును స్థూలదృష్టితో జూచుచున్నప్పుడు అకాశమును పంచభూతాంతర్గతమైన ఆదిభూతముగా తెలిసికొనుచున్నాడు. ప్రపంచమును పంచభూతదృష్టితో గాకి ద్యావా పృథివీరూపమున జూచినపుడు అకాశమును ద్యావా పృథివీనందిగా దర్శించు మవి క్రుతి యాదే శించుచున్నది. అకాశమును ఆదిభూతమునుగా చూచిన దృష్టి వేలు ద్యావా పృథువుల నందిగా దర్శించిన దర్శనము వేలు ఇవట అకాశము సాధకుని కుపాస్యదేవతారూప మగుచున్నది. నందిగా దర్శన మిచ్చు అకాశము ద్యావాపృథివీవిలక్షణమై అనిర్వచనీయ శక్తిసంభరితమై సంహితాపర మార్థమును బోధించును.

అపస్సంధిః

సాధకుడు ద్యావాపృథివీదర్శనము తరువాత పృథివీద్యులోకాత్మ పతులుగా కీర్తింపబడెడి అగ్న్యదిత్య మిధునమును దర్శించును. పూర్వము పంచభూతాంతర్గతముగా కన్పట్టు అపస్సును ఇప్పుడు నందిగా దర్శించి ఉపాసించును. అకాశము సర్వభూతాశ్రయము కనుక ద్యావాపృథివీ నందిగా ప్రప్రథమున అకాశమును దర్శించుట జరిగినది. తరువాత తల్లో కాధిపతుల నందిరూపమైన అపస్సు దర్శింపబడుచున్నది. ఈనాడు శాస్త్రజ్ఞులే అగ్ని H_2O గా దర్శింపబడుచున్నది. ఇందు 'H' అనునది అదిత్య ప్రతీక యని 'O' అనునది అగ్నికి ప్రతీకయని, H_2O యనునది అగ్న్యదిత్య సంశ్లేషరూపమని ఊహింపవచ్చునేమో! ఈ విషయమును శాస్త్రజ్ఞులు వివరింపగలరు.

విద్యాసంధిః ,

మొదట లోకమును ద్యావాపృథివీరూపముగ దర్శించుట తరువాత లోకవిర్వాహకమైన జ్యోతిస్సును అగ్న్యైదిత్యరూపముగా దర్శించుట జరిగినది తరువాత విద్యాలోకము ఆచార్యాంతేవాసిరూపమున రెండు విధములుగా దర్శింపబడుచున్నది ఆ ఆచార్యాంతేవాసి సంహితయందు విద్య సంధి సంధులలో అపస్సు ప్రధానజీవయాత్రానిర్వాహక మైనట్లు విజ్ఞానయాత్రానిర్వహణమున విద్యప్రధానకారణ మగుచున్నది పురిషార్థ సాధనమునకు విద్య గాక మరియొకమార్గము లేదు అయితే భౌతికవిద్య ఆచార్యాంతేవాసిసంధిరూప మైనను అది లోకయాత్రానిర్వహణమునకు మాత్రమే ఉపకరించును సంప్రదాయానుగతమై గురుపరంపరాప్రాప్తమైన విద్యరూపసంధి అత్యంతరహస్యసాధకము లోకకళ్యాణకారకముగూడ నగును కనుక ఆ విద్య ఉపాస్యదేవతారూపము అట్లు ఆచార్యాంతేవాసి సంధి రూపముగాక స్వతంత్రముగా అభ్యసించబడిన విద్య సంధియైనను ఉపాస్య గాదు ఒకప్పుడు లోకహానికరము గూడ నడుగుచున్నది

ప్రజాసంధిః

అది ఉపాసనాప్రకరణము ఇది ప్రజా సంధిగా కీర్తింపబడినది ఉపాస్య మాతా తృసంహితాంగమైన ప్రజారూప సంధియు ఉపాస్యమే. కావున ఉపాస్యమైన ప్రజా సుప్రజయే యగును అట్టి సుప్రజయే విద్యా గ్రహణయోగ్యమై ఉపాస్య మగుచున్నది లోకమున అందఱు అవతళ్య శబ్దముచే చెప్పబడుదురు ఎవరు శ్రుతిబోధిత తాత్త్వికవిద్యా సంస్కార

సంపన్ను లగుదురో వారిని శ్రుతిబోధితసంధి స్వరూపులునుగా దర్శించి
ఉపాసింపవలెను అట్లు పాసింపిన వారే శ్రుతిచేబోధింపబడిన ప్రజాసంధి
స్వరూపమును చక్కగ తెలిసికొనగలరు అనగా సద్గర్వాచరణము
గలిగి పవిత్రజీవనుడై మాతాపితరులగర్భమున కలంకారుడైన సత్పుత్రుడే
శ్రుతిబోధిత ప్రజాసంధి స్వరూపుడు అతడే పైన చెప్పబడిన విద్యాసంధి
స్వరూపమును దర్శించి తాను కృతార్థుడై ఇతరుల తరింపజేయగలిగిన
వాడు ఈ సంబంధమును గుర్తింపజేయుటకే విద్యాసంధి తడివాత ప్రజా
సంధి శ్రుతిచే ఉపదేశింపబడినది

వాక్సంధిః

ఇదియు లోకయాత్రావిద్యాహాకమే ఇది ఉపాసనా ప్రకరణము గాన
అట్టి వాక్కు ఉపాన్యాయగును; ధర్మబ్రహ్మతత్త్వబోధకము, సృష్టిరహస్య
విజ్ఞానసముల్లసితము, పారమైశ్వర్యవిభూతి ప్రతిబోధకమును
అగువేదవాక్కు సంధిరూపమున ఉపాన్యాయగును మరియు
వేదవిదులగు మహర్షుల యొక్కయు మహాత్ములయొక్కయు వాక్కు-
గూడ ఉపాన్యాయగుచున్నది అట్టి వాక్కు లోకక్షేమంకరము శ్రుతియు
“అన్య వాచో విముంచత” అని అనుచు మిగిలిన వాక్కులను పరిహ-
రించి విజ్ఞానతత్త్వప్రతిబోధకమైన వాక్కునే ఉపాసించు మని హెచ్చ-
రించుచున్నది ఈ ఉపాసననే నాదోపాసనగాను శబ్దబ్రహ్మోపాసనగాను
శ్రుతి స్మృతి పురాణాదులు బహువిధముల కీర్తించుచున్నవి.

పంచనంహిత్పావన తాత్త్వికదర్శనము

ద్యావాపృథివీత్యక్ ప్రపంచదృష్టితో ప్రారంభమైన సాక్షకుని ఆకాశనంధిదర్శనము క్రమముగ తత్త దవంతరి దర్శనముల ద్వారా వాక్సంధి దర్శనముతో సమాప్తమైనది ఈవాక్సంధినుండి పై సంధి కిమమును బరిశీలించిన శ్రుతిహృదయ మవగత మగును

వాక్సంధి యొక్క ఉపాసన యనగా పారమైశ్వర్య తత్త్వావబోధక మగు వేదవాక్కు నుపాసించుట యే అట్టి వాక్సంధ్యు పాసకుడు సుప్రజా రూపుడై వెలియుట సహజము సుప్రజారూపుడైన అట్టి సాధకుడు విద్యా సంధిని ఉపాసించి తద్విద్యాప్రతిపాద్య దర్మబ్రహ్మవిద్యాపాసకు డగును అట్టి యుపాసకుడే ద్యావాపృథివ్యాత్యక్ మైన జగత్తును అగ్న్య దిత్య దివ్యజ్యోతిస్సంధ్యాత్యక్ముగ అనగా అపొమయముగా దర్శించును అపొవా ఇదగ్ం స్వం" అని అనుచు శ్రుతియు జగత్తును అపొమయముగా దర్శించు మని ఉపదేశించుచున్నది అపొమయముగ లోకమును దర్శించి సాధకుడు ఆకాశతత్త్వపరిశీలకు డగును ఆకాశ సంధియందు సంధానము యువు అధిభౌతికముగ పృథివీద్యులొకమలకు వాయువు సంధానము ఈవాయువు అనేకరూపముల దర్శింపబడుచున్నది ఆద్యాత్మికముగఉపాసనా సంప్రదాయముననుసరించి సాధకుని శరీరముననే పృథివీద్యు లోకములు గలవని సంప్రదాయ విదులు చెప్పుదురు ఈ పృథివీద్యు లోకములకు సంధాన మేది? "అపొమయః ప్రాణః" అని శ్రుతి పైన చెప్పిన దివ్యజ్యోతిరూప అపొమయమే ప్రాణము ఉత్తమసాధకుడు యోగశాస్త్ర ప్రసిద్ధము లైన యమనియమాదుల ననన్తించుచు ప్రాణా

యామసాధన జేసి కుంభకసిద్ధిని బడసి నిర్మలము నిష్క్రియము, దహరాకాళాత్మకము నగు పరంజ్యోతీరూప సంధిదర్శనము జేసి కృతార్థుడగును

ఈ సంహితోపాసన ఇట్లు మహామహిమాన్వితము నగుటచేతనే యి: మహాసంవాకోపాసనను ఉపనిషత్తుగా శ్రుతికీర్తించినది

“అథాఽ సస్సంవాతాయా ఉపనిషదం వ్యాఖ్యాన్యాయః” శ్రుతి

ఉపనిషద్రూపమైన ఈ సంవాకోపాసనకు ఐహికఫలమే గాక ఆముష్మికఫలమును గూడ శ్రుతి కీర్తించినది

“య ఏవ మేతా మహాసంహితా వ్యాఖ్యాతా వేదః సందీయతే ప్రజయా పశుభిః బ్రహ్మర్షిణే నాన్నాద్యేన మవగ్గేణ లోకేన” శ్రుతి సంహితాస్వరూపమును స్థూలముగాగాక చక్కగా వ్యాఖ్యానించి పరిశీలించి తెలిసికొని యుపాసించుడు అప్పుడే బ్రహ్మవర్చసాది ఉత్తమఫలసిద్ధి కలుగు నని శ్రుతి యాదేశము (వ్యాఖ్యాతా వేదః)

“అఖో నరా ఇతి బ్రోతా అఖో వై నరసూనవః

అయనం తన్య తాః పూర్వం తేన నారాయణః స్మృతః॥

అను మనుస్మృతిశ్లోక ప్రతిపాద్య పరంజ్యోతీరూప నారాయణ తత్త్వమును ఈ దృష్టితోనే పరిశీలించదగినది జ్యోతిర్మయములైన ఆ పన్నులను వ్యాసించి వానియం దంతర్యామియైన పరంజ్యోతీరూప మగు

నారాయణ తత్వము విరిసెల్లు చుండు నవి ప్రశ్లోకతాత్పర్యము
స్థానసమయమున జరిములను నారాయణస్వరూపములుగా దర్శించి ఉపా
సించుచు న్నానకర్మను విర్య రించు ఆచారము నేటికిని ప్రచారింపబడుచు
నున్నది

“యో సౌ స్వగతో విఘ్నః చిత్స్వరూపి నిరంజనః ।

॥ ఏవ ద్రవరూపేణ గంగాంభో నాత్ర సంశయః ”

సంధోకాపాస్యా సంద్యా పైన జెప్పిన అపొరూపసంధి యందు ఉపాస్య
మగుచు పరంజ్యోతిరూప నారాయణుడే సంద్యాశబ్దాభిలషిత సంద్యాదేవత
యని పై అంశాత్పాసనాపరమతాత్పర్యముగా గ్రహింపనగును
సంద్య స్వప్నావస్థ

శ్రుతి ప్ర పంచసందులనే గాక ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా అది
నది మరికొన్నిసందులను గూడ ఉపదేశించినది “సంద్యం తృతీయం
స్వప్నస్థానమ్” అని శ్రుతివచనము ఈ శ్రుతి నాధారముజేసికుని
సంద్యే స్మృతి రాహు” (3 2 1) అని బహ్మవ్యాయాత్రము ప్రవృత్త
మన

శ్రుతి సంద్యశబ్దమును స్వప్నార్థమున ప్రయోగించినది స్వప్నము
జాగ్రత్సుపురి సందీరూపము జాగ్రత్సుపురి కంటె విలక్షణము

జాగ్రత్సుపు ప్ర సందీరూపమగు స్వప్నసమయమున మనస్సే

చిత్రవిచిత్రములైన అననుభూత ఛార్వములైన వదార్థముల నెన్నిటితో
దర్శింపజేయుచూ ఎఱియఁజూసుభవముల గలిగించుచుండును కాన ఇది
మనస్సే సంధ్యారూపిణియైవ సృష్టికర్తృ ఈ జన్మయందు జన్మాంత
రమునందు కలిగిన సంస్కారవిశేషములతో వాసితమై జీవుని సుకృత
చుష్కృత కర్మానుగుణము గా తావిఫలనూచకముగా ఒకప్పుడు కళ్యాణ
కరమైన వస్తునముదాయమును, ఒకప్పుడు అమంగళకరమస్తునముదాయ
మును దర్శింపజేయుచుండునని పెద్దలు చెప్పుదురు “యా సంధ్య సా
జగత్సృతిః” అను సంప్రదాయవచనము ననుసరించి ఇచట జగత్సృతి
యైన సంధ్య స్వాక్షిపిక మనోరూప సంధ్యశక్తియే జాగ్రత్తయందు
కిన్పించు జగము వ్యావహారిక సత్యము సంతిరూపస్వప్నమున బాసించు
జగత్తు ప్రాతిభా కము కనుకనే సంధి రూపమైనఈ స్వప్నమున కిన్పించు
జగము మిథ్యారూప మని పై బ్రహ్మసూత్రము వర్ణించుచున్నది ఈ
శ్రుతి వచనము ననుసరించి పూర్వోత్తర రూపము లన్న చోటులందంతట
నందిని తగ్గతశక్తివిశేషమును అనగా సంధ్యతత్త్వమును దర్శింపఁజేయు
నని తెలియును

నది గిరివంధులు తత్త్వభాష

నందియం దవూర్వశక్తి విరాజిల్లుటచే పదీసంధులు భగవదాధనో
పయుక్తి క్షేత్రము లని శ్రుతి వ్యుచ్చయమృది

“ఉపహ్వరేగిరీతాం సంగమే చ నదీ నాం

ధియా విప్రో అజాయత”

“గిరీజాం పర్వతానాం ఉపహ్వరే ఉపహ్వర్తిష్యే ప్రాంతే నదీనాం
సరితాం సంగధే సంగమనే చ ఈ దృగ్విధే ప్రదేశే క్రియమాణయా
ధియా యాగక్రియయా స్తుత్యా వా విప్రః మేధావీ ఇంద్రః అజాయత
ప్రాదుర్భవతి అతః వయ మపి తాదృశే ప్రదేశే యజ్ఞాః స్తుమో చతి
భావః నదీసంగమములకు ప్రయాగ లని పేరు అట్టి ప్రయాగలందు
పర్వతప్రాంతములందు యజ్ఞకర్మల నాచరించి నపుడు తప మ చేరించి
నపుడు ఇంద్రప్రాదుర్భావము జరుగును. అనగా యాగక్రియా తపశ్చర్యాది
సామర్థ్యముచే యజమానుడు ఇంద్రరూపు డగును అనగా పారమైశ్వ
ర్యకర్తైనవ ద్విరిసితు డగును ధియావిప్రో అజాయత కనుక నదీసంగ
మములు మహామహిమావ్విక ప్రదేశము లని క్రుతి యుపదేశము
వాజిననేయసంహితయం దీ మంత్రముట్లు వ్యాఖ్యానింపబడినది

“గిరీజాం పర్వతానాం ఉపహ్వరే నికటే నదీనాం

గంగాదీనాం సంగమే విప్రః మేధావీ సోమః అజా

యత ధియా బుద్ధ్యా విప్రాదయః మయా యజ్ఞం

కరిష్యం తీతి విచార్యేత్యర్థః” మహీధరభాష్యమ్

“మహాత్ములు లోకకళ్యాణమునకై నాసాయముతో యజ్ఞములు
జెయ్యుదు రను దృష్టితో సోమరిత నదీసంగమములందు ఆవిర్భ
వించును ”

ఈ రెండు భాష్యములు నదీసంగమప్రాభవమును తెలియజేయు నవియే ఈ నాటికిని ప్రయాగలు ఉత్తమోత్తమ తీర్థభూములుగా ఆరాధింపబడుచున్నవి ఎవరియములు మహాకృతి ఆశ్రమములు పర్వత ప్రాంతము లందు నదీసంగమము లందు ఉండుటలోని అంతరార్థ మిదియే

భరద్వాజాశ్రమము గంగాయమునా సంధియందున్నట్లు రామాయణము వర్ణించుచున్నది

“ధన్వినౌ త సుఖం గత్వా లంబమానే దివాకరే

గంగాయమునయో స్సందౌ ప్రాపతు ర్నిలయం మనః”

రామాయణ 2-54 రీ

రామలక్ష్మణులు గంగాయమునా సంధియందున్న భరద్వాజాశ్రమమును జేరి రట దీనినిబట్టి వాల్మీకిమహర్షి నదీసంధిమహత్త్వమును చించుచున్నాడని తెలియగలము

ఇట్లు నదీసంధులయందు వలెనే కాలభాగములగు క్షణ ఘటికా అహోరాత్ర పక్ష మాస ఋతు అయన సంవత్సర సంధులు గూడ మహామహిమాన్వితములే అంతటను సంఖ్యస్వరూపమును దర్శింపవచ్చును, ఉపాసించవచ్చును

సంధ్యా కల్పము యోగరూఢము

సంధ్యాకల్పము యోగికార్థము (అవయవార్థము సంధౌ భవా)

ననుసరించి సంధియందు ఉపాసించబడునది యని యర్థము బోధించుచు
 రూఢిననుసరించి జగత్తును సృజించు ఈశ్వరీశక్తిని గూడ బోధించును
)యోగేవ రూఢ్యా చ అర్థప్రతిపాదక శృబ్ధిః యోగరూఢః), సంధ్యా
 శబ్దము మొదట సంధికాలోపాస్య దేవతాసామాన్యవాచక మగును రూఢి
 ననుసరించి సంధికాలోపాస్య చిచ్ఛక్తిరూప దేవతావిశేషవాచక మగు
 చున్నది అవయవార్థముకన్న రూఢ్యర్థము బలీయము (యోగా ద్రూఢి
 ర్పలీయసీ) గాన“సంధ్యాదేవి” యనిన విధిలలోకముల సృజించు చిచ్ఛక్తి
 యని గ్రహింపవలయును కనుకనే సంధ్యాస్వరూపమును వశిష్ఠమహర్షి
 ఇట్లు వివరించుచున్నాడు

“యా సంధ్యా సా జగత్సృజి: మాయాతీతా హి నిష్కలా
 ఈశ్వరీ కేవలా శక్తి: తత్త్వత్రయ సముద్భవా”

“ధ్యాత్వా ర్క-మండలగళాం సావిత్రిం వై జపే ద్భుదః”

వశిష్ఠమహర్షి “సంధ్యాదేవి జగత్తును సృజించుచిచ్ఛక్తిస్వరూపిణి
 అర్క-మండల తర్గతమై విలసిల్లు ఆ దేవి విశ్వోపాస్య” అని చెప్పు
 చున్నాడు.

“సమ్యక్ థ్యాయ్యతే అరాధ్యతే సదా ఇతి సంధ్యా”

(అందరిచే ఎల్లప్పుడు ఆరాధింపబడునది సంధ్యా అను శబ్దవ్యుత్పత్తి
 రూఢ్యర్థమునే బోధించుచున్నది

సంధ్యాశబ్దము లాక్షణికము

లక్షణయా అర్థమును బాధించు శబ్దము లాక్షణికము

(లక్షణయా అర్థప్రతిపాదక శబ్దః లాక్షణికః)

సంధ్యాస్నానం జవో హోమః దేవతానాం చ వ్రాజనమ్

అతిధ్యం వై శ్వదేవం చ షక్కుర్మాణి దినేదినే" పరాశరః

పై శ్లోకమున షక్కుర్ములు నిర్దేశింపబడినవి షట్త్వసంఖ్యా సిద్ధితే సంధ్యాస్నాన మనునది ఒకే కర్మ యని గ్రహింపవలెను అట్లుగాక సంధ్యా స్నానం అని విడదీయుచో కర్మన పక మగును షట్త్వసంఖ్య సిద్ధించదు కనుక "సంధ్యాస్నాన"మనునది ఏకపదము "సం థ్యార్థం స్నానం సంధ్యాస్నాన"మను విగ్రహవాక్యమును సంప్రదాయ విదులు చెప్పదురు ఇటు సంధ్యాశబ్దము సంధ్యాదేవతోపాసనారూప కర్మకౌఞ్జితే చేయస్నాన మని యర్థము ఇట్లు ముఖ్యార్థత్యాగము చేయవలసి వచ్చుటచే సంధ్యాశబ్ద మీ శ్లోకమున సంధ్యాదేవతోపాసనారూప కర్మప్రతిపాదకమగుచు లాక్షణిక మగుచున్నది అట్లే సంధ్యోపాసన త్రియామోగ్య కాలపర ఎగు సంధ్యాశబ్దము గూడ లాక్షణికమే యగును

జాబాలోపనిషత్తు సంధ్యోపాసన

"కతమ చ్ఛాన్య స్థానం భవతీ తి భ్రువో ద్రాణన్య చ య

స్సంధిః. న ఏష ద్యౌ ర్లోకన్య పరన్య చ సంధిర్భవ తీతి

ఏత ద్వై సంధిం సంధ్యాం బ్రహ్మవిద ఉపాసత ఇతి

సోఽ విముక్తం జ్ఞాన మాచష్టే యో వై . దేత దేవం చేద”

ద్వితీయః ఖండః జాబాలోపనిషత్

అథి భౌతికముగ అవిముక్త స్థానము వారణాసి అది వరణ అస
రూప నదీద్వయ సంగమస్థానము ఆధ్యాత్మికముగ భూభూణ మధ్య
స్థానము అవిముక్తక్షేత్రము ఇది ఇడా పింగళ లనెడి గంగాయమునల
సంగమస్థానము కావున సంధిరూపము ఇంతియే కాదు భూభూణ
మధ్యప్రదేశము ద్యులోకసత్యలోకముల సంధిస్థానము లలాటమునుండి
ఎలాగము సత్యలోకము క్రిందిభాగము తపోలోకాంతమైన ద్యులోకము

(స్రావణమూలా దర్వాక్ ద్యులోక స్తపోలోకాంతః

లలాటా చ్ఛాఙ్గరభ్య పర సృత్యలోకః

అనేన శరీరే ఽపి బ్రహ్మాండ సన్నివేశోఽ స్తీతి సూచితమ్ టీక

కాన ద్యులోక పరలోక రూపలోకద్వయసంధిరూప భూభూణ
మధ్యస్థానము సంధ్యారూప పరంజ్యోతియొక్క ఉపాస్య స్థానము ఇది
సంధి ఇట్టి సంధియందు పరంజ్యోతి సంధ్యాదేవతను బ్రహ్మవేత్తలు
పాసింతురు

ఈ జాబాలోపనిషత్తు నందు జెప్పబడిన అవిముక్త సంధ్యోపాసన
వెనుక జెప్పబడిన పృథివీద్యులోకసంవాతోపాసనకు వ్యాఖ్యానరూపమని
సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించిన స్పష్ట మగును అచట సంధిస్థానము

అకాశము ఇచట భూభూమిమధ్యమైన అవిముక్తస్థానము నంది
స్థానము అచట దహరాకాశరూప పరంజ్యోతి ధ్యేయము ఇచట
భూభూమిమధ్యరూపమగు అవిముక్తమున సంధ్యారూపమగు అపరం
జ్యోతియే ధ్యేయము

ఉపాసనానంప్రదాయము ననుసరించి భూమధ్యము అజ్ఞాచక్ర
స్థానము బ్రహ్మగ్రంధిస్థానము మనస్తత్త్వకము జ్ఞానేంద్రియములకు
కర్మేంద్రియములకు నేతృత్వము మనస్సునకు కలదు ఇచటనే జ్ఞాన
కిరణోదయ మగును అచట కుండలినీళక్తి ఉత్తమసాధకునకు తటిల్లేది
పరె భాసించిమూడు లిప్తరి కాలములో బ్రహ్మగ్రంధిని భేదించి స
ప్తసారమునకు పోవును అచట శివశక్తిసమ యోగ మేర్పడును మనస్తద్వి
జయముచే దూరదృష్టి దూరశ్రవణాది దృష్టులు సిద్ధించును ఈప్రదేశము
శ్రీ చక్రమున చతుష్కోణాత్మక మగుభూపుర మని చెప్పుదురు ఈ
నంప్రదాయమునుబట్టి పంస్కా క్రమసంపన్నుడైన సాధకుని మనస్సే
బుద్ధియే ఆధ్యాత్మికముగ సంధిరూప మగు అవిముక్తస్థానము
పరమహంసోపనిషత్తు నందు దర్శనము .

“పరమాత్మాత్మనో రేక్ష్య జ్ఞానేన తయో ర్భేద

ఏవ విభగ్నః సా సంధ్యా” 2

“జీవబ్రహ్మణారైక్యజ్ఞానేన మహావాక్యజేన

కయో ర్యః ప్రతీత్ థేదః స విశేషేణ భగ్నః
 ఎనః బ్రాంత్యనుదయాత్ యే య మేకత్వబుద్ధిః
 స వోభయో రాత్మనోః సంధి జాతత్వాత్ సంధ్యా
 అహోరాత్రయో స్పందా వనుష్ఠేయమానా
 క్రియా యథా సంధ్యా తద్యత్”

నారాయణదీపకా వ్యాఖ్య

లోకప్రసిద్ధమైన జీవశ్వరి భేద మెది గలదొ అది “తత్త్వమసీ”
 త్యాది మహావాక్యజన్యజ్ఞానముచే నవ లముగ భగ్న మగును అవిద్యాత
 త్కార్యనాశమగుటచే “అహంసంసారీ అహంమనుష్యః” అనెడి బ్రాంతి
 తిరిగి ఉదయింపదు “అహంబ్రహ్మస్మి త్యాకారక అఖండబ్రహ్మకార
 వృత్తి” ఉదయించును ఎట్లు జీవపరమాత్మల సంధియందు ఉదయించు
 ఏకత్వబుద్ధియే నంది అహో త్రసంధియందు నున్నట్లు ఉపాసనాత్మక
 యెట్లు సంధియగునో అట్లే ఈ ఏకత్వబుద్ధియు సంధ్యయగును ఇదియే
 బ్రహ్మవేదము చె నుడు సంధ్యోపాసన

ఈ విధముగా అధికారిభేదము ననుసరించి “అహరహ స్పంద్యా
 ముపాసీత” అని శ్రుతిబోధితసంధ్యోపాసనాన్వయాపమును దర్శింపవలెను
 జీవేశ్వరైకత్వబుద్ధి యను సంధ్యను దర్శించుట సాధకుని ప్రధాన
 లక్ష్యము ఆ లక్ష్యసాధనకై జాల్యమునుండి వివిధరీతుల వారివారి యధి
 కారి తారతమ్యమును బట్టి సంధ్యోపాసన జేయబడుచున్నది “అహరహ

సంధ్యా ముపాసీత” అను శ్రుతి వాక్యము నందలి “అహరహః” అను ద్వీరుక్తి అనునినము అనుక్షణము సంధ్యోపాసనావశ్యకతను గుర్తింప జేయుచున్నది

సంధ్యావందనము ఫలము

సంధ్యోపాసనా ఫలవిషయమున దర్శనకారుల మధ్య స్వల్పమైన అభిప్రాయభేదము కన్పట్టును సంధ్యోపాసన నిత్యకర్మ నిత్యకర్మలకు ఫలము లేదని పూర్వషీమాంసకులలో ప్రాజాకరులు చెప్పిరి వారిలో భాట్టాలు సంధ్యోపాసనకు ప్రత్యవాయరూప దురితక్షయము ప్రయోజన మనిరి వేదోపదేశరూప నిత్యకర్మరూప సంధ్యోపాసన జేయని యెడల ప్రత్య యము సంభవించును అట్టి ప్రత్యవాయరూప దురితక్షయమే సంధ్యోపాసనా ఫలము, వేరు ఫలము లేదని వారియభి ప్రాయము కాని శ్రుతి స్మృతులు సంధ్యావందనమును బ్రహ్మలోక ప్రాప్తి (ముక్తియే) ఫల మని బోధించుచున్నవి

“సంధ్యా ముపాసతే యే తు సతతం సంక్రితవ్రతాః

విధాతపాపా స్తే యాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్”

అను గోఖిలవచనము నిరతము సంధ్యోపాసకులకు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తి ఫలమనుచున్నది

“శుచి ర్వా ప్యశుచి ర్వా యః కాలే సంధ్యాం సదా ద్విజః

ఉపాస్తే బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే నా త్ర సంశయః”

అను విష్ణువచనము బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానమే ఫల మని బోధించు చున్నది

బ్రహ్మసూత్రభాష్యమున శ్రీ శంకరులు ఆతివాహికాధికరణమున సంధ్యోపాసనకు దురితక్షయమే ఫలము గాక ఫలాంతరము గలదని ముక్తకంఠముగ చెప్పిరి ఫలాంతరము వివృత్తిమార్గమున ప్రవర్తిల్లు సాధకునకు ముక్తియే యగుచున్నది

‘న చ కార్యే ప్రత్యభిసంధిః’. బ్రహ్మ 4, 3 14

“న చ నైమిత్తికానుష్ఠానాత్ ప్రత్యవాయానుత్పత్తిమాత్రం న పునః ఫలాంతరొత్పత్తి రితి ప్రమాణ మస్తి; ఫలాంతరస్యా ప్యను విష్ణోదినః సంభవాత్; స్యురతి హ్యపస్తంబః త ద్యథామేఘపల్లార్థే నిర్మితే చాయాగంథా వనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యంతే” ఇతి;

ఫలములకొఱకు మామిడిచెట్టును పెంచినపుడు ఆ వృక్షము వలన ఫలములే గాక చాయాగంధరూప ప్రయోజనములు గూడ అనుష్ఠంగికమగా సిద్ధించునట్లు దురితక్షయార్థము సంధ్యోపాసన జేసినను ఆ ఉపాసన కర్మముగ ముక్తిదాయక మగుచున్నది

శ్రీ విద్యారణ్యులును “ఉద్యంత మస్తం యంతం బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మైవేతి” అనుతైత్తిరీ యారణ్యక వ్యాఖ్యానసరమున సంధ్యోపాసనకు బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానమే అర్థాత్ ముక్తియే ఫలమని వర్ణించిరి

కృతి ఉద్యంత మస్తం యంతమాది త్య మిశ్యాది తై అ²²

సా థా “అయం పరిదృశ్యమానః ఆదిత్యః బ్రహ్మేశాస్త్రతో
విద్వాన్ పుమా నుద్యంత మస్తంయంతం వా ఆదిత్యం తథా థ్యాయన్
ప్రదక్షిణంచ కుర్వాన్ వర్తతే। స పుమాన్ సకలం భద్ర మక్నుతే।
యః పుమా నాదిత్యో బ్రహ్మేశాస్త్రేద స పుమా స్సర్వ మజ్ఞానన్న పి
స్వయం వస్తుతః బ్రహ్మేవ సన్ ప్రాప్తాద్ వేదనా దజ్ఞానాపగమే సతి
స్వానుభవేన z పి బ్రహ్మభోతి”

దీనినిబట్టి సంధ్యోపాసనకు పరమార్థదర్శనమేవల మని స్పష్టముగ
తెలియుచున్నది

శివుడు = సాంధ్య వృత్తము

ఈ సందర్భమున మన నటుడైన శివుని సాంధ్యవృత్తస్వరూపము తత్పరమార్థము గూడ దర్శింపనగును

మహాకాలో మహానటః

పరమేశ్వరుడు జగన్నాటక నాటకధారి నాటకధారి మాయామయ మగు నటకమును ప్రవర్తింప జెసి సహృదయరంజనము గావించుచుండుట లోకప్రసిద్ధము లోకనాటకమున పాత్రధారులు ఎంత ప్రావీణ్యము గలవారైనను నటులే మహానటు డొక్క శివుడే యని కావ్యపరిభాష.

శివుని నటనలో గల మహత్త్వమేమి :

శివుడు ఉభయసంధ్యల యందును వృత్తము జేయుచుండు నని నూతనసంవాతయందును శివప్రదోషస్తోత్రాదుల యందును గాన నగును ఆ శివుని తమోగుణాత్మక తత్త్వమును దర్శింపజెసిదిది శాండవస్మృత్యము శివుడు భైరవస్వరూపుడై శ్మశానముల యందు వృత్తము నలుపుచుండు నని శైవశాస్త్ర తంత్రములందు వర్ణనలు గన్పించును ఇది శివుని రెండవ వృత్తస్వరూపము మూడవది చిదంబర నటరాజ వృత్త్యము అత్రసభ యను పేరు గాంచిన స్వర్ణసభయందు నటరాజు వృత్త్యము జేయుచుండును

నటరాజును “అనందతాండవమూర్తి” యని స్తుతించెదరు నటరాజు యొక్క ఈ త్రివిధనృత్యములు అధిదైవిరూపములు

సృష్టి స్థితి సంహార తిరొథానానుగ్రహము లనెడి పంచశ్యక్త్యములే పరమేశ్వరనృత్యములు అధిభౌతికముగ దర్శింప దగిన నృత్యస్వరూప మిదియే ఇక అధ్యాత్మికనృత్యము

ప్రాణికోటియొక్క బుద్ధివృత్తి పరిస్పందనములు దీప్రచోదనము నశత్యపరమ్యేంద్రుని జంగిమలై కాగా సృష్టిచక్ర వ్యవర్తనము సంసార చక్రపరిభ్రమణము అంతయు నటరాజుయొక్క దివ్యనటనా విలాసము కావుననే ఆయన మహానటుడు ఇదియే ఆయన నటన యందలి మహా త్వము

ఈ నృత్యము ధికారి నేదము ననునరించి వారివారి చిత్తసంస్కారము ననునరించి దర్శింప దగినది సామరజనుల దృష్టిలో నటరాజు ఉభయసంగుల యందు సాంధ్యనృత్యకళా కవిడుడుగా మననటుడుగా కీర్తింపబడి ఆరాధింపబడుచున్నాడు సంస్కారము వృద్ధిజెందు కొలది సాధకుడు శివుని పరిచ్ఛిన్న విప్రహమూర్తిగా మాత్రమే గక సర్వవ్యాపక తత్త్విముగాను జగన్నాటక సూత్రధారిగాను విశ్వము నంతటని పరమేశ్వర నృత్య కళాత్మకముగాను దర్శించి భావించి ఉపాసించును ఇట్లు సంస్కారక్రమ సంపన్నుడైన ఉత్తమసాధకునకు జీవేశ్వరనంది యందు జీవేశ్వరభేదభావము తొలగి కలుగు అపరాక్ష బ్రహ్మాత్మానందానుభవమే అనందతాండవమూర్తి యగు నటరాజు యొక్క దివ్య సాంధ్యనృత్యము

ఉభయసాంధ్యంల యందు జేసిడి సంధ్యోపాసనముయొక్క పరిమలత్వము బ్రహ్మాత్మానందానుభవరూప మగు అనందతాండవసిద్ధియే ఇతరుల మెర మెచ్చులకు చేసిడి నాట్యము గాక బ్రహ్మానందపారశ్రవ్యమున మైమరచి మహాజ్ఞానులు యోగసమాధిదశలో పొండిడి నిర్మలానందానుభవమే అనందతాండవనృత్యము ఇదియే చిదంబర నటరాజ నృత్యకళారహస్యము

శ్రీరంగమున యోగవిద్రా ముద్రితలోచనమైన శ్రీరంగళాయి సొలు ఎ కానందతాండవమూర్తి. ఈ మూర్తి బ్రహ్మానందానుభవ పర వతులై యోగవిద్రావిద్రులగు బ్రహ్మజ్ఞానులకు ప్రతీక యన పెద్దలు చెప్పుదురు కావుననే చట రంగవదము పరమేశ్వరుని రంగస్థల నృత్య కళాకోవిదత్వమును మహానటత్వమును తెలియజెయుచున్నది ఒకడు నట రాజు మరియొకడు రంగరాజు ఇద్దరును రాజులే మూర్తులయందు మాత్రమే భేదము తత్వమొక్కటియే ఈతత్వమే సాంధ్యదేవత మరియు—

“అంగనా మంగనా మంతరే మాధవః

మాధవం మాధవం చాంతరే చాంగనాః”

అనుచు వర్ణింపబడెడి శ్రీకృష్ణగోపికా రాసక్రీడా నృత్యము గూడ అనందతాండవ నృత్యభంగిమలలో నొంటిగా కలియనగును అనంద పారవశ్యమున చైతన్యప్రభువు మొదలగు మహాభక్తులు చేసిడి నృత్యము సాంధ్యనృత్యమే

తాండవనృత్యము

లోకదృషిలో మధుచ్ఛత భేదములచే నాస్యము తాండవము అని అలంకారికులు నృత్యమును రెండువిధములుగా విద్దేశించిరి తాత్త్విక

ద్వారా తాండవస్వరూపము వేటు. పైన చెప్పిన విధముగా శివుని శ్రవణతాండవము గాని నటరాజు రంగరాజుల అనందతాండవము గాని ద్వైతప్రపంచభావము లేని యపుడు గలిగెడి నహజానందతాండవస్ఫూర్తిని ఉపదేశించుచున్నది కనుక ద్వైతప్రపంచతాండవమే ద్వైతప్రపంచోపమర్థమే అది తాండవము తది తాడనే తండవే " అను భావము సంఘి తాండవశబ్దము నిష్పన్నమైనది తాండవ మొక నృత్యకళ లౌకిక నాటకాంగము ఈ నృత్యము చాక్షుషక్రతువని సంప్రదాయజ్ఞుడైన మహాకవి కాళిదాసుమాళవికాగ్ని మిత్ర నాటకమున అభివర్ణించెను ఈ నృత్యము ప్రాపంచిక విషయములను దేహభావమును తాడవము జేసి అనగా ప్రవిలాసము జేసి మైమరపించి లోకోత్తరానందస్ఫూర్తిని కలుగజేయుచుండును ఈ అనందము బ్రహ్మనంద సబ్రహ్మచారియగు అనందమని అలంకారిక సమయము ఇది సారణ జనులకు పరమేశ్వర లోకాత్తర తాండవ స్వరూపమును దర్శించుటకు శిక్షణ నిచ్చెడి ఆభ్యాసము ఇవట గలిగెడి అనందానుభూతి కాత్కాలికము అక్షయ శివతాండవానందానుభూతి మార్గ దర్శకము కాగా లోకదృష్టిలో గాని తాత్త్వికదృష్టిలో గాని తాండవ మనగా ద్వైతప్రపంచ తాడవముచే ద్వైతప్రపంచోపమర్థనముచే కలుగు లోకోత్తరానంద పారవశ్యము ఇదియే పరమార్థమున సాంధ్య శివతాండవ నృత్య మని అభిజ్ఞుల యువతేళము

శ్రీ శంకరుడు శ్రీతైలమున మల్లేశ్వరుని దర్శించి అశివుని
“సంధ్యారంభ విజృంభిత తత్త్వముగా” శివానందలహరి స్తోత్రమున
[శ్లో-50] గానము జేయుట గమనార్హము

సంధ్యావ్రతంస .

అమోరాత్రనందియందుపాపింపబడు సంధ్య అనంతపుదాయక
మగుటచే సంధ్యోపాసన మహాత్ములచే వివిధరీతుల కొ యాడబడినది

“కుచి ర్వాప్సుకుచి ర్వా యః కాలే సంధ్యాం సదా ద్విజః
ఉపాస్తే బ్రహ్మతూయాయ కల్పితే నా త్ర సంశయః విష్ణు
“సంధ్యా ముపాసతే యే శు సకలం సంశితవ్రతాః
విధూతపాపా స్తే యాంతి బ్రహ్మలోకః సనాతనమ్”
గోఖిలః

“అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయశతాని చ
నైవార్షవంతి శులనాం సంధ్యోపాస్తే ద్విజోత్తమాః”
మార్కండేయపురాణః

“విప్రీ వృక్ష ప్రసక్త మూలం హి పంధ్యా వేదా శ్శాఖా
దర్మకార్యాణి పర్జాః
తస్మా న్ములం యత్నతో రక్షణీయం భిన్నే మాలే నైన
శాఖా న పర్జాః”
భవిష్యపురాణమ్,

బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుడైన మహాత్ము డొక వృక్షము ఆ వృక్షము నకు మాలము సంధ్య వేదములు కాఖలు ధర్మకార్యములు వర్ణములు కనుక మాలమైన సంధ్యను యత్నముతో ప్రత్యేకశ్రద్ధతో రక్షించ వలయును మాలయే భిన్నమైనపుడు కాఖలు లేవు వర్ణములు లేవు

“యోఽన్యత్ర కురుతే యత్నం ధర్మకార్యే వ్యపి ద్విజః

విషయ సంధ్యాప్రణతిం స యాతి నరకాయతమ్”

“అతిక్రమతి యో మోహాత్ సంధ్యా మవ్యవరాయణః

స సాదుభి ర్నహీష్కార్యః నర్వస్యా ద్విజకర్మణః”

“యః సంధ్యాం కాలత ప్రాప్తాం ఆరిస్యా దతివర్తతే

సూర్యహత్యాం సమాప్నోతి ఉలూకిత్వ ముయా త్తతః

వ్యాసః”

ఈ విధముగా పృథ్వికర్త లందఱు సంధ్యోపాసనావశ్యకతను బోధి చిరి సంధ్యోపాసన జేయని వారు ఎన్ని ధర్మము లాచరించినను ప్రయోజన ముండదని ఉపశంకిరి

రామాయణము సంధ్యోపాసన

సంధ్యోపాసన ఇట్లు ప్రధానాతిప్రధానమైనది గనుకనే వాల్మీకి మహర్షిచేత ప్రతిచిన్న సన్నివేశమునందును సంధ్యోపాసన గుర్తింప జేయ బడుచున్నది.

“కౌసల్యా నుప్రజా రామ పూర్వా సంధ్యా ప్రవర్తతే :

ఉత్తిష్ఠ నరకార్ధం కర్తవ్యం దైవమాహ్నికమ్ ॥”

రామా 1 23 2

“ను శ్లోకము ద్వారా మహర్షి కంరోక్తి ముట్టమిదట సంధ్యా పాసనావశ్యకతను చెప్పచున్నాడు సంధ్యాసమయమున ఎద్రించటను శాస్త్రములు విషేధించినవి సంధ్యాసమయమున విద్రించిన వాడు ఉల్లాః జన్మను (గుడ్ల గూబ) పొందగల డని శాస్త్రనిర్దయము యజ్ఞసంరక్షణార్థము విశ్వామిత్రుని వెంట వచ్చిన రామలక్ష్మణులు నిద్రించుచుండురు ప్రాతఃకాలిక సంధ్యాసమయ మాసన్నమైనపుడు విశ్వామిత్రుడు “ఉత్తిష్ఠ నరకార్ధం ॥” అని శ్రీరాముని మేలుకొలుపుచు “కర్తవ్యం దైవమాహ్నికం” అని దైవాపాసనదేశించును ప్రాతఃకాలిక సంధ్యాసమయము భగవదుపాసనాసమయము కనుక లేచి సంధ్యమపాసింప మని విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని ప్రబోధించుచున్నాడు ఇచట విశ్వామిత్రుని “కర్తవ్యం దైవ మాహ్నిక” మను అదేశము “అహరహస్సంధ్యా ముపాసీత” యను శ్రుతివచనప్రతిరూపమే యగును, కనుక ఈ శ్లోక మందలిని సంధ్యాపాసనకై విద్రమండి మేలుకొలుపుచున్న దనుకొనవచ్చును

విశ్వామిత్రుని అదేశప్రకారము రామలక్ష్మణు లిరువురు సంధ్య సుపాసించిరి

“అస్సర్వేః పరిమోదారం పచి శ్రుత్వా నృపాత్మజౌ :
స్నాత్వా కృతోదకా పీఠా జేపతుః పరమం జవమ్”

ఇది ఋషియొక , ఉపదేశమును పరమోదారముగా అనగా పరమ
గంభీరమైన ఉపదేశముగా శ్రీరాముడు గ్రహించివట్లు పై శ్లోకమువలన
తెలియును

విశ్వామిత్రుడు రామలిక్ష్మణులతో అనంగశ్రమమును ప్రవేశించి
సపుడు అటనున్న మహర్షులు వారికి అతిధిసత్కారము జేసిరి తరువాత
వారందఱు సాంధ్యనృపాసింపిరట

“సత్కారం నమనుప్రాప్య కథాభి రభిరంజయన్ :
యథార్హ మజపన్ సంధ్యా మృషయ స్తే నమాహితాః”

1 24 20

తరువాత తెల్లవార్లు జామున సంధ్యాకార్యము నిర్వర్తించిన విశ్వా
మిత్రునితో రామలిక్ష్మణులు నదీతీరమును జేరిరట

“తతః ప్రథాకే విమలే కృతాహ్నికమరిందమా :
విశ్వామిత్రం పురననృత్య నద్యా స్తీర ముపాగతౌ ||”

1 24 1

శ్రీరాముడు తాటకను సంహరించును. అరాత్రి వారందఱు తాటకా

వనమున విశ్రమింతురు ప్రభాతవేళయందు విశ్వామిత్రుడు యథాపూర్వము “ఉత్తిష్ట సరశార్దూరం” అని ప్రబోధించును

“ఉవాస తస్మిన్ మునినా సహైవ ప్రభాతవేళాం ప్రతిబోధః మానః”

ప్రభాతవేళయందు విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని నిద్రనుండి లేపెనట విశ్వామిత్రుడు సిద్ధాశ్రమము ప్రవేశించి యజ్ఞదీక్షితుడై నపుడు రామ లక్ష్మణులు ప్రాతఃకాలికసంధ్య నుపాసించి విశ్వామిత్రుని సమీపించిరిట

“కుమారా వపి తాం రాత్రి ముషిత్వా సునమాహితౌ ।

ప్రభాతకాలే చో ఛాయ పూర్వాం సంధ్యా ముపాస్వ చ॥

స్పృష్టోదకౌ కుచీ జప్యం సమాప్య నియమేన చ ।

హుతాగ్నిమోత్ర మాసీనం విశ్వామిత్ర మవందతామ్ ॥

1 30 32

యజ్ఞసమాప్త్యవంతరము మరునాడు తెల్లవారు జామున

కృతపూర్వాహ్నికక్రియలగు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రుని సమీపించిరట

“ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం కృతపూర్వాహ్నికక్రియా ।

విశ్వామిత్ర స్పృషిం శ్చాన్యాస్ సహితా వభిజగ్ముః”

1 31 1

రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునితో జనకుని యజ్ఞమును చూడ
బోయిరి దారిలో శోణావదీతీరమున నిద్రించు రామలక్ష్మణులను విశ్వామిత్రు
డిట్లు ప్రబోధించెను

“సుప్రభాతా నిశా రామ పూర్వానంద్యా ప్రవర్తతే;
ఉ త్తిష్టోత్తిష్ట భద్రం తే గమనా యాభిరోచయ”
1 35 2

ఇంతకు పూర్వము ఉత్తిష్ట నరకాహ్లాదం అని ప్రబోధించిన విశ్వా
మిత్రు డిప్పుడు ఉత్తిష్టోత్తిష్ట” అని అనుట విశేషము, తరువాత వారు
గంగావదీతీరమును జేరి విశ్రమించిరి

“తత స్సాన్నిత్యా యదాన్యాయం సంతర్క్య ఏకృదేవతాః ;
హుత్వా చై వాగ్నిహోత్రాణి ప్రాశ్న చామృతవ ద్ధవః॥
వివికు ర్జాహ్నువీ తీరే శుచౌ ముదితమానసాః”

వారు గంగయందు స్నానము జేసి యధాశాస్త్రము విధి నిర్వహ
ణము గావించి రట ఇచట “యదాన్యాయం” అను పదము వారి సంద్యో
పాసనను సూచించుచున్నది తరువాత వారు ఐదిలానగర ప్రాంతము
కు జెలవపుడు తత్త్విదర్శియైన జనకుడు సంద్యోపాసన జేసి వచ్చి
విశ్వామిత్రునకు స్వాగతము పలికెనట

“తతః ప్రభాతే విమతే కృతకర్మా నరాధిపః ;
విశ్వామిత్రం మహాత్మాన మాజుహవ పరిక్ష్యణమ్”
1-38 1

దీనిని బట్టి తత్త్వదర్శనము జేసిన వారు కుడ లోకసంగ్రహ
మువక్తై సంద్యోపాసన జేయుదు రని తెలియుచున్నది

పట్టాభిషిక్తుడు కానున్న శ్రీరాముడు శ్రద్ధగా సంధ్య నుపాసించి
నట్లు తెలియుచున్నది.

“శ్రీమత్కాయకనే విష్ణోః శిశేః నరపరాత్మజః

ఏకయామావశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య సః”

పూర్వాం సంధ్యా ముపాసీనః జ్ఞాన యతమానసః :

దీక్షితుడై విష్ణుమందిరమున విదురించిన రాముడు తెల్ల వారుజామున
పూర్వపంధ్యనుపాసించెను

శ్రీరాముడు వనవాసమునకు బయలుదేరుటకు ముందు వశిష్ఠపుత్రు
డగు మయజ్ఞుని రమ్మని కబురంపును సుయజ్ఞుడు సంధ్య నుపాసించి
వచ్చెనట

“తత స్పంద్యా ముపాస్యా తు గత్వా సౌత్రిణా నహ :

జుష్టంత్రాప్తివిశ ల్ల క్ష్యైరమ్యం రామశనమ్”

2 323

సుయజ్ఞుడు సంధ్యనుపాసించి వెంటనే లక్ష్మణునితో కలిసి
వచ్చెనట.

సింహాసనమును వదిలి అడవిని ప్రవేశించిన రాముడు సంద్యను
మరువ లేదని ఈ శ్లోకము తెలియజేయుచున్నది

తదైవ గచ్ఛత స్తస్య వ్యపాయా ద్రజసి శివా :

ఉపాస్య స శివాం సంధ్యాం విషయాంతం వ్యగాహత :

2 50 2

సీతారామలక్ష్మణులు గంగను దాటి ఒక మహా వృక్షమును సమీ
పించిరి ప్రొద్దుట్రకుంకినందున రాముడు వెంటనే సంద్య నుపాసించెనట

“స తం వృక్షం సమాసాద్య సాధ్యా మన్వాస్య పశ్యమాం :

రామో రమయశాం శ్రేష్ఠ ఇతి హోవాచ లక్ష్మణమ్ ::”

2 53 1

దశరథుడు యౌవనముతో నున్నప్పుడు ఒకనాడు అటవికి బోయి
తెలియక మునికుమారుని బాణముతో సంహరించును అప్పుడా బాణుని
తండ్రి దుఃఖించు విధానము సంధ్యోపాసనావశ్యకతను గుర్తించ జేయు
చున్నది

“క్వో మాం సంధ్యా ముపా వ్యైవ స్సాత్త్వా హతహతాశనః!

క్లామయన్య త్యుపాసీనః పుత్రశోకభయార్దితమ్ ::”

2 54 34

ఆ ముని కుమారుడు ప్రతినీనము స్నానానంతరము సంద్య ముపాసించి హుతహుతాశమదై (అగ్నిని పేర్చిన వాడగుచు) కల్లదండ్రుల పేవించెడి వాడు ఈనాడట్లు సంధ్యాదికర్మల నిర్వహించుచు నన్నాదరించు కుమారు దేదని ఆ మహర్షి దుఃఖించెను దీనిని బట్టి తండ్రి కుమారుని సంద్యోపాసనానిరతిని క్లాపించినట్లు తెలియుచున్నది

మాకులగృహము మండి తిరిగి వచ్చిన భరతుడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ సంధ్యామూర్త్యమును గుర్తింప జేయుచున్నది

“ఉభే సంద్యే శయానస్య యత్పాపం పరికల్ప్యతే :

త చ్చ పాపం భవే త్తస్య యస్యా ర్యోఽ మమతే గతః :”

2 75 44

శ్రీరాము డడవికి పోవుటయందు నా కంగీకార మున్న (యస్యా ర్యోఽమమతే గతః) ఉభయసంద్యల యందు నిద్రించు వానికి పాపము కలుగు గాక:

భరతుని ఈ భీషణప్రతిజ్ఞ సంద్యోపాసనా సమయమున నిద్రించుట మహాపాతకహేలు వని తెలియజేయుచున్నది

సుతీక్షణమహర్షి అశ్రమమునకు జెరిసెపుడు శ్రీరాముడు ఉభయసంద్యల ముపాసించి నట్లు తెలియుచున్నది

“త మేవ ముచ్చి వరదం రామ స్సంధ్యా ముపాగమత్ :
అన్వాన్య పశ్చిమాం సంధ్యాం తత్రా వాస మకల్పయత్ ::
సుతీక్షస్యా శ్రమే రమ్యే సీతయా లక్ష్మణేన చ”

37 ౨

సుతీక్షమహ్ని సంధ్యాసమయము చాటిన తరువాత వారలకు
స్వయముగ అతిథ్య మిచ్చెనట

తత శ్శుభం శాపనభోజ్య మన్నం స్వయం సుతీక్షః పురుషర్ష
భాభ్యామ్ :

శాభ్యాం సుసత్కృత్య దదౌ మహత్మా సంధ్యానివృత్తై రజసీ
మనేక్ష్య”

38 24

సంధ్యాకాలానంతరము రాత్రిప్రవేశమున నాతిథ్యులచే ననుట
వలన సంధ్యాసమయము అహరాదులు స్వీకరించుటకు నిషిద్ధసమయ మని
తెలియుచున్నది

సుతీక్షమహ్ని అశ్రమమున రామలక్ష్మణుల దినచర్యవిధానము
సంధ్యావిషయమున రామలక్ష్మణులకు గల అనక్తి, లక్ష్యము తెలియజేయు
చున్నది.

“ఉత్తాయ తు యథా కాలం రాఘవ స్సహ సీతయా :

ఉపాస్మృత క్షుశీతేన జలేనోత్పలగందినా ॥”

“అదధేఽగ్నిన్ సురాం శ్రౌవ వై దేహీ రామలక్ష్మణౌ :

కార్యం విధివదభ్యర్చ్య తపస్వి శరణే వనే ॥

ఉదయంతం దినకరం దృష్ట్వా విగతకల్మషాః ॥”

అశ్రమమందు శ్రీరాముడు యథాకాలము విద్దురలేచి సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై సకాలమున భగవదారాధన జేసిన ఉదయించు దినకరని దర్శించి విగతకల్మషుడాయెను

శ్రీరాముడు సాయంకాలసంధ్య మపాసించియే అగస్త్యమహర్షిని దర్శించెను

“ఉపాస్య పశ్చిమాం సంధ్యాం సహ బ్రాత్రా యదావిధి :

ప్రవివేశా శ్రమపదం త మృషిం సోఽభ్యవదయత్ ॥”

3 11 70

పంచవటియందు వారు దైవందినము ఉద్యక్షూర్ముని ఆరాధించిరట

“తర్పయిత్వాఽ ర సలిరైః తే పితౄణాం వైవతాని చ :

స్తువంతి స్మోదితం సూర్యందేవతా శ్చ సమావాతాః ॥”

3 18 42

ఇచట రామలక్ష్మణులతోపాటు పితగూడ ప్రతిదినము ధాన్యం

వందనతత్పరు రాల్చె నట్లు తెలియుచున్నది సీత సంధ్యోపాసకురా లను
విషయము యందరకాండయందలి సంవిషేషము విశదీకరించుచున్నది

రామస్య దయితా భార్యా జనకస్య మతా వతీ :

సంధ్యాకాలమనాః శ్యామా ద్రువ మేష్యతి జానకీ ::

నదీం చేమాం శివజలం సంధ్యార్ధే వరవర్షసి ”

4.14 49

హనుమంతుడు అశోకవనమున శింశుపావృక్ష మధిరొహించి స్త్రీ
జాడల తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించును. “సీత రామకోకాభినంతప్త, వన
సంచారికుళల ఎనేచర నహవానకాంక్షిణి, కనుక ఆమె తప్పక వనసంహార
మునకు రాగల దని” హనుమంతు డనుకొనెను అంతేగాక “ఆమె నదా
సంధ్యోపాసన తత్పర (సంధ్యాకాలమనాః). కనుక ఆమె సంధ్యోపాస
నకు తప్పక పవిత్రజలములతో విరిసిల్లుచు ఆటమన్న నదిని సేవించు
టకు తప్పక రాగలదు ” అని నిశ్చయించుకొని హనుమంతుడామె రాకకు
నిరీక్షించెను

సీత సంధ్యాకాలమనాః

హనుమంతు డీంతవరకు సీతను చూడలేదు సీత స్వభావము
హనుమంతున కెట్లు తెలియును హనుమంతుడు సీతను “సంధ్యాకాల
మనాః” అని వర్ణించుచున్నాడు సీత సంధ్యావందనతత్పర యని హను
మంతున కెట్లు తెలియును సంధ్యోపాసనను స్త్రీలు గూడ పురుషులవలె

జేయుచు రను విషయ మంత ప్రసిద్ధము గాదు అయినను అపహృతయై భర్తృవియోగముతో క్రుంగిపోవుచున్న సీత శ్రద్ధగా తెల్లవారుజామున లేచివచ్చి ఏకాంతముగ నదియందు సంద్య సుపాసించు నని ఊహించుట యెట్లు?

హనుమంతుడు రామలక్ష్మణులను కలిసినప్పటినుండి వారి దిన భర్యను తిరికించుచునే యున్నాడు.

“ఉత్తిష్ట నరశార్దూల కర్తవ్యం దైవ మాహ్నికమ్”

అని విశ్వామిత్రుడు అదేశించినట్లు రామలక్ష్మణులు యదావిధి సకాలసంధ్యోపాసన జేయుచునే ఉన్నారు పంచవటియందు సీతగూడ రామలక్ష్మణులతో కలిసి సంద్యసుపాసించినట్లు తెలియుచునే యున్నది ప్రస్తుత ప్రసక్తము హనుమంతుడు సీతాప్రవృత్తిని తెలిసికొనియే యుండును రామసాహచర్యము సీతను సంధ్యోపాసనా తత్పరులను జేసినది కనుకనే అమె సదా “సంధ్యాకాలమనస్కురారై విరాజిల్లినది” అని హనుమంతుని విశ్వాసము రామసాహచర్యమునకు యార్పి మామె జనకగృహవాని జనకగృహ మ్నాథర్మమునకు పుట్టినిల్లు కనుక సీతకు సంధ్యోపాసనాభ్యాసము పుట్టినింటి యంతురించి రామసాహచర్యమున వృత్తి నది

“రామస్య దయితా భార్యా జనకస్య మిత్రా సతీ”

అను హనుమంతుని వాక్య మీవిషయమును తెలియ జేయు చున్నది

ఈ సన్నివేశము ద్వారా వాల్మీకిమహర్షి వీరువారను భేదము లేక అంధుల సంద్య సుపాసింపవలయు నని యవదేశించెను స్త్రీపుంభేదము లేకుండ ఉత్తమ సంస్కార సంపన్నులైన వారందఱు విత్యసద్యోపాసకులే లోకసంగ్రహార్థము మహాత్ములు జేయు సంద్యోపాసన లోకమున కౌదర్శప్రాయమై ఇతరులను గూడ ఆ మార్గమున పయనించుట కుపకరించుచున్నది జనకవిశ్వామిత్రాదు లట్టి వారు వారి కారాధ్యమూర్తులైన సీతారాముల సంగతి వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు

వాల్మీకిమహర్షి అడుగుజాడలలో నడచిన వ్యాసమహర్షి గూడ యుద్ధరంగమున గూడ సంద్యోపాసనాప్రసంగమును మరువలేదు

“శ్రే తదైవ మహారాజ దంశితా రణమూర్ధని :

సంద్యాగతం సహస్రాంశుం ఆదిత్య మనశ్శరే ||”

యద్ధభూమియందు గూడ ధర్మమూర్తులగు యోధులందుఱు ధూళితో సంద్యయం దాదిత్యువ కర్ణమిచ్చిరిట దీనిని బట్టి మహాకవుల కందఱకు కావ్యలక్ష్మ్యమొక్కటియే యవి తెలియును

హనుమంతుడు సంధ్యాస్వరూపము

లోకమునకు సంద్యోపాసనాప్రాభవము నువదేశించు వాల్మీకి సదా సంధ్యాదేవీ దివ్యసాక్షాత్కారపులికితచిత్తుడు కనుకనే హనుమంతుడు సముద్రలంఘనము జేయుచు అకాశమున పయనించుచున్నప్పుడు ఖావనాగగన విహారముజేయు మహాకవికి అరుణారుణ కాంతులతో విరిసిల్లు హనుమం

తుని మోము సంధ్యారాగసమభిస్పృష్టమైన సూర్యమండలముగా
భాసించినది

“ముఖం నాసికయా తస్య తామ్రయా తామ్ర మాబభౌ :

సంధ్యయా సమభిస్పృష్టం యదైత త్సూర్యమండలమ్ :”

4 1 80

ఉద్యత్సూర్యుడు సాంధ్యరుణకాంతులతో పరీవ్యాప్తుడై దివ్య
సవిత్రతేజోమూర్తియై ప్రకాశించుచుండును హనుమంతుని నాసికాభాగ
మరుణకాంతి సంశోభితము అట్టి నాసికా దివ్యరుణ కాంతిపుంజములు
నిండుకొనియున్న రామభక్తుని ముఖము సాంధ్యరాగపరిక్లుప్త సూర్యమం
డలమువలె నున్నదట.

చిన్నతనమున హనుమంతుడు సూర్యమండలమును సమీపించి
నపుడు అతని ముఖము సూర్యరశ్మిచే దగ్ధమైన దనియు అందువలన నాతని
ముఖ మట్లుండు వని పురాణవర్ణన అంతర్ధామము హనుమంతుడు బాల్యము
ననే సవిత్పవరేణ్యభగ్నాపాసకుడు బాల్యమునుండియు అతని ముఖము
సవిత్పదివ్యతేజోవిలాససుందరము హనుమంతుని దివ్యసౌందర్యమును
ప్రప్రథమమున దర్శించి జగమున కుపదేశించిన దేశికుడు వాల్మీకి కనుకనే
హనుమంతుని వదనారవిందమును ‘సంధ్యయాసమభిస్పృష్ట సూర్యమండల’
మని యుపదేశించెను

యుద్ధకంఠలో గూడ వాల్మీకి మహర్షి సంధ్యను స్మరింపజేయుట

మహర్షియొక్క నిరంతర సంధ్యా స్వరూపభావన అవగతమగు
భున్నది

“అశ్వాసితో లక్ష్మణేన రామ స్సంధ్యా ముపాసత :
స్మరన్ కమలవక్త్రాక్షీం సీతాం శోకాకులీకృతః :||”

8 6 23

వానరసేనతో శ్రీరాముడు సముద్రమును సమీపించును సీతా
వియోగదుఃఖితుడైన రాముని లక్ష్మణు డూరదించును అప్పుడు రాముడు
సంధ్య నుపాసించెను

వాల్మీకిమహర్షి మానసోద్ధానమున నదా సంధ్యాసుందరి విహరించు
చుండుట ఎలననే మహర్షి కాంతానందితముగ సంధ్యాస్వరూపము
నభివర్ణించెను

“తా మానసా దాతిబలో భ్రాతృభ్యాం రహితాం వనే :

రహితాం చంద్రసూర్యాభ్యాం సంధ్యా మివ మహత్తమః :||”

కనకహరిణమును శ్రీరాముడు వెంబడించును మారీచుని మాయా
హాకారములతో మోహితయైన సీత ప్రేరణతో లక్ష్మణుడు గూడ రాము
నకు సాయబడుటకు బోవును అప్పుడు రామలక్ష్మణ రహితయై యున్న
సీతను సూర్యచంద్రరహితయైన సంధ్యను తమస్సువలె రావణుడు
సమీపించెను

సంధియందు ఉపాస్యమావదేవత సంధ్యయని పూర్వము వివరింపబడినది ప్రకృతమున అహోరాత్ర సంధియందు విరిసిల్లు దేవత ప్రతిదినము మనచే ఆరాధింపబడుచున్నది అహోరాత్రములు సూర్యచంద్ర (వక్షత్ర) జ్యోతిస్సుల కుపలక్షణము ఆ సూర్యచంద్ర (అహోరాత్ర) జ్యోతిస్సుల సంధియే అహోరాత్ర సంధి ఈ అహోరాత్ర సంధియందు సూర్యవక్షత్రవిలక్షణమై విరాజిల్లు దివ్య తేజస్సు సంధ్య అని వాఙ్మూలమహర్షి శాస్త్రప్రసిద్ధ లక్షణమును ఉపమాన రూపమున వర్ణించెను

“సందౌసంధ్యాఽముపాసీతా జ్యోతిషో దర్శనా తస్మిన్ః”
అని ఛాందోగ్యబ్రుతి.

అస్సార్థః అత్ర జ్యోతిషదం సూర్యవక్షత్రవచకమ్ ।
తదా చాజ్యోతిషో దర్శనా దద్ధాస్తమిత సూర్యదర్శన
కాల మారభ్య వక్షత్రోదయ పర్యంతం యః కాలః స
సన్ధిః తత్ర సాయం సంధ్యా ముపాసీత విదధీత ।
తదుక్తమ్

“అద్ధాస్తమితకాలా త్యః సంధి రాతారకోధయాత్ ।
తత్ర సంధ్యా ముపాసీత సాయం కాలే సమాహితః ।
తత్ర ప్రాత స్సంధ్యా ముపాసీతేతి స్మృత్యంతరే విశేష ఉక్తః
“అహోరాత్రస్య య స్సంధి స్సూర్యవక్షత్రవర్జితః ।
తత్ర సంధ్యాముపాసీత సాయం ప్రాత స్సమాహితః ”
కృష్ణపండితవిరచిత సంధ్యావందనభాష్యమ్.

శివుడు సాంధ్యస్మృత్యము

అర్ధాస్తమిత సూర్యతేజస్సుతో ప్రారంభమై పక్షకోదయః (చంద్ర)
పర్యంతము సంధ్యాసమయము అందు సూర్యవక్షత్రవర్జిత సంధి యందు
తేజరిల్లు దివ్యశక్తి సంధ్యా దేవత యను శ్రుత్యుపదేశమును వాల్మీకి
మహర్షి సీతావ్యాజమున వివరించెను

సంధ్య గాయత్రీ

సంధ్య యనిన కోడనే గాయత్రీ పరాదేవత సహృదయులకు
హృదయపీఠమున సాక్షాత్కరించును వాల్మీకి మహర్షి గాయత్రీ నామ
మును సాక్షాదుచ్చరింపక పోయినను ఇంగితైః చేష్టితైః నిమిషితైః
గాయత్రీదేవతను స్మరింపజేయుచుండును ఇరువది నల్లవేల శ్లోకము
లతో రాషు యజ్ఞమును రవించి తన కావ్యము గాయత్రీరూప మని మహాకవి
స్మరింపజేయుట సకలలోకవిదితము

స్తూరి దృష్టితో జూచినపుడు సంధ్యాగాయత్రీ దేవతలు భిన్నముగా
కన్పించినను తత్త్వదృష్టిలో ఇద్దరు ఒక్కటియే

“యా సంధ్యా సైవ గాయత్రీ ద్విధా భూతా వ్యవస్థితా”

అను నూక్తి ఈ విషయమునే బోధించుచున్నది అయితే విమయోగ
భద్రము ననుసరించి వ్యవహరభేదము తప్పదు

“అన్యో సమస్కారిగాయత్రీ కర్మ స్వన్యో వ్రవర్తతే ।

అన్యో జప్రబంధేషు సా త్వేవై వ ప్రతీయతే ॥”

వాక్యవదీయ 2 283

మహావైయాకరణుడగు భర్తృహరి గాయత్రి త్రివిధరూపిణిగా
కన్పట్టినను తత్త్వతః ఆమె ఒక్కటియే యని యనుచున్నాడు

కర్మలయందు ప్రవృత్తమైన గాయత్రి పేఱు జపప్రబంధము
లందు ప్రవృత్తయైన యామె పేఱు సంస్కారగాయత్రి పేఱు కాని
తత్త్వతః ఉన్నది ఒక్క చైతన్యమే గాయత్రియే

సంధ్యోపాసన యందాదిమధ్యావసానముల యందు గాయత్రియే
ఆరాధింపబడుచున్నది. సంధ్యావందనము కాయక వాచిక మానసిక క్రియా
రూపముగా మూడు విధములుగా నొప్పురుచున్నది

అధ్యంతము కాయకము జపము వాచికము సూర్యోపస్థానము
మానసికము ఈ మూడును కర్మ భక్తి జ్ఞానయోగములకు ప్రతీకలు
కర్మ భక్తి యోగముల యందు గాయత్రి ఉపాపింపబడినను జ్ఞానయోగ
మున ఆ గాయత్రి సంస్కార గాయత్రి యగు నని శ్రీ భర్తృహరి యుప
దేశించుచున్నాడు కర్మభక్తియోగములందు గాయత్రి ఆరాధకుని సంస్క
రించినను జ్ఞాన యోగమునందే ఆరాధకుడు తత్త్వమును దర్శించి కృత
కృత్యు డగుచున్నాడు గాన కర్మభక్తియోగములందుకన్న జ్ఞానయోగము
ననే ఆరాధకులు శ్రవణ మననవిధిధ్యాసాదులద్వారా గాయత్రి నుపాసించి
ఆమెచే సంస్కరింపబడుచున్నాడు కమక ఆమె సంస్కారిగాయత్రి
యగుచున్నది జీవేశ్వర రూప ద్వైతభావమును వీరినాది అద్వైతానుభూతి
వంశిచ్చు మహావాక్యమే సంస్కారగాయత్రి.

గాయత్రీ అట్లు మహామహిమాన్వితమైనది. కనుకనే శాస్త్రములు
గాయత్రీ నిట్లు ప్రశంసించినవి

“గాయత్రీ వేదజననీ గాయత్రీ పాపనాశినీ :

గాయత్ర్యా స్తు పరం నాస్తి దివిదేహ చ పావనీ ”

గాయత్రీ వేదజనని అమె ప్రప్రథమున ఓంకార రూపమున అవి
ర్భవించినది ఆ ఓంకారము “భూః భువః స్వః ” అను వ్యాహృతుల
రూపమునను ఆ వ్యాహృతులు చతుర్వింశత్యక్షరాత్మక త్రిపదా గాయత్రీ
రూపమునను ఆ గాయత్రీ కుదకు త్రయీరూపిణి యగు వేదమాతృ
రూపిణిగను అవిర్భవించినది ఇట్లు మంత్రబ్రాహ్మణాత్మక వేదరాశియం
తయు గాయత్రీ యగుచున్నది

“వా గ్వై గాయత్రీ వా గ్వ ఇదం సర్వం భూతం

యదిదం కిం చ గాయతి చ త్రాయతే చ”

అని ఛాందోగ్య శ్రుతి పరమార్థ దర్శక వాఙ్మయమంతయు గాయత్రీ
యని వర్ణించుచున్నది ఈ శ్రుతి

“యా భూతజ్ఞాతాని గాయతి త్రాయతే చ సా గాయత్రీ”

యని గాయత్రీ శబ్దవ్యుత్పత్తిని దర్శింపజేయుచున్నది
పురాణములు గాయత్రీ స్వరూపము నిట్లు వివరించుచున్నవి

“ప్రతిగ్రహ దన్నదాసా శ్చాతకా దుపపాతకాః

గాయత్రీ ప్రోచ్యతే తస్మాద్ధ్యాయంతం త్రాయతే యతః”

తన నరాధించు భక్తుల యొక్క ప్రతిగ్రహ అన్నిదోష పాతక
ఉపపాతకాయల పోగొట్టి వారల కాపాడు నదిగాన అమెగాయత్రీ

“ప్రాణాగయా ఇతి ప్రాతః త్రాయతే తావదాఽ వా”

అను వాక్యము “గాయత్రీ ప్రాణరక్షకరీ”యను నర్థమును బోధించు
చున్నది గయాన్ ప్రాణాన్ రక్ష తీతి గాయత్రీ ప్రాణములకు గాయ
లని పేరు అ ప్రాణముల నామె రక్షించును గాన గాయత్రీ
ప్రాణరక్షకరీ

సంధ్యావందనాంగముగ ప్రాణాయామము విధింపబడినది పూరక
కుంభకరేచకరూప మగు ప్రాణాయామము గాయత్రీ మంత్రోచ్ఛారణ
రూప మున చేయబడుచున్నది అప్పుడు గాయత్రీ ప్రాణముల దివ్యశక్తి
సంభరితములుగా చేయుచున్నది

గయశబ్దమునకు వాగాదీంద్రియము లని గూడ అర్థము గయలను
అనగా వాగాదీంద్రియములను రక్షించినది గాయత్రీ అనగా గాయత్ర్యుః
పాసనము వలన వాగాదీంద్రియములు సంస్కరింపబడి రక్షింపబడు
చుండును

“గయాన్ వాగాదీంద్రియాన్ త్రాయతే ఇతి గాయత్రీ :

గాయత్ర్యాః పాదత్రయరూపాః భూర్భువస్స్వః :

ఋగ్యజుస్సామాని ప్రాణాపానవ్యానాః”

అని బృహదారణ్యక శ్రుతి (5 14 8) ఈ విషయము
నుపదేశించుచున్నది

“గీయతే పరతత్త్వ మనయా ఇతి గాయత్రీ”

అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి పరతత్త్వదర్శక మగుటచే మంత్ర
 జాతమంతయు గాయత్రియే యగుచున్నది. కనుకనే వేదవాఙ్మయము
 తరువాత పరతత్త్వదర్శకము మంత్రకల్పరూపమైన రామాయణము
 గాయత్రిగా అరాధింపబడుచున్నది అందుకనియే రామాయణము గాయత్రీ
 రామాయణమని పేరుగాంచినది ఈనాడు 24 శ్లోకముల విదదీసి గాయత్రీ
 రామాయణముగా స్థూరదృష్టితో ఉపాసించబడుచున్నది తత్త్వదృష్టిలో
 రామాయణ మంతయు గాయత్రీ రామాయణమే

“1) గాయంతం త్రాయతే 2) గాయతి త్రాయతే

3) గయాన్ త్రాయతే 4) గీయతే అనయా బ్రహ్మతత్త్వం”

అను వ్యుత్పత్తులన్నియు అదికావ్యమన నమన్వయమగుచు సార్థ
 కతను పొందుచున్నవి గాన వశుర్వింశతినహస్రాత్మక రామాయణము
 గాయత్రియే లేక రామాయణము వాల్మీకిమహర్షి ఉపాన్య దేవతా
 గాయత్రీ ప్రతిరూపమే

సంద్యోపాసన గాయత్రీ నిమృణి

ప్రాతఃకాలసంద్యయందు సంద్యాదేవత బ్రాహ్మీ రూపిణిగాను
 య్యు హ్మనమయమున రౌద్రీరూపిణిగాను, సాయం నమయమున
 వైష్ణవిగాను, అరాధింపబడుచున్నది అనగా ఒకే దివ్యచైతన్యశక్తి
 త్రివిధరూపములతో అరాధకుల చిత్తవంస్కారము ననుసరించి

త్రివిధరూపిణిగా విరిసిల్లును ఆమె మరియొక ప్రసంగమున మహాకాశీ మహాలక్ష్మి మహాసరస్వతిగాను, బారి లలిత రాజరాజే శ్వరిగాను, అదితి అనుమతి సరస్వతి రూపమునను, సంధ్యా సావిత్రి గాయత్రీ రూపముగను, సంధ్యా విద్యా సరస్వతీ రూపమునను ఆరాధింపబడుచున్నది

“గాయత్రీ నామ పూర్వాహ్నే సావిత్రి మధ్యమే దినే :

సరస్వతీ చ సాయాహ్నే నై వ సంధ్యా త్రిదామతా ॥”

అమల్లోకము సంధ్యారూప దివ్యచైతన్యశక్తి యొక్క త్రివిధ రూపముల వర్ణించుచున్నది ఈ త్రివిధస్థితి సాధకునకు త్రివిధాతీతతురీయ తత్త్వదర్శక మగుచున్నది ఈ తురీయస్థితియే నిమృజి “నిమగ్నీతి నిమృజీ” జగదతీత స్వరూపిణి యని అర్థము నిమృజి తురీయరూప మని తెలియ జేయుటకే సంధ్యాంగతర్పణమున తురీయ దేవతగా నిమృజి’ త్రికల మందును భేదములేకుండ ఆరాధింపబడుచున్నది.

సంద్యోపాసన గాయత్రి పంచశీర్ష

“చతుర్వింశత్యక్షరా త్రిపదా షట్కుక్షిః

పంచశీర్షాపనయనే వినియోగః ॥”

అని ప్రతిదినము గాయత్రి పంచశీర్షగా దర్శింపబడుచున్నది

“ముక్తావిద్రుమహేమనీల ధవళచ్ఛాయైః ముఖైః”

అని గాయత్రిని ప్రాప్తి, చున్నచు గాయత్రి మూలక విందును

శివుడు సాంద్యస్మత్యము

హేమ నీల ధవళ కాంతులతో కూడిన ముఖములు కలిగి యుండు నని శాస్త్ర మర్యాద అనలు దేవతకు ఆయదుముఖములుండుట విశేషము ఆ ముఖములు గూడ అన్నియు ఒకే వర్ణము కలిగియుండక లిప్తభిన్న వర్ణములు కలిగియుండుట తావ గాంభీర్య స్ఫోరకము మాక్ష్యద్భుత్తితో పరికిలించిన గాని గాయత్రీస్వరూపము గాయత్రీయోక్తా పంచకీర్త్యక్షమృ పంచవర్ణాత్మకత్వము అవగతము కాదు

గాయత్రీ శబ్దమునకు “తననారోధించు వాని రక్షించునది” యని అర్థము యధారద్భుత్తితో పరికిలించినపుడు మనల రక్షించునది దేవతాను గ్రహాశాంతిమైన మన సద్బుద్ధియే మనస్సు మారనంతవరకు మేనోమూలి న్యము తొలగ నంతవరకు మనము కృతకృత్యులము కాలేము ఎంతవేద విదుడైనను ఎన్ని సత్కర్మల నాచరించినను సద్బుద్ధియేర్పడనందువలన రావణాదులు నశించిరి రావణుని గాని దుర్యోధనాదులను గాని నశింప జేసినది దోషదూషితమైన వారి దుష్టబుద్ధియే ఎవరో మానములనున్నను మహర్షులారాధింపబడుటకు కారణము వారి పరిణతబుద్ధియే సద్బుద్ధియే పరమేశ్వరునకు ‘సత్’ అని నామము సద్బుద్ధియన పరమేశ్వరాకారా రితమైన బుద్ధియే బుద్ధి భగవదాకారాకారితమగుటకు భగవదుపాసనయే ప్రధాన కారణము భగవంతుని మనమే రూపమున ద్యానింతుమో క్రమ ముగ బుద్ధి తదాకారాకారితమగు చుండును నాకు చక్కని బుద్ధినియమని త్రికాలములందు గాయత్రీనుపాసించి వపుడు మన బుద్ధి క్రమముగా

తదాకారాకారితమగును అప్పుడు ఆ తత్త్వి మన బుద్ధిరూపమున మనలను
రక్షించును బుద్ధికి పంచేంద్రియములు ముఖములు పంచేంద్రియములు
పంచభూతాత్మకములు పంచభూతముల వర్ణములే ముక్తా విద్రుమ
హేమ వీరి ధవళములు అరాధకుని బుద్ధి పరాదేవతారూపము
దాల్చినపుడు బుద్ధిరూపిణియైన గాయత్రి పంచశీర్షయై ముక్తా విద్రుమ
హేమ వీరి ధవళవర్ణములతో విరాజిల్లును మహాత్ములదర్శించినపుడు
నారి వదనములు అన్య క్తదివ్యజ్యోతుల వెలయుచుండుట అనుభవసిద్ధమే
ఆ దివ్యజ్యోతిస్సుల అవంతర విభాగములే ముక్తావిద్రుమాది వర్ణములు
పంచభూతముల వర్ణములను సంప్రదాయ మిట్లు విద్దేశించుచున్నది

వర్ణములు	భూతములు	ఇంద్రియములు	గుణములు
ముక్త	జలము	రసనేంద్రియము	రసము
విద్రుమ	అగ్ని	చక్షురేంద్రియము	రూపము
హేమ	వాయువు	శ్రవణేంద్రియము	స్వరము
వీరి	అకాశ	స్పృశేంద్రియము	శబ్దము
ధవళ	పృథివీ	స్పృశేంద్రియము	గంధము

దీనినిబట్టి పంచభూతములు పంచవర్ణాత్మకము లని తెలియును
లోకదృష్టిలో అకాశవాయువులు రూపరహితములై నను శాస్త్రదృష్టిలో
ఆ భూతములు రూపరహితములే! అయితే ఈ భూతవర్ణములు యోగి
జన హృదయవేద్యములు సామాన్యుల కవగతముగాదు కనుక పంచ

శివుడు సాంధ్యనృత్యము

ఘాతాత్మకమైన పంచేంద్రియములు పంచవర్ణాత్మకములు అట్టి పంచ
వర్ణాత్మక పంచేంద్రియవిలసిత మహాత్మునినద్బుద్ధియే పంచకీర్ణ
ఆ నద్బుద్ధియే వారిపాలిటి గాయత్రి. “ఉద్ధరేదాశ్శనాత్కాన” మను
షేద్దల యుపదేశ తాత్పర్యమిదియే:

వాల్మీకిహృదయము నారదోపదేశానంతరము గాయత్రి పరాదేశక
నన్యథావసంపరిపుష్టము కనుకనే ఆ మహాత్ముని వాఙ్మయం దంతట
అన్యక్తరూపిణియై గాయత్రి తేజరిల్లుచుండును

వాల్మీకి మహర్షి గాయత్రిపాసనశీలత

వాల్మీకిమహర్షి తన ఉపాస్యదేవతను కన్నులారగాచుచు రామాయ
ణమును రచించెను అయితానుక కాంతులతో వెలయు నంధ్యాదేవతో
పాసనతో దినారంభ మైనట్లు నవనవానిచీవ్యతేజఃపుంజములతోనలరాదు
బాలాదేవతానుధ్యానముతో రామాయణారంభ మైనట్లు నవనవానిచీవ్య
తేజఃపుంజములతో నలరాదు బాలాదేవతానుధ్యానముతో రామాయణ
మారంభమైనది నితోపాస్యయగు బాల రామాయణమున బాలకాండగా
యవతరించినది

వాల్మీకిమహర్షి తన ఉపాస్యదేవతయైన గాయత్రిని ఆయానన్ని
వేశములందు వివిధరూపములతో పాక్షాత్కరించుకొని ఉపాసించినట్లు
తెలియును

గాయత్రి పాదుక

వాల్మీకి మహర్షి గాయత్రిని పాదుకారూపిణిగా ఉపాసించెను.
లోక్ తరము సర్వకోవింక్షణమైన పాదుకాపట్టాభిషేక వ్యాజమున
మహర్షి తన పాదుకాంతదీక్షపరత్వమును నూచించె నని తెలియుచున్నది

“పాదుకా సా పరాశక్తిః పరానందస్వరూపిణీ”

పాదుక యన పరానందస్వరూపిణి యైన పరాశక్తియే

“స్వప్రకాశ శివమూర్తి రేకికా :

తద్విమర్శ తను రేకికా తమోః :

సామరస్య వపురిష్యతే పరా :

పాదుకా పరశివాత్మనోః గురోః”

అను పాదుకా స్వరూపము “ప్రియం పురుషవిగ్రహం” అను
భావమును స్ఫురింపజేయుచున్న దనుకొన వచ్చును

“అదిశంకరులు నమశ్శివాయై చ నమశ్శివాయ”

అని అనుచు మహాపుని ప్రీపుంసాత్మక స్వరూపునిగా ఆర్థనారీ
శ్వరస్తోత్రమున వర్ణించుట ప్రసిద్ధమే శ్రీ చక్రార్చన గూడ శివశక్తి
త్వక పరతత్త్వార్చనయే యగుటయు ప్రసిద్ధము.

వాల్మీకిమహర్షి ఆదిత్యహృదయము

రమణీయ పరాదేవతా సాక్షాత్కార చమత్కృతి సంపుష్టి

హృదయమగు వాల్మీకి మహర్షి దృష్టి యుద్ధ కాండయందును పరావంద
స్వరూపిణియగు పరాశక్తి పాదద్వంద్వమునందే లగ్నమై యున్నది
అదిత్యహృదయము వాల్మీకి మహర్షి యొక్క పరాశక్తుపాననకు
గాయత్రీమహామంత్రార్థ దర్శనమునకు పరాకాష్ఠారూపము

రావణుడు యుద్ధభూమికి మరలదివిగుణీకృత్సహముతో తిరిగి
వచ్చును అప్పుడు యుద్ధపరిశ్రాంతుడై యున్న శ్రీరాముడు రావణవధో
పాయమును గూర్చి ఆలోచించుచుండును అప్పుడగస్త్యమహర్షి వచ్చి
రామున కాదిత్యహృదయము నువదేశించును

ఇంతకు పూర్వము అగస్త్యుడు బ్రహ్మత్రయమును శ్రీరామున కుప
దేశించి యుండెను

“జగ్రహా న శరం దీప్తం వికృతం మివోరగం

య మస్మై ప్రథమం ప్రాదా దగస్త్యో భగవా న్యషః”

యుద్ధ 111 3

ప్రకృతమున రావణవధోపాయమును చింతించు శ్రీరామునకు
దైవీసంపత్తిదిక్కి అదిత్యహృదయము నువదేశించును

అదిత్యహృదయ మను నామ మపూర్వము ఋషి దృష్టము
అగస్త్యోపదేశమునకు అదిత్యప్రోతమని నామము గాక అదిత్యహృదయ
మనుటలో వాల్మీకి మహర్షి యొక్క వాగ్విదాంవరత్నము ప్రస్తుత మగు
చున్నది వాక్కునగా వేదజనని గాయత్రీ వాగ్విదులన గాయత్రీ

పరమార్థ ద్రవ్యలు వాగ్విధాంవరు లన తత్త్వదర్శనులు జీవన్ముక్తులై
మహాత్ములు. పాల్మీకి అట్టి మహాత్ముడు కనుక దర్శించిన గాయత్రీ మహా
మంత్రార్థమును లోకవంగ్రహణదృష్టితో ఉపదేశించెను.

గాయత్రీ మహామంత్రము నవిత్సవరేణ్య భర్గము మపాసించమవి
యుపదేశించుచున్నది ఆరాధకుల బుద్ధిని పరమార్థ దర్శనమునకై ప్రేరే
పించునది ఆ దివ్యవరేణ్యభర్గమే.

అదిత్య హృదయోపదేశము గూడ నదియే

“అదిత్యస్య సూర్యస్య హృత్ ఆయత ఇతి హృదయమ్ :

అదిత్య హృద్గతాంతర్యామీ అదిత్యహృదయ శబ్దే నోచ్యతే”

వ్యాఖ్య

అదిత్యమండలాంతర్గత పరంజ్యోతియే అదిత్యహృదయము
సేవిత్యమండలాంతర్గత పరంజ్యోతిస్సు యొక్క ఉపాసనయే గాయత్ర్యు
పాసన అదియే అదిత్యహృదయోపాసన

ఆరాధకుల బుద్ధి సంస్కారక్రమ సంపన్నమగుచు క్రమముగా
తదాకారాకారిక మగుటయే విఖిల సేదార్థలక్ష్యము అదియే రామాయణ
లక్ష్యము అదియే అదిత్యహృదయ లక్ష్యము

సంద్యావందనమున జ్ఞానయోగప్రతీక రూపమగు సూర్యోపస్థానమే
సంద్యోపాసనా రూపమైన రామాయణమున అదిత్యహృదయ
స్థాన మలంకరించుచున్నది.

ఈ విధముగ పరిశీలించిన రామాయణము వాల్మీకిమహర్షి యొక్క-
ఉపాసనాక్రమ పరిణతి రూపమని దర్శింపవచ్చును

వాల్మీకిమహర్షి సీతాదేవి సంధ్య

రామపూర్వశాపవీయోసనిషద్వ్యాఖ్యానమున ప్రాతః మధ్యాహ్న
సాయంకాలములందు రామసంధ్యనుపాసించు విధానము నిర్దేశింపబడినది.

“సాయం ప్రాతశ్చ మధ్యాహ్న రామసంధ్యాం సమావలేత్”
ఉపనిషద్వ్యాఖ్య.

ఈ అనూచాన సంప్రదాయము వసువరీంచి వాల్మీకిమహర్షి యు
రామాయణమున రామసంధ్యోపాసనా విధానమునే ఉపదేశించెను తాను
గూడ రామసంధ్య మపాసించును

“దాశరథాయ విద్మహే సీతావల్లభాయ ధీమహి :

త నో రామః ప్రచోదయాత్”

అని రామ గాయత్రీ మంత్రజ్ఞసమే రామసంధ్య యని స్థూరి
ముగ కన్పించును

కావి శ్రీరామసంధ్యకు వాల్మీకిమహర్షి పూర్వోత్తర రూపముల
వంచి సంధ్యాస్వరూప సమగ్రతను దర్శింపజేసెను.

ఈ సంధ్యయందు రాముడు పూర్వరూపము లక్ష్మణు ధుత్తర
రూపము రామలక్ష్మణుల మధ్య విభాజిల్లు సీతయే సంధి ఆమె

పరమార్థ ద్రష్టలు వాగ్విదాంవరు లన కత్త్వదర్శనులు జీవన్ముక్తులైఁ
మహాత్ములు. వాల్మీకి అట్టి మహాత్ముడు కనుక దర్శించిన గాయత్రీ మహా
మంత్రార్థమును లోకసంగ్రహణదృష్టితో ఉపదశించెను

గాయత్రీ మహామంత్రము నవిత్సవరేణ్య భర్గము నుపాసించమని
యుపదేశించుచున్నది ఆరాధకుల బుద్ధిని పరమార్థ దర్శనమునకై ప్రేరే
పించునది ఆ దివ్యవరేణ్యభర్గమే.

అదిత్య హృదయోపదేశము గూడ నదియే

“అదిత్యస్య సూర్యస్య హృత్ ఆయత ఇతి హృదయమ్ :

అదిత్య హృద్గర్భోంతర్యామీ అదిత్యహృదయ శబ్దే నోచ్యతే”

వ్యాఖ్య

అదిత్యమండలాంతర్గత పరంజ్యోతియే అదిత్యహృదయము
సేవిత్యమండలాంతర్గత పరంజ్యోతిస్సు యొక్క ఉపాసనయే గాయత్ర్యు
పాసన అదియే అదిత్యహృదయోపాసన

ఆరాధకుల బుద్ధి సంస్కారక్రమ సంపన్నమగుచు క్రమముగా
తదాకారాకారిత మగుటయే నిఖిల పేదార్థలక్ష్యము అదియే రామాయణ
లక్ష్యము అదియే అదిత్యహృదయ లక్ష్యము

సంద్యావందనమున జ్ఞానయోగప్రతీక రూపమగు సూర్యోపస్థానమే
సంద్యోపాసనా రూపమైన రామాయణమున అదిత్యహృదయ
స్థాన ములంకరించుచున్నది.

ఈ విధముగ వరికీలించిన రామాయణము వాల్మీకిమహర్షి యొక్క ఉపాసనాక్రమ పరిణతి రూపమని దర్శింపవచ్చును

వాల్మీకిమహర్షి సీతాదేవి సంధ్య

రామపూర్వకాపవీయో సనిషద్వ్యాఖ్యానమున ప్రాతః మధ్యాహ్న సాయంకాలములందు రామసంధ్యనుపాసించు విధానము నిర్దేశింపబడినది

“సాయం ప్రాతశ్చ మధ్యాహ్నే రామసంధ్యాం సమావలేత్”

ఉపనిషద్వ్యాఖ్య.

ఈ అనూదాన సంప్రదాయము ననువరించి వాల్మీకిమహర్షియు రామాయణమున రామసంధ్యోపాసనా విధానమునే ఉపదేశించెను తాను గూడ రామసంధ్య పుపాసించును

“దాశరథాయ విద్యహే సీతావల్లభాయ దేమహి :

త న్నో రామః ప్రచోదయాత్”

అని రామ గాయత్రీ మంత్రజ్ఞప్తే రామసంధ్య యని స్థూలముగ కన్పించును

కావి శ్రీరామసంధ్యకు వాల్మీకిమహర్షి పూర్వోత్తర రూపముల వంచి సంధ్యాస్వరూప నమక్రమము దర్శింపజేసెను.

ఈ సంధ్యయందు రాముడు పూర్వరూపము లక్ష్మణు ధుత్తర రూపము రామలక్ష్మణుల మధ్య విరాజిల్లు సీతయే సంధి అమె

యందు సాక్షాత్కరించు బ్రహ్మవిద్యారూపమే సంధ్య తత్త్వోపాసనయే
సంధానము ఎల్మీకి ఉపాసించిన దా సాంధ్యసౌందర్యమునే సుందర
కాండయందు హనుమద్వ్యాజమున తానే పరాదేవతా స్వరూపాన్వేషణము
జేపిజేసి దర్శించినది సీతాసాంధ్య దేవతా సౌందర్య సంపదనే

“సీతారక్షిత వామాంకం లక్ష్మణేనోపశోభితమ్ :

ధ్యాయ న్నేవ జపే న్యంత్రం వర్దలక్షం విచక్షణః”

అను శ్లోకమును (రామతాపనీయోపనిషద్వ్యాఖ్య) రామలక్ష్మణుల
మధ్య సీత మపాసించు మని బోధించుచున్నది

ఉపనిషద్రహస్య తత్త్వజ్ఞు డగు వాల్మీకిమహర్షి సీతను జనక
సుతగాను శ్రీరామధర్మపత్నిగా మాత్రమే గాక క్రమముగ బ్రహ్మవిద్యా
స్వరూపిణిగా వేదమాతగా సాంధ్యునిందరిగా దర్శించి ఉపాసించెను
కాంతా సంఘతముగా సీతను సంధ్యాస్వరూపిణిగా దర్శింపజేసినాడు.

తా మాససా దాతిబలో భ్రాతృత్వం రివాతాం వనే :

రహితాం చంద్రనార్యాభ్యాం సంధ్యా మివ మహత్తమః”

నార్యాస్తమయానంతరము చంద్రదయమునకు (నక్షత్రోదయము
నకు) బిల్వము మధ్య అవ్యక్తతేజ ముండును ఆ అవ్యక్త తేజము
ఎ ర్యచంద్ర రహితయైవ దివ్యసంధ్య రామలక్ష్మణులు సూర్యచంద్ర
సదృశులు ఎల్మీకిందు గోచరించు అవ్యక్తదివ్యసౌందర్యరాశి సీత

“అహరహస్సంధ్యాముపాసీత” అని చేదము ఉపాసించు మనిన దా
సంధ్యనే వేదావతారరూపమైన రామాయణమున వాల్మీకి 'యుపాసించినది
బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణియైన ఆ సీతాసాంధ్యసుందరినే రామాయణపాఠకు
లారాధింప వలసినది గూడ ఆ సౌభాగ్య లక్ష్మినే

రామాలయములందు రామునితో పాటు లక్ష్మణ ప్రతిష్ఠలోని అంత
రార్థము రామలక్ష్మణ మధ్యగతమైన సీతను జీవేశ్వర సన్నిధియందు విరా
జిల్లు బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణివిగా సాంధ్యదేవతగా దర్శింపజేయుటకే

వాల్మీకి మహర్షి యొక్క- ఆశయప్రతిరూపమే, రామాయణ శాస్త్ర
ర్యరూపమే భద్రాద్రిరామాలయము

వందే వాల్మీకి భారతీమ్

1. సీతాకోమలి వల్లవ లవద్రామ తరు శ్రీయమ్ :
ప్రాచేకసిం కళాం వందే శ్రీమద్రామాయణీం గిరమ్ ::
2. వాల్మీకి హృదయాంతోజ క్వణన్మధుర షట్పదీమ్ :
వాల్మీకి ముఖలక్ష్మీం కాం వందే ఎక మధుస్వరామ్ ::
3. బాలాం వాల్మీకి హృదయాం సప్తసంఖ్య విభూషితామ్ :
వైదేహీం మహతీం విద్యాం వందే వాల్మీకి భారతీమ్ ::
4. సీతా కావ్యక్రయం వందే రామ నామామృతామృతామ్ :
అయోధ్యా మణిసీం దివ్యాం కిష్కింధాం సుందరోజ్వలామ్ ::
5. వాల్మీకాశ్రమ సారంగీం సువర్ణాలంకృతీం పరామ్ :
అశోకద్వాయ వనతీం వందే శ్రీరామ లాలితామ్ ::
6. విశ్వమిత్రాం చ సుగ్రీవా రావణీం పాపకర్మణామ్ :
శ్రుతిశ్రవాంఘ సర్వజ్ఞాం వందేతారాం సుఖోభితామ్ ::
7. వాల్మీకి పదన జ్యోత్స్నాం సర్వశ్రుతి మనోహరామ్ :
మాధుర్య లహరీం వందే రామచంద్ర పద్మాతామ్ ::
8. వాచం మధుమతీం వందే సరసాం సర్వమంగళామ్ :
వాల్మీకి మానసోల్లాస వైభవాం ఋషి భారతీమ్ ::
9. రామకల్పక సుద్భాయాం సీతావిద్యుల్ల కాద్యుతిమ్ :
హిరణ్య హరిణీం వందే వాల్మీకాంకగళాం ప్రియామ్ ::

హనుమంతుడు - సురసానింహికలు

రామదూత హనుమంతుడు లంకయందు సీత సన్న్యేషించుటకు బయలుదేరును. నమ్మద్ర లంఘమున భువకృమించెను “శ్రీయాంసి బహువిఘ్నాని” ఒక సత్కార్యము చేయనంకల్పించి నపుడు మన కార్య దీక్షను, దృఢతను సంకల్పమును, దీరత్వమును పరీక్షించుట కెన్నియో విఘ్నములు సంభవించును హనుమంతుని కార్యదీక్షను దృఢతను సంకల్పమును, దీరత్వమును పరీక్షించుట కెదురొచ్చిన వారే సురసానింహికలు.

సీతాన్వేషణమునకు వానరసేన నమ్మద్రతీరమును చేరును. అచట నమ్మద్రమును లంఘించి లంకకు పోయి తిరిగి రాగలవా రెవ్వరను మీమాంస యేర్పడెను అచట గజ, గవాక్ష, గవయ, శరభ, గంధమాదనాదులు తమ సామర్థ్యమును వర్ణించిరి జ్ఞాంబవంతుడు తనక క్తి సామర్థ్యముల నిట్లు వివరించెను

పూర్వము తాను బలిచక్రవర్తి యజ్ఞనందర్పమున, తిరివిక్రము దగు వామనుని ప్రదక్షిణము జేసి నందర్పమున తాను బ్రహ్మాండము సంతయు బ్రవలీలగ తిరిగి వచ్చినట్లును ఈనాడు వార్ధక్యవశమున అట్లు తిరిగి వచ్చుటకు శక్తి లేనట్లు చెప్పును అంగదుడు గూడ తన అశక్తతను తెలియజేయును. అపుడు జ్ఞాంబవంతుడు ఏకాంతమున సుఖోపవిష్టుడై

యున్న హనుమంతునకు అతని జన్మవృత్తాంతమును శ్రీసామర్థ్యములను తెలిపి సముద్రాలంపుమునకు పోల్చబోయెను

— త్రావంతుని ఆకిన్ను తో శ్రీరాముని అనుగ్రహముతో హనుమంతుడు బయలుదేరినాడు

దైర్యశూన్యహములు ముప్పిరిగొన హనుమంతు డంబర మధ్య మున కెగపి పయనించుచుండ సముద్రదాతనికి సాయపడ దలచి ఆన యండు దాగియున్న మైనాక పర్వతమును పైకి వచ్చి హనుమంతునకు విశ్రాంతి నొసగు మని కోరును మైనాకుడు పైకి వచ్చి హనుమంతుని విశ్రాంతి తీసికొనుమని కోరును హనుమంతుడు దానిని విఘ్నముగా భావించును కార్యవ్యగ్రతతో ముందడుగు వేయుచున్నవారికి మధ్యలో ఎరిక రింపులు విఘ్నములుగా భావించును కనుకనే హనుమంతుడు మైనాకుని తన వక్షస్థలముతో నవలీలగా దూరముగా పారద్రోలినట్లు వాతరంహను డగు హనుమంతుని వేగము అంతటి మైనాకుని గూడనవలీలగ క్రిందకు పడవేయగలెను

మైనాకుని కోరిక ననుసరించి హనుమంతు డాపర్వతమున క్షణ కాలము విశ్రమించి వెంటనే ఇనుమడించిన వేగముతో అకాశమున పయనించెను అప్పుడు దేవతల ప్రేరణ ననుసరించి నాగమాత యగు 'సురస' రాక్షసరూపము దాల్చి హనుమంతుని మ్రింగబోయెను హనుమంతుడు ధహము పు పెంచిన కొలది సురస తన అస్థమును తతోఽధికము పెంచ

జొచ్చెను ఆ నమయమున యుక్తితో హనుమంతుడు తన దేహమును
 యాత్మీకరించి నుస ఆన్యమున ప్రవేశించి మరల ఆమె పదనము నుండి
 ఎయటికి వచ్చి “దాక్షయణి నమోస్తుతే” అను ఆమెకు నమస్కరించెను
 ఇట్లు చాకచక్యముతో ప్రతిభావైదగ్యములతో సురసను జయించిన హను
 మంతుని భూతగణములు ప్రశంసింపఁగలవని.

ఆ రీతిగా నావిష్ణుము నుండి అవలీలగ బయటబడిన హనుమం
 తుడు ఇతోధిక దీక్షతో గగనమధ్యమున పయనము జేయుచుండ, మరల
 ‘సింహిక’యను రాక్షసి అతని చాయను గ్రహించి అతనిని పంగూకృత
 పరాక్రముని గావించెను అట్లు సింహికచే గ్రహింపబడిన హనుమంతుడు
 శక్తిహీను డాయెను. ఎముద్రమధ్య ముందున్న మహానర్తకమే తనను శక్తి
 హీనుని జేసినట్లు గ్రహించి హనుమంతు డామెను యుక్తితో జయించెను
 హనుమంతుని శక్తిసామర్థ్యములను ఆకాశచరము లగు భూతములు అభి
 నందించినవి. ఈ విధముగ విష్ణుములను సాహసముతో యుక్త్యుక్తా
 హములతో చాటుకొని హనుమంతుడు నముద్రతరణము జేసెను ఇది
 క్లుప్తముగ హనుమంతుని నముద్రతరణ కథారూప వృత్తాంతము.

హనుమత్సముద్రతరణము అధిదైవికార్థము —

పెదవాక్యములందు అధిదైవికాధ్యాత్మికార్థముల దర్శించినట్లు పేద
 సంమిత మగు రామాయణము నేరెడు ఆ యా కథానానీకములందు గూడ
 ధిఅద్ధ విక ఆ యాత్మికార్థముల దర్శించుట యుక్తము. అందుచే హను

మంతుని నముద్రతరణము తత్సందర్శమున సురసా సింహికా వృత్తాంతము వండు గూఢ అధిదైవికార్థముల దర్శింప దగియున్నది. ముందు అధిదైవికార్థమును దర్శింకము.

సురస .

హనుమంతుని ప్రవ్రథమముగా నముద్రతరణమున అద్దగించినది సురసః ఆమె తనంతట తాను వచ్చి హనుమంతు వద్దగించలేదు. దేవ సిద్ధ, గంధర్వాదులు, మహర్షులు హనుమంతుని బలమును పరీక్షించుటకు సురసాసాహాయ్యము నర్పించిరి.

“తతో దేవా స్సగంధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః :

అబ్రువన్ సూర్యసంకాశాం సురసాం నాగమాతరమ్ ::

అయం వాతాత్మజ శ్రీమాన్ ప్లవకే సాగరోపరి :

హనుమా న్నామ తస్య త్వం ముహూర్తం విష్ణు మాచర ::

రాక్షసం రూప మాస్థాయ సు ఘోరం పర్వతోపమమ్ :

దంష్ట్రాకరాకం పింగాక్షం చక్రం కృత్వా శభస్సమమ్ ::

బిల మిచ్ఛామహే జ్ఞాతుం భూయ శ్చాన్య పరాక్రమమ్ :

త్వాం విజేష్య త్యుపాయేన విషాదం వా గమిష్యతి ::

సుందర 145 to 148

దేవ, సిద్ధ, గంధర్వాదులు హనుమంతుని బలపరాక్రమ పరీక్షకు సురసను ప్రార్థింప, వారి ప్రార్థన సంగీకరించి ఆమె హనుమంతున కల్గి

వచ్చెను. సురస యను నామ మామె యొక్క సహజ రసపూర్ణహృదయమును సూచించుచున్నది. సురస నాగమాతగా రామాయణమున కీర్తింపబడుచున్నది.

“అట్రువన్ సూర్యనంకాళాం సురసాం నాగమాతరమ్”

లౌకిక వాఙ్మయమున ‘సురస’ యను నామముచే ‘సర్పాక్షి’ యను మహాషధి చెప్పబడుచున్నది. “నాగసుగంధి” యను నామము సురసకు నాగసంబంధమును తెలియజేయుచున్నది. అట్లు నాగమాతయైన సురస కళ్యణ ప్రణాపతికి రెండవ భార్య. మొదటి భార్య వినత. ఆమెకు సువర్ణ యని నామాంతరము. ఆమె పుత్రుడు గరుడుడు. రెండవ భార్య కద్రువ కళ్యణ ప్రణాపతి రెండవ పత్ని యగు కద్రువయే రామాయణమున సురసగా వర్ణింపబడుచున్నది.

హనుమంతుని శక్తిపరీక్షకు దేవగంధర్వాదులు నాగమాతను ఎన్నుకొనుటలోని అంతర్యము గమనింపదగినది

సముద్రతరణమునకు మహోద్ధతవేగ మానశ్యకము. వేగము. ప్రసన్నతెంపన వారిరువురు. ఒకరు వాయువు. మరొకరు గరుడుడు అయితే, జొంబనదాదుల కా శక్తి యుండి యుండవచ్చును కాని, ఆ శక్తి వారి కాగంతుకము తత్తత్కాలనియతము. వాయువునకు, గరుడునకు, వేగశక్తి స్వభావసిద్ధము, నియతము, అనశ్వరము. హనుమంతుడు వాయు పుత్రు డగుటచే అతని కా శక్తి పిత్రసుగ్రహప్రాప్తము కనుకనే, హను

మంతుడు వాయు, గరుడులతో నమామడు. ఈ విషయమున హనుమంతుడు తన వేగమును గూర్చి అనిన మాటలు గమనింపదగినది.

“ఉదయా త్రస్థితం వాపి జ్వలంతం రక్తిమాలివమ్ :

అనన్తమిత మాదిత్యం మభిగంతుం సముత్సహే ॥

తతో భూమి మసంస్పృశ్య పున రాగంతు ముత్సహే :”

కిష్కి. ౪7 15

సూర్యుడుదయాద్రి నుండి బయలుదేరినపుడు ఆయనతోపాటు బయలుదేరి ఆయన కంటే ముందే అస్తగిరి చేరి మరల అటనుండి తిరిగి మధ్యాహ్నమున ప్రజ్వరిల్లుచున్న సూర్యుని కెదురుగా రాగఱను. మరల క్రిందకు వచ్చి భూమిని స్పృశింపకయే పైకెగయగఱను.

“పన్నగాళన మాకాశే పతంతం పక్షిసేవితే :

దైనతేయ మహం శక్తిః పరిగంతుం సహస్రశః :”

కిష్కి. ౪7 14

అకాశమున వేగముగా పయనించుచు పన్నగములకై సారాత్తుగ భువిఁ దిగివచ్చి పైకెగయుచుండు పన్నగాళముని గరుత్మంతుని వేయి మారులు ప్రదక్షిణము చేయగఱను.

“వై నతేయ్య సా శక్తిః మమ వా మారుతస్య వా :

ఋతే సుపర్ణరాజానం మారుతం వా మహాజవమ్ :

న తద్భూతం ప్రపశ్యామి యన్మాం ప్లుత మనువ్రజేత్ ”

కిష్కి. ౪7 24

నాశక్తి, వాయుదేవత యొక్క శక్తి యేదిగలదో, గరుడుని శక్తి గూడ నదియే. వాయువు గుడ్డు గాక, ఇతరు లెవ్వరు వేగమున నెగురుచున్న నవ్వునుసరింపలేరు.

హనుమంతుని ఈ ప్రోత్సాహవచనములు హనుమంతునకు, గరుడనకు సమానత్వమును తెలియజేయుచున్నవి. హనుమంతుడు గుడ్డు సమానులు గాన హనుమంతుడు తనను సువర్ణునిగా భావించెను.

“ఉత్సపాతాఢ వేగేన వేగవానవిచారయన్ :

సువర్ణమివ చాత్మానం మేనే న కపికుంజరః”

సుందర 1 44

కథాభాగముననుసరించి ఈ శ్లోకమున “ఇవ” శబ్దమును సాదృశ్యార్థముగ గ్రహించినను తత్సార్థమును ఏవార్థకముగా గ్రహింపవచ్చును. “అత్మానం సువర్ణమేవ మేనే”. హనుమంతుడు తనను సువర్ణునిగానే తలచెను అని అర్థము.

విష్ణువాహనము గరుడుడు. శ్రీరాముని వాహనము హనుమంతుడు. అవతారభేదముచే రూపభేదమే గాని దేవతాతత్వమొక్కటియే. అట్లే గరుడ హనుమంతుడు గూడ రూపభేదమే గాని, బలశైలిగోచార్యవరాక్రమాదులు ఇరువురి యందేకరూపములే. తత్త్వతః వారు ఏకరూపులే, మరియు నొక

విశేషము. కిమేష భగవాన్సందీ” “ఇతడు శివునివాహనమైన భగవానుడగు నందీశ్వరుడా! అని తన కొలువుకూటమున ప్రవేశించుచున్న హనుమంతుని జూచి రావణు డాశ్చర్యపడును హనుమంతుని దివ్యాకృతి అట్టిది. కనుక, వాల్మీకిమహాకవి దృష్టితో గరుడనందీశ్వరులు హనుమదనన్యరూపులు హనుమంతుడు గరుడాభిన్నుడు గనుకనే, వాల్మీకిమహర్షి అడుగడుగున హనుమంతుని గరుడునితో పోల్చుచు ఈ రహస్యమును కొంతా సంతతిముగా గుర్తింపజేయుచున్నాడు ఈ క్రింది వృత్తలను పరికించిన ఈ విషయము స్ఫుటముగా తెలియగలదు.

“సప్తమానం సమీక్ష్యథ భుజంగా స్సాగరాలయాః :

వ్యోమ్ని తం కపిశార్దూలం సుపర్ణ ఇతి మేనిరే ||”

సుందర 1 75

“సముద్రమున వసించు పన్నగములు హనుమంతుని ఆకాశమున పయనించు గరుత్మంతునిగా భావించినవి.”

“స సాగర మనాధృష్య మధ్యేత్య వరుణాలయమ్ :

జగమాకాశ మావిశ్య వేగేన గృధోపమః ||”

సుందర 1 18

సురసను జయించి గరుడోపముడగు హనుమంతు డాకాశమున గసితయనించెను

“అనుపూర్వ్యేణ వృత్తం చ లాంగూలం రొమధి శ్చికమ్ :
ఉత్పతిష్యన్ విచిత్రేప పక్షిరాజ ఇవోరగమ్ ::
తస్య లాంగూల మావిద్ధం అత్తవేగస్య పృష్ఠతః :
దద్మిశే గరుడేనేవ ప్రాయమాణో మహోరగః ::”

సుం 1 శ్లో 4

హనుమంతు డాకాశమున కెగురబోవుచు తన వాలమును, గరు
త్మంతుడు ఎప్పిమును విదుల్చునట్లు విడిల్చెను మరియు వేగముతో వయ
నించు హనుమంతుని వెనుక వంకరగా ప్రేలాడు అతని వాలము గరుడు
నికే తీసికొని బొబ్బలుచున్న మహోరగము వలె నుండెను.

మహర్షి చే చేయబడిన ఈ పై వర్ణనలు కాంతానంమితముగ హను
మంతుని గరుడాభిన్నునిగ దర్శింపజేయుచున్నవి. అంతేగాక, హనుమం
తుని వాలవర్ణనవ్యాజమున నాగములకు గరుడునికి గల సహజ
వైరము గుర్తింప జేయబడుచు హనుమంతుని యందు గరుడ
భావనను మహర్షి ద్రువీకరింప జేయుచుండుట గమనార్హము.
హనుమంతుడు గరుడాభిన్నుడు కనుకనే, హనుమంతుని బలపరాక్రమ
పరీక్షకు దేవసిద్ధగంధర్వాదులు గరుడుని నవతికల్లి యగు నాగమాత నాశ్ర
యించిరి నాగమాత ఇంతకు పూర్వము గరుడుని పరీక్షించి యున్నది.
గరుడుడు నాగములకు బద్ధవిరొధిగదా: గనుక, గరుడుని విషయ
మున నాగమాత అన్యథా భావమును కలిగియుండుట సహజము.
హనుమంతుడు గరుడరూపుడే గనుక నాగమాత దేవతల

ప్రార్థన వంగికరించినది. రాక్షసీరూపము దాల్చి హనుమంతు నడ్డుకొనినది, మ్రింగబోయినది. అమె అట్లు ప్రవర్తించినను హనుమంతు డామె యెడ విషయముతో ప్రవర్తించెను. అమెను యుక్తితో జయించెను అమె కెట్టి యపకారమును కలిపెట్టలేదు; అంతేగాక అమెకు విషయముతో భక్తితో

“ప్రవిష్టోఽస్మి హి తే వక్త్రం దాక్షయణి నమోఽస్తుతే” అని నమస్కరించెను. సురస హనుమంతుని ముందు రాక్షసిగా నటించినను, హనుమంతుడు మాత్ర మామెను మాతృమూర్తిగానే దర్శించెను, ఆరాధించెను. దాక్షయణిగా అమె నారాధించి ఆశీస్సుల నందుకొన్నను.

హనుమంతుని కార్యసాధన యందు ప్రథమ విఘ్నరూపమైన ఈ సురపావృత్తాంతము హనుమంతుని యొక్క కౌర్యపరాక్రములనే గాక, అతని సమయ్యూర్తిని, సమయజ్ఞతను, నినయనంపదను, దూరదృష్టిని తెలియజేయుచున్నది.

“అంట గెలిచి రచ్చెగెలుపు”మను సామెత ననుసరించి హనుమంతుడు మాతృపరీక్ష యందు అస్తజనపరీక్షయందు కృతార్థుడైనట్లు సురసావిజయవృత్తాంతము తెలియజేయుచున్నది ఇక రచ్చ గెలుపును సూచించు సింహిరవృత్తాంతము చూతము.

సింహిక .—

సురస దేవప్రేరణతో వచ్చి హనుమంతు నడ్డుకొనెను. సింహిక అట్లు గాకి స్వయముగానే వచ్చి హనుమంతుని చాయను గ్రహించి

అతనిని శక్తిహీనుని గావించెను కనుక, సురసస్వరూపము వేఱు. సింహికాస్వరూపము వేఱు; సురస వలన గలిగిన విష్ణుము దైవికము సింహిక వలన గలిగినది అగంతుకము. ఉత్తమ కార్యసాధనమున దైవికాగంతుకవిష్ణుములు సంభవించుట సహజము.

కాంచనంతుడు దక్షిణ నముద్రమున ఇట్టి ప్రమాద మున్నట్లు ముందే హనుమంతుని హెచ్చరించియుండెను. కనుకనే సింహికను జూచి హనుమండు దీటుసుకొనుట సంభవించెను

“కపిరాజేన కథితం సత్త్వ మద్భుతదర్శనమ్;

ఛాయాగ్రాహి మహావీర్యం తదిదం నాత్ర సంశయః

—ముందర. 1-178

దక్షిణనముద్రమున ఛాయాగ్రాహి యగు మహానత్త్వమిదియే”.

సంధియుము లేదు

ఈ విధముగ హనుమంతుడు పూర్వము కాంచనంతుడు చెప్పిన విషయమును స్మరించి నముద్రగతమై అద్భుతదర్శనము గలిగెను. అ మహానత్త్వమే తన ఛాయను గ్రహించినట్లు తెలిసికొనెను.

సింహిక సురస వలె హనుమంతుని సరాసరి మ్రింగబోవలేదు. అమె హనుమంతుని ఛాయను గ్రహించెను. ఛాయాగ్రహణము వలన హనుమంతుడు కుండితప్రజ్ఞ డాయెను.

“సాగరం శోషయిష్యామి దారయిష్యామి మేదినీమ్ :

పర్వతాం కూర్చయిష్యామి ప్లవమానః ప్లవంగమాః ॥”

ఁష్కీంధ 87 17

సముద్రమును శోషింపజేయుదును, భూమిని బ్రద్ధలు చేయుదును పర్వతముల చూర్ణము జెయుదును.” అని దీర్ఘదై పలికిన హనుమంతుడు క్షణములో చాయాగ్రహణమున శక్తిహీనుడగుట ఆశ్చర్యము.

“చాయాయాం గృహ్యమాణాయాం చింతయామాన వానరః :

సమాక్షిప్తోఽస్మి సహసా పంగూక్మకపరాక్రమః ॥

ప్రతిలోమేన వాతేన మహానౌ రివ సాగరే ॥”

సుందర 1 118

ప్రతిలోమవాతమున సముద్రమున నొకవలె హనుమంతుడు తాను కుంఠితప్రజ్ఞ దైన్యమునుకొనును. ఇట్లమకొనుట హనుమంతుని జీవితమున ప్రథమ పర్యాయ మగుచున్నది.

అయితే ఇచట సింహిక చాయను గ్రహించుట యననేమో సృష్టముగ తెలిసికొనవలసియున్నది. చాయ యన తేజస్సు యొక్క అభావ రూపము అభావరూపమైత చాయను గ్రహించుట సాధ్యమా? లేక, ఇచట చాయాపదము శక్తివిశేషరూపమా? విచారించనగును.

సింహిక అంగారిక .

సుగ్రీవుడు మొదట వివలాది వానరులను సీత నన్వేషించుటకు

పంపుచు నముద్రప్రాంతమున జాగరూకులై యుండు దని హెచ్చరించుచు ఇట్లు చెప్పెను.

“ఊర్విమంతం నముద్రం చ క్రోశంత మనిలోద్ధతమ్ :

తత్రాసురా మహాకాయాః చాయాం గృహ్లాంతి నిత్యశః ”

“బ్రహ్మణా నమనుజ్ఞాతాః దీర్ఘకాలం బుభుక్షితాః ।

తం కాలమేషుప్రతిమం మహోరగవిషేవితమ్ ”

“అభిగమ్య మహానదం తీర్థేనై వ మమోదధిమ్ ।”

కిష్కింధ 40 381040

మహానముద్రమందు చాయాగ్రహకు లగు రాక్షసు లుండురు.

వారు చిరకాలము నుండి ఆకలి గొని యుండురు. వారల సుపాయ ముతో (తీర్థేన ఉపాయేన) తప్పించుకొనవలెను

ఇట్లు సుగ్రీవుడు చెప్పి మరల ప్రత్యేకించి హనుమంతునితో దక్షిణసముద్రమును గూర్చి ఇట్లు చెప్పెను.

“దక్షిణత్య నముద్రత్య మధ్యే తన్య తు రాక్షసీ ;

అంగారకేతి విఖ్యాతా చాయా మావృత్య భోజిసి ॥”

కిష్కింధ 41 28

దక్షిణసముద్రమధ్యమున చాయాగ్రహిణ్యై ప్రాణుల భక్షించుచు

అంగారికగా భోక్తృప్రసీద్ధి నొందిన (అంగారకేతి విఖ్యాతా) రాక్షసి గలదు.”

మహాసముద్రములందు పుండ్రూపమున నర్జింపబడినది. శ్రీవధ విషయమున హనుమంతుని ధర్మసిద్ధయమును పరీక్షించుటకే శ్రీ రూపమున సంహితావతరణ మని యాహింపనచ్చును. ఇతర మహాసముద్రములందు చాయాగ్రాహకులగు రాక్షసులున్నారని చెప్పి దక్షిణసముద్రమున చాయాగ్రాహిక యగు రాక్షసి యున్నదని మాత్రము చెప్పక, “అంగారిక”యని ~~అంగారిక~~ మహాసముద్రము చెప్పబడినది అంతేగాక, అమె నామము లోకమున మని గూడ చెప్పబడుచున్నది. “(అంగారికేతి విఖ్యాతా)” ఆ ప్రసీద్ధి ~~అంగారిక~~ విచారించుదము

“అంగరః అస్యా అస్తీతి అంగారికా” నిష్పకణిక కంగర మని పేరు. అట్టి అంగరము కలది అంగారిక. అంగారిక శక్తి యని తెలియుచున్నది.

“అంగాని అరయతీత్యంగారికా” అనియు అంగారికా శబ్దమునకు మరియొక వ్యుత్పత్తి కలదు. ఆ వ్యుత్పత్తి ననుసరించి “ప్రాణ్యంగముల హింసించునది” అని యర్థము. అంగారిక అట్టిది కనుకనే, హనుమంతుని అంగములను శక్తిహీనముల గావించి హింసించినది. హింసించు స్వభావము గలది కనుకనే, అంగారిక సుందరకాండ యందు సింహితగా సాక్షాత్కరించినది.

ప్రాణి హనున జలరాగ్ని యున్నట్లు సముద్రమున బడబాగ్ని

యిందునని శాస్త్రమర్యాద. ప్రచండ వాక్ప్రకాపాదుల వలన సముద్ర జలములకు మితిమీరిన ఒత్తిడు లేర్పడినపుడు ఉత్తుంగప్రచండ తర గ సంక్షోభ ఊభిత మగుచున్న మహర్ణవము నుండి అపూర్వానూ హ్యనల దివ్యశక్తి అభివ్యక్తమగుచుండును అట్లు ఊభిత మహర్ణవ సంచారా నిర్వచనీయ దాహకశక్తియే అంగారిక ఆ అంగారిక ప్రాణుల యొక్క ఛాయను అనగా శక్తిని సామర్థ్యమును తేజస్సును కుంఠితము జేయును. ప్రచండ మహావాతగతిని గూడ అతిక్రమించి మహావేగమాన పయనించు హనుమంతుని వేగోద్ధతి వలన సంఘభిత మహర్ణవమున బదలానల ముద్భూత మగుట నహజమే. యుక్తిసహమే ఆ బదలానలమే అంగారి కగా ప్రసిద్ధి చెందిన సింహిక (ప్రపంచమున ఇతర సముద్రముల కన్న దక్షిణసముద్రమున నీ శక్తి యెక్కువేమో నహృదయులు విమర్శింతురు గాక.)

ప్రాప్యషేణ్య వయోవాహము లంఘ జలములు సంక్షోభము జెంది వానినుండి వైద్యుతాగ్ని యావిర్భవించుట లోకానుభవసిద్ధమే, శాస్త్ర సంమతము గూడ. వృధివీగతాగ్నియే అంతరిక్షగత మైనపుడు వైద్యు తాగ్నిగా వ్యవహరింపబడుచున్నది ఈ అగ్నులకు ఉపాధికృతభేదమే గాని, వాస్తవముగ తేజోరూపమున ఈ రెండు నేరూపములే. వైద్యు దాగ్ని మహాశక్తిమంతమైనది; కొన్నియెడల శ్రుతి దీపిని ఇంద్రునికులిశ రూపమున (వజ్రాయుధ రూపమున) వర్ణించుచున్నది. కొన్నియెడల దీని

యందు గల సంహరకశక్తివిపురసః రిండుకొని శ్రుతి దీనిని సంహమనియు
వర్ణించినది అందు బుక్కును చూడుడు.

“అవిష్ట్యో వర్ధతే చారురాసు జిహ్వానా మూర్ధ్వః స్వయసా
ఉపనే ।

ఉభే త్వప్తర్భభృతు రాయమానాత్ ప్రతీచీ సింహం

ప్రతిజోషయేతే ।

ము 1 96 5

మేఘములం దవ్యక్తముగా నుండు వైద్యుతాగ్ని కుటిలముల
అనగా సంక్షోభము చెందిన మాతృరూపములగు జలముల యుత్సంగమున
సహజకీర్తికాలియై ఊర్ధ్వజ్వలనము కలిగి అభివ్యక్తము అగుచు పరిల్లు
చుండును

(మేఘస్థాస్వపు వైద్యుతాత్మనా వర్తిమానోఽగ్నిః జిహ్వానాం కుటి
లానాం ముఖే తిర్యగవస్థితానాం తాసా మపా ముత్సంగే స్వయశాః
స్వాయ త్తయశస్కోఽగ్నిః ఊర్ధ్వః ఊర్ధ్వజ్వలన స్సన్ అవిష్ట్యో
వర్ధతే అవిర్భూతః ప్రకాశమానో వృద్ధిం ప్రాప్నోతి.)

ఈ వైద్యుతాగ్ని ప్రాదుర్భావముచే ద్యావాప్యధివులు
భీతిల్లుచుండును.

అట్లుభీత్తి జెయు వైద్యుతాగ్నియే సింహము అది సహన

సీలము అభివృద్ధిచేయును, అనగా దేవినే పను ఎదుర్కొను సామర్థ్యము గలది, ఎవరైనా అపరాధములను చేసి, అవిరివియైన ఆ సింహమును లేక మహావైష్ణవత్వాన్ని స్వరూపుడగు ఆ దేవుని ద్యావాపృథువులు తదభిముఖగతి గతి గలవై సేవించుచుండును

“ఉ నీ ద్యావా పృథివ్యో తస్మాదగ్నేః విభక్తౌ భయం ప్రాపతుః తదనంతరము తున్నం సింహం నహనశీలం అభిభవనశీలం తమగ్నిం ప్రతీచిత్రత్యంబంచంత్యో ప్రతిగచ్ఛంత్యో అభిముఖ్యేన ప్రాప్నువంతౌ తోషమేతే సేవం భాష్య”

అ మంత్రము దనునరించి నర్వాభిభవనశక్తి గల మహావైష్ణవుల తాన్ని సింహము. ఆ సింహగత శక్తియే సింహాకటము

అంతరాలములం దినభివృద్ధియై యున్న ఒడకాన్ని సంక్షభిత మహర్షిజలము నుండి యధిష్ఠియై సింహ మగుచున్నది తద్గత మహాశక్తి అంగారికి చూపుదాల్చిన తదభిప్రాయము సేవకగా కవిచే వర్ణించినది అం సింహాకట నర్వాభిభవన శక్తిగలది. కనుకనే హనుమంతుని చాయను తేజస్సును శక్తిని అక్కరి ఎగలిగినది. (ఇతరు ఛాయాశక్తియుచే కాంతి గ్రహింపబడుచున్నది చాయా కాంతి ద్విభిక్షువీ, అమర) అందువలననే అంతటి బలాపరాక్రమ సంపన్నుడైన హనుమంతుడు గూడ సింహాకటవైష్ణవులైతాన్నిచే పంగూక్యతపరాక్రమ దాయకు

టికిని వైద్యులకాగ్ని స్పర్శమాత్రముచే ప్రాణులు విస్తేజస్కు లగుట గాంచుచునే యున్నాము. ఇట్టి శక్తిని నిర్జించుట మావపసాధ్యముగాదు. మహాతపస్సంపన్నులు మాత్రమే దీనిని జయించగలరు హనుమంతు డట్టి తపోబలసంపన్ను డగుటచే నింపాకము జయించెను. విషయమును వాల్మీకిమహర్షియే వివరించెను

“తస్య తాం స్ఫుళతో గాత్రం తపసా న వినాశితమ్ :

న తదగ్నిశాఖా కుర్యా తస్సంస్పృష్టా పాణినా నతీ “

సుందర ॥ 4

మహాపతివ్రత యైన సీతను రావణుడు స్పృశించివచ్చుడు సీతాపాతి వ్రత్యాగ్ని తపస్సంపన్నుడైన రావణుని దహింపలేదట తపఃప్రభావ మట్టిది

అట్లే లంక యందు సీత అగ్నిప్రవేశము జేసినను, అగ్నిదాహక త్తి సీతాతపఃప్రభావముచే కుంఠితమైనది.

ఇట్లు తన తపఃప్రభావముచే హనుమంతుడు సింహికను నిర్జించెను.

తీవ్ర సంక్షోభసంమూర్ఛిత మహర్ణవసంజాత కడలానల మహా దాహకశక్తియే సింహిక యని సూచించుటకే సింహికప్రాదుర్భావమున కుపోద్ఘాతముగా వాల్మీకిమహర్షి హనుమంతుని వేగోద్ధృతిక్రమమును

తదనుగుణముగ నముద్రజలతీవ్రసంక్షోభక్రమమును మొదటి నుండి సాధి
ప్రాయముగ మనోహరముగ వర్ణించుట గమనింపదగినది.

హనుమంతుడు మొదట తన గమనోద్దతిని తానే ఇట్లు వర్ణించు
కొనెను.

“యథా రాఘవనిర్ముక్త శర శ్శర శ్శ్వసనవిక్రమః :

గచ్ఛే తద్వద్ధమిష్యామి లంకాం రావణపాలికామ్ ”

నుందర 1 40

రాఘవనిర్ముక్త శర మెట్లు వాయువేగమున అప్రతిహతగతితో
లక్ష్మ్యమును జే నో నేను గూడ అట్లే లంకను జేరగలను.

లోకమున వాయువేగము వలె శరవేగము సుప్రసన్నము. ఇక
రాఘవశరవేగము ఊహ కందవిదేయగుచున్నది. హనుమంతుడట్లు
తానన్న ప్రకారమే సయవించినట్లు తరువాతి వర్ణన తెలియజేయుచున్నది.

“సముత్పతతి తస్మింస్తు వేగా త్రే నగరోహణః :

సంహృత్య విఽపాన్ సర్వాన్ సముత్పేతు స్సమంతకః ॥”

“స మ త్తకోయద్విమకాన్ పాదపాన్ పుష్పశాలినః :

ఉద్యహ స్నూయివేగేన జగమ విమలేఽంబరే ॥”

హనుమంతు డాకాశమున నెగురగానే అతని వేగము వలన ఆ
పర్వతము నందలి వృక్షము లన్నియు కొమ్మలతో గూడ పైకెగిరినవి.

అంతేగాక, పక్షులు (కొంగలు) కలిగిన కొమ్మలతో నడిచి వృక్షములను తన ఊరువేగముతో వహించుచు హనుమంతు డాకినమున కెగిరెను

“ఊరివెగొద్దతా వృక్షః ముహూర్తం కపి మన్వయుః :

ప్రస్థితం దీర్ఘ మధ్వానం స్వబంధుమివ బాంధవాః :

తమూరువేగోన్మథితా స్సాలా శ్చాన్యే వగోత్తమాః :

అనుజగ్మర్హి నూమంతం నైన్యా ఇవ మహీపతిమ్ :

సుపుష్పితాగ్రై ర్పహుభిః పాదపై రన్వితః కపిః :

హనుమా న్పర్వతాకారౌ బభూవాద్భుతదర్శనః :”

సుందర. 1 49

హనుమంతుని ఊరువేగమునకు ఎగిరి వచ్చిన వృక్షములు చాల దూరము పోదలచిన బంధువును బంధువులు సాగనంపునట్లు హనుమంతుని వెంబడించినవి మిద్ది మొదలగు ఎవ్వవృక్షములు హనుమంతుని ఊరువేగమునకు పైకెగిరి నైనికులు రామున వలె వెంటిడించినవి ఎవ్వతాకూలు దై న అ హనుమంతుడు చక్కగా పుష్పించిన వృక్షముల నడుమ నుండి చూచువారిల కాశ్చర్యము గలిగించెను.

ఈ ఎర్రన క్రిమము పినునరించి హనుమంతుని ఊరువేగోడ్ధతి ఊర్చి వచ్చును ఎడ్డింటి పహవృక్షములు పెకలించుకొని వచ్చిన వనిన హనుమంతుని ఎగోడ్ధతి ఎట్లుండునో ఊహకందరావిదె అగుచున్నది. మహారాజును సేన లనుసరించినట్లు వృక్షములు హనుమంతుని మర్యాదగా

కాక, తప్పనిసరిగ వెంబడించిన వనుట హనుమంతుని మహావేగౌర్ధక్య మవ
గత మగుచున్నది.

ఇంతవఱకు హనుమంతుని వేగోర్ధతిని తెలుపు వృక్షముల పరిస్థం
దనము వర్ణింపబడినది. ఇక అకాశమున హనుమంతుని స్వరూపము
వివరింపబడుచున్నది.

“తస్య విద్యుత్ప్రభాకారే వాయుమార్గానుసారిణః :

నయనే విప్రకాశేతే పర్వతస్థా వివానలో :

పింగే పింగాక్షఃఖ్యస్య బృహతీ పరిమండలే :

పక్షిషీ సంప్రవాశేతే చంద్రసూర్యా వివోదితౌ :”

మందర 158,59

అకాశమున కెగురుచున్న విద్యుత్ప్రకాశము గల హనుమంతుని
నేత్రములు రెండును పర్వతమున నున్న రెండగ్నిహోత్రముల వలె
నుండినవి.

గుండ్రముగా నుండి ఓంగళవర్ణము గల హనుమంతుని నేత్ర
ములు ఏకకాలమునం దుదయించు చంద్రసూర్యుల వలె ప్రకాశించు
చున్నవి.

హనుమగతుని నేత్రస్థితి వర్ణన ద్వారా హనుమంతు డెంత వేగ
ముగ పయనించుచున్నది తెలియుచున్నది.

హనుమంతుని స్థితిని వర్ణించి మహావి తరువాత అకాశగత వాత ప్రకాశస్థితి వర్ణించెను

తస్య వానరసింహస్య ప్లవమావన్య సాగరమ్ :

కజ్జెంతంగతో వాయుః జీమూత ఇవ గర్జతి :

ఫే యదా నివతంతుక్య ల్కా హ్యుత్తరాంతా ద్వినిస్సతా :

దృశ్యతే సానుబంధా చ తదా న కుఙ్కుంజరః ।”

సుం. 1 84 85

సముద్రమును లంఘించు హనుమంతుని కజ్జెగతమైన వాయువు మేఘము గర్జించునట్లు దృశించుచుండెను.

అకాశమునందు ఉత్తరపు దిక్కునుండి దక్షిణపు మొగముగా పయనించు తోకచుక్క కన్నట్టి న అదేశమునకు పీడ గల్గునని శాస్త్ర సంప్రదాయము హనుమంతు డట్టి తోకచుక్క వలె ప్రకాశించుచుండెను.

ఈ పై వర్ణన ననుసరించి హనుమంతుని ఎరరింహసత్వము స్ఫుటమగుచున్నది

“కపివాతశ్చ బరివాన్ మేఘవాతశ్చ నిస్సృతః :

సాగరం భీమవిఘ్నం కంపయామానతు ర్భృశమ్ ।”

సుం 1 70

హనుమంతుడు దక్షిణమునకు పయనించుచున్నపుడు తత్సహాయ

భూతముగ ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు పెనుగాలులు వీచినవి. అప్పుడు కపివాతము మేఘవాతము రెండును కలిసి నముద్రమును కంపింప జేసినవి

“వికర్ష న్నూర్మిజాలాని బృహంతి రవణాంభసః ।
పుష్పవే కపిశార్దూలో వికిరన్నివ రోదసీః ।

సుం. 171

హనుమంతుడు వేగమున నెగిరిపోవుచున్నప్పుడు నముద్రమున పెద్ద పెద్ద అలలు లేచుచుండెను. భూమిని అకాశమును విభజించు కలం పున హనుమంతు డాయలలను ఆకాశమున కీడ్చుకొని పోవుచున్నట్లుండెను.

“మేరుమందరసంకాశా నుద్ధతాన్ న మహార్దవేః ।
అతీక్రామ న్యహవేగ స్తరంగాన్ గణయన్నివ ।”

సుం. 172

“హనుమంతుడు తన వేగముచే లేచిన మేరుమందరసదృశములైన ఉత్తంగ తరంగముల లెక్క పెట్టుచు పోవుచున్నవాడు వలె నుండెను”

“తస్య వేగసముద్భూతం జలం సజలదం తథా ।
అంబరస్థం విబ్రథాజ శారదాభ్ర మివాతకమ్”
తిమి సక్ర యుషా కూర్మా దృశ్యంకే వివృతా స్తదా ।
పస్త్రాప్రకర్ష జేనేవ శరీరాణి శరీరిణామ్ ।

సుం 174

హనుమంతుని స్థితిని వర్ణించి మహావి తరువాత అకాశగత వాత ప్రకాశస్థితి వర్ణించెను

తస్య వానరసింహస్య ప్లవమానస్య సాగరమ్ :

కక్షాంతంగతో వాయుః జీమూత ఇవ గర్జతి :

థే యదా నివతంతు్య లాగ్నా హ్యుత్తరాంతా ద్వినిస్సృతా :

దృశ్యతే సానుబంధా చ తదా స కుఃకుంజరః ।”

సుం. 1 84 85

సముద్రమును లంఘించు హనుమంతుని కక్షాగతమైన వాయువు మేఘము గర్జించునట్లు ధ్వనించుచుండెను

అకాశమునందు ఉత్తరపు దిక్కునుండి దక్షిణపు మొగముగా పయనించు తోకచుక్క కన్నట్టి న అదేకమునకు పీడ గల్గునని శాస్త్ర సంప్రదాయము హనుమంతు డట్టి తోకచుక్క వలె ప్రకాశించుచుండెను

ఈ పై వర్ణన ననుసరించి హనుమంతుని వాలంహనత్వము స్ఫుటమగుచున్నది

“కపివాతశ్చ బలివాన్ మేఘవాతశ్చ నిస్సృతః :

సాగరం భీమనిర్ద్వాషం కంపయామానతు ర్భృశమ్ ।”

సుం 1 70

హనుమంతుడు దక్షిణమునకు పయనించుచున్నపుడు తత్సహాయ

భూతముగ ఉత్తరమునుండి దక్షిణమువకు పెనుగాలులు వీచినవి. అప్పుడు
కవివాతము మేనువాతము రెండును కలిసి నముద్రమును కంపింప
జేసినవి

“వికర్ష స్ఫూర్తిజాలావి బృహంతి లవణాంభసి !
పుష్పవే కపికార్డులో వికిరన్నివ రోదసీ !

సుం. 1.71

హనుమంతుడు వేగమున నెగిరిపోవుచున్నప్పుడు నముద్రమున
పెద్ద పెద్ద అలలు లేచుచుండెను. భూమిని ఆకాశమును విభజించు కలం
పున హనుమంతు డాయలలను ఆకాశమున కీడ్చుకొని పోవుచున్నట్లుండెను.

“మేరుమందరసంకాశా న్మద్ధతాన్ న మహర్ణవే !
అతిక్రామ న్మహావేగ స్తరంగాన్ గణయన్నివ !”

సుం. 1 72

“హనుమంతుడు తన వేగముచే లేచిన మేరుమందరసదృశములైన
ఉత్తుంగ కరంగముల లెక్క పెట్టుచు పోవుచున్నవాడు వలె నుండెను.

“తస్య వేగసముద్భూతం జలం నజలదం తథా!
అంబరస్తం విబ్రజాజి శారదాభ్ర మివాతకమ్”
తిమి నక్ర యుషా కూర్మా దృశ్యంతే వివృతా స్తదా!
పస్త్రావకర్షణేన శరీరాణి శరీరిణామ్!

సుం 1 74

ప్లవమానం సమీక్ష్యథ భుజంగా స్పాగరాలయాః॥

వ్యోమ్ని తం కపిశార్దూలం సుపర్ణ ఇతి మేనిరే॥

హనుమంతుని వేగోద్ధతికి సముద్రజలమంతయు పైకెగసి అకాశమున జేరెను అట మేఘములతో గరిసి వ్యచ్ఛముగా నుండు సముద్రజలము అకాశమున క్రమ్ముకొనిన తెల్లని శరన్నేఘము వలె ప్రకాశించెను

అప్పుడు హనుమంతుని వేగమునకు సముద్రజల మంతయు పైకెగురుట జేసి తిమింగిలములు మొసళ్ళు పెద్ద పెద్ద చేపలు తాబేళ్ళి మొదలగు సముద్రచరములు వస్త్రమును విడిచిన మనుష్యుల అవయవముల వోలె కన్పట్టినవి॥

“యేనాసౌ యాతిబలవాన్ వేగేన కపికుంజరః॥

తేన మార్గేణ సహనా ద్రోణీకృత ఇవార్ణవః॥”

సుం 1 79

హనుమంతుడు వాయువు వలె వేగముతో ఏవైపు పయనించెనో అట సముద్రము ద్రోణీకృతమువలె తొట్టిగా జెయబడినది పలె గన్పట్టెను

ఈ పై వర్ణనల వలన సముద్రమున హనుమంతుని వేగోద్ధతి వలన కలిగిన క్రమపరిణామము సంక్షోభము తెలియచున్నది సముద్రజలము లంబరమును దాస వన సముద్రమునం దేర్పడిన తీవ్రాతితీవ్ర సంక్షోభ మొహింపవచ్చును. అట్టి సముద్రమున బడబానలోద్భూతి సంభవమే అగుచున్నది—

సముద్రమధ్యమున అంగారిరాఖ్య సింహికాప్రాదుర్భావమున
కనుగుణముగా సుహకవి వాల్మీకి అదినుండి జాగ్రతగా హనుమంతుని
సముద్రంపునమును నర్వతోముఖ పరిశీలనముగా క్రమగతితో
వర్ణించుట గమనింపదగినది స్థూలదృష్టితో చూచినపుడు వాల్మీకివర్ణనలు
అతిశయోక్తులుగా అభూతకల్పనలుగా గన్పించును. వాల్మీకిభాషితము
లట్టివి గావు.

“ఉపస్సృశ్యోదకం నమ్యజ్ఞానిః స్థిత్యా కృతాంజలిః

ప్రాచీనాగ్రేషు దర్శేషు దర్శేణాన్వేషతే గతిమ్;

తతః పశ్యతి దర్మాశ్చా తత్సర్వం యోగ మాస్థితః

పురా యత్తత్ర నిర్వృత్తం పాణావామలకం యథా”

జాల 31-2, 3.

వాల్మీకిమహర్షి ప్రాచీనాగ్ర దర్మానవోపవిష్టుడై యోగనిష్ఠుడగుచు
గుర్వనుగ్రహపూతుడై బ్రహ్మయొక్క అక్షిప్తభావముతో నర్వమును
యథాతథముగ దర్శించెను. రామచరిత్ర మా మహర్షికి పాణియం
దామలకము వలె భావించెను. ఇట్టి యోగి మహాతపస్వి క్రాంతదర్శి-
మహర్షి అతిశయోక్తులు వలుకుననుట కవశ్యమే యుండదు. అతడన్న
దంతయు భూతార్థవ్యాఖ్యాతియే కనుక, హనుమంతుని వేగోద్ధతి వర్ణన
దానివలన సముద్రములయందు గలిగిన మహానంజోభము అంగారికా
విర్భావము యథార్థరూపమే.

హనుమంతుని సముద్ర తరణము

ఆధ్యాత్మికతత్వపరిశీలనము

సీత కొఱకై హనుమంతుడు సముద్రమును లంఘించెను. ఇది ప్రస్తుత కథాభాగము. ఋషివచనములు మననశీలములైన మంత్రతాత్పర్యములు. అథికారిభేదము ననుసరించి వివిధార్థ స్ఫోరకములు. సంప్రదాయజ్ఞుడైన మహాకవి కాళిదాసదృష్టిలో సాగరతరణ 'మెట్టిదొ' చూడుడు.

“ప్రవృత్తా పుపలద్ధాయాం తస్యో స్సంపాతిదర్శనాత్:

మాదుతి స్సాగరం తీర్థః సంసారమివ నిర్మమః”

రిఘు. 12 81

సంపాతిదర్శనము ద్వారా లంకయందు గల సీత యొక్క ప్రవృత్తిని తెలిసికొని మమకారమును విడిచిన మహాత్ముడు సంసారతరణము జేయునట్లు హనుమంతుడు సముద్రతరణము జేవెనట, సంసారి సాగరతరణ మెంత దుష్కరమో సాగరతరణ మంత దుష్కరమని సామాన్యార్థము. ఇచట “నిర్మమః” అను విశేషణము హేతుగర్భము; సార్థకము మమతా రహితుడై క్రమముగ అహంకారదూరుడై (నిర్మమః అను పదము మమతా హంకారముల కుపలక్షణము.) మహాత్ముడు సంసారతరణ మెట్లు జేయునో,

హనుమంతుడు — సురసాసింహకలు

హనుమంతుడు గూడ మమకాహంకారరహితుడయితే శ్రీరాముని స్వప
వలన సముద్రతరణము జేసినట్లు మహాకవి వివరణముగ సూచించెను

ఈశ్వరానుగ్రహ పూర్ణమైన పురుషకారమే కార్యనిధికి దోహదము
సేయును. ఈ విషయమును మహాకవి మాము డిటు వివరించెను.

“నారింబితే దైష్టికశాం న నిషీదితి పౌరుషే !

శబ్దార్థా నత్కవి రివ ద్వయం విద్వా నసేషతే !”

శ్లో 2-88

కొందఱు కవులు శబ్దవమత్కారమునకే ప్రాధాన్యమిత్తురు
కొందఱు ఆర్థవమత్కృతికి ప్రాధాన్య మిత్తురు. అట్లుగాక శబ్దతత్త్వము
అర్థతత్త్వము వానికి గల సంపృక్తత్వము నెఱిగి నమదృష్టితో శబ్దార్థ
ముల ప్రయోగింపగలవాడే నత్కవి యని నత్కవిలక్షణమును ఉపమాన
వ్యాజిమున మహాకవి మామకవి సూచించినాడు. నత్కవికి శబ్దార్థములు
రెండును ఉపాదేయము లైనట్లు ఉత్తమ సాధకునకు దైవము పౌరుషము
రెండును గ్రాహ్యము లగునని శ్లోకతాత్పర్యము. హనుమంతుడు తెలి
లము శ్రీరాముని మీద భావము వైచి కార్యసాధనకు దిగలేదు అట్లని
ఉపాస్యదైవమును మఱివి స్వభుజిబలదర్శితుడై కార్యరంగమువ దూకి
లేదు. దైవపురుషకారములు రెండును మూర్తీభవించిన మూర్తి హనుమం
తుడు. గరుడునకు వలె హనుమంతునకు జ్ఞానైశ్వర్య బలపరాక్రమనంద
అష్కరిముగా గలడు. పుట్టిన తోడనే గరుడుడు మింటి కెగసినట్లు హను

మంతుడు గూడ మింటి కెగసి సూర్యమండలమును గ్రసినపట్టోపుట
జుందుకు నిదర్శనము అట్టి హనుమంతుడు దైవపురుషకార సంపదతో
సాగరతరణము జేసెను. హనుమంతుని యందు మూర్తిభవించిన దైవ
పురుషకారసంపత్తిని సాగరతరణ సమయమున అత డొనర్చిన చతు
ర్విద సాహస కృత్యముల ద్వారా భిన్నరీతులలో వాల్మీకిమహర్షి అభి
వ్యక్తము జేసెను. అందు సాగరతరణమునకై హనుమంతుని ప్రయాణ
సంరంభము దాని ననుసరించి మమోద్ధతవేగముతో ఆకాశమున పయనించుట
మొదటిది హనుమంతుని ఈ సాహసమును మైనాకు డిట్లు ప్రశంసించెను.

“దుష్కరం కృతవాన్కర్మ త్వ మిదం వానరాత్తమ :

“నివత్య మమశృంగేషు విక్రమస్య యథాసుఖమ్ :”

సుం 1 112

హనుమంతుడు తన లంఘనమున కడ్డు వచ్చిన మైనాకుని వక్షస్థల
ముతో దాకి క్రిందకు త్రోసివేయును. తరువాత అతని అభ్యర్థన ననుస
రించి అతి క్షణకాలము విశ్రమించి వెంటనే కార్యవ్యగ్రతతో మరల
అంబరవీధిని జేరి పయనించును. దీనిని హనుమంతుని ద్వితీయ కర్మగా
దేవత లిట్లు కీర్తించిరి.

“తద్ద్వితీయం హనుమతో దృష్ట్యా కర్మ సుదుష్కరమ్ :

ప్రళళంసు స్ఫురా స్పర్శ్యే సిద్ధాశ్చ పరిమర్షయః :”

సుం— 1—137

రాక్షసీరూపము దాల్చి అంబరవీధి యందు తనను మ్రుంగవద్దిన
సురసను జయించుట హనుమంతుని తృతీయ సాహసకార్యము ఈ
సాహసమును తృతీయ సుదుష్కర కర్మ యని భూతజాతము వర్ణించు
చున్నది .

తత్తృతీయం హనుమతో దృష్ట్వా కర్మ సుదుష్కరమ్ ।

సాధు సాధ్వితి భూతాని ప్రళంకసు ప్రదా హరిమ్ ।”

మం. 1-188

హనుమంతుని నాల్గవ భీషణ కృత్యము సింహికా దమనము. ఇది
చతుర్థకర్మ యైనను దీనిని చతుర్థకర్మగా పరిగణనము జేయక అకాశ
చరములగు భూతములు భీమకర్మగా వర్ణించుట గమనార్హము.

“తాం హతాం వానరేణాశు పతిశాం వీక్ష్య సింహికామ్ ।

భూతా న్యకాశచారీణీ తమూచుః స్లవగోత్తమమ్ ।”

భీమ మద్య కృతం కర్మ మహత్సత్త్వం త్వయా హతమ్ ।

మం. 1-189

ఈ విధముగ విశ్రుముల ప్రదర్శించి సాగరిము యొక్క
ఆవలి యొడ్డును జేరిన హనుమంతుడు వీతమోహదై న్వప్తుడై యున్న
ఉత్తమ సాధకుని పరి మండెను. మరియు త్రివిక్రమముల ప్రదర్శించి
బలివీర్యమును హరించిన హరివర మండెను.

“తత శ్చరీరం సంక్షిప్య తన్మహీధరసన్నిభమ్ :

పునః ప్రకృతి మాపేదే వీరమోహ ఇవాత్మవాన్ :

తద్రూప మతి సంక్షిప్య హనుమాన్ప్రకృతౌ స్థితః :

త్రీ స్కృమా నివ విక్రమ్య బలివీర్యహరో హరిః :

పై శ్లోకములందు హనుమంతుని వీరమోహాదై స్వస్థుడై అక్క
వంతుడై యున్న ఉత్తమసాధకునితో పోల్చి ఆ తరువాత త్రివిక్రమము
లతో బలిని హరించిన హరితో కవి పోల్చెను. ఇచట గమనింపదగిన
అంశము గలదు

“దేవతలు అణిమా దిసిద్ధి సంపన్నులైనను పరాక్రమవంతు
లయ్యును బలిని జయింపలేకపోయిరి. విష్ణువు త్రివిక్రమముల ప్రదర్శించి
“ఇట్లు త్రివిక్రమముల ప్రదర్శింపగలవారే బలిని జయించగల”ని త్రివిక్ర
మావతారవ్యాజమున లోకమున కుపదేశించెను. బలి యనగా కథాపరముగా
బలిచక్రవర్తి. ఆధ్యాత్మికముగా మహాబలసంపన్నము దుర్జయము అయిన
అహంకారము “బల మస్యా సీతి బలీ” బలము గలిగినది అని అర్థము.
బలసంపన్నమైన ఈ అహంకారము బాహుబలముతో జయించుటకు
సాధ్యము కానిది కర్మ భక్తి జ్ఞానాత్మక త్రివిక్రమములతో మాత్రమే
ఇది జయింపదగినది, అహంకారాత్మక బలిహరణమునకై జేయదగినదని
కర్మభక్తిజ్ఞానయోగ పరినిష్ఠితత్వరూప త్రివిక్రమములే అట్లు కర్మభక్తి
జ్ఞానయోగములందు పరినిష్ఠితుడైన జీవుడే” తన యహంకారము ములిచి

యిచ్చి “తత్” స్వరూపుడగును. అనగా త్రివిక్రమాత్మక వరమేశ్వర స్వరూపుడగును” అను విషయము పై శ్లోకములందలి రెండు ఉపమానముల ఫలితార్థము.

హనుమంతుడు డట్టి త్రివిక్రసునంపన్నుడు బలివీర్యహరుడు. నమ్రద్రతరణసమయమున అతడొనర్చిన దుష్కర కర్మలె అతని త్రివిక్ర సము లని కవి బావించినట్లు పై ఉపమానముల ద్వారా తెలియచున్నది.

హనుమంతుని ఈ సాగరతరణమును సంసారతరణముతో బోల్చుట వలన సాగరతరణసమయమున హనుమంతుడు సురసాసింహికల ఎదుర్కొనినట్లు సంసారసాగరతరణ సమయమున గూడ సాధికుడు సురసా సింహికల నెదుర్కొనవలసి యుండును అని ఇటు సూచిత మగుచున్నది అయితే ఈ సురసాసింహిక లెవరు ?

సురస

సంసారము ప్రీతి, అప్రీతి, మోహకర మని శాస్త్రజ్ఞులుచెప్పదురు. విషయలంపటులకు సంసారము ప్రీతికరము ఏది ప్రీతికరమో అదియే క్రమముగా కొంతకాలమున కప్రీతికరము. సాధారణముగా సంసారము జీవుల మోహపరవశుల గావించును. దుఃఖమేవ సర్వం వివేకినః వివేకవంతుల దృష్టిలో ఈ విషయ జాత మంతయు దుఃఖాకరము. శ్రీ శంకరులు లక్ష్మీ నృసింహస్తోత్రమున సంసారమెంత భయంకరమైనదో వివిధోపమాన వ్యాజమున చక్కగ వివరించెను సంసారవిషయమై

వివేకవంతుల దృష్టి యిట్లుండునని శ్రీ శంకరుల యుపదేశము. “సంసార సాగరవిశాల కరాళకాల వక్రగ్రహ గ్రసన విగ్రహ విగ్రహస్య వ్యగ్రస్య రాగర నోర్మినిపీడితస్య లక్ష్మీన్యసింహ మమ దేహి కరావలంబమ్॥

శ్రీ శంకరు డంతటివాడే తనను రాగరసనోర్మినిపీడితునిగా వర్ణించుకొనెను. ఈ సంసార రాగరసనోర్మియే సురసాస్వరూపము. ఏది రసనీయమై అస్వాద్యమై- హృద్యమై తాత్కాలికముగ మోహ పరకుని గావించునో అదియే వివేకవంతుడగు సాధకుని దృష్టిలో నాల్కను జాలి మ్రింగబోవుచున్న సురస భయంకరాకృతి. వివేకవంతుడు తన వివేకబలముతోతీవ్ర వైరాగ్యసంపదతో సంసారమున బ్రవేశించియుండియు తద్వీకరతీవ్రదంష్ట్రాకరాళ విషదగ్ధుడు గాడు. ఇట్లుండుటయే సురసా జయము. ఏది భయంకరముగ మ్రింగజొచ్చినదో దానినే సాధకుడు నమస్కరించును, ఉపాసనాబలముతో దేవతగా దర్శించి ఉపాసించును. మొదట భయంకర మూర్తియై గోచరించిన సురస తుదకు హనుమంతునకు దేవతామూర్తియై దాక్షయణియై సాక్షాత్కరించినది. మొదట భీకర మహా ర్వవముగా కన్పించిన సంసారము లేక జగము క్రమముగ సాధకునకు దేవతారూపమున సాక్షాత్కరించును. (సర్వం విష్ణుమయం జగత్). అట్లు విశ్వమున కలుగు విశ్వాత్మక దేవతాసాక్షాత్కారమే సాధకునకు కలుగు సురసాసాక్షాత్కారము; సురసావిజయము.

సురస - నాగమాత :-

“సురస నాగులకు మాత.” (నాగానా మాతా - నాగులకు మాత)
అవి పైన వివరింపబడినది.

హనుమంతుడు - సురసాసింహికలు

యోగ-ఉపాసనా సంప్రదాయముల ననుసరించి నాగమాత యొక్క స్వరూపము నిట్లు చెప్పుదురు.

“నాగరూపిణీ మాతా నాగమాతా” ప్రాణి దేహములందుగల వ్యష్టి కుండలినీ శక్తిని నాగరూపిణినిగా వర్ణించుట సంప్రదాయము.
“మూలాధారైక నిలయా - వినతంతు తనీయనీ”
ఇత్యాది నామములు కుండలినీ శక్తిని వర్ణించుచున్నవి.

భోగినైకసమః - లలితా సహస్రనామము :-

భోగః సుఖసాక్షాత్కారః-తద్వత్తిభోగినీ-భాస్కరరాయవ్యాఖ్యః.
“భుజిగాకార రూపేణ మూలాధార సమాశ్రితా శక్తిః కుండలినీనామ
వినతంతు నిభా కుభా - వామకేశ్వర తంత్రము. భాస్కరరాయ వ్యాఖ్య.
ఇట్లు, కుండలినీ శక్తిని నాగరూపిణియైన పరాదేవతగా వర్ణించుట
విహితంత్రగ్రంథములందు ప్రసిద్ధము- కాబట్టి యోగవిదులదృష్టిలో
యోగసిద్ధుడైన వాల్మీకి చే వర్ణింపబడిన నాగమాతయైన సురస నాగరూపిణి
యైన కుండలినీ శక్తియే. హనుమంతుడు సూక్ష్మదేహముతో సురసా
కాయమున ప్రవేశించి తాత్త్వికముగా నాగమాతయైన కుండలినీ శక్తిని
దర్శించి ఆ పరాదేవతానుగ్రహము వడసి మరల బయలు వెడలివచ్చెనని
చెప్పుదురు. సూక్ష్మదేహమున హనుమంతుని సురసాముఖప్రవేశ నిర్గమ
నాది వాల్మీకి వర్ణన ఈ సంప్రదాయ రహస్యమును గుర్తించజేయువదియే.
సింహిక :-

సాధకుడెంత వినేకవంతు డయ్యును అహంకార మమకారములు

చిగురించుచునే యుండును. అవి ఎంతటివారిని సమ ఉద్ధరుని జేయుగంపు. విశ్వామిత్రగఢ ఇందుకు నిదర్శనము.

“అహంకారో హి భూతానాం సహజన్మా మహానః ।

అగ్ని ర్దహ త్యంకగళాన్ అహంకారస్తు సర్వతః ।”

అహంకార మనునది ప్రాణులకు తోడబుట్టిన మహాగ్ని. అగ్ని దగ్గరగా అందు బాటులోనున్నవానినే దహించును. అహంకారాగ్ని కట్టి దూరసామీప్య వ్యవస్థలు లేవు. అహంకారము ముల్లోకముల సైతము భస్మీకరింప జాలును. ఇది అహంకారము యొక్క నైజస్వభావము. దీనిని జయింపజాలినవారు “మునుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిత్” అని అనినట్లు ప్రాణికోటియందు ఒకరిద్దరు మాత్రమే వ్రేళ్ళమీద లెక్కపెట్ట దగియుండురు. ఇది లోకానుభవసిద్ధమైన విషయము. అహంకారమున కేమాత్ర మెడ మీయక తన సర్వస్వమును శ్రీరామున కంకితము జేసికొనిన మహా భాగ్యశాలి హనుమంతుడు. తనకు మైనాకుడు గాని సురసగాని, అడ్డుబడి నపుడు “రామ కార్యార్థమై పోవుచుంటిని” విష్ణుమాచరింపవలదని కోరెను. కాని, “బలపరాక్రమసంపన్నుడ నైన నా యెదుట నిలుచుటయా” యని హంకరింపలేదు, సురసామైనాకులు తనకు సాయపడ వచ్చినవారని గ్రహించుటచే వారిని సంహరించుటకు పూనుకొనలేదు. సింహికావిషయ మట్లుగాదు. అమె హనుమంతుని గ్రసంపవచ్చిన మహామారి. కనుకనే హనుమంతు డామెను హతురాలను జేసెను. ఇది కథాపరము.

అధ్యాత్మికముగ ఉత్తమ సాధకుని విజయమునకు అడ్డుపడు సింహికాస్వరూపమును దర్శింపవలెను.

రెండు పాదములతో త్రైలోక్యమును వ్యాపించి బలి యొక్క సర్వస్వమును హరించెను. అట్లు చేయుటచే “ఇది నాది” అను మమకారమున కాస్కారము లేకపోయెను. ఇట్లు బలిచే మమకార త్యాగము చేయబడినది. ఇక మిగిలినది బలి యొక్క దేహము. తన మూడవ పాదముచే ఆ దేహమును గూడ వ్యాపించి అహంకారత్యాగము చేయించవలయును. ఇది ప్రభువగు త్రివిక్రముని ఆశయము అవి గుర్తెఱిగి పక్షిరాజగు గరుడడు బలిని వారుణపాశములతో సుత్యాహస్సునందు బంధించెను. అని శ్రీధరీయగ్రంథ శాత్పర్యము.

సామాన్యముగా యజ్ఞమునందు యజమానుడు ఎళువును బంధించును ఇవట గరుడుడు యజమానియగు బలినే బంధించెను ఈ బంధన మహంకారత్యాగమును సిద్ధింపజేయుట కొఱకవి చెప్పబడచున్నది. అది యును అనగా, ఆ అహంకారత్యాగమును త్రివిక్రముని తృతీయ పదవ్యాప్తిచే గాని సిద్ధింపజేయ బడలేదు. అనగా ఏ అహంకార మెప్పుడు విష్ణు పదవ్యాప్తమగునో అపు డహంకార మణగద్రొక్కబడి నిర్వాహపారమగుచున్నది, అందుచేతనే గాబోలు! దేవాలయములందు విష్ణుపాదుకలు లేక రుద్రపాదుకలు భక్తితో శిరమున దాల్చుట యనెడి యాచారము శిష్టసంఘతమై అనూచానముగ వరలునున్నది. భరతుడు శ్రీరాముని పాదుకలను శిరమున దాల్చుట ఈ సంప్రదాయతత్త్వమునే స్ఫూర్తికి దెచ్చుచున్నది కాగా అహంకారగ్రంధివినాశనమునకు సింహికావిలయమునకు సర్వవ్యాపక త్రివిక్రమ తత్త్వానుభూతి యావశ్యకము అట్టి సర్వవ్యాపక తత్త్వానుభూతి చేతనే “అహధియా హతుడైన” గజేంద్రు

నకు అహంకార వక్రగ్రహమునుండి మోక్షము సంభవించినట్లు శ్రీమద్భాగ
వతము వలన తెలియుచున్నది,

“నాయం వేద స్వమాత్మానం యచ్ఛక్త్యై హిందియా హతః
తం దురత్యయమాహత్యై భగవంత మిత్స్యహమ్”

భాగ 8 3 29

గజేంద్రా భగవత్పుర్యాత్ విముక్త జ్ఞానబంధనాత్ ప్రాప్తో
భగవతో రూపం పీతవాసాశ్చతుర్భుజః

భాగ 8 4 8

రామాయణమున సింహికారూపిణియైన అహంకృతి భాగవతమున
గజేంద్రుని బంధించిన భయంకర వక్రగ్రహరూపమును దాల్చినది.
అహంకారవిజయ మిట్టి దుష్కర కర్మయగుట చేతనే రామాయణమున
సింహికాదమనము భీమకర్మగా వాల్మీకిచే చెప్పబడినది

మనోరథాత్మకమైన ఈ అహంకారమే ధర్మశాస్త్రములందు ఉగ్ర
రథ భీమరథ పదములచే సాంకేతికముగ నిర్దేశింపబడినది. వృష్టి పూర్వ
త్వన సందర్భమున ఉగ్రరథశాంతియు సామ్రాజ్యంద్రదర్శనోత్పన్న సమ
యమున భీమరథశాంతియు శాస్త్రములచే నిర్దేశింపబడినవి. ఇంద్రియా
శ్చారూఢయై భీమరథారోహణము జేసిన అహంకృతిశక్తిని జయించుట
దుష్పాదము. కావుననే వాల్మీకి సింహికారూప అహంకారశక్తి విజయ
మును భీమకర్మగా అభివర్ణించినాడు.

ఇట్టి భీమకర్మను సాధించుటకు వలసిన గుణసంపద రామాయణమున ఇట్లు నిర్దేశింపబడినది.

“తాం హతాం బాసరేణాశు పతితాం వీక్ష్య సింహికామ్ :
 భూతా న్యాకాశచారీణి తమూదుః స్లవగోత్తమమ్ :
 భీమ మద్య కృతం కర్మ మహత్సత్త్వం త్వయా హతమ్ :
 సాధయార్థ మభిప్రేత మరిష్టం స్లవతాం వర :
 య న్యత్యేతాని చత్వారి వాసరేంద్ర యథా తవ :
 ధృతి ర్దృష్టి ర్మతి ర్దాక్ష్యం న్యకర్మసు న సీదతి :”

సుం 1 187 to 190

సింహికా సంహారము జెసిన హనుమంతుని ప్రశంసించుచు ఆకాశచరములగు భూతములు ఇట్లు చెప్పినవి.

“స్లవగోత్తమా ! సింహిక యనెడి మహానత్త్వమును చంపుట సామాన్యమైన పని గాదు. ఇది భీమకర్మ అట్టి దానిని నీవు సాధించితివి. ఇక నీ ర్దాక్ష్యమును సాధించుకొనుము. ఎవరియందు ధృతి దృష్టి మతి దాక్ష్యములు నాల్గును విరాజిల్లునో అట్టివారు నీవలెనే స్వకార్యనిర్వహణదక్షు లగుదురు. విషాదము చెందరు.”

పై శ్లోకముల వలన సింహికాసంహారమునకు ఆహంకార విలాసమునకు ధృతి దృష్ట్యాదులు నాల్గును అవశ్యకములని

తెలియును. హనుమంతుని యందు ధృతి ధైర్యము, దృష్టి దూర దృష్టి మతి వ్రతిభ వివేకము దాక్షిణ్యము శక్తి, సామర్థ్యము సాగరతరణసమయమున అభివ్యక్తము లైనవి. వానరు లెవ్వరును సాహసింపని సాగరతరణమునకు బాసుకొనుట అతని ధృతికి నిదర్శనము మైనట్లు సాగరమధ్యమున అతిథ్యపీయబావ ఆ యాతిథ్యము గూడ విఘ్నమని భావించి లక్ష్యసిద్ధియందే, దృష్టిని నిలుపుట అతని ఏకాగ్ర మనస్కృతకు తార్కాణము. సురసావిషయమున హనుమంతుడు జూపిన నేర్పు వివేకము గమనార్హము, అమె రాక్షసీరూపమున వచ్చినను అమెను హింసింప బాసుకొనక అమెను దేవతామూర్తిగ దర్శించి నమస్కరించుట అతని వివేకమును చాటుచున్నది ఇక సింహికాదమన మనెడి భీమకర్మ అతని దక్షతను సామర్థ్యమును మహనుభావత్వమును నిరూపించుచున్నది. సాగరతరణము సంసారసాగరతరణముతో పోల్చి బడుటచే సాగరతరణమునకు వలెనే సంసారతరణమునకును ఈ చతుర్విధ గుణసంపత్తి అవశ్యక మని మహర్షి ఉపదేశించుచున్నాడు.

ఈ చతుర్విధ గుణసంపత్తి హనుమంతునియందు నిసర్గ సిద్ధము, హనుమంతుని వ్రతశక్తి వచ్చినపుడెల్ల రామాయణమున హనుమంతుని యందుగల యీ గుణసంపత్తి కీర్తింపబడుచుండును; లంకయందు సీతను జూచి తిరిగివచ్చి మధువనమును అనందోల్లాసములతో వానరులు

ధ్వంసము జేసినపుడు దధిముఠుని ద్వారా వార్త వినిన వెంటనే సుగ్రీవుడు హనుమంతుని గుణములను లక్ష్యముని యెదుట ప్రస్తుతించెను,

“దృష్టా దేవీ న సందేహో నచాన్యేన నానుమాతా
సహ్యన్య స్సాధనే హేతుః కర్మణోఽన్య నానుమాతః॥
కార్యసిద్ధి ర్మతితైవ తస్మిన్ వానరపుంగవే
వ్యవసాయశ్చ వీర్యం చ శ్రుతం చాపి ప్రతిష్ఠితమ్॥

సుం 88 17, 18, 19

నానుమంతుడు సుగ్రీవుని కడకు రాలేడు తాను సీతను చూచి వచ్చినట్లు చెప్పలేదు. సుగ్రీవుని కడకు వచ్చుటకు పూర్వమే ప్రభువగు సుగ్రీవునకు ప్రాణప్రదము అత్యంత. ప్రీతిపాత్రమునైన మధువనమున యదేచ్ఛముగా మధువును త్రాగి ధ్వంసము జేయుట సుగ్రీవునకు అగ్ర హము తేప్పింపలేదు. ప్రభుధిక్కారమును వైతము మరపించెను. వారి యానందోత్సాహములకు కారణము సీతాదేవినందర్శనమే. సందేహము లేదు అందును ఇట్టి ఘనకార్యమును నిర్వహింప నమర్థుడు నానుమంతుడే కాని ఇతరులు కాదు. ఏలయన ఆ వానరపుంగవుని యందు వివేకము ప్రతిభ (మతి కార్యదీక్షతత్పరత దూరదృష్టి (వ్యవసాయః) వీర్యము కార్యనిర్వహణసామర్థ్యము దాక్ష్యము విజ్ఞానము తత్త్వార్థదర్శనము (శ్రుతం) ఇవి యన్నియు పుష్కలముగా గలవు. ఇది హనుమంతుని గూర్చిన సుగ్రీవుని దర్శనము. ఇక నానుమంతుని గూర్చిన శ్రీరాముని దర్శనమును చూతము.

“అరజే వాసవీ దివ్యే కుభా న్యాభరణాని చ
 అక్షమాతా వై దేహీ ప్రదాదౌ వాయుసునవే॥
 అవముచ్యాత్మనః కంఠా ద్ధారం జనకపందినీ
 అవై త్తత హరీన్ సర్వాన్ భర్తారం చ ముహూ ర్ముహూః॥
 తా మింగితజ్ఞ స్సంప్రేక్ష్య బభాషే జనకాత్మజామ్
 ప్రదేహి సుభగే హరిం యన్య తుష్టాఽసి తామిని॥
 పౌరుషం విక్రమో బుద్ధి ర్యస్మి న్నేతాని నర్వకః
 దదౌ సా వాయుపుత్రాయ తం హర మసితేక్షణా॥

యుద్ధ 181 17 to 20

రావణవధానంతరము అయోధ్య యందు పట్టాభిషేకోత్సవం
 సందర్భమున తన విజయమునకు తోడ్పడిన వానరుల నందఱను
 శ్రీరాముడు యదోచితముగా సత్కరించెను. సీతయు దివ్య వస్త్రాభరణము
 లతో హనుమంతుని సత్కరించెను. మరియు తన కంఠహారమును దీసి “ఇది
 ఎవరికి బహూకరించుటయా” యని యాలోచించుచు ఇటు వానరులను
 అటు భర్తను మరల మరల పర్యవేక్షించెను అమె హృదయము నెఱిగిన
 శ్రీరాముడు “ఎవరియందు పౌరుషము విక్రమము బుద్ధి ఈమూడింటిని
 సమగ్రముగ దర్శించి పరితుష్టురాలి వైతివో వారి కీ హారమును
 బహూకరింపుము” అని సబహుమానముగా చెప్పగా అమె యా
 హారమును వెంటనే హనుమంతునకు బహూకరించెను.

ఇది హనుమంతుని గూర్చిన శ్రీరామదర్శనము ఈ దర్శనము
 లన్నిటిని సూక్ష్మముగ పరిశీలించిన మొదట కీర్తింపబడిన చతుర్విధ గుణ
 సంపత్తియే భిన్నభిన్న నామములతో సమాన వ్యాసరూపమున సంగృహీత
 మైనట్లు స్పష్టమగును. హనుమంతు డిట్లు గుణసంపత్తి కలవాడగుటయే
 గాదు తనను నమ్మి నేవించిన భక్తులకు ఇట్టి గుణసంపత్తిని ప్రసాదించి
 భక్తదైవతము కావుననే హనుమత్స్మరణను గూర్చిన సంప్రదాయ
 శ్లోకము ఆయన మహానుభావత్వము నిట్లు చాటుచున్నది

“బుద్ధి ర్బలం యశో దైర్యం నిర్భయత్వ మరొగతా :

అజాడ్యం వాక్పటుత్వం చ హనుమత్స్మరణాదృషేత్ :”

నిర్మమో నిరహంకారః

హనుమంతుడు పైన వివరించిన విధమున శ్రీరామపాదార్పిత పరి
 శుద్ధ మనస్కుడు. ఈ కార్యనిర్వహణ విషయమై మమతారహితుడు.
 తనను గూర్చిగాని, తన శరీరమును గూర్చిగాని, ఏమియగునా? యను
 భయముగాని ఎట్టి చింతయు లేనివాడు. కర్తవ్యమిత్యేవ కర్మ తేన
 కృతమ్: కర్తవ్య విధి నిర్వహణమే ఆయన ప్రధాన లక్ష్యము ఆయన
 మమతారహితుడై శరీరాభిమానరహితుడై కర్తవ్యదీక్షావరతంబ్రుడై మన
 కండ్ల యెదుట సాక్షాత్కరించును. “నిర్మమో నిరహంకారః” అను గీతా
 శాస్త్రవచనమునకు లక్ష్యభూతుడుగా సాగరతరణ సమయమున గన్పట్టిన
 వాల్మీకిమహర్షి హృదయమర్మజ్ఞుడగుడచేతనే మహాకవి కాళిదాసు శాత్త్వి

కముగ సాగరతరణమును సంసారతరణ రూపముగా వివరించెను. వాల్మీకి మూర్తి సురసా సింహికా కథావర్ణన వ్యాజమువ నిర్మమనిరహంకార సుందరవానుమన్మూర్తిని సాక్షాత్కరింపజేసి రామాయణము వేదసంమిత మగుటను కారికాసంమితముగ నిరూపించెను. అట్టి సుందరవానుమన్మూర్తి సౌందర్యలహరీ విలాసమే సుందరకాండము.

శ్రీరాముని దివ్యసౌందర్యానుభూతియే జ్ఞానియగు హనుమంతుని సౌందర్యవిలాసము. హనుమత్సౌందర్యస్ఫోరకములే సముద్రతరణమున సురసాసింహికా నన్నివేళములు శ్రద్ధతో భక్తితో సుందరకాండ వధ్య యనము జేసి హనుమత్సౌందర్యవిలాసముల దర్శించి చరితార్థుల మగుదుము గాక:

“అత్తైతే శ్లోకా భవంతి.”

1 నవసభకా జగతి

అస్పాద్యా మోహినీ సురసా

పై వ హి విదుషో భీకర

నక్రగ్రహసంకులా విరసా॥

2 అత్మా సింహః ప్రోక్తః

తద్గతమాయా చ సింహికా ప్రథితా

చాయాగ్రహే కుశలా

నిర్మూలా భవతి విద్యయా యా హి॥

3 సాగరతరణమనోజ్ఞం

సురసామైనాక నింహికా విజయమ్

విర్యమవిరహంకారం

సీతాపౌందర్య సాక్షిణం వందే॥

4 సురసా నింహికా తత్త్వస్ఫోరకాయ మహర్షయే

సురసాయ నమో సింహదుచయే వల్మీక జన్మనే॥

స్త్రియం పురుషవిగ్రహమ్

శ్రీరాముడు పితృవాక్య పరిపాలనమునకై అడవికి బయలుదేరును. శోకసంతప్తయైన కౌసల్య నూరడించి అమె అశీస్సుల వందుకొనును. తరువాత వనవాస వృత్తాంతమును తెలుపుటకు పీతయొద్దకు వచ్చును. కన అరణ్యగమన వృత్తాంతమును అమెకు తెలియజేయును. తాను వనవాసము వకు టోయినపుడు దైర్యముగ సయోధ్య యందుండుమని యిట్లు టోధించును.

“అహంచాఽపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురోస్సమమపాలయన్ :

వనమద్యైవ యాస్యామి స్థిరీభవ మనస్వీ”

“యాతే చ మయి కళ్యాణి వనం ముని విషేవితమ్:

ప్రతోపవాసపరయా భవితవ్యం త్వయాఽవషే”

“కల్య ముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి:

వందితవ్యో దశరథః పితా మమ జనేశ్వరః”

“మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా నంతాప కర్షితా :

ధర్మమేవాగ్రతః కృత్వా త్వత్తస్సంమావహర్షతి”

“వందితవ్యాకృతే చిత్త్యం యా శేషా మమ మాతరః

న్నేహ ప్రణయ సంభోగైః సమా హి మమ మాతరః”

“తాత్పర్యత్ర సమా చా పి ద్రష్టవ్యో చ విశేషతః

త్వయా భరత శత్రుహ్నా ప్రాణైః ప్రియకరా మమ”

(రామా 2 28 33)

సీతా: నేను అడవికి పోవుచున్నాడను నీ విచట దై ర్యముగా నుండుము. నేను ముని నిషేచితమైన వనమున నుండును. నీ విచట ప్రకోపవాస పూజా దీక్షితులారై యుండుము. ప్రత్యూషము ననే లేచి యథావిధి భగవదారాధన జేయుచు అత్తమామలను సేవించుము. కైకేయా సుమిత్రలు నాకు కౌసల్య వంటి వారే నా కందఱు మాతృదేవతలే. ఎట్టి భేదము చూపక ధర్మ దృష్టితో వారల సేవింపుము. భరత శత్రుఘ్నులు నాకు ప్రాణతుల్యులు. నీవును వారిల నట్లు చూచికొనుము.

సీతకు శ్రీరాముడు సింహాసనమును వదిలి అడవికి పోవుట దుఃఖ కారణము కాలేదు తా నడవికి పోవుచు తనను (సీతను) అయోధ్యయందు మమట సీతకు దుఃఖకారణ మాయెను. రాముడు పట్టాభిషిక్తుడై నపుడు పట్టప్రరాజిగా నుండి తానెంత యానంద మనుభవించునో వనవాసమున గూడ రామ సన్నిధానమున నుండి తానట్టి యానందమునే పొందగలడు. భ్రష్ట సాన్నిధ్యముకన్న ఆమె కౌసల్య దాయకము మరియొకటి లేదు.

శ్రీరాముడు తనతో వనమునకు రమ్మని పిలువనందుల కామె బాధపడి సంక్రుద్ధయై భర్తతో ఇట్లనును.

“భర్తృర్యాగ్యం హి నార్యేకా ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ :
ఆతస్మైవాఽహ మాదిష్టా వనే వస్తవ్య మిత్యపి॥
న పితా నాత్యజోవాత్మా న మాతా న సఖీజనః :
ఇహప్రేత్యచ నారీణాం పతి రేకో గతిస్సదా ॥
యది త్వం స్రస్థితో దుర్గం వనమద్యైవ రాసువ ।
అగ్రత స్తే గమిష్యామి మృద్నంతీ కుశకంటకాన్ ॥

భర్త సౌభాగ్యమును పొందుటకు భార్య యొక్కతియే అర్హురాలు అట్టి సౌభాగ్యము నందుకొనుటకు వీతోపాటు నాకు వనవానము నిర్దేశింప బడినది. తల్లిగాని తండ్రిగాని సంతతిగాని సఖీజనముగాని భర్త సొన్ని ధ్యమువలె సంతోషపెట్టి జాలవు. నీ పడవికి బయలుదేరిన నేను ముందు నడచుచు, మార్గముననున్న కుశకంటకాదుల తొలగించుచు వడిచెదను.

“ప్రాసాదాగ్రే విమానైర్వా వై హయనగతేన వా :
సర్వావస్థాగతా భర్తుః పాదద్వాయా విశిష్యతే :
అనుశిష్టాస్మి మాత్రాచ పిత్రా చ వివిధాశ్రయమ్ :
నాఽస్మి సంప్రతి వక్తవ్యా వర్తితవ్యం యథా మయా :

నీవులేని సమయమున ప్రాసాదాగ్రవానముగాని విమాన సంబా రముగాని నన్నానందింపజేయవు. సర్వావస్థలయందు నీ సన్నిధానమున

మండి సదా వీకు చేయు పాదసేవయే (పాదచ్ఛాయ) నాకు తత్త్వతః
అనందదాయకము.

నే నయోధ్యకు వచ్చునపుడు నా కల్లిదండ్రులు ఏ స్థితిలో నున్నను
భర్తృ పాదసేవ వీడరాదని అదేశించిరి. కనుక నిన్ను సేవించుటకు
నేనడవికి రాగలను నన్ను వారించవద్దు

“ఫలమూలాశనా వితక్తం భవిష్యామి న సంశయః
న తే దుఃఖం కరిష్యామి నివసంతీ త్వయా సదా
అగ్రత స్తే గమిష్యామి భోక్తే భుక్తవతి త్వయీ
ఇచ్ఛామి పర్వతార్ తైలాస్పర్శలావి నరాంసిచ”

కందమూల ఫలాదులను తినుచు వీళ్ళో కాలమును గడిపెనను. నా
వల్ల నీకెట్టి బాధను కలుగనీయను. నీ వాహరమును తీసికొనిన తరువాతనే
నేనాహరమును గ్రహింతును. వీకు సాయముగ నీ ముందు నడిచెదను
పర్వత సరిక్సరస్సులను తిరికించెదను.

సీత ఇంత వివరించి చెప్పినను కలిసి వనవాసము చేయుట కెంత
యభిలాషజూపినను శ్రీరాముడు సీతను వెంటతీసికొని వెళ్లుట కంగీకరింపడు.
కన్నీరు కార్చుచున్న ఆమెను బ్రతిమాలుచు వనవాసము అపదలకు నిలయ
మని చెప్పుచు వనవాస దోషముల నిటు వర్ణించును

“హితబుద్ధ్యా భిలు వచో మయైత దభిధీయతే ।

సదా సుఖం న జానామి దుఃఖమేవ సదా వనమ్ ।

లతా కంటక సంకీర్ణాః కృతవాకూపనాదితాః :

నిరపాశ్చ సుదుఃఖాశ్చ మార్గా దుఃఖ మతో వనమ్”

నీ క్షేమ మాలోచించియే వనమునకు రావలదనుచున్నాను. వన మార్గములు లతా కంటక సంకీర్ణములు. క్రూరమృగ సంఘాత భయం కరములు.

“ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యః యథా ప్రాణేన మైథిలీ :

జటాభారశ్చ కర్తవ్యో పల్కలాంబర ధారణమ్ :

దేవతానాం విత్తానాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకమ్ :

ప్రాప్తానా మతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనమ్ :

కార్యే త్రిరభిషేకశ్చ కాలే కాలే చ నిత్యశః :

చరతాం నియమేనైవ తస్మాద్దుఃఖం వనమ్ :

ఉపహారశ్చ కర్తవ్యః కుసుమైః స్వయమాహృతైః :

అర్చనా విధినా వేద్యాం వీతే దుఃఖ మతో వనమ్ :

సీతా! వనవాస దీక్షయందు అనేక కఠిన నియమములు పాటించ వలయును అందు ఉపవాసము జటాధారణము పల్కలాంబరధారణము

నీకు మిక్కిలి క్లేశమును కలిగించును. నిత్యము దేవతలు పితరులు వచ్చిన అతిథులుగూడ మనచే పూజింపబడవలెను అంతేగాక ప్రతిదినము పుష్పముల దెచ్చి వేదియందు అర్చధర్మవిధి ననుసరించి బలికర్మ(ఉపహారః) జరుపవలెను. అనగా గృహమునందువలె అచట గూడ శాస్త్రవిధి ననుసరించి వేదియందు పూజ తప్పక జరుగవలెను.

చురియు వనమున ఆహారము లభించునని నియమములేదు దొరికిన దానితో తృప్తిజొందవలయును. వనచరులతో సహవాసము జేయవలయును. ప్రళయ జంఝూమారుతములను గాఢాంధకారములను భరింపవలెను కనుక వనవాసము భయంకరము.

రాము డిట్లు వనవాసమును గూర్చి చెప్పుచున్నప్పుడు కన్నీలు గార్చుచు సీత మెల్లగ ఇట్లును.

వన నివాసమును గూర్చి నీవు చెప్పిన దోషము లన్నియు నాకు గుణములే నీ సమీపమున నున్న నన్నెవరేమి చేయలేదు. నా కెట్టి భయముండదు పతిహీనయైన నారి బ్రతుక జాలదు. నన్నయోధ్య యందుండు మని చెప్పుచు నీవును నా కాదారినే చూపుచున్నావు.

అథాఽపిచ మహాప్రాజ్ఞ బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతమ్ :

పురా పితృగృహే నత్యం వస్తవ్యం కిల మేవనే :

లక్షణిభ్యో ద్విజాతిభ్యో శ్రుత్వాహం వచనం గృహే :

వనవాస కృతోత్సాహ నిశ్యమేవ మహబల :

కన్యయా చ పితృగృహే వనవాసః శ్రుతో మయా :

భిక్షిణ్యాః శమవృత్తాయాః మమ మాతు రిహగ్రతః :

ప్రసాదితశ్చ వై పూర్వం త్వం మే బహునిధం ప్రభోః

గమనం వనవాసశ్చ కాంక్షితం హిత్యయా సహ”

నేను వనవాసము జేయుదునని చిన్నతనమున మా యింటియందు బ్రాహ్మణులు మా నన్నగారితో చెప్పట నినియున్నాను, అంతేగాక

శమదమాది గుణసంపన్నయు భిక్షిణీయగు శవ్య మాతల్లి గారి యెదుట
“నేను వనవాసము జేయుదున”ని చెప్పి యున్నది. అమె మాట లస్పృశ
ములు కావు అదియును గాక నేను ఇచటనే ఇదివరకే నాకు వనవాస
కుతూహలమున్నట్లనేక మారులు తెలిపితిని. కనుక నన్ను వారింపవదు.

మరియు మరణించి, ను పరతొమ్మందు గూడ నీసాహచర్యము నా
కావందదాయకము ఇక బ్రతికియున్న కాలమున విన్నవిడిచి
యుండుటెట్లు ?

“ప్రీత్యభావేపి కళ్యాణః సంగమో మే నదా త్వయా;
త్రుతిర్హి శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం యశస్వినామ్,
ఇహలోకే చ పితృభి ర్భ్యా త్రీ యన్య మహారి;
అద్విర్దత్తా స్వధర్మేణ ప్రేత్యభావేపి తన్య సా”

ఈ లోకమున కంద్రిచె ధారాదత్తము చేయబడిన (అద్విర్దత్తా)
కన్యను ఎవరు పరిగ్రహించెదరా మరు జన్మమునం దామె అతనినే
భర్తగా పొందును. నేను నీకట్టి భార్యను. కనుక నన్ను విషేషింప వద్దు
నన్ను వారించుటకే శాస్త్రమంగీకరించదు. నన్ను వద్దనుటకు కారణము
గూడ కన్పించదు భక్తురాలు పతివ్రత దీప సుఖ దుఃఖములను సమాన
ముగా భావించు నీ భార్యను నీ వెందుకు వారించుచున్నావు.

“యది మాం దుఃఖితా మేవం వనం నేకుం నచేచ్ఛసి;
విష మగ్నిం జలంవాహ మాస్థాస్యే మృత్యు కారిణాః॥

(వా రా. 2 20-21)

ఇట్లు యఃఖితురాలై న నన్ను వెంట తీసికొనిపోవనిచో విషపానము జేసి గాని. అగ్ని జల ప్రవేశము జేసి గాని ప్రాణత్యాగము జేయుదును. సీత అట్లు నిర్మోహమాటముగా వెంటవత్తునని యడిగినను శ్రీరాముడు ఎట్లయినను ఆమె నయోధ్యయందుడుమనియే కోరెను. ఒహువిధ ప్రమాదములకు విలయమైన వనమునకు తనతో రావలదని ఎన్నో విధముల బ్రతిమాలి చెప్పదొడెను.

ఇంతవరకు సీత ఎంతో సహనము సహించి భర్తనుప్రార్థించినది. కాని భర్తకు మనసు మారలేదు. క్రమముగ ఆమె సహనము కోల్పోయిపది.

“సా త ముత్తమ సంవిగ్నా సీతా నిపుల వక్షనమ్
ప్రణయాద్వాళిమానాచ్చ పరిచిక్షేప రామవమ్॥
“కిం త్వఽమన్యత వై దేహః పితా మే మిథిలాధిపః
రామ జామాతరం ప్రాప్య ప్రియం పురుష విగ్రహమ్॥
“అన్యతం చిత లో కోఽయం అజ్ఞానా ద్యది వక్ష్యతి,
తేజో నాస్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే॥
“కిం హి కృత్వా విషణ్ణవృత్తిం కుతో వా భయమస్తి తే
యత్సరిత్యక్తు కామ స్త్వం మామనన్య పరాయణామ్॥
“ద్యుఃప్తేనసకం వీరం సత్యవంత మనుజరామ్
సావిత్రి మివ మాం విద్ధి త్వ మాత్మ వశవర్తిసిమ్॥

(వా. లా. 2 30 1 to 6)

శ్రీరాముని మాటలకు సీత భయభ్రాంతురై నది (ఉత్తమ సంవిగ్న) భయావేశముతో చనువుతో ఆత్మాభిమానముతో శ్రీరామునితో ఎన్నడును పలుకని విషయముగ విలక్షణ వాక్యముల పలుకును. (పరిచిక్షేప విలక్షణ వచన ముద్వారయామాన రామటీక), విందావాక్యములు పరికెనవి సామాన్యార్థము.

మిథిలాభిపత్యగు నా తండ్రి నీ విజస్వరూపమును తెలిసికొన లేదు సీవు ఆకారములో మాత్రము పురుషుడవు. క్రియయందు పురుష కాంక్ష కన్పించదు. ప్రేమలై భయ స్వభావము గలవాడివి. అట్టి (ప్రియం పురుష విగ్రహమ్) సీతత్వము నా తండ్రి తెలిసికొన లేదు తెలిసిన నన్ను సీతార్థ వివాహము జేయడు

“పురుష విగ్రహ మకారేణ పురుషం క్రియయా తు ప్రియ మేవ త్వాం జామాతరం ప్రాప్య మే పితా కిమమన్యతాత వ తత్త్వం నజ్ఞాతవా నిత్యర్థః శ్చి ది జానీయాత్ మాం తుభ్యం న ద్రయచ్చే దితి శేషః

తిరిక వ్యాఖ్య॥

అకాశమధ్యమున ప్రకాశించు సూర్యుడువలె శ్రీరాముడు తేజ స్సంపన్నుడని లోకము విన్న ప్రకంపించుట అన్యకమే యగుచున్నది. నన్ను వదలి వనమున కేగిన విన్న తేజస్సంపన్నుడ వని లోకమనుట యన్యతయేయగుచున్నది. నీవే గతి యని విన్న వమ్ముకొన్న నన్ను వదలి వెళ్ళు నీవు ఎందుకు వివర్ణుడవై యున్నావు! దుష్టమత్సేన సుతుడైన సత్యవంతుని అనుసరించియుండు సావిత్రివలె ఎల్లప్పుడు నీ యాత్మవశ శరీనియై యుండు దానినిగా నన్ను తెలియుము ”

“ఓం త్వామవ్యత వై దేహః విశా మే మిథిలాధిపః ।

రామజామాతరం ప్రాప్య త్రియం పురుష విగ్రహమ్”

జామాతా జా అపత్యం తస్య నిర్మాతా యాస్కనిపక్తమ్

అపత్య నిర్మాత గావ జామాత. ఈ నిర్విచనము ననుసరించి జామాతయందును మాతృత్వము దర్శింపవలసి యున్నది దీని బట్టి త్రి పురుషు లిరువురికిని మాతృత్వము సాధారణము కాన త్రి వలె జామాతయు మాతయే, జామాతయందలి మాతృత్వము పుంసూపముగా లోక ప్రసిద్ధము. ఇది లోకసిద్ధ జామాతృత్వము ఈ విషయ మింకను సరిశీలించదగినది.

జాయత ఇతి జా జగత్; తస్యాఃమాతా జామాతా. జగన్నిర్మాత యని యర్థము సీత లోకమాత, శ్రీరాముడు జగన్నిర్మాత. లోకమున త్రి పురుషున కపత్యనిర్మాతృత్వమును సంఘటితము జేయును, ఇట్లే మాయాశక్తి రూపిణియైన పరాదేవత పరమేశ్వరునియందు జా మాతృత్వమును జగన్నిర్మాతృత్వమును సంఘటితము జేయును. శ్రీరాము డట్టి జామాత కావ వై శ్లోకమున “జామాతరం ప్రాప్య” అను హేతుగర్భ వచనము సార్థకము.

ఈ వై శ్లోకమున “వై దేహః” అను పదము జనకుని యొక్క పుత్రజ్ఞానిత్వమును సూచించుచున్నది; జనకుడు శ్రీరాముని లోకసిద్ధ జామాతగా మాత్రమే దర్శింపలేదు. జామాతగా జగన్నిర్మాతగా గూడ దర్శించెను. లోకమున మానవులు జామాతను పురుషునిగా దర్శించురు.

జనకు దక్షుగాక తాత్త్విక దృష్టితో పుంరూపమున జరించెడి వరాడేవతగా రాముని దర్శించెను ఆ విషయమునే సీత రామునకు గుర్తుజేయుచున్నది. రామా! మిథిలాచింతి యగు నా తండ్రి మన యరువురికిని గల అనన్య భావమును గుర్తించియే నిన్ను జామాతగా స్వీకరించెను (రామ! జామా తరం ప్రాప్య) నీవు ప్రాకృత పురుషుడవు కావు. మాయాశక్తి సంవళిత చైతన్యమూర్తివి అనగా సీతా సంవళిత చైతన్యమూర్తివి. నీవు పురుష రూపమున చరించుచున్నావు. మన యరువురికిని గల అనన్యత్వము గుర్తించుము నన్ను విడిచి అరణ్యమునకు పోవుదు నమమాట పొనగదు. ముందు నీ అపరాధప్రయోజనము సిద్ధించుట నేను నీ వెంటనున్నప్పుడే సంభవ మగును, కనుక నీ వెంట నేనుండవలసినదే!

ఈ విషయము సీతాహృదయమును గుర్తెఱిగి తరువాత వరుకు శ్రీరాముని మాటలవలన విశదమగుచున్నది

“యత్సృష్టాసి మయా సార్థం వనవాసాయ మైథిలీ :

న విహతుం మయా శక్యా కీర్తి రాత్మవతా మివ”

(అయోధ్య 38 29)

“జానకీ! వనవాసమున కయియే నీ యావిర్భావము అత్మవంతుని కీర్తియొడబాసి యుండజాలనియట్లు నిన్నెడబాసి నే నుండటకు వీలులేదు.” అని శ్రీరాముడు సీత నోదాచును. ఇది కీర్తి కీర్తిమంతుల సంబంధమెట్టిదో సీతారాముల సంబంధ మట్టిది విడదీయరానిది, కీర్తి పరకంఠ్ర కీర్తి మంతు నాశ్రయించి తదనన్య రూపిణియై విలసిల్లును.

అట్లే శక్తిరూపిణియై పరతంత్రయైన సీత శక్తిమంతుని శ్రీరాము నాశ్రయించియే తదన్యరూపిణి యయియే విరాజిల్లును. మరియు ఈ ఉప మానము ద్వారా అత్యవంతుడైన శ్రీరామునియొక్క కీర్తిస్వరూపిణి సీత యను వర్ణము సూచితమగును. “ప్రియం పురుష విగ్రహ” మను సీ వచనము ప్రీ పురుష తత్త్వమును తెలిపెడి ఋగ్వేద మంత్రము నొక దానిని స్ఫూర్తికి దెచ్చుచున్నది.

“ప్రియ స్పతీ స్తా ఉమే పుంస ఆహః పశ్య దక్షిణ్వా న్న
విచేత దందః

కపి ర్యః పుత్రః స ఈ మాచికేత య స్తా విజానా

కృ పితుః పితా సత్”

(ఋగ్వేద 1 184 18)

ఇది అథి దైవికముగ సూర్యకిరణముల గూర్చి చెప్పెడి మంత్రము. లోక వ్యవహారము ననుసరించి సూర్యకిరణములు పుంరూపములు కాత్మదృష్టితో చూచిన నట్లుకాదు వస్తుకః ఇవి ప్రీ రూపములై పురుష రూపమున వ్యవహరింపబడుచున్నవి. గర్భధారణము ప్రీ ధర్మము సే కృత్యము పురుషధర్మము. జలరూప గర్భధారణచే వీనియందు ప్రీత్యము సిద్ధమై యుండగా జలసే కృత్యమును ధర్మమును పురస్కరించుకొని వీని యందు పుంరూపత్వ మారోహితమగుచున్నది. ఇట్లు ప్రీమూర్తులను పురుష మూర్తులుగ దర్శించుట తాత్త్విక లక్షణము. అట్లు దర్శించినవారే చక్షుష్మంతులు ఇట్టి దృష్టిలేని వారు కన్నులు అన్నను అంధులే. జనకుడు

శ్రీరామునియం చిట్టి తత్త్వమును దర్శించిన చక్షుష్మంతుడు

వేదముగూడ ఎదనెడ శ్రీ మూర్తులను పుంరూపమున వ్యవహరిం
చుట ఇందుల కుదాహరణము

“స్తుతో మయా వరదా వేదమాతా ”

(తైత్తిరీయారణ్యక శిశిఅనువాక)

వేదమాతా ఇది శ్రీలింగ వాచక పదము శ్రీలింగ వాచక శబ్దమునకు
విశేషణము లింగవాచక మయియే యుండవలెను. ఇది సంస్కృత
భాషాసంప్రదాయము కాని అంతకు భిన్నముగా “వేదమాతా స్తుతః అని
శ్రుతి నిర్దేశించినది వేదము ఎదనెడ శ్రీమూర్తులను పుంరూపమున
వ్యవహరించుటను ఇచట స్తుతః అను విశేషణ శబ్ద స్వారస్యము
వలన తెలియగలము.

గాయత్రీ

అదిత్య రూపా చిచ్ఛక్తి రేవ గాయత్రీ అని గాయత్రీని శక్తి
రూపిణిగాను అశక్తినే “ధ్యేయ స్పదా నవికృ మండల మధ్యవర్తీ
నారాయణః” అని నారాయణ స్వరూపునిగాను ఆరాధించుట శిష్ట సంప్ర
దాయము ఇచట శ్రీ మూర్తియైన గాయత్రీని పురుష విగ్రహగా భావించి
ఛానించుట తాత్త్విక దృష్టిని సూచించుచున్నది. గాయత్రీ దీక్ష సంపుటిక
మైన శ్రీమద్రామాయణమును ప్రవర్తింపజేసిన వాల్మీకి మహర్షి సీతను

వరేణ్య భగవన్మహాపితౄణామ శక్తిగాను తదన్య రూపుడైన శ్రీరాముని
అదిత్య మండలాంతర్గత హిరణ్మయ పు ఎనిగాను భావన జేసిజేసి
గాయత్రీ మంత్ర చింతన ఫలముగా “త్రియం పురుష విగ్రహ”మని
పరతత్త్వ స్ఫోర్కమైన తన యనుభూతిని సీతా మఖమున వెల్లడించినట్లు
తెలియచున్నది,

తిరుపతి వేంకటేశ్వరుడు .

‘త్రియం పురుష విగ్రహ’ మను వాల్మీకి వచన ప్రతిరూపములో
యన్నట్లు మన దేశమున కొన్ని సుప్రసిద్ధ ఎవరియములు వెలసి
యున్నవి అందు సర్వతః ప్రసిద్ధమైనది తిరుమల యందలి వేంకటేశ్వర
క్షేత్రము అచట దేవుడు వేంకటేశ్వరుడుగాను శ్రీనివాసుడుగాను అర్చింప
బడుచున్నాడు. ఆ దేవుడే బాలాజీ అను పేరుతో గూడ దేశమున ప్రసిద్ధి
జెందియున్నాడు. “బాలా” యన పరావతామూర్తి. సంప్రదాయ
వినులు పరివతను ప్రాతస్సంధ్యయందు బాలగాను మధ్యాహ్నమున
లలితగాను సాయం సమయమున రాజరాజేశ్వరిగాను ఆరాధించు
చున్నారు. వాల్మీకి మహర్షి యుపాస్య దేవతయు బాలయే. వాల్మీకి సీతను
బాలానన్యరూపిణిగా నుపాసించెను

“తపశ్శాంత్య సంకాశం తప్తకాంచన భూషితామ్ :

రక్తాంబర ధరాం బాలాం వీలకుంచిత మూర్తణామ్”

(రామా. యుద్ధ 121 3)

ప్రియం పుష్పవిగ్రహమ్

యుద్ధ కాండమున అగ్నిప్రవేశము జేసిన సీతను అగ్నిదేవుడు మరం రాముని కిచ్చెద నని చెప్పు నందర్భమున సీత బాలా రూపిణిగా దర్శింపజేయఁదలఁ గమనార్హము కనుక రామాయణము మహత్త్వ సంపన్నమైన బాలాచరితమే ఆగుచున్నది. (సీతయా శ్చరితం మహత్) అట్లు వాల్మీకి మహర్షికి ఉపాన్యదేవతయైన బాలా పరాదేవతయే తిరుమలయందు లోక సంగ్రహార్థమవతరించె నని పెద్దలు చెప్పుదురు భరతాగమనానంతరము వాల్మీకి మహర్షి చిత్రకూట మునున్న తన ఆశ్రమమును వదలి దక్షిణదేశమున తమసానదీతీరమును తన తపోభూమిగా గ్రహించినట్లు ఉత్తరరామాయణగాథ వలన తెలియుచున్నది. రామాయణ వ్యాఖ్యాతలు గూడ అట్లే వివరించిరి. (చిత్రకూటే వాల్మీకే ర్వాసః భరతాగమనానంతరం ఋషిభిర్నిర్గమనకథనా త్తతః ప్రభృతి తమసాతీర ఇతి జ్ఞేయమ్ గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య) - బహుశః వాల్మీకిమహర్షి ఈ శ్రీ పర్వత (తిరుమల) ప్రాంతమును గూడ తపోభూమిగా కొంతకాలము స్వీకరించెనేమో!

తిరుమలయందు వెలసిన బాలాదేవత వేంకటేశ్వరుడుగా శ్రీనివాసుడుగా పూజ లందుకానుట తరతరముల నుండి జరుగుచున్నది దీనినిబట్టి “ప్రియం పురుష విగ్రహం” అను వాల్మీకి వచనమునకు తిరుపతి వెంకటేశ్వరుడే ప్రత్యక్షదాహరణ రూపుడు. ఈ “ప్రియం పురుష విగ్రహం” అనుపదము వాల్మీకి మహర్షికి తిరుపతి జ్ఞాతమునకు

ఏదో తెలియరాని సంబంధమును నూచించుచున్నదా యని యనిపించుచున్నది. సహృదయు లిచ్చుట ప్రమాణము

గోదావరి మండలము ర్యాలి క్షేత్రము

తిరుపతి క్షేత్రము తరువాత “ప్రియం పురుషవిగ్రహ” మను వాల్మీకోపదేశమును తిరుపతి క్షేత్రముకన్న సుస్పష్టముగా సాధకుల కందించుచున్న దివ్య క్షేత్రము ర్యాలి. ఈ క్షేత్రము గోదావరి మండలమున వశిష్ట గౌతమీ నదుల మధ్య కౌశికాతీరమున నున్నది ఇచ్చుట లోకోత్తరమైన జగన్మోహినీ చన్నకేశవస్వామివారి ఆలయముకలదు

షీరసాగరమథన సమయమున అవిర్భవించిన అమృతమును పంచుటకు శ్రీమహావిష్ణువు జగన్మోహినీ రూపమును ధాల్చును. ఆ సమయమున శివు డామోహినీపాండర్య విమోహితుడై అమె వెంటబడెను. కొంత దూరము పరువె తిన తరువాత జగన్మోహిని మోమును ప్రక్కకు త్రిప్పి శివుని జూచెను శివు డామెవై పు జూడ శివున కామెయంచు విష్ణురూపము గోచరించెను ప్రీయని భ్రమపడి జగన్మోహినివెంట పువిడిన శివు డామె యుండి పురుష విగ్రహమును దర్శించి అశ్చర్యముతో అచటనే స్థాణువై లింగరూపమున నిలచెను. జగన్మోహినియు అచటని ముందు విష్ణురూపముతో వెనుక ప్రీ రూపముతో శివరూపమునొంది అచటనే విలించిపోయెను. ఈ సంఘటన జరిగిన దివ్యక్షేత్రమే పుణ్యభూమియే

పవిత్రస్థలమే జగత్ప్రసిద్ధ ర్యాలి క్షేత్రము. ఇటగల శివాలయమున సోమ శాస్త్రములేదు అభిషేకజల మంతయు గర్భాలయముననే ఇంకిపోవును.

జగన్మోహిని పడివిడుచున్నప్పుడు ఆమె జడనుండి చెమటబిందువులు రాలినందున ఆ క్షేత్రము “రాలి” (ర్యాలి) అను సార్థక నామమును ధరించినట్లు స్థలపురాణవిదులు చెప్పుదురు.

ప్రకృతమున శివుడు పురుష విగ్రహముతో మన్నత్రీమూర్తిని దర్శించినట్లే క్షేత్రగాథవదన తెలియుచున్నది ఈ నాటికి భక్తులు ర్యాలి క్షేత్రమున ముందు చన్నకేశమూర్తిని దర్శించి కృతార్థులగుచున్నారు. ఆ రెండు మూర్తులు ఒకే పాఠగ్రామ శిలయందు రూపొందింపబడియున్నవి. దానిభావము రెండును రెండు మూర్తులు గాఢనియు ఒకే త్రీమూర్తి యొక్క రూపాంశరములని తెలియజేయుటకును వెనుకనున్న త్రీమూర్తిని పురుష విగ్రహముగా దర్శింపవలయునని తెలియజేయుటకేయనియు విజ్ఞులు చెప్పుదురు అందు ముందు చన్నకేశవ రూపము వెనుక మోహినీ రూపము చిత్రించుట “ప్రియం పురుష విగ్రహ” మను వాల్మీకి భావమును సుస్పష్టముగా కన్నుల గట్టినట్లు సామాజికలకు బోధించుటకే వాల్మీకి మహర్షి భావమునకు ఈ క్షేత్రము సుస్పష్టతావ్య రూప మనుట యధార్థమే యగుచున్నది

తపోధనడగు వాల్మీకి మహర్షి ఈ క్షేత్రమున దిహికార్ము నిశించి తన తపస్సును ధారబోసి యుండవచ్చునని తోచుచున్నది. ఈ క్షేత్రము “ప్రియం పురుష విగ్రహమును తత్త్వము నువదేశించుటతోపాటు

ఈ క్షేత్రము వశిష్ట గౌతమీనదుల సందియిందుండటగూడ ప్రవాస కారణ మగుచున్నది. వాల్మీకి మహర్షి నిత్య సంద్యోపాసకుడు అహో రాత్ర సందియందే గాక పవిత్రనదీ సందులుగూడ అర్షదృష్టిలో సంద్యాక స్థానములు వాల్మీకి మహర్షి అట్టి సంద్యోపాసకుడు చూ వందే వాల్మీకి

కొకిల ముగిటి వ్యాసము

వాల్మీకి హృదయ ప్రతిబింబ రూపములగు ర్యాలి తిలక పతి క్షేత్రములందు భగవద్వాల్మీకి మందిరముల నిర్మించి ఆక్షేత్ర తత్త్వ రహస్యమును (వాల్మీకోపశేషమును) ప్రచారము జేయుట యుక్తమేమో,

త్రియం పురుష విగ్రహమ్ శంకర సంప్రదాయము

శంకర సంప్రదాయముతో ఏర్పడిన పీఠాధిపతుల నామధేయముల పరిశీలించిన ఈ భావ మవగత మగుచున్నది. శ్రీ విద్యా వృసింహభారతి శంకరానంద భారతి శ్రీచంద్రశేఖరేంద్ర సరస్వతి జ్ఞానాధి నామములను పీఠాధిపతులు పఠించుచున్నారు ఇవట “భారతి” అను పదము శ్రీ రూపమును తెలియజేయుచున్నది. పీఠాధిపతులు పురుష విగ్రహాలు భారతిని వేద జననిని చంద్రశేఖర విద్యావృసింహాది రూపమున దర్శించు చున్నాము. ఈ సంప్రదాయము “త్రియం పురుష విగ్రహ మను” వాల్మీకి సూక్త వ్యాఖ్యాని రూపమే. శ్రీ శంకరులు వాల్మీకి హృదయమును సంప్రదాయ రూపమున ప్రసరింపజేసిన మహనీయమూర్తి జగద్గురువు

ప్రియం పురుష విగ్రహమ్ ఉపాసనా సంప్రదాయము.

“వామా ఓవా తథా జ్యేష్ఠా శృంగాటాకారతాం గతా।

రాద్రీ తు పరమేశాని జగద్గ్రహవరూపిణీ ॥

ఏషా సా పరమాశక్తి రేతేవ పరమేశ్వరీ ।

త్రిపురా త్రివిధా దేవి బ్రహ్మవిష్ణేశరూపిణీ ॥

నిత్యాషోడశికార్థవః 4 9 10

వామా జ్యేష్ఠా రాద్ర్య ఏవ పుంవేషేణా విష్ణౌ

బ్రహ్మ విష్ణుద్రా భవంతి సేతుబంధవ్యాభ్యాః

“స్వాదావిక్తి జ్ఞానబలక్రియా చ” అను శ్రుత్యర్థమే పై శ్లోకము లందు వివరింపబడినది. “జ్ఞాన ఇచ్ఛా క్రియా శక్తులు మూడును సహజ సిద్ధములైన సూక్తులు అవి శ్రుత్యర్థము. ఆ శక్తులు వామాజ్యేష్ఠా రాద్రీ రూపములు ఈ శక్తులు లోకదృష్టికి భిన్నభిన్నములుగా గన్పట్టినను వాస్తవమునకు భిన్నములు కావు ఈ శక్తుల సమష్టిరూపమే పరాశక్తి సంస్కృత వ్యాకర్త పరిణామమనరించి శక్తులు త్రిరూపములు. అవి యే పుంరూపమును దాల్చి యథా శ్రుత్యముగ బ్రహ్మవిష్ణుశక్తిరూపులుగా వ్యవహరింపబడుచున్నారు “అవి పై గ్రంథ తాత్పర్యము. కావున ఇట్టి ఉపాసనాసంప్రదాయమును దృష్టిలో నిడికొనియే వాల్మీకి మహర్షి ప్రియం పురుష నిగ్రహం “మని సూత్రప్రాయముగ పై రహస్యము నభి వ్యక్తముజెప్పెననుట సృష్టము ఈ తత్త్వము సీతాదేవికి తెలియును. శ్రీ

రామునకు తెలియదనిగాడు. అహం మానుషపేషేణ" అని మానుషపేషము
నభినయించుచున్న శ్రీరామునకు తత్త్వప్రత్యభిజ్ఞాస్ఫోరకముగా శ్రీ
రాముని దృష్టికి సీతతెచ్చిన దని యే గ్రహించును ఈ విధముగా
పరిశీలించిన నిఖిలసంప్రదాయ విజ్ఞానము మార్తీభవించిన అదికవి జ్ఞాన
తారమురూపు దని స్ఫుటమగు చున్నది,

) ౦ (

F 29/12/86.